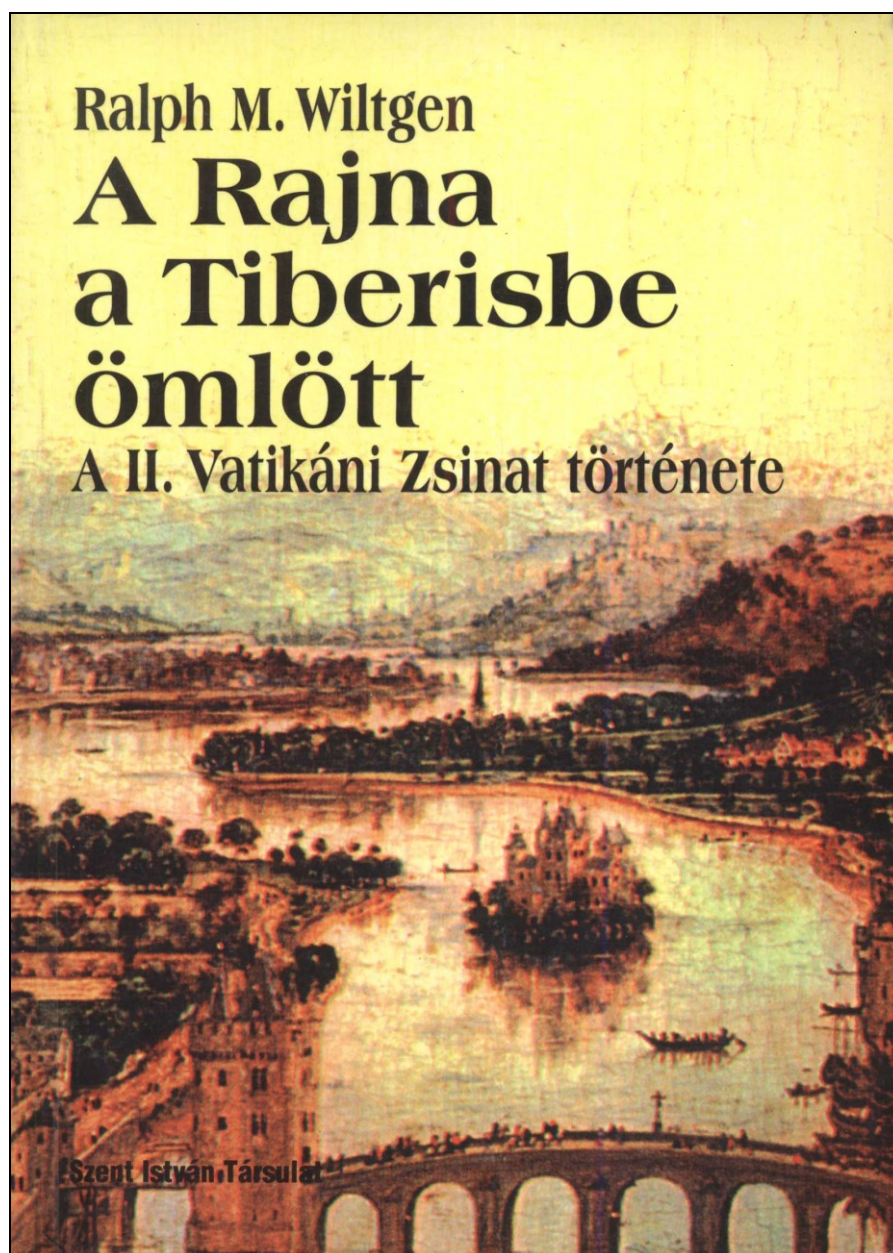

Ralph M. Wiltgen
A Rajna a Tiberisbe ömlött
A Második Vatikáni Zsinat története

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Dr Ralph M. Wiltgen S.V.D.
A Rajna a Tiberisbe ömlött
A Második Vatikáni Zsinat története

A mű eredeti címe:

Der Rhein fließt in den Tiber Eine Geschichte des zweiten Vatikanischen Konzils
Angolból németre fordította: Inge Köck

Fordította:
Paulik Péter

A német eredetivel összevetette:
Dr. Diós István

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció a Szent István Társulatnál 1999-ben kiadott, ISBN 963 361 058 3 azonosítójú könyv elektronikus kiadása. Az elektronikus kiadás a Szent István Társulat engedélyével készült. Ezt az elektronikus kiadást a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint szabadon lehet lekipásztorni célokra használni. A terjesztés, másolás és minden egyéb más jog a Szent István Társulat tulajdonában van.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Előszó.....	5
Az első ülészak. 1962. október 11 – december 8.	6
Ugrásszerű előrelépés	6
Az európai szövetség	8
A harmadik győzelem	11
A szent liturgia	15
Sajtó és titoktartás	18
A missziós álláspont a liturgia kérdésében	22
„A keresztény élet nem régi szokások gyűjteménye”	25
A liturgikus gyakorlat modernizálásának néhány alapkérdése	27
Egy patthelyzet megoldódik	30
Egységtörekvések	34
Mit hozott az első ülészak?	37
A második ülészak. 1963. szeptember 29 – december 4.	40
Előkészületek a második ülészakra	40
A Liturgikus Bizottság munkamódszere	42
János pápa utolsó hónapjai.....	44
A Nem Keresztény Vallások Titkársága.....	48
A fuldai konferencia és következményei	52
A második ülészak megnyitása	56
A Boldogságos Szűz Máriáról szóló szövegtervezet	60
A diakonátus	64
A laikusok	67
A rendek és az életszentségre szóló általános meghívás	69
Össztűz alatt a Római Kúria: a püspökökről és az egyházmegyék kormányzásáról szóló szövegtervezet.....	73
Kollegialitás	76
Megfigyelők és vendégek	80
A világszövetség	86
A kommunikációs eszközökről szóló tervezet elfogadása.....	88
A liturgiáról szóló tervezet elfogadása és annak végrehajtása.....	92
A harmadik ülészak. 1964. szeptember 14 – november 21.	95
Sietség az ördögtől származik.....	95
Szervezkedik az ellenzék	97
Információéhség.....	99
A Boldogságos Szűz és az Egyház	101
A vallásszabadság	105
Zsidók és mohamedánok.....	110
Az isteni kinyilatkoztatásról szóló tervezet – pápai utasítások.....	116
Nők a zsinaton.....	122
A papokra és a missziókra vonatkozó javaslatok	126
A pátriárkák helye az aulában.....	132
Az Egyház és a mai világ viszonya.....	137
A moderátorok veresége	142

A szemináriumok és az iskolák.....	149
Egy bevezető magyarázat története	153
„Fekete hét”	157
A negyedik ülészak. 1965. szeptember 14 – október 8.....	163
Eltérő álláspontok – a vallásszabadságról szóló tervezet	163
A világ problémáinak megoldása érdekében	167
Az Egyház missziós tevékenysége.....	170
A püspökök tekintélye az iskolák vonatkozásában.....	172
A papi nőtlenség	174
Házasság és születésszabályozás	178
Ateizmus és kommunizmus	182
Háború és atomfegyverek	186
Fedezzük fel újra Istent!.....	189
Függelék.....	192
Páter Wiltgen rövid életrajza	193

Előszó

Ha egy nagy folyam új medret alakít ki magának, változik a vidék is, amelyen keresztül folyik. Az emberiség történetét rendre különböző áramlatok befolyásolják vagy határozzák meg. Ez érvényes még a katolikus Egyház és legnagyobb XX. századi eseménye, a II. Vatikáni Zsinat történetére is.

Juvenalis már száz évvel Krisztus után azt írta: „*Az Orontész a Tiberisbe ömlik*”, és a Rómában jól megfigyelhető szír kulturális befolyásról beszélt. Az én életemben Rómában, a II. Vatikáni Zsinaton teológiai irányzatokat lehetett jól megfigyelni. És mivel a legmeghatározóbbak a Rajna partján fekvő országokból, Németországból, Ausztriából, Svájcban, Franciaországból, Hollandiából és Belgiumból származtak, könyvemnek a „A Rajna a Tiberisbe ömlött” címet adtam.

Nem lehetett és nem is lehet feltételezni, hogy a nagyvilágból összegyűlt 2150 zsinati atya egy emberként járuljon hozzá vagy tegyen módosító javaslatokat a 16 zsinati dokumentum minden pontjához. A hasonló gondolkodásúak magától értetődően csoportokba tömörültek. Ezek közül a legkisebbeknek is hatása volt azoknak a szövegeknek a kialakítására, melyekhez különleges érdekük fűződött. Ezek a csoportok életet vittek a zsinatba, és felvetődik a kérdés, hogy nélkülük egyáltalán létrejött volna-e valami.

E könyv megírásakor rendelkezésemre állt a teljes hivatalos levelezés, dokumentum-, és munkaanyag, melyet az egyes zsinati atyák is megkaptak a zsinat titkárságától. Hozzájuthattam a Rajna-csoport teljes belső levelezéséhez és dokumentációjához. Ehhez más csoportok és püspöki konferenciák további dokumentumai, ülések jegyzőkönyvei, magánlevelek, stb. is járultak még. Az egyik független, többnyelvű zsinati hírszolgálat vezetőjeként interjúkat is készítettem számos zsinati atyával és tanácsadóval.

Római főhadiszállásomról jól figyelemmel követhettem az egész zsinatot. Szeretném most megosztani Önökkel, amit láttam és hallottam, és a tényeket, amiknek utána tudtam járni.

Engedjék meg, hogy végül köszönetet mondjak Dr. Inge Köck kisasszonynak önzetlen és gondos fordításáért. Leona Arciszewska Foley asszonynak, páter Richard Hartwich és páter Manfred Müller testvéreimnek, és Walter Burkart úrnak is szeretném szívből megköszönni közreműködését.

1988. május 18-án
Collegio del Verbo Divino
Via dei Verbiti, 1
I-00154 Roma

Páter Dr. Ralph M. Wiltgen S.V.D.

Az első ülészak. 1962. október 11 – december 8.

Ugrásszerű előrelépés

A mitrában és pluvialében érkező püspökök hosszú, fehérén hullámzó körmenete mintha sose akart volna véget érni. A Scala régián jöttek le, áthaladtak a bronzkapun és a tér közepére vonultak. Ott egy éles kanyarral jobbra fordultak, felvonultak a lépcsőn és eltűntek a Szent Péter-bazilika főbejáratában. 1962. október 11-e volt, csütörtöki nap, a Boldogságos Szűz Mária istenanyaságának ünnepe és a II. Vatikáni Zsinat megnyitásának napja.

A tér kövezete nedvesen csillogott az egész éjjel tartó esőtől, a reggeli napsütés azonban gyorsan folszáritotta a vizet.

Én a bazilika homlokzati lépcsőjén álltam, onnan figyeltem, hogyan vonul el a 2400 zsinati atya. Többségüket egyházmegyéjük határain kívül nem is ismerték. Néhányan azonban azzal, amit mondtak vagy tettek, örökre tovább élnek a zsinat történetében: *Frings, Ottaviani, Liénart, Meyer, Bea, Suenens, Léger, Maximosz IV. Szaigh és Sigaud* neve csak néhány a sok, immár feledhetetlen név közül.

Voltak a püspökök között, akik vonulás közben nem mosolyogtak a jelenlévőkre. Sokan úgy gondolták, a zsinatot csupán azért hívták össze, hogy rányomja bélyegzőjét a készen előterjesztett dokumentumokra. Néhány Egyesült Államok-beli püspök értésre adta, hogy a látszat kedvéért két-három hétig marad, de aztán hazatér. A paraguayi püspökök pedig egy magasrangú egyházi méltóságtól úgy értesültek, hogy Rómában mindent olyan jól előkészítettek, hogy a zsinat nem fog sokáig tartani.

Végül a körmenet végén feltűnt János pápa, arca sugárzott az örömtől. Többször meghajolt a tömeg felé, áldást osztott és örömmel fogadta az üdvözléseket. Ez a zsinat – a huszonegyedik egyetemes zsinat a katolikus egyház történetében és a második a Vatikánban – úgyszólván az ő szülötte volt. (Mindössze három hónapja volt pápa, amikor 1959. január 25-én a San Paolo fuori le mura bazilika melletti bencés kolostorban tizenhét meglepett bíborosnak beszélt az egyetemes zsinat összehívását célzó tervéről.)

A Szent Péter-bazilika főbejáratánál kiszállt a sedia gestatoriából és gyalog ment végig a hosszú középfolysón. A zsinati atyák, akik már elfoglalták helyüket a bazilika főhajójában, a zsinat óriási (22 m széles és 190 m hosszú) aulájában, tapsolva és éljenezve fogadták, amint bevonult. Valamennyi földrész képviseltette magát: Észak-Amerika (14%), Dél-Amerika (18%), Közép-Amerika (3%), Európa (39%), Ázsia (12%), Afrika (12%) és Óceánia (2%).

János pápa az aula oltárához érve letérdelt és imádkozott. Ezután következett a II. Vatikáni Zsinat első hivatalos imádsága, a *Veni Creator Spiritus*, amellyel a pápa és a zsinati atyák közösen fordultak a Szentlélekhez világosságért, és vezetését kérték az előttük álló feladat megoldásához. Aztán szentmise következett, majd – a korábbi zsinatok szokásához híven – ünnepélyesen az oltárra helyezték az evangéliumos könyvet.

Végül *János pápa* megtartotta nyitóbeszédét. Bízok abban – mondta –, hogy az Egyház új erőt, új energiákat merít majd a zsinatból és „félelem nélkül fog a jövőbe tekinteni”. Derűs optimizmusa nyilvánult meg, amikor ezt mondta: „Nekünk, akik hiszünk, szót kell emelnünk azokkal a vészt jósoló prófétákkal szemben, akik folyton csak bajt jövendölnek, mintha küszöbön állna a világ vége... Ők azt mondják, hogy korunk rosszabb, mint amilyenek az elmúlt korok voltak, és úgy viselkednek, mintha mit sem tanultak volna a történelemből, az élet igaz tanítómesterétől.” Mert a történelem azt mutatja – mondta a pápa –, hogy a dolgok korábban valójában semmivel se mentek jobban.

János pápa nem akart kétséget hagyni igazhitűsége felől. Az egyetemes zsinat legfőbb reménye – magyarázta –, „hogyan hozzájárul a krisztusi tanítás szent letéteményének hatékony őrzéséhez és tanításához”. Az Egyház soha nem szakadhat el „az igazságnak az atyáktól kapott szent örökségétől”. Egyúttal azonban „mindig a jelenre, azokra a modern világban kialakuló új életformákra is fordítania kell figyelmét, melyek új utakat nyitnak a katolikus apostolkodás számára”.

A zsinatnak – mondta – nem az Egyház alapvető tanait kell pontról pontra megfogalmaznia, ahogy azt régebbi és újabb korok teológusai tanítják, mivel azok már „elterjedtek és közismertek”. Emiatt – fűzte hozzá – nem volna szükség zsinatra. Hangsúlyozta, hogy szükség van viszont „az egyházi tanítás egészének ismételt, nyugodt és higgadt megszilárdítására illetve az egyes tanok pontosítására, amint az kiviláglott már a trienti és az I. Vatikáni Zsinat okmányából is”.

Ekkor következett a pápa beszédének legfontosabb része: „A keresztény, katolikus és apostoli lélek az egész világon ugrásszerű előrelépést vár a tanítás elmélyültebb értelmezésében és abban, hogy a tudatformálás tökéletes összhangban legyen az autentikus tanítással.” Ezt a tanítást – mondta – „a modern kutatási módszerek és a modern gondolkodás irodalmi formáinak felhasználásával kell tanulmányozni és magyarázni. A hit letéteményéről szóló régi tanítás lényege egy dolog, az pedig, hogy annak átadása hogyan történik, egy másik.” Nagy türelemre, gondos átgondolásra van szükség – hangsúlyozta –, hogy a zsinat által adandó tanítások „főként pasztorális jellegűek” legyenek.

János pápa, jóllehet „kényes és veszélyes tanokra, véleményekre és elképzelésekre” irányította a figyelmet, a rá jellemző optimizmussal kezelte ezt a kérdést. Az emberek nézetei korról-korra változnak – fejtegette –, és egy-egy generáció tévedései gyakran éppoly gyorsan letűnnek, mint ahogy felszínre kerültek, „mint ahogy a nap eloszlatja a ködöt”. „Az Egyház mindig fellépett a tévtanokkal szemben” – mondta –, „gyakran a legnagyobb szigorral ítélte el azokat”. Ma ellenben „az Egyház előbbrevalónak tartja, hogy a kegyelem gyógyszerével orvosolja a bajt... Azt hiszi, a mai kor igényeinek felel meg, amikor inkább tanításai érvényességét demonstrálja, mintsem elítélően nyilatkozzék.”

Szilárdan hiszi – mondta a pápa –, hogy az ember „egyre mélyebben meg van győződve az emberi személyiség különleges méltóságáról”, arról, hogy célja a tökéletesség és ezzel kötelezettségeket is kapott. „De még ennél is fontosabb: a tapasztalat megtanította az embereket, hogy az erőszak, a fegyverek hatalma és a politikai elnyomás semmiféle segítséget nem nyújt a nyomasztó problémák megnyugtató megoldásához”.

Befejezésül a pápa emlékeztette a zsinati atyákat, hogy kötelességük hallgatni a Szentlélek sugalmazásaira, hogy munkájuk betölthesse az óra várakozását és a világ népeinek igényeit. Ez – mondta –, „lelki nyugalmat, testvéri egyetértést, a javaslatok mérlegelését, a viták során méltóságot és okos tanácsokat követel tőletek.”

A függöny tehát felment. A II. Vatikáni Zsinat munkája elkezdődhetett. Bejelentették, hogy az első plenáris ülés október 13-án, szombaton reggel 9-kor kezdődik.

Az európai szövetség

A zsinati atyák első legfontosabb feladata a tíz zsinati bizottság tagjainak megválasztása volt. A német püspökök a kölni érsek, a 75 éves *Joseph Frings* bíboros lakásán beszélgettek a lehetséges jelöltekről. Frings bíboros törekeny alkata, magas kora s meggyengült látása ellenére továbbra is dinamikus vezetői tulajdonságokkal rendelkezett. Érezhető izgalmat váltott ki, amikor valaki tudatta, hogy a Római Kúria jelölőlistát készített elő a választásra. Ellenjavaslatként az merült fel, hogy minden nemzet püspöki kara kapjon lehetőséget arra, hogy az egyes bizottságokba a saját soraiból állíthasson jelölteket. Frings bíboros, a német püspöki kar elnöke később megtudta, hogy *Achille Liénart* 86 éves lille-i bíboros, a francia püspöki kar elnöke ugyanígy vélekedik. A két bíboros ezután együtt dolgozta ki a lebonyolításra vonatkozó tervét.

Október 13-án, az első plenáris ülést megnyitó mise után három iratot kaptak a zsinati atyák, melyeket a Főtitkárság készített elő számukra. Az első a zsinati atyák teljes listáját tartalmazta, akik mindannyian választhatók voltak valamilyen tisztségre, kivéve ha volt már funkciójuk. A második azoknak a zsinati atyáknak a jegyzékét tartalmazta, akik a zsinat különböző előkészítő bizottságaiban vettek részt. Ez volt az ún. „kuriális” lista, mely a német püspökök körében oly nagy izgalmat váltott ki. A Főtitkárság későbbi tájékoztatása szerint ez a lista csupán azért készült, hogy a zsinati atyák láthassák, kiknek vannak már tapasztalataik az egyes területeken. De miután a Szentszék kezdettől tisztséget szánt az előkészítő bizottságok valamennyi tagjának, a lista jónéhány zsinati atyának kedvét szegte. A harmadik irat tízoldalas volt, minden oldalán 16 beszámozott sorral, ide kellett beírni az atyáknak jelöltjeiket.

Mind a 10 zsinati bizottságban egy-egy, a pápa által kinevezett bíboros elnökölt. A bizottságok 24 tagból álltak, ennek kétharmadát választották a zsinati atyák, egyharmadát pedig a pápa nevezte ki. E kinevezésekről a pápa a választás eredményének ismertté válása után döntött.

Pericle Felici érsek, a zsinat főtitkára folyékony latinsággal éppen a választás mikéntjét magyarázta az összegyűlt atyáknak, amikor Liénart bíboros, aki – mint a tíz zsinati elnök egyike – egy hosszú asztalnál elől ült az aulában, fölemelkedett és szót kért. Véleményének adott hangot, miszerint a zsinati atyáknak több időre lenne szükségük, hogy értesüléseket szerezhessenek az egyes jelöltek felkészültségéről. A nemzeti püspöki karok javaslatai alapján – magyarázta – mindenki tudná, kik a legképzettebb jelöltek, és átgondoltan lehetne választani. Kérte, hogy halasszák el néhány nappal a választást.

Az indítványt tetszés fogadta, majd egy pillanatnyi csend után Frings bíboros állt fel és elmondta, hogy osztja Liénart bíboros véleményét. Ő is tetszést aratott.

Felici érsek, miután szót váltott *Eugène Tisserant* bíborossal, aki a zsinat elnökei közül elsőként vezette az ülést, tudatta, hogy a zsinat elnöksége helyt adott a két bíboros kérésének. Az ülést október 16-án, kedden 9 órára napolták el.

Az első munkamegbeszélés a misét is beleszámítva mindössze 50 percig tartott. Az egyik holland püspök az aulából távozóban odakiáltott egy pap-barátjának, aki kissé távolabb állt: „Az első győzelmünk megvan!”

A nemzeti püspöki karok rögtön munkához láttak és összeállították listáikat. Az azonos nyelvet beszélő német és osztrák püspökök úgy határoztak, hogy közös listát állítanak. A két német bíborost nem lehetett választani, mert Frings bíboros a zsinat elnökségének, *Julius Döpfner*, München bíborosa pedig a zsinat rendkívüli ügyekkel foglalkozó titkárságának volt a tagja. Ezért *Franz König* bécsi bíborost, akinek még nem volt a zsinaton tisztsége, rögtön a legfontosabb bizottság, a Teológiai Bizottság jelölőlistájának élére tették. A megbeszélés végére a közös német-osztrák csoport egy 27 jelöltet tartalmazó listát állított fel, akik közül

három osztrák, huszonhárom német, egy pedig egy holland származású indonéz püspök volt, ő Németországban és Ausztriában végezte liturgikus tanulmányait.

Hasonló módon a többi püspöki kar is felállította listáját. Kanadának 12, az Egyesült Államoknak 21, Argentínának 10, Olaszországnak 50 jelöltje volt. Az általános rendi előjárókat javasoltak saját soraikból a Rendi Bizottságba és egyet-egyet az összes többi bizottságba.

Mégis, ahogy kezdtek kialakulni a listák, a zsinat liberálisai ijedten észlelték, hogy a püspöki karok által felállított listákra vonatkozó javaslatuk nem nyújt igazi biztonságot az ellen, hogy a bizottságokat az ultrakonzervatívok uralják. A zsinat első napjaiban ugyanis azt lehetett várni, hogy olyan országok mint Olaszország, Spanyolország, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Ausztrália, valamint az összes dél-amerikai ország a konzervatívokhoz csatlakozik. Egyedül Olaszországból mintegy 400 zsinati atya volt jelen, az Egyesült Államokból kb. 230, Spanyolországból majdnem 80, Latin-Amerikából pedig közel 650. Európából – beleszámítva az olaszokat és a spanyolokat is – több mint 1100. Afrika a maga közel 300 szavazatával a mérleg nyelvét képezte, és mindkét oldal megnyerhette a maga számára.

Ezek a megfontolások arra készítették a német, osztrák és francia püspököket, hogy a holland, belga és svájci püspökökkel közös listát terjesszenek elő. Közben *Joseph Blomjous*, a tanzániai Mwanza Hollandiában született megyéspüspöke és *Jean Zoa*, a kameruni Yaoundé érseke szorgalmasan toborozta Afrika angolul és franciául beszélő püspökeit. Jelölőlistájukat átadták a Frings bíboros által vezetett csoportnak és így számos afrikai szavazatot szereztek nekik.

A hat európai ország, amely ettől kezdve ha kimondva nem is, de facto azonban szövetséget alkotott, más országok bíborosai, érsekei és püspökei között is talált további liberális érzelmű jelölteket. Így listájukra felkerült 8 olasz, 8 spanyol, 4 Egyesült Államok-beli, 3 brit, 3 ausztrál és 2-2 kanadai, indiai, kínai, japán, chilei és bolíviai jelölt. További öt országot 1-1 jelölt képviselt, Afrikát 16. Frings bíboros listáját végülis „nemzetközi” listának nevezték el és 109 gondosan kiválasztott jelöltet tartalmazott, akiknek a sorrendjét úgy határozták meg, hogy az garantáltan széleskörű képviselést tegyen lehetővé az európai szövetség számára a tíz bizottságban.

Október 15-én, hétfőn estig legalább 34 különálló jelölőlista készült és került a zsinat Főtitkárságához, mely 28 oldalas összeállításként „A püspöki karok által javasolt zsinati atyák listái a zsinati bizottságok megválasztásához” címmel nyomtatta ki.

Október 16-án, kedden az egész nap a 160 jelölt választólistára vételével telt. A Propaganda-Kollégium hallgatói voltak megbízva a szavazatok számlálásával, ami igencsak fárasztó feladat, ha közel 380.000 voksot kell kézírással bejegyezni. Az október 20-án, szombaton tartott harmadik plenáris ülésen a főtitkár bejelentette, hogy a zsinat elnökségének javaslatára János pápa érvénytelenítette a zsinat ügyrendjének 39. cikkelyét, mely minden választáshoz abszolút többséget (50% + 1 szavazat) írt elő. Így az egyszerű többség is elegendő, és az a 16 zsinati atya, aki egy-egy bizottságban a legtöbb szavazatot kapja, megválasztottnak tekintendő.

A választás eredményei rendkívül kielégítőek voltak az európai szövetség számára. Az általa benyújtott 109 jelölt közül 79 jutott tisztséghez, ez az összes választott funkció 49%-a volt. Amikor nyilvánosságra hozták a pápa kinevezéseit is, azok között további nyolc olyan név szerepelt, mely az európai szövetség jelöltje volt. A magasan legfontosabb Teológiai Bizottságban a választott tagok 50%-át adták a szövetség jelöltjei. A Liturgikus Bizottságban 12:4 arányú többséghez jutott a szövetség a választott tagok között, s ez a többség 14:11 arányban a pápa kinevezésekre vonatkozó döntésének meghozatala után is megmaradt.

Az európai szövetség minden 10 jelöltjéből 8 helyet kapott valamelyik bizottságban. Németország és Franciaország mindegyik bizottságban képviseltette magát, Németország 11, Franciaország 10 taggal. Hollandia és Belgium 4-4, Ausztria 3, Svájc 1 helyet kapott.

A választás kimenetelével azonban nem volt mindenki elégedett. Egy afrikai püspök elmondta, hogy megállapodásuk szerint a szövetség – a Teológiai Bizottságba javasolt valamennyi jelöltjének az afrikaiaktól kapott támogatásáért cserébe – támogatást nyújtott a Missziós Bizottságba javasolt összes afrikai jelöltnek; de a kilenc afrikai jelölt közül csak hármat választottak meg a bizottságba. Továbbá az általános rendi előjárók konferenciája által javasolt egyik előjárót sem választották meg, pedig olyan közösségeket képviseltek, melyek különösen illetékesek a liturgia, a nevelés, a missziók és a rendi élet kérdéseiben.

Az utolsó pillanatban bejelentették, hogy *János pápa* az ügyrendben előírt nyolc helyett kilenc tagot nevez ki mindegyik bizottságba. Az általa kinevezett 90 atya közül 8 általános rendi előjáró volt. A tíz bizottság valamelyikébe megválasztott vagy kinevezett 250 zsinati atya közül 154 (62%) dolgozott valamelyik előkészítő bizottságban is, így ők már rendelkeztek tapasztalattal.

E választás után nem volt nehéz észrevenni, melyik csoport elég szervezett ahhoz, hogy átvegye az irányítást a II. Vatikáni Zsinaton. A Rajna utat talált a Tiberisbe.

A harmadik győzelem

A zsinatnak – némi leegyszerűsítéssel – konstitúciók és dekrétumok szövegtervezeteit kellett áttanulmányoznia, javítania, elfogadnia vagy elvetnie. Annak megértéséhez, hogy mit is jelent egy szövegtervezet elvetése – ami újra és újra előfordult az első ülészak során –, egy kissé be kell pillantanunk a zsinat megnyitása előtt 3 év és 5 hónap alatt intenzív munkával előkészített szövegtervezetek történetébe.

E munka első szakasza 1959 pünkösdjén (máj. 17.) kezdődött, amikor János pápa – államtitkára, Domenico Tardini bíboros elnökletével – felállította azt az Előkészítő Bizottságot, melynek a zsinat elé kerülő anyagok kidolgozásában kellett őt segítenie. (Az egyházjog rögzíti, hogy az egyetemes zsinatokon a pápa felel a tárgyalandó témák és a tárgyalások menetének meghatározásáért.) A pápa a Római Kúria tíz Szent Kongregációjának egy-egy képviselőjét választotta a bizottságba. Titkárnak Mons. Felicet, a Kúria egy másik hivatalnokát nevezte ki.

12 nappal az Előkészítő Bizottság elnökéül történt kinevezése után Tardini bíboros megbeszélésre hívta össze a Római Kúria Szent Kongregációit az illetékességük körébe tartozó valamennyi szakterület átfogó megvizsgálására és speciális javaslatok megtételére azokban a tárgyakban, amelyek véleményük szerint a leendő Előkészítő Bizottság elé kerülhetnek. Három héttel ezután levelet küldött 2593 prelátusnak a világ minden tájára, melyben értesítette őket, hogy *XXIII. János* pápa segítségüket kéri a zsinat vitatémáinak meghatározásához. Tardini bíboros eredetileg azt tervezte, hogy a megfelelő témákkal kapcsolatban kérdőívet küld szét. De mivel ezt egyfajta, a vita meghatározott kérdésekre szűkítését célzó nyomásnak lehetett volna tekinteni, és mivel tudta, hogy a pápa mennyire a szabad és nyílt vita légkörének a híve, másképp döntött. Levelében megjegyezte, hogy a prelátusok válaszuk megfogalmazásakor teljes szabadsággal kikérhetik más „körültekintő és tapasztalt klerikusok” véleményét is. A levelet nemcsak azok kapták meg, akik az egyházjog szerint a zsinaton való részvételre jogosultak, hanem a fölszentelt püspökök, az apostoli vikáriusok és prefektusok, valamint a nem exempt rendi kongregációk általános rendi előjárói is.

1959 júliusában Tardini bíboros olyan megbeszéléssorozatra hívta össze a Rómában és a világon egyebütt működő katolikus egyetemek (összesen 62) rektorait és a teológiai fakultások dékánjait, melyen megfogalmazták, melyek azok a kérdések, amelyeket különösen időszerűnek és fontosnak tartanak. A római rektorokkal és dékánokkal közölte: „Amennyire ma látható, több mint valószínű, hogy a zsinaton inkább a gyakorlati és pasztorális jelleg dominál majd, a dogmatikai és ideológiai tényezők kevésbé fognak érvényesülni, és definíciók helyett inkább normák születnek majd. Ez nem zárja ki sem annak lehetőségét vagy szükségességét, hogy felidézzük és megszilárdítsuk a tanítás ma legfontosabb és legnehezebben megfogható pontjait, sem annak a lehetőségét vagy szükségességét, hogy mindenekelőtt pontosnak és tárgyilagosnak tartott kivonatokat adjunk a tanítások alapelveiből és a rájuk vonatkozó magyarázatokból.

Azoknak a prelátusoknak, akik 1960. március 21-ig nem válaszoltak, Mons. Felici újabb levelet küldött. Ebben azt írta: „A Szentatya, aki közvetlenül és személy szerint érintett a zsinat tevékenységének levezetésében és előkészítésében, hálával fogadná válaszat.” Mellékelte hozzá annak a levélnek a másolatát, amelyet Tardini bíboros kilenc hónappal korábban küldött szét.

A két levélre összesen 1998 válasz érkezett (77%). A legtöbb válasz Mexikóból (92%), Spanyolországból (93%), Írországból (94%), Kongóból (95%) és Indonéziából (100%) jött. Az Egyesült Államok-beliak 70%-a (216-ból 151), a kanadaiak 69%-a (90-ből 62) válaszolt. Ezek az arányok azért voltak ilyen alacsonyak, mert a fölszentelt püspökök és érsekek e két országból csak nagyon kevesen válaszoltak. A megyéspüspököknek és érsekeknek az Egyesült Államokból 89%-a, Kanadából 90%-a, Németországból 100%-a küldött választ.

Mons. Felici kilenc segítőjével teljes nyugalomban dolgozott egy tíz helyiségből álló irodában a Szent Péter-bazilika szomszédságában. Osztályozniuk és összegezniük kellett a

postán érkezett javaslatokat. A leveleket egyúttal lemásolták és eredetijeiket eltették. A másolatokat felszabdalták és tárgyük szerint osztályozták. János pápa később elmondta, hogy személyesen követte figyelemmel e munkát, mely nagy „gonddal és pontossággal” folyt, és a legnagyobb figyelemmel tanulmányozta a püspökök indítványait, a Római Kúria Szent Kongregációinak javaslatait és a katolikus egyetemek kéréseit és speciális felméréseit.

A prelátusok nyolc, az egyetemek és teológiai fakultások három, a Római Kúria Szent Kongregációi pedig egy óriási kötetet töltöttek meg válaszaikkal. E tizenkét kötethez társult még az a gyűjtemény, mely a pápának a zsinattal kapcsolatos összes megnyilatkozását tartalmazta, két kötet a prelátusok javaslatainak elemzésével, s végül külön kötetben egy index. Ez a közel tízezer oldalt kitevő 16 kötet szolgált az Előkészítő Bizottság majdani munkájának alapjául. Mons. Felici és munkatársai egy év alatt végezték el e munkát.

Ebben a helyzetben az Előkészítő Bizottság már meg tudta adni, melyek azok a témakörök, amelyekre különös figyelmet kell fordítani a zsinaton. Azonkívül (s ez is egyik feladata volt) javaslatot tudott tenni arra, hogy milyen szervezeti formában lehetne lebonyolítani a zsinat előkészítésének második szakaszát.

1960 pünkösdjén (június 5.) János pápa 12 előkészítő bizottságot valamint 3 titkárságot állított fel, amikből egy Központi Előkészítő Bizottság létesült 3 albizottsággal. Ezzel elkezdődött az előkészítő munka második fázisa. A pápa maga volt az 57 országból 108 tagot és 27 tanácsadót számláló Központi Előkészítő Bizottság elnöke (ennek az I. Vatikáni Zsinatot előkészítő elődjében 4 országból 9 tag – valamennyi bíboros – és 8 tanácsadó vett részt). Ez a központi testület koordinálta és felügyelte a többi csoport munkáját. Ők javították a szövegeket illetve nyilvánították azokat a zsinaton való megtárgyalásra alkalmasnak vagy alkalmatlannak. Ők tájékoztatták a pápát az egyes bizottságok és titkárságok eredményeiről, lehetővé téve ezzel számára, hogy végleges döntést hozzon a zsinaton tárgyalandó témakörökről.

A Központi Előkészítő Bizottság felállításkor János pápa a 84 esztendőes Mons. Felicet nevezte ki annak főtitkárává. Három hónappal később érseki rangra emelte őt. Bár az olasz érsek szakterületét tekintve jogtudós volt, vesszőparipája volt a latin és több kötetnyi latin nyelven írott verse jelent meg. Segniben született, ahol anyai nagybátyja, az ottani szeminárium rektora oltotta belé a latin szeretetét. 22 évesen szentelték pappá, 36 éves korában pedig a katolikus egyház legfőbb törvényszékéhez, a Rota Romanához rendelték, ahol később a Jogi Kollégium vezetője lett. Itt működött, amikor János pápa kiszemelte a zsinatot előkészítő munkára.

1960. július 9-én Felici érsek elpostázta az előkészítő bizottságok és titkárságok tagjainak a pápa által kiválasztott vagy jóváhagyott, kidolgozásra szánt témákat. A testületek négy hónappal ez után kezdték meg hivatalos tevékenységüket, amikor János pápa a Szent Péter-bazilikában fogadta 871 tagjukat – köztük 67 bíborost, 5 pátriárkát, 116 érseket, 135 püspököt, 220 világi papot, 282 szerzetes papot és 8 laikust.

Kétévi munka után, mely a zsinatot közvetlenül megelőzően a testületek többségének feloszlásával ért véget, összesen hetvenöt szövegtervezet készült el. Ezek között voltak olyanok, melyek az igazi szövegtervezeteknek csak egyes fejezeteit alkották, másokat később a Központi Előkészítő Bizottság összevont más szövegtervezetekkel, ismét mások pedig témájukban túl speciálisnak látszottak ahhoz, hogy a zsinaton foglalkozzanak velük, és a Kánonjogi Revíziós Bizottsághoz utalták őket. Ily módon a hetvenöt szövegtervezet végülis húszra csökkent. Ezek – mint később Mons. *Vincenzo Carbone*, a Főtitkárság egyik szakértője utalt rá – csak „olyan előzetes tervezetek voltak, melyek már alkalmasak a további tökéletesítésre”. Ugyanúgy, ahogy más zsinatok esetében is „csak a zsinaton, a Szentlélek segítségével lefolytatott vita révén” válhattak tökéletessé. Az azonban biztos volt, hogy egyetlen zsinat előtt sem történt „ilyen széleskörű, ilyen gondosan lebonyolított és ilyen mélyreható” előkészítés.

1962. július 13-án, három hónappal a zsinat megnyitása előtt *János pápa* elrendelte, hogy az első hét szövegtervezetet, melynek „A konstitúciók és dekrétumok szövegtervezeteinek első sorozata” volt a hivatalos címe, küldjék el a zsinati atyáknak az egész világra. Mivel meg is voltak számozva, a legtöbb püspök feltételezte, hogy ilyen sorrendben tervezik napirendre vételüket.

Röviddel ezután *Willem Bekkers* püspök meghívására 17 holland püspök gyűlt összes Hertogenboschban a szövegtervezetek megvitatására. Általános volt az elégedetlenség az első négy dogmatikai konstitúcióval, nevezetesen „A kinyilatkoztatás forrásai”, „A depositum fidei tiszta megőrzése”, a „Keresztény erkölcsi rend” és a „Tisztaság, házasság, család és szüzesség” címűekkel kapcsolatban, ugyanakkor egyetértettek abban is, hogy a liturgiával foglalkozó ötödik a legjobb. Ezután azt a javaslatot vitatták meg és hagyták jóvá, miszerint fogalmazzanak és a zsinati atyák között terjesszenek egy olyan kommentárt, ami rámutat a dogmatikai konstitúciók gyengéire és indítványozza, hogy a liturgikus tervezet kerüljön elsőként a zsinat napirendjére.

Az ez alapján elkészített, név nélkül nyilvánosságra hozott kommentárt valójában egyedül írta a nimwegeni katolikus egyetem Belgiumban született dogmatika-professzora, a domonkos Edward Schillebeeckx, aki a holland hierarchia vezető teológusa volt. A kommentár megsemmisítő kritikát mond a négy dogmatikai konstitúcióról, azzal vádolván azokat, hogy csak egy teológiai iskolát képviselnek. Egyedül az ötödik, a liturgiával foglalkozó tervezetet nevezte „csodálatraméltó munkának”.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy Európában évtizedek óta élt már a liturgikus mozgalom, és hogy *János pápa* a Liturgikus Bizottságba elég nagy számban nevezett ki püspököket és szakértőket a Rajna menti országokból. Ennek következtében sikerült elképzeléseiket érvényre juttatniuk a szövegtervezetben, és egy olyan dokumentumot jóváhagyatniuk, melyet nagyon elfogadhatónak tekintettek.

Schillebeeckx részletes kommentárjának első oldalán olvasható a következő mondat: „Ha véleményük szerint az itt következő kommentár tanulmányozására és végiggondolására hosszabb idő szükséges, kérni lehetne az elnökséget, hogy a zsinat először az V., VI., és VII. szövegtervezetet tárgyalja meg, s csak utána az első négyet”.

Második megjegyzésével még tovább megy: „Joggal kérdezhetnénk meg, nem volna-e jobb teljesen újrafogalmazni az első négy tervezetet.” Valójában az igazi cél a teljes revízió volt.

Egy harmadik megjegyzés azt indítványozta, hogy a II. Vatikáni Zsinat – a trienti zsinat példájára – tartózkodjon olyan kérdések rendezésétől, amelyekről még vita van a teológusok között. Schillebeeckx javasolta továbbá, hogy mind a nyelvezetben, mind a módszerben kerülni kellene a skolasztikus stílust és „az evangélium jó hírét jó szándékkal és pozitív módon kellene hirdetni”.

A kommentárból latin, angol és francia nyelvű fordítások készültek. *Tarcisio van Valenberg* püspök, 72 esztendő holland kapucinus Rómában majdnem 1500 példányt készített, amiket érkezésükkor szétszítottak a világ minden részét képviselő püspököknek.

E kommentár szétszítását megelőzően arról, hogy más országok püspökei hogyan vélekednek az első négy dogmatikai konstitúcióról, az egyes püspöki karok semmit sem tudtak. Ahogy az egyik prelátus fogalmazott: „A zsinati atyák csak a kommentár kézhezvétele után merték kinyilvánítani a tervezetekkel kapcsolatban titokban felmerült kétségeiket.”

A holland kezdeményezést követően a püspöki karok és püspökök egyénileg is számos petíciót nyújtottak be a zsinat elnökségének, kérve a négy dogmatikai konstitúció tárgyalásának elnapolását és azt, hogy a liturgikus szövegtervezetet tárgyalhassák először. A tervezetek tárgyalásának sorrendjéről ugyanis még nem született döntés; ez a zsinat ügyrendje szerint a zsinat elnökségének jogkörébe tartozott.

A zsinat elnökeinek az október 13-i rövid plenáris ülés utáni találkozóján Frings bíboros, Liénart bíboros és Bernard Alfrink, a hollandiai Utrecht bíborosa, határozottan támogatta a

javaslatot. Következő hétfőn *János pápa* magánkihallgatáson fogadta a tíz elnököt. Másnap reggel a zsinat aulájában bejelentették, hogy az első vitára bocsátandó téma a Liturgikus Konstitúció lesz.

Ezzel a bejelentéssel, ami az október 16-án, kedden tartott második plenáris ülésen hangzott el, az európai szövetség újabb győzelmet aratott. Míg az első kettő – a választások elnapolása és az önálló jelöltállítás a zsinati bizottságokba – széles visszhangot keltett a sajtóban, ez a harmadik észrevétlenül történt.

A szent liturgia

A zsinat sajtóirodája által kiadott hivatalos hírlap 1962. október 22-i száma mindössze két mondatban szólt a liturgia első vitájáról. Az egyik azokat a prelátusokat nevezte meg, akik ezen a délelőttön szót kértek, a másik pedig ennyit közölt: „Hűsz intervenció (beszéd) hangzott el, és valamennyi a szövegtervezet egészével foglalkozott; egyesek megvédték, mások támadták.” Az a több száz újságíró, aki azért utazott Rómába, hogy olvasóit tájékoztassa a zsinaton elhangzottakról, haját tépte a kétségbeeséstől e szófukar tudósítás olvastán.

Elsőként Frings bíboros szólalt fel. Tájékoztatta a zsinatot, hogy a Központi Előkészítő Bizottság ténylegesen terjedelmesebb szöveget tanulmányozott át, mint ami most a zsinati atyák elé került. Néhány fontos szakaszt töröltek, köztük azokat a fontos „Magyarázatok”-at, melyek az újnak tűnő részleteket tisztázzák, s ezért pótlólag valamennyi zsinati atyának meg kellene még kapnia a szövegtervezet egy példányát abban a teljes formájában, ahogy az Előkészítő Bizottság megfogalmazta.

Frings bíboros kérésének előzménye volt: *Zauner* linzi püspök október 20-án, szombaton megjelent hatoldalas beszámolója. *Zauner* püspököt, aki az európai szövetség jelöltje volt, több mint kétezer szavazattal választották meg a Liturgikus Bizottságba, nála több szavazattal egyetlen zsinati atya sem került a bizottságokba. Azonkívül előzőleg tagja volt már a Liturgikus Előkészítő Bizottságnak, ezért ismerte annak a szövegnek a részleteit, amit ez a testület a Központi Előkészítő Bizottság elé terjesztett.

Zauner püspök általánosságban egyetértett a szöveggel, ráirányította azonban a figyelmet a tervezet 11 olyan részletére, melyek megváltoztatását ő „és néhány más, különböző nemzetiségű zsinati atya” szívesen vette volna.

Ilyen részlet volt „A liturgia nyelve” című szakasz. Itt a püspök az eredeti szövegben alkalmazott meghatározás visszaállítását sürgette, mely a püspöki karokat hatalmazta föl „a határok megvonására és annak meghatározására, milyen módon megengedett a népnyelv a liturgiában, feltéve, hogy döntésük a Szentszék számára elfogadható”. A zsinat elé terjesztett jelenlegi szöveg úgy szólt, hogy a püspökök csak javaslatot tehetnek a Szentszéknek ezekben a kérdésekben.

Egy másik hely a koncelebrálással, vagyis két vagy több pap együttmisézésével foglalkozott. Az előterjesztett tervezet csak két esetben engedélyezett koncelebrálást: a nagycsütörtöki krizmaszentelő misében és nagy papi gyűléseken. E korlátozások miatt – magyarázta *Zauner* püspök – „úgy tűnik, hogy a koncelebráció csak mint kivétel merül föl..., pedig gyakorlata a keleti testvéreknél valójában ma is legitim és nagyrabecsült, mint ahogy a középkorban az volt a római egyházban is”.

A püspök egy másik fő kifogása a tervezetnek arra az erőtlén megjegyzésére vonatkozott, miszerint a nyugati egyház ősi becses hagyományával összhangban meg kellene tartani a latin zsoltosmázást. Kérte, hogy állítsák vissza az eredeti szövegből törölt következő záradékot: „Ha a latin nyelv ismerete mégis elégtelen és nincs megalapozott remény a helyzet megváltoztatására, a püspöki karok engedélyt kapnak, hogy területükre megszabják valamely más nyelv használatának normáit.” Az Előkészítő Bizottság eredetileg felvette a szövegbe ezt a záradékot, mert nem egy majdani pap olyan nyilvános iskolában végzi stúdiumát, ahol nem kielégítően vagy egyáltalán nem tanul latint; mármint, ha a breviáriumot latinul kell olvasniuk, kevés lelki hasznuk fog származni belőle.

Amikor *Zauner* püspök beszámolója ismertté vált, egyre több zsinati atya kérte, hogy nyomtassák ki és terjesszék köztük a Liturgikus Előkészítő Bizottság tervezetének szövegét. Ekkor azonban hivatalos lépés nem történt e tekintetben.

Frings bíboros beszédjével egy napon jelentkezett szólásra *Giovanni Battista Montini* bíboros, Milánó érseke is, aki egy évvel később már mint *VI. Pál pápa* elnökkölt a zsinat

második ülészakán. Ő a tervezettel kapcsolatos általános elégedettségének adott hangot, különösen azért, mert az a liturgia pasztorális szemléletét hangsúlyozza. Beszéde hangneméből kitűnt, hogy közvetíteni kíván liberálisok és konzervatívok között, amennyiben arra utalt, hogy a tervezet két szélső álláspont között teremt egyensúlyt. Egyrészt – mondta –, elkerüli, hogy igazat adjon azoknak, akik csak egyfajta hangulat alapján akarnak változásokat bevezetni a tiszteletre méltó gyakorlatban, miközben a liturgia fontos emberi és isteni eredetű elemeiben okoznának kárt; másrészt nem osztja azt a nézetet sem, hogy a szertartás abszolút változtathatatlan lenne, vagy hogy a történeti körülmények eredményeként kialakuló formákat minden áron meg kellene tartani. Feltételezve, hogy az alapvető elemek érintetlenek maradnak – mondta –, megváltoztatható és a jelenlegi igényekhez igazítható a liturgia áthagyományozódott formája, amely az a szövet, ami az isteni titkokat beburkolja. „Ilyen változásokat természetesen körültekintően és okosan kell végrehajtani.”

Montini bíboros azzal folytatta, hogy a tervezet semmiképp sem jelent szakítást a múltból örökölt katolikus istentisztelettel. Épp ellenkezőleg, javasolja, hogy a zsinat után alakuljanak bizottságok „ennek az örökségnek elérhetőbbé, érthetőbbé és korunk embere számára hasznosabbá tétele érdekében”. Majd támogatta a tervezetnek azt a megállapítását, miszerint ezekben a zsinat utáni bizottságokban képviseltetni kellene magukat az aktív lelkipásztori munkát végző püspököknek is”. Montini bíboros, anélkül hogy tudta volna, ezzel olyan normákat fogalmazott meg, melyekhez később mint *VI. Pál pápa* is tartania kellett magát.

A liturgia nyelvével kapcsolatban azt mondta, hogy olyan tradicionális nyelveket, „mint amilyen a latin a latin egyház területén, a szertartás szentségi és a szó igazi értelmében vett papi részeiben sértetlenül meg kell tartani. Mindent, ami a szent liturgia tanító részeiben a laikusok számára nehézséget jelent, haladéktalanul el kell hárítani.

Montini bíboros szívből jövő támogatását fogalmazta meg azzal az alapelvvel kapcsolatban, hogy „a szertartásokat újra egyszerűbbekké kell tenni”. Ez nem az istentisztelet szépségének és szimbolikus erejének feladását jelenti, csak a szertartások lerövidítését és mindenfajta kettőzöttség és túlbonyolítás eltávolítását. Ebből az alapelvből kiindulva lehet a liturgia reformját megvalósítani, mert ez felel meg a modern ember temperamentumának.

Másnap francia nyelvű hozzászólás hangzott el a zsinaton – bár a vita előírt nyelve a latin volt. *Maximosz IV. Szaigh*, a tiszteletreméltó 84 éves szakállas aggastyán, Antiochia melkita pátriárkája kért szót, aki hamar ismert lett beszédjének erőteljes, vaskos modoráról. Elmondta, hogy egy olyan keleti, nem latin szertartású patriarchátus tanújaként szeretne kapcsolódni a vitához, „mely nagy érdeklődéssel kíséri a latin egyházban folyó liturgikus mozgalmat”.

A tervezet egészét kitűnő teljesítménynek nevezte. „Minden tisztelet megilleti – mondta – a tervezetet kidolgozó bizottságot valamint magát a liturgikus mozgalmat is, melynek létrejötte köszönhető.”

A pátriárka ezek után a liturgia nyelvéről fejtette ki véleményét. Maga Krisztus kortársai nyelvét beszélte – mondta, „és az első eucharisztikus áldozatot olyan nyelven mutatta be, amelyet mindenki értett, aki hallotta őt: arámul”. Az apostolok megtartották ezt a gyakorlatot. „Sose jutott volna eszükbe, hogy egy liturgikus alkalommal a celebráns a szentírási szövegek felolvasásakor, zsoltározáskor, a prédikáláshoz vagy kenyértöréskor olyan nyelvet használjon, amely nem az ott összegyűlt közösség sajátja.” A latin nyelv használata a latin egyház liturgiájában – mondta – „a keleti egyház számára egészen természetellenesnek tűnik”. Maga a római egyház is a 3. század közepéig a görögöt használta liturgiájában, „mert a kor hívői ezt a nyelvet beszélték”. A görögöt éppen azért váltotta fel a latin, mert időközben a latin lett a hívők nyelve. „Miért kellene ma a római egyháznak feladnia ezt az alapelvet?”

Keleten, fejtegette a pátriárka, sose volt probléma a liturgia nyelvével. „Mert minden nyelv liturgikus, mióta a zsoltáros kimondta: »Dicsérje minden nép az Urat!«” Ezért az a fontos, hogy az ember Istent dicsőítse, az evangéliumot hirdesse és áldozatot mutasson be, mindegy milyen nyelven. „Mi keletiek nem tudjuk megérteni, hogyan lehet a hívőket egybegyűjteni, majd arra

bírni őket, hogy olyan nyelven imádkozzanak, amit nem értenek. A latin nyelv halott, az Egyház viszont él. A nyelv a kegyelem egyik közvetítője. ...A nyelvnek, amit használunk, élőnek kell lennie, mert nem angyalokat szolgál, hanem embereket.”

A pátriárka végül azt javasolta, hogy a tervezetnek a püspöki karokat kellene felhatalmaznia annak eldöntésére, hogy bevezessék-e a liturgiába a népnyelvet, és ha igen, milyen módon. A szöveg – jelen változatában – „mindössze azt a jogot biztosítja a karoknak, hogy javaslatot tegyenek a római Szentszéknek a népnelv bevezetésére. Ehhez azonban nincs szükség püspöki konferenciára; minden katolikus személy szerint is indítványozhatja ezt.

Enrico Dante érsek, a Rítuskongregáció titkára energikusan támadta a liturgikus szövegtervezetet. Ezen a területen – mondta – a törvényalkotásnak a Szentszék kizárólagos előjogának kell maradnia. A latint továbbra is meg kell tartani a liturgia nyelvének, a népnyelvet pedig csak tanításra és bizonyos imádságokhoz használják. Ezt az álláspontot támogatta a Kúria három másik tagja is, *Antonio Bacci* bíboros, a Rítuskongregáció egyik tagja, akit a Vatikán legjobb latinosának tartottak, *Pietro Parente* érsek, a Rítuskongregáció egyik tanácsadója, aki ezenkívül *Alfredo Ottaviani* bíboros asszisztense is volt a Szent Officiumban, és *Dino Staffa* érsek, a Szemináriumok és Egyetemek Kongregációjának titkára. *Giuseppe Siri* bíboros, Genova érseke, aki a konzervatívok egyik vezetője volt, indítványozta, hogy a teljes tervezet revideálására nevezzenek ki vegyesbizottságot a Teológiai Bizottság és a Liturgikus Bizottság tagjaiból.

Október 30-án, 72. születésnapja másnapján *Ottaviani* bíboros tiltakozást intézett a zsinathoz a misével kapcsolatos javasolt változtatások ellen: „Csodálatot vagy éppenséggel haragot akarunk kiváltani a keresztény népben, amikor egy olyan tiszteletre méltó szertartásban akarunk változásokat bevezetni, mely oly sok évszázadon át elfogadott volt s mára általánosan ismerik is? A szentmise szertartása nem kezelhető olyan ruhadarabként, melyet mindig át lehet alakítani az új generáció ízlése szerint.” Mivel nem látott jól, papír nélkül beszélt, s túllépte azt a tíz perces keretet, melynek betartására mindenkit megkértek. *Tisserant* bíboros, a zsinati elnökök doyenje órájára mutatva figyelmeztette az aznap délelőtt elnöklő *Alfrink* bíborost. Amikor *Ottaviani* bíboros már 15 perce beszélt, *Alfrink* bíboros megrázta a figyelmeztető csengettyűt. Az előadót azonban annyira lekötötte mondandója, hogy nem vette észre vagy szándékosan figyelmen kívül hagyta a csöngetést. Ekkor *Alfrink* bíboros jelzésére az egyik technikus kikapcsolta a mikrofont. Miután ennek tényéről *Ottaviani* bíboros a berendezést megkopogtatva meggyőződött, megalázottan visszabotorkált a helyére. A Római Kúria leghatalmasabb bíborosa hallgatásra kényszerült, s a zsinati atyák tapsoltak örömben.

A plénum újra és újra felvetette, hogy adják át a zsinati atyáknak a liturgikus tervezetet teljes szövegével, ahogy azt *Frings* bíboros indítványozta. Az az érzés kezdett kialakulni, hogy valamilyen fennhéjázó, kulisszák mögötti akció felelős az eredeti szöveg jelenlegi formájúra szabdalásáért. A dolgot végül *Carlo Confalonieri* bíboros, a Kúria egyik tagja tisztázta. Ő volt az elnöke a Központi Előkészítő Bizottság módosításokért felelős albizottságának, annak a testületnek, melyhez előzetesen az összes szövegtervezetet benyújtották. A november 5-i ülésen közölte az összegyűlt zsinati atyákkal, hogy a változásokért egyedül az ő albizottsága felelős.

A zsinat aulájában ezt a vallomást a liberálisok újabb győzelmének tekintették. De ennél sokkal jelentősebb volt, hogy az Előkészítő Bizottság eredeti tervezetéből törölt szakaszok többségét – köztük a „Magyarázatok”-at – végül is visszavették a szövegbe.

Sajtó és titoktartás

Az I. Vatikáni Zsinaton (1869–70) IX. *Pius pápa* a zsinat munkájának minden elképzelhető szemszögéből szigorú titoktartásra kötelezett mindenkit, aki valamilyen módon kapcsolatban állt az eseménnyel. A pápa elmondta, hogy minden korábbi zsinaton is titkot kellett tartaniuk a résztvevőknek, amikor azt a körülmények indokoltá tették. „Most az óvatosság minden korábbinál szükségesebbnek látszik” – mondta –, „mert a gonosz romboló hatalma minden alkalmat megragad, hogy gyűlölködő támadást indítson a katolikus egyház és annak tanítása ellen.” E konok titoktartási kötelezettség miatt és mivel nem állt rendelkezésre zsinati sajtóiroda, az I. Vatikánumról tudósító újságírók rákényszerültek, hogy kerülőutakon jussanak információhoz. Ez azt eredményezte, hogy az egyházi hatóságok számára a tudósítások többsége nem tűnt elég objektívnek és kiegyensúlyozottnak, bármennyire jószándékúak voltak is a jelenlévő újságírók.

Annak érdekében, hogy a II. Vatikánumon ne ismétlődhessek meg ez a helyzet, már jóelőre elhatározták, hogy különös figyelmet fordítanak az újságírók autentikus információval való ellátására. Tardini bíboros 1959. október 30-án – kb. 100 újságíró részvétele mellett – tartott egy sajtókonferenciát, amelyen bejelentették, hogy zsinati sajtóirodát állítanak fel, melynek feladata, hogy „pontos és friss információkkal lássa el az újságírókat a zsinaton történekről”. A sajtóiroda 1961. április 18-án nyitotta meg kapuit, és egyben ellátta a Központi Előkészítő Bizottság hírszolgálatát is. Ebben a minőségében a zsinat előkészítésének időszakában összesen 112 sajtóközleményt adott ki.

1961 júniusában *János pápa* közölte az előkészítő munkában érintettekkel, hogy „nem akar elfeledkezni az újságírókról”, akiknek méltányolja azt a kérését, hogy hozzájuthassanak a zsinattal kapcsolatos újdonságokhoz. „Mégis” – fűzte hozzá –, „udvariasan megkérjük őket, gondolják meg, hogy egy egyetemes zsinat nem tudományos akadémia, nem is parlament, sokkal inkább az egész egyházi hierarchia ünnepélyes összejövedele a normális egyházi élettel és a lelkek üdvösségével kapcsolatos kérdések megvitatására. Érthető, hogy mindez érdekli az újságírókat, de elvárjuk tőlük a megkülönböztetett tiszteletet és visszafogottságot.”

Azon év októberében *János pápa* kihallgatáson fogadta a sajtó képviselőit és elmondta, hogy mindent elkövetnek annak érdekében, hogy a zsinat előkészítéséről és lefolyásáról részletes információkkal lássák el őket. „Valóban tökéletesen értjük, milyen értékes szolgálatot nyújthat a sajtó, amennyiben igaz megvilágításba állítja a zsinatot és hozzájárul, hogy a széles nyilvánosság érdeme szerint kezelje és értékelje. Tényleg nem lenne szerencsés, ha kielégítő információ vagy a diszkréció és tárgyilagosság hiányában egy ilyen jelentőségű vallási esemény hamis beállításba kerülne, s ezáltal torzulna jellege és torzulan azok a valós célok is, amelyeket maga elé tűzött.”

Egy hónappal később *János pápa* közölte a Központi Előkészítő Bizottsággal, hogy nem hozható minden részlet a sajtó tudomására. „Vannak dolgok, amiket szükségszerűen tanácsos ... a hallgatás leple alatt tartani.”

A zsinat megnyitása előtt hat nappal *Amleto Cicognani* bíboros államtitkár megáldotta és megnyitotta a Szent Péter-bazilikával szemközt levő, nem sokkal azelőtt kibővített sajtóirodát. A hivatalt mindenfajta modern berendezéssel ellátták, és a négy ülészak alatt 176 bulletint és 141 monográfiát adott ki angol, francia, olasz, német, spanyol, portugál, lengyel, arab és kínai nyelven.

Mons. *Fausto Vallainc*, a zsinat sajtóirodájának vezetője az első ülészak alatt közvetlenül a főtitkár alá tartozott, ami nagyon rossz szervezeti felállásnak bizonyult, s ezért a második ülészak előtt változtattak is rajta. Ő a zsinat nyitónapján a következőket tartalmazó bulletint adta ki: A zsinati sajtóiroda „minden rendelkezésére álló eszközzel azon lesz, hogy az újságírók kéréseit kielégítse és munkájukat megkönnyítse. ... Természetesen a hivatalra érvényesek

bizonyos korlátozások, amennyiben először minden közlendő információt jóvá kell hagyatnia és sohasem sértheti meg a zsinat munkája érdekében megkövetelt visszatartást, diszkréciót és titoktartást.”

A titoktartás kérdésével külön foglalkozott a zsinat – János pápa által két hónappal a zsinat megkezdése előtt jóváhagyott – ügyrendjének három cikkelye. Ezek – rendkívül enyhe formában – kötelezték a zsinatra meghívott nem katolikus keresztény egyházaktól delegált megfigyelőket is. A 18. cikkely megállapította: „A megfigyelők saját közösségüket tájékoztathatják a zsinaton történekről. A zsinati atyákhoz hasonlóan titoktartásra vannak viszont kötelezve mindazon személyekkel szemben, akikre a 26. cikkely érvényes.” Ezt a zsinati atyákra vonatkozó kötelezettséget a szabályzat nagyon röviden fogalmazta meg: „Az atyák kötelesek a zsinaton folyó vitát és az egyes véleményeket titokban tartani.” A 27. cikkelyben meghatározott titoktartási kötelezettség még szigorúbb volt: „A zsinat teljes jogú résztvevői, szakértői, küldöttei, munkatársai és mindazok, akiknek bármilyen teendője van a zsinat ügyeivel kapcsolatban, kötelesek a zsinat megnyitása előtt az elnök vagy annak megbízottja jelenlétében esküt tenni, hogy hivatalukat híven töltik be és titkot tartanak a dokumentumokra, a vitákra, az egyes atyák véleményére és a szavazásokra vonatkozóan.”

Bár Mons. *Vallainc* hősies erőfeszítéseket tett, hogy információkat nyújthasson, ezek annyira anonimak voltak, hogy a sajtó senkit sem tudott idézni. A sajtóiroda vezetője dilemma elé került. Tudta, mit akarnak az újságírók, és tisztában volt igényük indokoltságával, mégis képtelen volt bármit is kicsikarni. Ez ingerelte az újságírókat, akikkel naponta érintkezett. Ha pedig a szokásosnál részletesebb információt mert adni, azok a zsinati atyák vádolták meg a zsinati hatóságoknál, akik ebben – akár a konzervatívok, akár a liberálisok elleni – pártoskodást láttak, vagy akik a zsinat szempontjából károsnak tartották ezt. Mons. *Vallainc* rövidesen új instrukciókat kapott *Felici* érsektől. Feladata az volt, hogy maradjon a lehető legsemlegesebb.

Végig az első ülészak alatt – a legkülönbözőbb csatornákon keresztül – történtek erőfeszítések a sajtó jobb kiszolgálása érdekében. A spanyol információs központ memorandum formájában javaslatot nyújtott be erről a zsinat titkárságához; az Egyesült Államok püspökeinek sajtóbizottsága valamint különböző országok püspökei és újságírók egyénileg is figyelmeztettek hivatalos vagy kevésbé hivatalos formában. Jóllehet a sajtó híryanagyaiban történt bizonyos javulás, egészen sose voltak elégedettek az újságírók. Továbbra is erős hangsúlyt kapott a zsinati atyák egyetértése az alapvető kérdésekben, ezzel szemben fontos pontokon jelentkező nézeteltérés – néhány kivételtől eltekintve – nem került napvilágra, olyan esetekben sem, amikor – mint később kiderült – lényeges nézetkülönbségek voltak. Az pedig, hogy egy kérdéssel kapcsolatban mindkét oldal érveit közölték, olyan benyomást keltett, mintha nagyjából egyensúly uralkodna a vélemények között, akkor is, ha ez valójában egyáltalán nem volt így.

Egyes zsinati atyák, főként a kanadaiak, kísérletet tettek a titoktartási kötelezettség teljes eltörlésére és arra, hogy a sajtót beengedjék a Szent Péter–bazilikában tartott ülésekre. A javaslat azonban nemcsak a zsinati hatóságok, hanem sok zsinati atya részéről is erős ellenállásba ütközött. A titoktartási kötelezettséget az első ülészak alatt formálisan sose oldották fel, de még csak nem is enyhítették.

Ezekután nem volt meglepő, hogy *Manuel Goncalves Cerejeira*, Lisszabon bíborosa november 16-án felállt a zsinat aulájában és elmondta, hogy „szomorú megjegyzést” kell tennie, nevezetesen: a zsinat ügyeire vonatkozó titoktartási kötelezettséget sokan nem tartják szem előtt, és a két nappal korábbi ülésen elhangzottak már teljes egészében nyilvánosságra kerültek. Azonban sok olyan információ, amiről a zsinati atyák azt gondolták, hogy közülük szivárgott ki, valójában a zsinati sajtóiroda által kiadott hír volt. A zsinat sajtóirodájában az ülések után minden nap rövid szóbeli tájékoztatást adtak a sajtónak, két-három órával később pedig ugyanazt az információt írott formában is a sajtó rendelkezésére bocsátották. Sok zsinati

atya került abba a kínos helyzetbe, hogy kívülállóktól olyan információt tagadott meg, amit aztán a másnap reggeli újságok közöltek.

Az asszumpcionista Párizsban kiadott napilapja, a *La Croix* örömmel tapasztalta a francia püspökök bizalmát. Ezek a püspökök tudták, hogy a *La Croix* mindent az elhangzottakhoz hűen jelentet meg és semmit sem fűj fel a szenzáció kedvéért. Így aztán a *La Croixban* számos olyan tudósítás jelent meg, mely hosszú idézeteket közöl a francia püspökök zsinati felszólalásaiból. René Stourm, Sens érseke, a francia főpapok sajtósóvivője később elmondta, hogy a francia püspökök úgy érezték, kötelességük népük folyamatos tájékoztatása, és ehhez a sajtót használták fel.

Sok Olaszországból, Franciaországból és Kanadából érkezett zsinati atya levélben hetente beszámolót küldött egyházmegyei lapjának a zsinatról. Ezek némelyikét – pl. Montini bíborosait – más sajtótermékek is átvették. John Patrick Cody segédpüspök hetente telefonált Rómából New Orleans-ba, egy rádióadásban tájékoztatván érseksége népét, bár csak az első ülészak alatt.

A zsinat megnyitásával egyidejűleg több, országok szerint szervezett információs központot is felállítottak. Ezek jelentősége – a sajtó igényeinek általános kielégíthetlensége következtében – gyorsan nőtt, és ennek hatására egész váratlan befolyást kezdtek gyakorolni a zsinat tanácskozásaira.

A legjobban működő, legbefolyásosabb és legszakszerűbb sajtószolgálatot az Egyesült Államok püspökei állították föl. Minden további nélkül megállapítható, hogy rendkívül nagy mértékben hozzájárult a zsinat munkájához. A szolgálatot hivatalosan a The U.S. Bishops' Press Panel néven emlegették. A zsinat előírásait betartva működött, s fő célja az volt, hogy több információt nyújtson a zsinaton folyó tárgyalásokról és megvilágítsa a napirendre kerülő fölöttébb bonyolult kérdéseket. A stáb az első ülészak alatt általában 10 tagból állt, akik mindannyian a zsinat munkáját érintő területek – dogmatika, erkölcszociológia, szentírásstudomány, ökumenizmus, zsinattörténet, egyházjog, liturgia, szemináriumok – szakértői voltak. Feladatuk az volt, hogy magyarázatot fűzzenek az egyes definíciókhoz és álláspontokhoz, és a sajtót a zsinat aulájában aznap tárgyalt témák háttéranyagaival lássák el. A zsinat előrehaladtával egyre keresettebbé váltak ezek a rövid információk.

A német püspökök olyan információs központot hoztak létre, ahol valamelyik püspök vagy teológus hetente egy-egy háttérszöveget olvasott fel, amit aztán ki is adtak. A spanyol püspökök tájékoztató irodát nyitottak, mely főleg saját tájékoztatásukkal foglalkozott. A holland püspökök dokumentációs központja az első ülészak alatt egy negyven cikkből álló sorozatot adott ki holland nyelven. A francia és az argentin püspökök is megszervezték a maguk információs irodáját.

A zsinat előtt megkérdeztem a sajtó több képviselőjét, milyennek látja a sajtó helyzetét a zsinaton. Curtis Pepper, a *Newsweek* római irodájának vezetője így válaszolt: „A jelentős személyiségekkel készített interjúkat semmi sem pótolhatja.” Megemlítette az Egyházak Világtanácsa Új-Delhiben tartott találkozóját, ahol minden lehetőséget megadtak neki és kollégáinak, hogy interjúkat készíthessenek egyházi személyiségekkel. „Így sok tisztázatlan dolog a helyére került, és a sajtó pontosabban tudósított.” Megerősítette ezt a véleményt Robert Kaiser, a *Time* római irodájának munkatársa is, aki azt mondta: „A sajtónak arra van szüksége, hogy hozzáférhessen a püspökökhöz és a teológusokhoz, akiknek szabadságukban áll, hogy nyíltan beszéljenek egy olyan, az emberek számára érdekes eseményről, mely intelligens férfiaknak nyújt lehetőséget a párbeszédre.”

A Rómába érkezett zsinati atyák többsége bizalmatlan volt a sajtóval szemben. Úgy vélték, pontatlanul idéznék őket, s ezért vonakodtak attól, hogy idegen újságírókkal üljenek le és dolgozzanak együtt. A zsinati atyák ráadásul oly sok nyelvet használtak, hogy a legtöbb újságírónak eleve korlátot szabott saját nyelvismerete. Én mint pap és az egyik soknyelvű

nemzetközi missziós rend tagja előnyösebb helyzetben voltam, könnyebben tudtam kapcsolatot teremteni a világ különböző részeiből érkezett zsinati atyákkal.

A többi újságíróhoz hasonlóan nekem is le kellett küzdenem a titoktartásból eredő akadályokat. Miután Pepper és Kaiser urak meggyőzték a sajtótájékoztatók fontosságáról, az volt a véleményem, hogy nem szabad azon töprengeni, hogyan találhatnánk módot a zsinati atyák sajtónyilatkozataira, különben félő, hogy a titoktartás kötelezettsége csorbát szenved. Másrészt persze szavaiknak valamilyen módon közvetlenül a zsinatra kellett vonatkoznia; általános kijelentések itt nem elegendőek. A megoldás végül is nagyon egyszerű volt. Ahelyett, hogy az aulában történekről érdeklődtem volna, elhatároztam, hogy mindössze arra kérem az atyákat, vázolják tárgyszerűen, mit vár, mit szeretne saját egyházmegyéjük az éppen tárgyalt anyaggal kapcsolatban. Ez nem sértette a titoktartást, mégis aktuális információt jelentett a sajtónak. Mert nyilvánvaló volt, hogy az, amit egy-egy püspök ezzel összefüggésben elmond, azt az álláspontot tükrözi, melynek ő vagy valaki más adott hangot az aulában.

Hogy a püspököket a pontatlan idézéssel kapcsolatos félelmüktől megszabadítsam, azt javasoltam, hogy az interjút csak akkor használhassam, ha leírtam és jóváhagyattam velük. A kéziratok jóváhagyása után fordítások készültek belőlük. A soron következő sajtókonferencián minden újságíró saját nyelvén kaphatta meg az aktuális anyagot, amely számos idézetet tartalmazott. Ezt a sajtó belátása szerint használhatta fel. Ez a módszer garantálta a sajtóban megjelenő cikkek messzemenő pontosságát és lecsendesítette az érintett zsinati atyák félelmeit. A sajtókonferenciák két, időnként három nyelven folytak; az írott anyagok hat nyelven álltak rendelkezésre. Ily módon a verbita hírszolgálat az első ülészak alatt 15 sajtókonferenciát hívhatott össze, melyeken 12 ország 7 püspökének és 8 érsekének később sokat idézett interjúi kerültek nyilvánosságra. Ezt a módszert a későbbi ülészakokon sokan átvették.

A missziós álláspont a liturgia kérdésében

Az, hogy a liturgia szövegtervezetének vitája előre került, egy sor nem várt következménnyel járt. Az ezzel a tervezettel kapcsolatos nagyon gyakorlati, az Egyház istentiszteleti életét befolyásoló kérdések rendkívül fontosak voltak a missziós püspökök valamint az ázsiai és afrikai születésű zsinati atyák számára. Ha a vita valamelyik másik témával kezdődött volna, ezek a püspökök csak jóval később folytak volna bele igazán. Ők mindenkinél jobban tudták, milyen fontos a liturgia reformja, különösen ami a nyelvet illeti. De tisztában voltak azzal is, hogy egyedül nem tudják elérni a kívánt változásokat. S miután álláspontjuk az európai szövetség teljes szimpátiáját élvezte, támogatólag csatlakoztak hozzá, ami növelte annak méretét és erejét. A liturgia előrehozott vitájának a másik következménye az volt, hogy *Schillebeeckx* atyának és a négy dogmatikai konstitúció többi ellenzőjének a teljes idő rendelkezésre állt a szövegek elégtelenségének igazolására és teljes revíziójuk követelésére. Jónéhány, a témával foglalkozó előadást szerveztek, amelyeket sok zsinati atya meghallgatott.

A Liturgikus Bizottságban Ázsiát egyedül képviselte *Willem van Bekkum*, az indonéz Ruteng holland származású püspöke, aki a liturgia reformjáról és a missziókról 1956-ban Assisiben rendezett Liturgikus Lelkipásztori Kongresszuson felolvasott előadásával nemzetközi tekintélyt szerzett. Jelölését az európai szövetség támogatta, részben azért, mert liturgikus képzettségét a liturgikus mozgalom élén járó Németországban és Ausztriában szerezte. Október 23-án, a tervezetről folytatott vita második napján rábeszéltem, hogy sajtókonferenciát szervezhessek számára, melynek témájául a liturgiának az indonéz kultúrához történő alkalmazását jelöltük meg.

Ahogy várni lehetett, sok újságíró jelent meg. A püspök elmondta, hogy indonéz hívei segítségével „olyan klánok »erődjeit« sikerült bevennie és keresztény hitre térítenie, melyek még eredeti törzsisvallási struktúrákat őriztek”. A zsinat kezdete előtt – mondta – nem gondolta, hogy meghallgatásra találhatnak olyan javaslatok, melyek az ő szájíze szerint valók, de most „nagyon optimista”. „Az utóbbi néhány napban a világ más részeiről érkezett missziós püspökökkel személyesen beszélgetvén megtudtam” – mondta –, „hogy egész Ázsiában és Afrikában sok száz, a mi rutengi kísérletünkhöz hasonló próbálkozás történt. Én nyugati liturgia-szakértők részéről is meleg szimpátiával találkoztam ezekkel az elképzelésekkel kapcsolatban.” Olyan tradicionális indonéz vallási szokások, mint az aratási hálaadó ünnep, a halottkultusz ünnepei és a parasztok újévi ünnepségei, „veszélytelenül tehetők kereszténnyé” és szentesíthetők az Egyház által. A nyelv kérdésében *van Bekkum* püspök az istentisztelet spontaneitását hangsúlyozta és rámutatott, hogy ha a hívők idegen nyelvvvel találják magukat szemben, megszűnik a spontaneitás. Reményét fejezte ki, hogy a latintól különböző – például ázsiai és afrikai – nyelvek, azáltal, hogy befogadják azokat a liturgiába, s különösen a szentmisébe, „szentségi jellegű nyelvekké” válnak. Az eredmény a liturgia nagymértékű gazdagodása és élénkülése lenne.

A sajtótájékoztatóról távozóban *van Bekkum* püspök találkozott *Bernardin Gantin* érsekkal, a dahomeyi Cotonou érsekségének Afrikában született fejével. Amikor az érsek tudomást szerzett a sajtókonferenciáról, azt mondta: „Ön a mi szószólónk.” Egy óra múlva az itáliai hírműsorok és a nemzetközi hírszolgálatok már világszerte terjesztették *van Bekkum* püspök nézeteit. A *L'Osservatore Romano* exkluzív interjúval lepte meg olvasóit. A másfél órás sajtókonferenciához *van Bekkum* püspök ennyi kommentárt fűzött: „Az alatt a tíz perc alatt, ami a zsinat ülésein áll a felszólalók rendelkezésére, sose tudtam volna ennyi mindent elmondani.”

A sajtókonferencia olyan jól sikerült, hogy sietve újabb kísérletet próbáltam tenni. Október 28-án, vasárnap azzal fordultam *Eugene D'Souzához*, az indiai Nagpur érsekéhez, nem volna-e kedve megosztani az indiai nyelvek és helyi szokások liturgikus használatával kapcsolatos

gondolatait a tudósítókka. Az érsek – felismerve, hogy *van Bekkum* püspök véleményének nyilvánosságra hozatala is előmozdította a liturgikus reform ügyét – megadta hozzájárulását, s másnap megtartotta a sajtókonferenciát. Okkal tételezhette fel, hogy komoly az ellenállás, mert *Döpfner* bíboros azt mondta neki: „Vastag fallal állunk szemben, mely nem úgy fest, mintha át lehetne törni.” A tudósítók teljesen megtöltötték a termet, ahol D'Souza érsek így beszélt: „Az esküvői szertartás – jelen formájában – sok falusi katolikus hívünk számára nem érthető.” Hogy érthetőbbé váljon, India egyes vidékein helyi szokások is helyet kapnak benne. „Például a gyűrű a mi környékünkön sok ember számára semmit sem jelent, ezért a vőlegény egy *thaleen*nek nevezett lapocskát nyújt át a menyasszonynak.” Másutt – mondta – zsinagregához kötött „esküvői csomót” használnak a házassági szerződés külső jeleként vagy szimbólumaként. „Szentségeink és szentelményeink többségét a helyi jellegzetességekhez teljesen igazodó szertartással szolgáltatjuk ki.” A nyelv kérdéséről megjegyezte: „Kénytelenek vagyunk a szentségek kiszolgáltatásánál a nép nyelvét használni, azon egyszerű oknál fogva, hogy híveink képtelenek követni a szép szertartásokat, ha azok latinul folynak.” Ha a helyi nyelvet és szokásokat nem illesztenénk be a liturgiába, az Egyház „sose érne el olyan sikereket országunkban, mint amilyeneket szeretne elérni.”

Hasonló gondolatok hangzottak el azon a sajtókonferencián is, amelyet a japán Lawrence Naga, Urawa püspöke tartott, aki azt állította, hogy hazájában a katolicizmus azért terjed oly lassan (300.000 katolikus van), mert túlságosan nyugati módon „tálalják”. „Ha a japán népesség zömét kitevő munkásosztállyal el akarjuk fogadtatni a katolicizmust, a katolikus egyháznak nagyon modern és dinamikus szellemi és szociális erőként kell megjelenítenie.” Valami különlegeset kell mondania és nyújtania a modern embernek – folytatta. „Mivel a modern Japán csak szertartásokat és intézményesített vallási szokásokat lát a katolikus egyházban, a katolikus vallást a saját elavult és kihalt tradicionális vallásaival tartja egyenértékűnek, amely képtelen komoly, gyümölcsöző módon hozzájárulni a modern japán életvitelhez.”

Ezért szerinte egyszerűbb liturgiára és közvetlenebb hangvételre lenne szükség, hogy a nép „a szertartásban közvetlenebbül csatlakozhasson a paphoz”. Kérte, hogy töröljenek a liturgiából olyan elemeket, mint a térdhajtás, mely – mint mondta – nyugati eredetű és a japánok számára semmit sem jelent. „A mi országunkban, ahol a tisztelet jele a mély meghajlás, térdhajtás helyett inkább ezt a mozdulatot használnánk.” A japánok számára más szertartások és szimbólumok sem érthetőek (például tárgyak megcsókolása az istentiszteleten). Ezt a gyakorlatot korlátozni kellene, mivel „Keleten a csók nem szokásos”. Ezután elmondta még, hogy szerinte nem kellene olyan gyakran keresztet vetni.

November ötödikén már kilencedik napja folyt a liturgikus szövegtervezet vitája. Ezen a napon 24 zsinati atya kapott szót és adott nyomatékokat sok olyan témának, gondnak, kérelemnek és eltérő véleménynek, melyek a korábbi üléseken már megfogalmazódtak. Voltak, akik a lépcsőima lerövidítését kérték, s hogy a mise az „Ite missa est” elbocsátással és az áldással érjen véget; mások azt javasolták, hogy az igeliturgia az ambónál, az Eucharisztia liturgiája az oltárnál folyjon, áldozáskor pedig csak a „Corpus Christi” („Krisztus teste”) szavak hangozzanak el. A délelőtt egyik felszólalója a fülöp-szigeteki Calapan vikáriátusának német származású püspöke, William Duschak volt, aki egy olyan – ahogy ő nevezte – ökumenikus(?) mise szükségességét hangsúlyozta, amely pontosan követi az utolsó vacsora lefolyását, mégpedig úgy, hogy a latin miseszertartás jelenlegi formája egészülne ki.

A zsinati sajtóiroda aznapki közleménye nem említette Duschak püspök javaslatát, ehelyett azt hangsúlyozta, hogy „meg kell tartani a mise jelenlegi struktúrájának lényegi elemeit”, és rámutatott, hogy „csupán kisebb változtatások engedhetők meg”. Délutánra gyorsan sajtókonferenciát szerveztem Duschak püspök számára, s amikor a sajtó munkatársai megtudták, hogy délelőtt felszólalt az aulában, a szokásosnál is többen jöttek el tájékoztatójára. Annak érdekében, hogy a tudósítók tudomást szerezhessenek a sajtótájékoztatóról,

szórálapjaimmal ki kellett állnom a zsinati sajtóiroda lépcsőjére, mivel az első ülés alatt a hivatal híryanagyainak kihelyezésére szolgáló asztalra nem lehetett ilyesmit letenni. A zsinati hatóságok kijelentették, hogy a tudósítók különben azt hihetnék, hogy a sajtókonferencia hivatalos.

Duschak püspök az újságírók előtt elmondta, hogy egész életét a liturgikus lelkipásztorkodás tanulmányozására szánta, és hogy mostani véleménye a Fülöp-szigeteken 30 éven át folytatott lelkipásztori tevékenysége gyümölcse. „Egy olyan ökumenikus mise bevezetését szorgalmazom” – mondta –, „amely a lehető legjobban meg van tisztítva a történelem során kifejlődött kinövéseitől, melynek lényegi alapja a szent áldozat, és amely mélyen a Szentírásban gyökerezik. Ezalatt azt értem, hogy az utolsó vacsora egyetlen lényeges eleme sem hiányozhat belőle, olyan nyelvet és mozdulatokat kell használnia, amit az emberek értenek, és az azidőtájt használatos imák és szavak formáját és szellemét kell átvennie. Olyan szentmisének kell lennie, amely a gyülekezet minden tagjának – még annak is, aki esetleg életében először vesz részt szentmisén – bonyodalmas magyarázgatás és minden különösebb történeti előzmény ismerete nélkül is azonnal érthető.” Nagyon kevés embertől származó imát kellene használni – mondta; a hangsúlyt sokkal inkább a Szentírásban kinyilatkoztatott ígéretekre kellene fektetni, azokra, amelyeket Krisztus az utolsó vacsorán az Eucharisztia alapításakor mondott, az egységért végzett főpapi imájára és Szent Pál korintusiakhoz írt első levelének az Eucharisziára vonatkozó intelmeire.

Duschak püspök kijelentette, hogy nem fogadja el a misékánon sérthetlensége mellett felhozott konvencionális érveket. „Ha az elmúlt évszázadokban az emberek képesek voltak kiválasztani és megalkotni a misék szertartásait – mondta –, akkor az eddigi legnagyobb egyetemes zsinat miért nem képes ugyanezre? Miért nem lehet elrendelni, hogy a lehető legnagyobb tisztelettel új miseformulát fogalmazzanak, olyat, ami illik a modern emberhez, amit elfogad és megért az, aki egy napról-napra zsugorodó és uniformizálódóbb világban él.” A szentmiseáldozat lényege nem változna – mondta –, de szertartását, formáját, nyelvét és mozdulatait modern korunkhoz igazítanánk, így a modern ember nagyobb lelki hasznot meríthetne belőlük. Azonkívül az egész misét hangosan kellene mondani, a nép nyelvén, a nép felé fordulva. „Valószínűnek tartom azt is, hogy ha a világ ilyen ökumenikus formát kapna az Eucharisztia ünneplésére, a nem katolikus keresztény közösségek felülvizsgálnák, esetleg akár módosítanák is a Krisztus szentségi jelenlétét elutasító álláspontjukat.”

Duschak püspök kiemelte, hogy nem a latin mise jelenlegi formájának eltörlését javasolja, hanem csupán azt, hogy a misét egy új formával vagy struktúrával egészítsék ki. Amikor megkérdezték, hogy a javaslat híveitől ered-e, azt válaszolta: „Nem. Azt hiszem, ahogy sok püspök ellene van, ők is elleneznék. Ha azonban gyakorlattá válhatna, azt hiszem elfogadnák.”

A zsinati sajtóiroda egyik magasrangú konzervatív szakértője – Látván a tudósítóknak a sajtókonferenciáról szerkesztett anyagomat – teljes komolysággal felszólított, hogy vizsgáljam meg lelkiismeretemet és egyszer s mindenkorra hagyjak fel az ilyen anyagok kiadásával, mert az a zsinati sajtóiroda feladata. Amikor viszont megkérdeztem erről néhány progresszív gondolkodású zsinati atya véleményét is, ők azt mondták: „Folytassa csak! Ha nehézségekbe ütközik, eltávolítjuk az akadályokat.”

A Liturgikus Konstitúció végrehajtásáért felelős bizottság már a zsinat befejezéséig három különböző – kísérleti jellegű, lerövidített – miseformulát hagyott jóvá, melyek szerint az egész misét – a kánont is beleértve – a nép nyelvén, hangosan kell mondani, és a papnak a nép felé kell fordulnia. *Duschak* püspök javaslatainak egy része máris teljesült.

„A keresztény élet nem régi szokások gyűjteménye”

November első napjaiban megkeresett *Geraldo Sigaud*, a braziliai Diamantina érseke, akit konzervatívnak ismertem, vagyis olyannak, aki csak rendkívül óvatosan hajlandó újításokra. Csalódott hangnemben jegyezte meg, hogy a jelek szerint én csak olyan felszólalóknak rendezek sajtókonferenciákat, akik a népnelv hívei. Biztosítottam, hogy ha valamelyik, a latinért síkra szálló zsinati atya hajlandó nézeteiről beszélni az újságíróknak, számára éppoly szívesen szervezek sajtókonferenciát. Az érsek közölte, hogy nagyon jól ismer egy ilyet, s nem egészen egy nappal később bemutatta barátját, Antonio de Castro Mayert, a braziliai Campos püspökét. A sajtókonferencia november 7-én került sorra, és nagyon sokan jöttek el rá.

„Biztosak lehetünk-e benne” – kérdezte a püspök –, „hogya a mise népnelvre fordítása során nem veszik el a hívek számára a latin szöveg egyetlen apró részlete sem?... Ezt a kérdést itt nagyon komolyan kell vennünk és nem dönthetjük el anélkül, hogy alaposan végig ne gondolnánk.”

Egy olyan nyelv használata, amelyet nem ért mindenki tökéletesen, „egyfajta méltóságot kölcsönöz a misének, olyan titokzatos színt ad hozzá, mely az isteni dolgokkal kapcsolatban bizonyos mértékig természetes”. Az évszázadok bölcsessége – mondta Mayer püspök – a katolikus egyház egyes nem latin szertartásainak liturgiájában valamint a legismertebb nem katolikus vallások egyes rítusaiban is előírta valamilyen archaikus nyelv használatát. Abból pedig, hogy már számos népnelven áll rendelkezésre a mise szövegének fordítása, még nem következik szükségszerűen, hogy a pap népnelven mondja a misét. Mayer püspök megkérdőjelezte azt a sokak által hangoztatott érvet, miszerint a népnelv használata a misében szükségszerűen a népek és nemzetek spirituális feléledését eredményezné.

A püspök ugyanakkor elismerte, hogy „olyan kultúrvidékeken, ahol a nyelvnek semmilyen kapcsolata sincs a latinnal, csak fokozatosan lehetne megvalósítani az átmenetet, ami úgy történne, hogy a latinról egy, a helyi kultúrával kapcsolatban álló nyelvre állnának át – de ennek előfeltétele, hogy valamennyi alapelem megmaradjon.” Itt elmondta, hogy nem feltétlenül osztja azt a véleményt, hogy az új nyelv a népnelv legyen. Az átmenetnek fokozatosan és szervesen kell végbemennie, „a Szentszék állandó sugalmazása és irányítása mellett, mely az istentiszteletet és a lelkek üdvösségét érintő minden ügyben élvezi a Szentlélek különleges segítségét.” Ami a latin szertartást követő nyugati népeket illeti, Mayer püspök megítélése szerint semmi sem szól és még hosszú ideig nem is fog szólni amellett, hogy a misében a latint akár csak kis mértékben is visszaszorítsák.

Mayer püspök fejtegetése lényegesen eltért attól, amit *János pápa* egy aznapi nyilvános kihallgatáson mondott, miután televízión megnézte a zsinat délelőtti ülését. A pápa a zsinat tevékenységéről beszélt: „A feladatunk most nem az, hogy gondosan átkutassunk egy régi tudományos műhelyt vagy bármelyik régi iskolát bemutassuk. Ez kétségtelenül hasznos lehet – mint ahogy hasznos lehet egy régi emlékmű felkeresése is –, de nem elegendő. Azért élünk, hogy előre haladjunk, s közben megbecsüljük a múltból nyert tapasztalatokat is. De az Úr által számunkra kijelölt úton egyre előbbre kell jutnunk.” És hogy véleményét ne lehessen félreérteni, hozzátette: „A keresztény élet nem régi szokások gyűjteménye.”

Előző vasárnap elméletben és a gyakorlatban is a népnelv mellett szállt síkra. Aznap volt koronázásának negyedik évfordulója, és a római hívek valamint a zsinati atyák ünnepségre gyűltek össze a Szent Péter-bazilikába. A zsinati atyákhoz latinul szólt, s a következőket mondta: „Ez legyen az egyetemes egyház prelátusainak közös nyelve, amikor a Szentszékkel tartanak kapcsolatot, és ezt használják rendszeresen zsinati tanácskozásokon is.” Miután latinul köszöntötte őket – mondotta –, szeretne olaszra váltani, „főleg azért, mert ez könnyebben érthető sok jelenlévő számára, azok számára, akik nagy számban gyűltek itt össze pásztoruk és

atyjuk pápasága évfordulójának tiszteletére”. Ez ugyanaz az érv volt, mint amit a népnyelv bevezetése mellett kiálló missziós püspökök hangoztattak.

János pápa olasz nyelven hosszan beszélt az ambrozián szertartás kiválóságáról. *Montini* milánói érsek ugyanis az évfordulón e szertartás szerint mutatta be a szentmisét a pápa tiszteletére. Emlékeztetett rá, hogy az ambrozián szertartású szentmise külsőségeiben eltér ugyan a latin szertartású szentmisétől, ez a külsőleg jelentkező különbség azonban nem akadályozza a milánói katolikusokat abban, hogy „őszinte hűséget tanúsítsanak Róma iránt”. E szavak bátorítólag hatottak azokra az afrikai és ázsiai püspökökre, akik a zsinaton nemcsak a népnyelvű mise bevezetéséért szálltak síkra, hanem a misének és más szertartásoknak a helyi kultúrához igazítását is képviselték.

Ahogy *János pápa* fejezte ki, „természetes, hogy az új idők és új körülmények a tanítás külsődleges továbbadására és megismertetésére más formákat és módokat kínálnak. De eleven erejüket mindig azok a tiszta, evangéliumi és apostoli igazságok adják, amelyekkel Anyaszentegyházunk tanításai teljes összhangban vannak.” A missziós püspökök ezt úgy értelmezték, hogy a pápa támogatja álláspontjukat.

Mivel az ügyrend nem írta elő, hogy egy-egy témával kapcsolatban hányan kaphatnak szót, a zsinat munkája az első hónapban nagyon lassan haladt előre. Számos panasz és javaslat érkezett a zsinat munkatársaihoz, ami *János pápát* arra készítette, hogy felhatalmazza a zsinat elnökségét: minden befejezettnek tűnő fejezet esetében rendezzen szavazást a vita lezárásáról. Az új lehetőséget november 6-án, kihirdetése napján rögtön igénybe is vették, miután az első szövegtervezet második fejezetéhez addig nem kevesebben mint hetvenkilencen szóltak hozzá. A munka felgyorsítása érdekében egyúttal két másik módszert is elfogadtak. Kevesebb fontos fejezetet vitattak meg egészében, illetve a zsinati atyák egyes csoportjai képviselőikre szóvivőket jelöltek ki.

A zsinati atyák – saját elhatározásukból – kezdtek nyelvek illetve nemzetiségek szerint csoportosulni; egyes csoportok minden héten meghatározott időben meghatározott helyen összejövetelt tartottak. Ilyen csoport volt a németül beszélő zsinati atyák konferenciája, mely *Frings* bíboros lakásán mindig hétfő este jött össze a következő heti teendők megbeszélésére. Közel százan voltak, köztük tartozott valamennyi német, osztrák, svájci, luxemburgi, skandináv, izlandi és finn püspök, valamint sok német, osztrák és svájci származású missziós püspök és általános rendi előjáró is. Erejüket az adta, hogy nemcsak vitázni gyűltek össze, hanem majdnem mindig együttesen is léptek fel.

A liturgikus gyakorlat modernizálásának néhány alapkérdése

A liturgikus szövegtervezet első négy fejezetének vitája során újra és újra felmerült a népnyelv kérdése. Elsősorban az 1. fejezettel kapcsolatban, mely az általános alapelveket rögzítette, de előfordult a 2. fejezetben a misével, a 3. fejezetben a szentségekkel, a 4. fejezetben pedig a breviáriummal összefüggésben is. A népnyelv liturgikus bevezetéséről folytatott véget nem érő vitában a kívülállónak gyakran tűnhetett úgy, hogy kár ennyi – nem egyszer ismétlődő – szót felcsérelni erre a kérdésre. Látszólag egyszerű megoldás lett volna, ha azoknak az országoknak, amelyek püspökei a népnyelvű liturgiát támogatták, engedélyezték volna a népnyelvet, azok pedig, amelyek püspökei a latint részesítették előnyben, maradhattak volna a latinnál. De mint a legtöbb egyszerű megoldás, ez is felületes lett volna.

Mindaddig, amíg az egész Egyházban latin szövegeket használnak és latin nyelvű szertartásokat mutatnak be, csak a Római Kúria módosíthat rajtuk. Ha azonban liturgikussá válik több száz vagy akár több ezer helyi nyelv és szokás, a Kúria automatikusan elveszíti ezt az előjogát. Akkor a püspöki konferenciák – azzal, hogy ismerik a helyi nyelvet és értik a helyi szokásokat – kompetensebbé válnak ezeknek az anyagoknak a megítélésére. És a többség – egyre nyilvánvalóbban – éppen erre törekedett. Azt akarták elérni, hogy a püspöki konferenciák kapjanak felhatalmazást a liturgikus gyakorlatokra vonatkozó egyes fontos kérdések eldöntésére. A Kúria persze joggal tarthatott tőle, hogy ha a liturgia ügyeiben hozzájárul a helyi jogalkotás alapelveéhez, azzal olyan precedenst teremt, amely más területeken is a püspöki konferenciák döntési szabadságának növekedéséhez vezet. Ez volt az egyik oka, hogy a Kúria szembehelyezkedett a népnyelv és a helyi szokások liturgikus bevezetésével.

Az I. Vatikáni Zsinaton a Kúria állt a többség élén, a németajkú és francia püspökök pedig a kisebbséget vezették. Most azonban fordított volt a helyzet, és a németajkú és francia püspökök már egy hónap után teljesen irányításuk alá vonták a II. Vatikáni Zsinat munkáját. A liturgia körül folyó első nagy csata komoly csapást mért a Kúriára, mert az itt elfoglalt pozíciók már körvonalazták a szavazásoknál később általában várható erőviszonyokat.

A történészek szerint az ókeresztény egyház sikeresen alkalmazkodott kora uralkodó római kultúrájához, és megkérdezik, nem mehetne-e végbe ugyanez a folyamat Indiában, Japánban, Afrikában és a déltengeri szigeteken is. A II. Vatikánum kezdetén ezeknek az országoknak az egyházai külsőségükben teljesen megegyeztek a római egyházzal. Ez lesz-e vajon a helyzet ötven év múlva is? A zsinat vitái és döntései nem hagynak kétséget afelől, hogy az egyház külső megjelenésében lényegesen megváltozik ezekben az országokban.

A zsolozsma, más szóval breviárium ügyében is változásokat javasoltak. *Paul Léger* montreali bíboros rendkívül radikális javaslatot terjesztett elő a breviárium teljes átszerkesztésére, amit nagy tetszéssel fogadtak. Javaslatuk szerint két változatot kellene előírni: egyet az aktívan a lelkipásztorkodó klérus számára, egy másikat pedig a szerzeteseknek. Az első három részből állna: egy-egy latin nyelvű reggeli és esti, valamint egy válogatott szövegeket tartalmazó harmadik részből, amely szabadon választható és bármely tetszés szerinti nyelven olvasható. Más felszólalók azt javasolták, hogy az egész breviárium népnyelvű legyen. Egy francia püspök azt ajánlotta, hogy ha egy pap egy nap két misét celebrál vagy kétszer prédikál, azon a napon automatikusan mentesüljön a breviárium egyes részeinek elmondásától.

Más felszólalók ezzel szemben a breviáriumnak mind az aktív szolgálatot ellátó papok, mind a szerzetesek lelki életére gyakorolt hatását hangsúlyozták és visszautasították a rövidítésre vonatkozó javaslatot. Néhányan azt kérték, hogy egyes, inkább történeti jellegű, kifejezetten a zsidó nép történelmének eseményeire vonatkozó zsoltárokat újszövetségi szövegekkel cseréljenek fel.

A zsinati sajtóiroda hivatalos híryanaga úgy fogalmazott, hogy ezek a zsinati atyák azért kérik a breviárium lerövidítését, hogy „a papok több időt szentelhessenek apostoli tevékenységüknek”. Majd hangsúlyozottan megjegyzi, hogy „mindenfajta lelkipásztori tevékenység – legyen az mégoly szívből jövő is – meddő, ha nem az imádságból táplálkozik”. Néhány zsinati atya erre kijelentette, hogy a jelentés tendenciózus, amennyiben nem azokat az érveket ismerteti, amelyek a breviárium lerövidítése mellett hangzottak el. A közvetlenül is érintett kanadai püspökök hivatalos tiltakozást nyújtottak be.

A zsinati atyák valóban számos érvet hoztak fel a breviárium lerövidítése mellett – az apostoli tevékenység szemszögéből. Például azt, hogy a breviáriumban szereplő imádságokra fordított idő egy részét elmélkedésre, lelki olvasmányokra, lelkiismeret-vizsgálatra vagy a személyes jámborság más gyakorlataira lehetne felhasználni. A népnyelvű breviáriumba vonatkozó javaslatot az motiválta, hogy annak szövegét jobban értenék, ami nagyobb lelki hasznot eredményezne.

A munka meggyorsítása érdekében az utolsó négy fejezetet együtt tárgyalták. Ennek eredményeképpen javaslatok színes kavalkádja gyűlt össze. Javaslatot tettek például egy, az egész világra érvényes liturgikus naptárra. Vagy – a felsorakoztatott ellenérvek dacára – úgy tűnt, konszenzus alakul ki a húsvét rögzített időpontjára vonatkozóan (pl. április első vasárnapja). Aláhúzták, hogy ebben egyetértésre kell jutni a keleti egyházakkal és a protestáns egyházakkal, valamint az állami hatóságokkal.

Kezdeményezték továbbá annak elősegítését, hogy a hívők nagyobb rendszerességgel tehessenek eleget vasár- és ünnepnap mi kötelezettségüknek. Erre az a javaslat született, hogy amennyiben valaki vasárnap nem tud elmenni a szentmisére, kötelezettségét leróhassa valamelyik hétköznapi is.

A német *Johannes Pohlschneider*, Aachen püspöke indítványozta, hogy a böjti időszakban a szigorú böjtot korlátozzák hamvazószerdára, nagypéntekre és nagyszombat délelőttjére. Ezt két dologgal indokolta: egyrészt a modern ember „a modern élet zaklatottsága és az egyre általánosabb feszítettség következtében” általában nem veszi figyelembe ezt a parancsot, másrészt sok püspök és pap is fölmenti magát a böjt alól, mert nem lenne erejük kiterjedt lelkipásztori kötelezettségeik ellátásához. Ha a püspökök és papok nem böjtölnek – vélekedett Pohlschneider püspök –, a hívektől is nehezen várható ez el. De mivel „a keresztény ember nem élhet tartósan a vezeklés és önmegtartóztatás lelkülete nélkül”, a híveket állandóan inteni kell a „külön áldozatvállalásra”.

Október 30-án az argentin *Ildefonso Sansierra*, San Juan de Cuyo segédpüspöke volt az utolsó felszólaló, aki kifejezte reményét, hogy nem merül feledésbe Szent József nevének a misekánonba vétele, ami „nagyon sok püspöknek és papnak a kívánsága”. November 5-én ugyanezt részletekbe menően ismételte meg Albert Cousineau, a haiti Cap Haitien püspöke, a montreali Szent József Oratórium korábbi előjárója, aki azt kérte, hogy „Szent József, a Boldogságos Szűz Mária jegyese nevét minden olyan helyen vegyék be a misébe, ahol elhangzik a Boldogságos Szűz Mária neve”.

November 13-án, a 18. plenáris ülés végén a bíboros-államtitkár erre vonatkozóan saját bejelentést tett. Elmondta, hogy a Szentatya – sok zsinati atya kérését teljesítve – úgy döntött, hogy Szent József neve bekerül a misekánonba, közvetlenül a Boldogságos Szűz neve után. Ez emlékeztet majd örök időkre, hogy Szent József volt a II. Vatikáni Zsinat védőszentje. „A Szentatya döntése” – folytatta a bíboros – „december 8-án lép életbe; addig a Rítuskongregáció megszövegezi a szükséges dokumentumokat.”

Montini bíboros valamivel később „a pápa zsinati megtelepedésének” nevezte a váratlan lépést.

Egyes körök élesen bírálták *János pápát*, amiért az egyetemes zsinat tanácskozása közepette – úgymond – önálló akcióra vállalkozott. Pedig dekrétuma valójában csak annak az 1815-ig visszamenően szórványosan jelentkező, mégis intenzív – kampánynak volt a

betetőzése, melynek során egyháziak és laikusok aláírásának százezreit gyűjtötték össze és küldték el a Vatikánnak. A kampány intenzitása különösen akkor erősödött fel, amikor *IX. Pius pápa* meghirdette az I., *János pápa* pedig a II. Vatikánumot. János pápa bejelentését követően Mons. *Joseph Phelan*, a kaliforniai Capitola Szent József templomának papja, az egyházközségéhez tartozó gyerekekkel azonnal toborzoutra indult és mintegy 150.000 aláírást gyűjtött össze.

János pápa akciója elsősorban mégis *Roland Gauthier* és *Guy Bertrand* atyáknak, a montreali Szent József Oratórium Kutatási és Dokumentációs Központja vezetőinek volt köszönhető, akik 1961-ben egy 75 oldalas összeállítást készítettek a kampány történetéről. Ebben leírták, hogy amennyiben Szent József nevét fölvennék a misekánonba a Boldogságos Szűz Mária neve mögé, az – a tanítás és a liturgia szempontjából is – annak a megkülönböztetett tiszteletnek a hivatalos elismerését jelentené, ami Mária után Szent Józsefet illeti a szentek között. *Gauthier* és *Bertrand* atyáknak a valladolidi kármelita jozefológiai intézet és a viterboi Szent József Kutatóközpont segítségével sikerült az összeállítást megjelentetnie angol, francia, spanyol, portugál és olasz nyelven, s ezek egy-egy példányát – egy petícióval kiegészítve – még jóval a zsinat kezdete előtt szétküldték a zsinati atyáknak a világ minden tájára.

1962 márciusában *János pápa* megkapta azt a hatkötetes petíciót, melyet 30 bíboros, 436 pátriárka, érsek és püspök illetve 60 általános rendi előljáró írt alá. Az aláírások átnézése közben János pápa így szólt: „Szent Józsefért tenni kell valamit.” Az aláírások megerősítették abban a személyes szándékában, hogy Szent Józsefért, akit gyermekkorától különös áhítattal tisztelt, valami rendkívülit tegyen.

Október 19-én, három nappal a liturgia zsinati vitájának megkezdése előtt hivatalosan tájékoztatták *Edward Heston* atyát (a három központ nevében ő nyújtotta át a petíciót), hogy *János pápa* elfogadja a javaslatot és megteszi a szükséges lépéseket Szent József nevének a misekánonba vételére.

János pápa döntésének nyilvánosságra hozatala mellett a november 13-i nap arról is nevezetes, hogy ekkor fejeződött be a liturgia hosszú vitája, melynek során tizenöt ülést tartottak, s ezeken átlagosan huszonketten szólaltak fel. A délelőtti ülés végén bejelentették, hogy másnap a kinyilatkoztatás forrásairól szóló szövegtervezet vitáját kezdik meg.

Egy patthelyzet megoldódik

Nem volt nehéz megjósolni, hogy a kinyilatkoztatás forrásairól szóló szövegtervezettel kapcsolatban komoly nehézségek várhatók. A tervezetet elutasítók – Schillebeeckx atya és a holland püspökök vezérletével – több mint egy hónapon át agitáltak ellene. Bár a tervezetet megalkotó előkészítő bizottságnak liberális tagjai is voltak (*John Wright* pittsburghi és *Joseph Schröffer* eichstätti püspökök, valamint a löweni Mons. *Gérard Philips*), a tervezetről az a hír járta, hogy főleg *Ottaviani* bíboros és *Sebastian Tromp* atya hatása érvényesül benne. Az utóbbit, jóllehet holland jezsuita volt, csak *Ottaviani* bíboros múlta felül a konzervativizmus élharcosai közül. *Ottaviani* bíboros a Teológiai Előkészítő Bizottság titkárának szemelte ki, és őt nevezte ki a zsinati Teológiai Bizottság hasonló posztjára is.

A zsinat első hónapjaiban jónéhány előadást szerveztek kiváló liberális teológusok részvételével, s ezekre sok zsinati atya el is ment. Az előadók rámutattak a tervezet gyengéire, felrótták, hogy túl negatív, túl agresszív, túl toleráns, túl egyoldalú és egyáltalán nem modern. Hiányzik belőle a lelkipásztori hangvétel – mondták –, elítél jó katolikus szerzőket, miközben az összefüggésekből kiragadva idézi őket, és lerontja jónéhány teológiai tévedés is. Az egyik fő kifogás az volt, hogy egy helyett a kinyilatkoztatás két forrását ismeri el.

A kinyilatkoztatás forrásairól szóló szövegtervezetet *Ottaviani* bíboros terjesztette be november 14-én. Most lépett először mikrofonhoz azóta, hogy két héttel korábban *Alfrink* bíboros elhallgattatta. A tervezet pasztorális értékéről beszélt, s elmondta: minden lelkipásztor elsődleges kötelessége, hogy az igazságot tanítsa, amely minden időben és mindenhol változatlan. Majd bemutatta a szintén jól ismert, konzervatív Mons. *Salvatore Garofalo*-t, aki felolvasta a tervezethez csatolt előterjesztést. Mons. *Garofalo* tagja volt a Teológiai Előkészítő Bizottságnak, s *Ottaviani* bíboros tanácsadóként a zsinat Teológiai Bizottságába is kinevezte.

Mons. *Garofalo* (aki nem teljes jogú résztvevő volt a zsinaton) elmondta: a zsinat elsődleges feladata, hogy a legtisztább formában megőrizze és továbbfejlessze a katolikus doktrínát. Nem a doktrína megújításáról van szó – mondta –, hanem csakis a meglevő doktrína alaposabb tanulmányozásáról és alaposabb elmélyítéséről. Vázolta, milyen alapos munkával készítették elő a tervezetet, és utalt rá, hogy sok nemzet és a legkülönbözőbb egyetemek tudósai működtek közre a megszövegezésben. Aztán röviden ismertette az 5. fejezet tartalmát.

Az aulában ülők habozás nélkül, megsemmisítően reagáltak. A holland *Alfrink* bíboros, a német *Frings* bíboros, a Kúriához tartozó *Bea* bíboros, az osztrák *König* bíboros, a francia *Liénart* bíboros, a belga *Leo Suenens* bíboros, a kanadai *Léger* bíboros, az Egyesült Államok-beli *Joseph Ritter* bíboros és *Maximosz IV.* pátriárka mind határozott elégedetlenségüket fejezték ki a tervezettel kapcsolatban. Támogatta őket *Adrianus Soegijapranata*, Samarang érseke, az indonéz püspöki konferencia elnöke is, aki elmondta, hogy országa valamennyi püspöke nevében beszél. Nemcsak a kinyilatkoztatás forrásaival foglalkozó tervezetet támadta, hanem a másik három dogmatikai konstitúciót is, mivel egyikük sem felel meg a zsinat lelkipásztori követelményeinek. Mivel az indonéz püspökök nagy többsége holland volt és a négy dogmatikai konstitúciót hevesen bíráló *Peter Smulders* holland jezsuita atyát választották maguk közül tanácsadónak, az indonéz főpapok állásfoglalása nem volt váratlan.

Siri, Genova bíborosa és a spanyol *Quiroga y Palacios*, Santiago de Compostela bíborosa a tervezettel kapcsolatos általános elégedettségüknek adtak hangot; szerintük csak kisebb módosításokra van szükség. A felszólalók közül egyedül az olasz *Ernesto Ruffini*, Palermo bíborosa nyilatkozott úgy, hogy teljesen elégedett a szöveggel jelenlegi formájában. Aztán figyelmeztetett, hogy a zsinati atyák között körbejár egy szövegváltozat, mely azt a kérdést teszi fel: „Kinek a tekintélye áll mögötte?”

Valóban körbejárt egy riválisnak szánt, sokszorosított tervezet, mely a következő megállapítással kezdődött: „Mivel a zsinaton láthatóan nem lehet valamennyi szövegtervezetet

megvitatni és megszavazni, úgy tűnik, egyes tervezeteket el kell hagyni, másokat pedig rövidebbre kell fogni és össze kell vonni. Ezért bátorzkodnak Ausztria, Belgium, Franciaország, Németország és Hollandia püspöki konferenciáinak elnökei az első két tervezet alapján szerkesztett alábbi összeállítást javasolni alapanyagnak a vitához. Ez az előterjesztés pozitívabb és lelkipásztoribb hangnemben fogalmaz.”

Latin-amerikai zsinati atyák egy csoportja – ahogy magukat nevezték – a két első dogmatikai konstitúciót támadó kétoldalas nyilatkozatot tett közzé, mely többek között megállapította: „E két tervezet jelenlegi formájában ellentmond a zsinat szándékának. Nem veszik figyelembe a teológia és a szentírástudomány legfrissebb eredményeit, ellentmondanak a jelenlegi ökumenikus helyzetnek, nem törődnek a modern világ elvárásaival és kívánnivalót hagynak a doktrína tisztasága tekintetében.” A dokumentum ezután részletezte az öt állítást, majd ezt a következtetést vonta le: „Egyértelmű, hogy a két tervezet nem tekinthető olyan válasznak, ami megfelelne a modern teológiai és lelkipásztori kívánalmaknak. Ezért a fenti megjegyzések szem előtt tartásával teljesen újra kellene fogalmazni őket.”

A november 16-án tartott 20. plenáris ülésen továbbra is teljes erővel tombolt a vihar. A huszonegy felszólaló közül kilenc iparkodott megvédeni a tervezetet, amennyiben csak módosításokat indítványozott. Ketten mertek dicsérően szólni a szövegről. Érezvén a helyzet drámaiságát, egyikük azt mondta, úgy érzi magát, mint Dániel az oroszlánok barlangjában. Kilenc másik felszólaló már említett kifogásokat hozott fel ismét vagy újaknak adott hangot. Kérték, hogy a tervezetet jelen formájában vessék el és készítsenek helyette másikat. Néhányuk azt javasolta, nevezzenek ki különbizottságot az új tervezet megszövegezésére, mégpedig olyat, amelyben nem csak egyetlen iskola képviselteti magát.

A 21. plenáris ülésen *Döpfner* bíboros, aki annak idején a Központi Előkészítő Bizottságban résztvevő 67 bíboros egyike volt, megjegyezte, hogy állandó zavart kelt a zsinati atyák között, amikor azt látják, hogy a Teológiai Előkészítő Bizottság és a Központi Előkészítő Bizottság egyes tagjai most milyen hevesen támadják azt a tervezetet, amelyet előzőleg elfogadtak. Kijelentette, hogy az előkészítő bizottságok ülései korántsem zajlottak békésen. „Az aulában most felvetett kifogások akkor is megfogalmazódtak” – mondta –, „de egyszerűen figyelmen kívül hagyták őket.”

Ottaviani bíboros erre minden előzetes nélkül felállt, és tiltakozott a kijelentés miatt. Majd emlékeztette a zsinati atyákat, hogy az egyházjog nem teszi lehetővé a pápa által jóváhagyott tervezetek elvetését. Mire az elnöklő ausztrál *Norman Gilroy*, Sydney bíborosa rámutatott, hogy a zsinat érvényben levő ügyrendje 33. cikkelyének 1. szakasza szerint a tervezetek igenis elvethetők. A szakasz így szól: „Valamennyi zsinati atya hozzászólhat bármely előterjesztett szövegtervezethez, elfogadhatja, elvetheti vagy javíthatja azt.” *Ottaviani* bíboros lesújtva ült vissza a helyére.

A viharos 22. plenáris ülés 18 felszólalója közül ketten védtek a tervezetet, kilencen teljesen elvetették, heten pedig nagyobb változtatásokat javasoltak benne.

A nyilvánvaló patthelyzet zavart okozott. Elhangzott, hogy a tervezet vitáját el kellene halasztani a második ülésszakra. *Alfred Ancel* lyoni segédpüspök úgy vélte, hogy a pápa esetleg megbízhatná az ellenzéki teológiai iskolák néhány szakértőjét, s velük kiegészülve az előkészítő bizottság egy teljesen új tervezetet szövegezhette.

Ekkor a belga *Emile De Smedt*, Bruges püspöke kért szót a Keresztény Egységtitkárság nevében. A következőket mondta: „Jónéhány zsinati atya hivatkozott a kinyilatkoztatás forrásaival foglalkozó szövegtervezethez hozzászólva az igazi ökumenikus lelkültre. Mindenki őszintén és feltétlenül azt szeretné, hogy a szöveg az egység irányába mutasson. A vélemények azonban megoszlanak – egyesek azt mondják, hogy a tervezet megfelel az ökumenizmus követelményeinek, mások ezt tagadják. A dolog könnyebb megítélése érdekében talán nem veszik rossz néven, ha ismertetem titkárságunk arra vonatkozó álláspontját, hogy milyen kritériumoknak kell megfelelnie egy ökumenikusnak tekintett javaslatnak.

Titkárságunkat – mint tudják – a pápa azért hozta létre, hogy az ökumenizmus szemszögéből nyújtson segítséget a zsinati atyáknak a sokféle szöveg vitája során.”

De Smedt püspök emlékeztetett rá, hogy titkársága felajánlotta ugyan segítségét a Teológiai Előkészítő Bizottságnak, a testület azonban – „olyan okokból, amelyek megítélésére nem vagyok jogosult” – nem fogadta el a felajánlott támogatást. „Közös bizottság felállítását javasoltuk, a Teológiai Előkészítő Bizottság azonban azt válaszolta, hogy erre nincs szükség. Így a Teológiai Előkészítő Bizottság egyedül vállalta magára azt a rendkívül nehéz feladatot, hogy tervezetünknek ökumenikus jelleget adjon. Hogy milyen sikerrel...?”

Drámai felhívással fejezte be: „Mi, akiket a Szentatya azzal a feladattal bízott meg, hogy ezen a zsinaton a nem katolikus testvérekkel folytatott párbeszéd áldásos munkálásához járuljunk hozzá, kérjük mindannyiukat, főtisztelendő atyák, hallgassák meg, miként vélekedik a Keresztény Egységtitkárság a betervezett tervezetről. Mi úgy látjuk, hogy a tervezet egyáltalán nem az ökumenizmus szellemében készült. Nemhogy elősegítené a nem katolikusokkal folytatott párbeszédet, de gátolja azt. Sőt tovább megyek és azt mondom: károsan hat rá. Ha nem változik az a hangnem, amellyel a Teológiai Előkészítő Bizottság a tervezeteket megszövegezte, akkor mi viseljük annak felelősségét, hogy a II. Vatikáni Zsinat nem váltja be sokak nagy, roppant nagy reményességét. Ezt a reményt mindenki osztja, aki *XXIII. János pápával* együtt imádsággal és böjtöléssel várja, hogy most végre történjen néhány komoly és határozott lépés azon az úton, mely mindazokkal testvéri egységre vezet, akikért az Úr Krisztus úgy imádkozott, »hogy mindnyájan egyek legyenek«.”

Az egybegyűlteket dörgő tapsviharral nyilvánították ki tetszésüket, amikor ellépett a mikrofontól.

Másnap, a 23. plenáris ülésen hét felszólaló ajánlotta a tervezet elfogadását változtatás nélkül, négyen elfogadták, de módosításokat javasoltak, ketten pedig elvetését támogatták.

Ekkorra már 85 zsinati atya szólott hozzá a tervezet egészéhez, és a főtítkárság elárulhatta, hogy látta az időt, hogy rátérjenek az egyes fejezetek vitájára. Miután azonban még jónéhány zsinati atyának lett volna kifogása a tervezet formájával szemben, a zsinat elnöksége úgy látta jónak, hogy szavazás keretében minden atya lelkiismerete szerint kinyilváníthassa véleményét e kérdésben. A szavazásra bocsátott kérdés így hangzott: Megszakadjon-e a kinyilatkoztatás forrásairól szóló szövegtervezet vitája?

Összesen 2209 zsinati atya adta le szavazatát. 1368-an (62%) szavaztak a vita megszakítására, 822-en (37%) ellene, 19-en (1%) pedig érvénytelen szavazatot adtak le. Mivel az ügyrend kétharmados többséget írt elő egy-egy javaslat elfogadásához, a vita megszakítását kívánó zsinati atyák formailag alulmaradtak, és a tervezet vitáját – annak jelenlegi formájában – folytatni kellett volna.

Ebben a – *Giacomo Lercaro* bolognai bíboros szavaival – „abszurd helyzetben, mely egy jóval szűkebb kisebbség szavazatait részesítette előnyben a döntő többség szavazataival szemben”, amit a bíboros az ügyrend „nyilvánvaló gyöngéjének” nevezett, többen lépéseket tettek az ügyrend módosítása érdekében.

Másnap *Felici* érsek felolvasta az államtitkárság közleményét, mely tudatta, hogy a pápa összevetette az előző napi felszólalások során elhangzott sokféle véleményt, és azt a benyomást szűrte le belőlük, hogy a tervezet vitája fáradtságos és hosszadalmas lenne. Ezért azt tartja ésszerűnek, hogy a vita folytatása előtt egy külön bizottság dolgozza át a tervezetet. Ebbe a revíziós bizottságba a Teológiai Bizottságban és a Keresztény Egységtitkárságban helyet foglaló zsinati atyák kerüljenek. A bizottságnak az lesz a feladata, hogy revideálja a tervezetet, rövidítse le azt, és jobban emelje ki a keresztény tanítás már Trientben és az I. Vatikáni Zsinaton is tárgyalt alaptételeit. Ezek után a bizottság tanulmányozásra ismét terjessze be a módosított tervezetet a zsinati atyáknak. E tervezet helyett a következő plenáris ülésen kezdődjék meg a médiával foglalkozó tervezet vitája.

A konzervatívok győzelme rövidéletű volt. A liberálisok megnyerték a választási ütközetet, megnyerték a liturgia vitáját, s most megnyerték a kinyilatkoztatással kapcsolatos vitát is. Számszerűsítve is egyre inkább megbizonyosodtak erejükről. A konzervatívok pedig egyre bizonytalanabbnak érezték pozíciójukat.

Négy nappal később a *L'Osservatore Romano* a címlapján közölte az új revíziós bizottság összetételét. Itt már nem történt hivatkozás a kinyilatkoztatás forrásairól szóló tervezetre, ehelyett *az isteni kinyilatkoztatásról* szóló tervezet terminus szerepelt. Ez megerősíteni látszott, hogy a liberális tábor eredményesen támadta a kinyilatkoztatás két forrásának fogalmát. Az új revíziós bizottságnak két elnöke volt, *Ottaviani* és *Bea* bíborosok. A bizottság hat bíborossal bővült, köztük volt *Frings* bíboros és *Liénart* bíboros is.

Egységtörekvések

XXIII. János pápa 1962. november 25-én, vasárnap a Propaganda-Kollégiumban a világ minden részéből összegyűlt 320 seminarista részére mondott szentmisével ünnepelte 81. születésnapját.

Beszédében a pápa kifejezte abbéli meggyőződését, hogy Isten irányítja a zsinatot. „Önök is bizonyosságot kaptak erről az eddig eltelt néhány hét eseményeiből. Ez az időszak egyfajta noviciátusnak tekinthető a II. Vatikáni Zsinat számára.” Az csak természetes, hogy ha egy kérdést sokan vizsgálnak, a vélemények és javaslatok eltérnek arról, hogyan lehet az alapelveket a legmegfelelőbben érvényre juttatni. „Ez az a szent szabadság, melyet az Egyház – különösen ilyen körülmények között – mindig is tiszteletben tartott, ami miatt mindenki nagy csodálattal adózott neki.”

Távozása előtt a pápa köszönetet mondott a kispapoknak imáikért és hozzátette, hogy igyekszik felhasználni ezeket az imákat életének arra a hátralevő részére – bármilyen hosszú legyen is –, amit az Úr szán neki.” Megsejtette vajon közelgő halálát? Végül még egyszer emlékeztette a seminaristákat, hogy imádkozzanak az egyetemes zsinat további sikeréért és eredményes befejezéséért.

Másnap, november 26-án reggel harmadszor jelentették be, hogy a zsinat első ülészakának ünnepélyes zárása december 8-án lesz a Szent Péter-bazilikában a pápa elnökletével.

Novemberben a pápának rendkívül zsúfoltak voltak a napjai. Más feladatai mellett kihallgatáson fogadta 37 püspöki konferencia tagjait, vagyis vasárnap kivételével majdnem minden nap kettőt. A püspökök közül kevesen tudták, hogy a pápa – vérzések miatt – egy ideje szigorú orvosi megfigyelés alatt állt. A 81. születésnapját követő éjjelen nagyon súlyosan bevérzett, s a további kihallgatásokról le kellett mondania. Nyolc napig volt ágyhoz kötve, de vasakarattal készült a december 8-i záróünnepség levezetésére. A következő év júniusában egy hasonló bevérzés az életébe került.

János pápa nagyon tartott tőle, hogy nem éri meg a második ülészakot, ha az csak 1963 októberében kezdődik. Ez is közrejátszhatott, amikor úgy döntött, hogy a második ülészak május 12-én fog kezdődni és június 29-én, Szent Péter és Pál ünnepén zárul. Bár ezekről az időpontokról a püspöki konferenciák véleményének kikérésével született döntés, bejelentésük – mind lelkipásztori, mind pénzügyi okok miatt – sok zsinati atya tiltakozását váltotta ki. Sokan gondolták úgy, hogy így a héthetes tavaszi ülészak után ősszel újabb ülészakra kellene majd jönniük. A – főleg Afrikára, Ázsiára és Latin-Amerikára jellemző – nagy területet felölelő egyházmegyéek püspökei számára az ülészakok közötti idő túl rövid lett volna lelkipásztori feladataik gondos ellátására. Azonkívül az utazás is jelentős költségeket rótt rájuk. Az Új-Guineából és más távoli országokból érkezett missziós püspökök már az első ülészakon kénytelenek voltak támogatást kérni repülőjegyük költségeihez: ha a jobb módú országok püspökei hajlandóak lennének hozzájárulni a messziről érkező püspökök útiköltségének fedezéséhez, az megkönnyítené ez utóbbiak részvételét.

Sokan javasolták, hogy a második ülészak 1963. szeptember 1-jén kezdődjön és december 15-én fejeződjön be. A pápát ez és november 26-i súlyos vérzése készíthette korábbi döntése megváltoztatására. Másnap reggel ugyanis Felici érsek bejelentette, hogy a nyitónapot áttették 1963. szeptember 8-ra. A zárónap időpontját nem közölték.

Ha a második ülészak az eredeti tervek szerint, 1963. május 12-én kezdődött volna, első három hete egybeesett volna János pápa életének utolsó három hetével.

A kommunikációs eszközökkel foglalkozó tervezet vitájának első napján, november 23-án a főtitkár bejelentette, hogy a következő vitatéma az egyház egységéről szóló tervezet lesz, amit a Keleti Egyházakkal Foglalkozó Előkészítő Bizottság készített. Közvetlenül ezután kerül majd napirendre a Boldogságos Szűz Máriáról szóló tervezet.

Ez a bejelentés nagy feltűnést keltett az aulában, mert épp aznap osztottak szét egy másik, „Az egyházzól” címet viselő szövegtervezetet is, melynek egyik fejezete „Az ökumenizmusról” szól. Így a zsinati atyák már három olyan dokumentummal találták magukat szemben, melyek ugyanazt a témát, nevezetesen a keresztény egység előmozdítását tárgyalták: először is az egyház egységéről szóló tervezettel, aztán az egyházzól szóló tervezet ökumenizmussal foglalkozó fejezetével, melyet *Ottaviani* bíboros elnökletével a Teológiai Előkészítő Bizottság szövegezett meg, s végül egyes zsinati atyák tudtak arról is, hogy a *Bea* bíboros elnökle alatt működő Keresztény Egységtitkárság is készített egy tervezetet „A katolikus egyetemességről” címmel.

Az ökumenikus mozgalomban tevékenykedő zsinati atyák rendkívül elégedetlenek voltak az *Ottaviani* bíboros Teológiai Előkészítő Bizottsága által az ökumenizmusról készített fejezettel. Úgy gondolták, akkor számíthatnak mielőbbi változásra ennek szövegében, ha sikerül elérni, hogy együtt tárgyalják a keresztény egységről szóló másik két tervezettel. Stratégiájuk az volt, hogy egymás után megvitatva talán kombinálhatók egymással az egyes részek. Ha egy, a Teológiai Bizottság, a Keresztény Egységtitkárság valamint a Keleti Egyházakkal Foglalkozó Bizottság elnökeiből (*Ottaviani* bíboros, *Bea* bíboros illetve *Cicognani* bíboros) álló csoport egy közösen átdolgozott szöveget terjesztene elő, a végleges szövegben biztosan sokkal kevésbé érvényesülhetne a konzervatív befolyás.

A liberálisok számára még fontosabb volt az egyházzól szóló tervezet egésze. Ha sikerülne elérni, hogy közvetlenül az egyház egységéről szóló tervezet után vitassák meg, akkor a várható heves bírálatok miatt lehetővé válna, hogy revízió végett visszaadják az új Teológiai Bizottságnak. S még ha *Ottaviani* bíboros áll is e bizottság élén, ott van az európai szövetség nyolc gondosan kiválasztott képviselője, akik sokat nyomnak a latban.

A liberális szárny ezért minden korábbinál bizakodóbb volt. Nemcsak a Teológiai Bizottságban elfoglalt pozíciója miatt, hanem azért is, mert mind az afrikai, mind a latin-amerikai zsinati atyáktól komoly támogatást kaptak – az utóbbiaknak *Raul Silva Henriquez*, Santiago de Chile bíborosa volt az „*élharcosa*”. Eleinte az egykori francia Afrika bennszülött püspökei kissé hűvösen viselkedtek a francia főpapokkal, mert el akarták kerülni a gyarmati alávetettség mindenfajta látszatát, ez a tartózkodásuk azonban a vita hevében gyorsan föloldódott, és a Franciaországhoz fűződő erős kulturális kapcsolatoknak köszönhetően a francia nyelvű afrikai és ázsiai országok sok püspöke állt az európai szövetség mellé. Szinte kivétel nélkül támogatták a szövetséget azok az általános rendi eljárások és miszsiós püspökök is, akik a szövetség országaiból származtak. Azonkívül számos olyan latin-amerikai és missziós püspök is a szövetséget segítette, akik hálásak voltak azért az igen nagyvonalú anyagi támogatásért, amit az előző években Frings bíboros szervezett számukra a „Misereor” és „Adveniat” elnevezésű segélyszervezetek révén. Azok közül, akik éltek a zsinat által nyújtott lehetőséggel és meglátogatták Frings bíborost, hogy személyesen mondjanak köszönetet, sokan csatlakoztak a szövetséghez.

Már a november 26-i 27. plenáris ülésen, három nappal az eredeti munkarend kihirdetése után kiderült, hogy a szövetség stratégiája sikeres volt. Aznap jelentette be a főtitkár, hogy a zsinat az egyház egységéről szóló tervezet után és a Boldogságos Szűz Máriáról szóló tervezet előtt fogja tárgyalni a Teológiai Bizottság ökumenizmus-fejezetét, a Keresztény Egységtitkárság tervezetét a katolikus ökumenizmusról és a Teológiai Bizottság által az egyházzól készített tervezetet.

Ugyanezen az ülésen terjesztette be *Cicognani* bíboros az egyház egységéről szóló tervezetet, többek között a következő szavakkal: „Szeretnénk ismételt és ünnepélyesen elismerni azokat a testvéri kötelékeket, melyek révén az elszakadt keleti keresztényekkel egyek vagyunk Krisztusban”, és kérjük őket, „fontolják meg, hogy egykor összetartoztunk és egyek voltunk.” A beterjesztett dokumentum – mondta – az igazságban és Krisztus szeretetében magvalósuló egység megteremtését célozza.” Utalt arra is, hogy a tervezet aláhúzza a keleti

szertartások történeti és vallási jelentőségét, és nem szerepel benne a múltbeli véleménykülönbségekre utaló megjegyzés. „Az egyházi évkönyvekben sose beszéltek annyit az egyház egységéről” – mondta – „és XIII. Leó pápa óta sose tettek annyit annak megteremtéséért, mint manapság.”

Az elszakadt ortodox egyházaknak ma kb. 157 millió híve van az egész világon. A keleti egyházak, az ortodoxoktól eltérően, a katolikus egyházhoz tartoznak. Rég elterjedt szokás szerint „keleti egyházak” terminust használnak azoknak a katolikus egyháziaknak és világiaknak a jelölésére, akik keleti szertartást követnek.

A tervezet megszövegezésekor – mondta *Cicognani* bíboros – a bizottság nemcsak az egyházak közötti teológiai különbségekre igyekezett figyelemmel lenni, hanem arra is, milyen módon szokták kifejezésre juttatni teológiájukat az ortodox egyházak. Ezért vett részt a tervezet megszövegezésében hat olyan képviselő is, akik a főbb keleti szertartásokat követő egyházak valamelyikéhez tartoznak. A Keleti Egyházakkal Foglalkozó Előkészítő Bizottság valójában 24 országot és mintegy 16 vallási közösséget képviselt, valamint az öt legjelentősebb keleti szertartás, az alexandriai, az antiochiai, a bizánci, a káld és az örmény fő változatait.

A vitában elsőként *Liénart* bíboros szólalt fel. Kijelentette, hogy a tervezet mind tartalmilag, mind formailag súlyos hiányosságokat mutat, s el kellene vetni. A palermói *Ruffini* bíboros és *Michael Browne* bíboros, a Teológiai Bizottság elnökhelyettese úgy vélte, hogy a tervezetet be kellene építeni az egyházzal szülő nagyobb tervezetbe. A Kúriához tartozó *Bacci* bíboros támogatóan szólt a tervezetről és csak apróbb módosításokat javasolt.

Másnap jónéhány hozzászóló kérte, hogy a három előkészítő testület szerkessze egybe a keresztények egységéről szóló három tervezetet, és az új tervezetet a második ülészen bocsássák ismét vitára. Bírálták a tervezetet, mert nem veszi figyelembe a katolikus egyháznak azokat a tévedéseit és hibáit, amelyek hozzájárultak egykor a szakadáshoz. Azonkívül rámutattak, hogy a hangneme olyan nyers és arrogáns és annyira hiányzik belőle az igazi ökumenikus lelkület, hogy az elszakadt testvéreket, akiknek szól, már a tervezet formája is sértheti. Három felszólaló azt kérte, hogy vessék el teljesen.

A következő ülésen több hozzászóló javasolta a tervezet teljes revízióját. Egyesek szerint túlon túl sok engedményt tesz; mások megállapították, hogy túlzottan tekintélyelvű. Az egyik felszólaló azt mondta, hogy nem kellene bevallania a nyugati egyházak hibáit. *Ancel* lyoni segédpüspök erre azzal vágott vissza, hogy a tévedések belátása nem jelenti az igazság föladását, amit hangos tetszésnyilvánítással fogadtak. Egy újabb felszólaló azt mondta, hogy a dekrétum hangnemének ki kell fejeznie azt a tiszteletet, ami nagyságuk, régi hagyományaik, az általuk végzett evangelizáció és sokféle tanúságtételük miatt kijár az ortodox egyházaknak. Ugyan ő kérte, hogy a tervezet helyezzen hangsúlyt arra is, hogy a Kelet vallási, történeti és liturgikus öröksége a Kelet és a Nyugat megkülönböztetése nélkül váljon az Egyház mint egész örökségévé. A hozzászólók sorra kérték, hogy szerkesszék a három dokumentumot egy tervezetté.

November 30-án, a vita negyedik napján továbbra is megoszlottak a vélemények. Az ülés úgy fejeződött be, hogy majdnem egyhangúan megszavazták a vita átmeneti lezárását. Másnap a zsinat 2068 szavazattal 36 ellenében úgy döntött, hogy a három dokumentumból egy tervezetet kell készíteni.

Mit hozott az első ülősszak?

A zsinat a december 1-jén tartott 31. plenáris ülősen, őppen egy héttel az első ülősszak befejezte előtt vette napirendjére az egyházzról szőló, nagy fontosságú szővegtervezet megtárgyalását. Az első felszőlaló *Ottaviani* bíboros volt, aki a Teológiai Bizottság elnökéként néhány bevezető megjegyzést kívánt tenni.

Mindössze három nappal korábban ő mutatott rá, hogy a hátralevő néhány napban nem lehet lezárni az egyházzról szőló 36 oldalas szővegtervezet vitáját és arra kérte a zsinati atyákat, hogy az eredetileg bejelentetteknek megfelelően a Boldogságos Szűz Máriáról szőló 6 oldalas tervezetet vitassák meg. E tervezet vitáját nem lenne nehéz lezárni – mondta – és ez olyan szerencsés helyzetet teremtene, hogy a zsinati atyák „a Boldogságos Szűz segítségével, egységben és ősszhangban” fejezhetnék be az első ülősszakot. Rábészélésének azonban nem volt fogantja.

Folytatván a bíboros hangsúlyozta, mennyire nagy súlyt kapott az egyházzal foglalkozó tervezetet megfogalmazó Teológiai Előkészítő Bizottságban a tagok véleménye. A bizottság 31 tagját és 36 tanácsadóját 15 ország adta. Tőbbségük a világ legkülőnbözőbb részein mőködő egyetemi vagy felsőszintő egyházi tanintőzeti professzor. Mindegyikük tőbb rendkívő jelentős mővet jelentetett meg, melyek közül nem egyet tankönyvként használnak a szemináriumokban és az egyetemeken. Ősszességében tehát a Teológiai Előkészítő Bizottság szellemileg elég felkészőltnek tekinthette magát az egyházzról szőló tervezet megszővegezésére, mely nehéz feladatnak ígérkezett. A munka során végig szem előtt tartotta a zsinat pasztorális jellegét is.

Aznap délelőtt tizenőnégy zsinati atya lépett a mikrofonhoz. Közőlk hatan a szőveg olyan mértékő revízióját ajánlották, hogy az gyakorlatilag egyet jelentett a teljes elvetéssel. Bírálták a tervezetben, hogy túl elméleti, túl legalista, mert egyszerűen a katolikus egyházzal azonosítja a Titokzatos Testet, mert leereszkedően szől a laikusokról, mert túlhangsúlyozza a hierarchia jogait és tekintélyét és figyelmen kívül hagyja a szeretetteljes, missziós és őkumenikus lelkőletet. Az egyik hozzászőló, De Smedt pőspők három jelzőbe sőritette bírálátát. Szerinte a tervezet triumfalista, klerikális és legalista.

Aznap az olasz *Luigi Carli*, Segni pőspőke volt az utolsó hozzászőló. Kijelentette, hogy egyes zsinati atyák túlzásokba esnek őkumenikus törekvéseikkel. A Boldogságos Szűzről már nem is lehet beszélni – panaszkolta; eretnekek nem is léteznek; a „küzdő egyház” kifejezés senki sem használhatja és illetlenséget követ el, aki felhívja a figyelmet a katolikus egyház belőlről fakadó erőire.

A következő napok nem az egyetértés jegyében teltek. Egyes felszőlalók véleménye az volt, hogy a tervezet pasztorális jellegő, mások szerint nem az. Tőbben őgy vélekedtek, hogy a laikusok megfelelő súlyt kaptak benne, mások felőletesnek találták a téma kezelését. *Valerian Gracias*, Bombay bíborosa szerint az egyház és állam kapcsolatával foglalkozó szővegrész árnyaltabb megfogalmazást igényel: „A szőveg jelenlegi állapotában nyílt felszőlítás a kormányoknak, hogy mártírokat csináljon belőlőnk.” *Bea* bíboros kifogásolta a szentírási idézetek használatát és azt kérte, hogy a lelkipásztori jelleg a szőveg egészeiben jelenjék meg, és ne csak néhány zárőjeles intelemben.

Bacci kőriai bíboros őgy vélte, hogy a zsinati atyák egyetértének a dokumentum tanításának lényegével, és hogy néhány stilisztikai javítás után mindenki elégedett lesz majd a tervezettel. *Giulio Barbetta*, a Rőmai Kőria pőspőke vitatta *De Smedt* pőspők véleményét és hangsúlyozta, hogy a szőveg hangnemében se nem triumfalista, se nem klerikális és nem is legalista.

Michael Doumith, a libanoni Sarba maronita pőspőke, a Teológiai Bizottság tagja őlesen bírálta a pőspőkőkről szőló fejezetet: miként egy gyermeket az édesanyja ezerszer is őv, hogy őssze ne törje a kezébe adott játékot, őppőgy „Őnök is ezer ővintőzkedéssel veszik kőről a pőspőkőség fogalmát”. Nem képes szabadulni attól a kínzó gondolattól – mondta –, hogy a

tervezet szerint a püspökök nem mások, mint a pápa hivatalnokai. Ha olyan férfiakat szentelnek püspökké, akikre nem bízunk egyházmegyét, az a püspöki intézmény elhivatalnokiasodásához és szekularizálódásához vezet. *Alfrink* bíboros ezzel összefüggésben arra mutatott rá, hogy az egyház püspökeinek egyharmada címzetes püspök és hogy a tervezet róluk említést sem tesz. (A címzetes püspököknek nincs saját egyházmegyéjük.)

A tervezet vitájának első napján *Alfrink* bíboros azt kérte, hogy gondosan hangolják össze az egyes szövegeket, hogy a zsinat napirendjét ne terheljék fölösleges ismétlések. A következő három ülésen *Léger*, *Suenens* és *Montini* bíborosok támogatták a javaslatot, mely – elfogadása esetén – alaposan megváltoztatta volna mind a zsinat menetét, mind a szövegtervezeteket – formailag és tartalmilag egyaránt.

December 1-jén a főtitkár azzal nyitotta meg az ülést, hogy a pápa egészsége javulóban van. Ezt a bejelentést hosszantartó, nagy taps fogadta. December 5-én délután *János pápa* az Úr angyala elimádkozására meg is jelent ablakában, s sok zsinati atya előbb jött el a Szent Péter-bazilikából, hogy lássa őt. A pápa röviden szólt, áldást osztott, majd később elmondta, hogy vörös palástja gigantikus lángnak tűnt a napsütésben.

Helyt adván a négy bíboros javaslatának, *János pápa* még aznap, december 5-én új koordinációs bizottságot állított fel „a zsinat munkájának koordinálására és irányítására”. A bizottság kizárólag bíborosokból állt, elnökévé *Cicognani* bíborost nevezte ki, tagjai pedig *Liénart*, *Döpfner*, *Suenens*, *Confalonieri*, *Spellman* és *Urbani* bíborosok lettek. Az európai szövetséget hárman képviselték ebben a nagyhatalmú hatos bizottságban, következésképpen a helyek fele ellenőrzésük alá került. A szövetség befolyása és presztízse tehát egyre nőtt. A zsinat kezdetétől mostanáig a zsinat elnökségében csak a helyek 30%-át tudhatták magukénak.

A Koordinációs Bizottság felállítása mellett *János pápa* december 5-i dátummal hagyta jóvá a zsinat első és második ülészaka közötti hónapokra vonatkozó normákat is. Az első ilyen norma megszabta, hogy ez idő alatt a zsinati bizottságoknak „újabb vizsgálatnak és módosításoknak” kell alávetniük az összes szövegtervezetet. E megfogalmazásban benne volt, hogy nem csak az egyházra vonatkozó tervezetet kellett revideálni, hanem a *Schillebeeckx* atya és a holland püspökök által támadott dogmatikai konstitúciókat is.

A normákat december 6-án a délelőtti ülésen olvasták föl a zsinati atyáknak, amit a liberálisok a Kúria fölött aratott újabb győzelemnek tekintettek.

A zsinati atyák nagy meglepetésére az ülészak december 7-i, pénteki utolsó munkanapján *János pápa* megjelent az aulában. Együtt imádkozta velük az Úr angyalát és hosszú beszédet intézett hozzájuk. Másnap is részt vett az első ülészakot lezáró ünnepeken. Jókívánásait fejezte ki munkájukért és nyomatékosan intette őket, hogy teljes odaadással készüljenek a még előttük álló teendőkre. „Az első ülészak a zsinattól várt nagy mű lassú, ünnepélyes bevezetője volt” – mondta. Érthető az is, hogy egy ilyen óriási összejövetelen szükség volt „pár napra”, hogy egyetértés alakulhasson ki olyan témákban, melyekkel kapcsolatban „a legnagyobb jószándék mellett is jelen vannak egymástól eltérő, jól megalapozott nézetek”. De annak, hogy a különbségek ennyire megfogalmazódhattak, gondviselészerű szerepe volt az igazság győzelmében, „mert ez az egész világnak megmutatta, milyen szent szabadságot élveznek Isten gyermekei az egyházban”.

A pápa rámutatott: a modern kommunikációs eszközök lehetővé teszik, hogy a tervezetek megszövegezésével és revíziójával kapcsolatos intenzív munkálatok a második ülészakot megelőző hónapokban is tovább folyjanak. Megkért minden egyes püspököt, hogy „bár nagyon sok a teendő a lelkipásztori adminisztráció terén is, tanulmányozzák továbbra is a szétosztott és az esetleg ezután érkező szövegtervezeteket. Ily módon a jövő szeptemberben kezdődő ülészak... határozottabban, folyamatosabban és nagyobb tempóban haladhat majd előre.” Ha komolyan folynak az előkészületek, remény van rá, hogy 1963 karácsonyára – 400 évvel a trienti zsinat befejezése után – véget érhet az egyetemes zsinat.

Joseph Ratzinger német teológus azt nevezte „az első ülészak nagy, meglepő és igazán pozitív eredményének”, hogy az ülészak végéig a zsinat még egyetlen szöveget sem hagyott jóvá. Ez azt bizonyítja, hogy „az előkészítő munkát átható lelkiület erős ellenérzést váltott ki”. Ratzinger szerint ez tette „igazán korszakalkotó jellegűvé a zsinat első ülészakát”.

Hans Küng, a németországi Tübingen egyetemének katolikus teológiai fakultásán működő svájci teológus néhány nappal az első ülészak vége előtt előadásra kapott meghívást az Egyesült Államok püspökeinek sajtóbizottságától. Beszédében kitért arra is, hogy amikor *János pápától* egy magánbeszélgetésen megkérdezték, miért hívta össze a zsinatot, ő az ablakhoz ment, kinyitotta és azt mondta: „Hogy egy kis friss levegő jöjjön be az egyházba.” Küng lelkendezve magyarázta, hogy az, ami nemrég csak egy avantgarde csoport álma volt az egyházban, „a zsinatnak köszönhetőn mára széles teret nyert és áthatotta az egyház egész légkörét”. Ha most valamilyen okból be kellene fejezni a zsinatot, a mozgalom akkor sem szűnne meg az egyházban, és hamarosan újabb zsinatot kellene összehívni.

Küng professzort megkérték, soroljon fel néhányat az első ülészak eredményei közül. Azt válaszolta: Sokan féltünk attól, hogy a zsinat előtt szerencsétlen kijelentések hangzanak majd el a dogmákkal és az ökumenizmussal kapcsolatban. De eddig „minden ilyen próbálkozás kudarcot vallott”. Ez a zsinati szellem mindenütt megváltoztatta a légkört az egyházban. „A zsinaton résztvevők közül senki sem fog úgy hazatérni, mint ahogy idejött. A magam részéről sose vártam volna ennyi bátor és határozott megnyilatkozást a püspököktől.”

A kinyilatkoztatás forrásairól szóló szövegtervezet elvetését Küng professzor „a helyes irányba tett nagy lépésnek” nevezte. „Ez olyasmi volt, amiben mi Németországban mindannyian reménykedtünk. De mivel csak szűk kisebbséget alkotunk, álmunkban sem gondoltuk, hogy valóra válhat.” Végül azzal zárta, hogy „az első ülészak talán legdöntőbb eredménye”, hogy „a püspökök rájöttek: az egyházhoz ők is hozzátartoznak, nemcsak a Római Kúria.”

A mexikói *Sergio Méndez Arceo*, Cuernavaca püspöke „rendkívül sikeresnek” minősítette a zsinatot az első ülészak végén. Megemlítette, hogy egyes zsinati atyák panaszkodnak, hogy túl sok volt a szócséplés, sőt az ismétlés. „Én azonban azt hiszem, erre szükség van, ha mindannyian tudni szeretnénk, hogyan vélekedik a másik. Az üléseinknek helyet adó Szent Péter-bazilika olyan volt, mint egy óriási kukta, mely gyorsan és alapjaiban alakította át a világ minden részéből összesereglett püspökök felfogását.”

Elutasított szövegtervezetek és gyors felfogásbeli változás jellemezték az I. Vatikáni Zsinat első ülészakát.

A második ülészak. 1963. szeptember 29 – december 4.

Előkészületek a második ülészakra

Ha valakire, akkor a németajkú püspökökre és teológusokra mindenkinél jobban illenek *Küng* professzor szavai: „A zsinaton résztvevők közül senki sem fog úgy hazatérni, mint ahogy idejött”. Ők abban a reményben érkeztek a zsinat első ülészakára, hogy sikerül talán elérniük néhány engedményt. Most mégis a teljes győzelem tudatában térhettek haza, és még jónéhány további győzelemben is bizakodhattak.

Amikor a zsinati atyák az első ülészak elején a (magát több mint 200 püspökkel képviseltető) Egyesült Államok jelölőlistáján szereplő 21 jelölből 17-et megválasztottak a zsinati bizottságokba, már-már úgy tűnt, mintha a zsinat tőlük várná az irányítást. De ahogy múltak a hetek, egyre inkább az a benyomás alakult ki, hogy az amerikai püspökök túl visszafogottak és nem elég egységesek ahhoz, hogy átvegyék a vezető szerepet. Szakértőik talán nem készítették számukra programot?

A bátortalanságnak vagy az egység hiányának nyoma sem mutatkozott ezzel szemben a Rajna-parti országok püspökei körében. Ők az első ülészakon bebizonyították, milyen fontos, hogy legyen egy olyan konkrét szöveg, amiért küzdhetnek. A liturgikus szövegtervezet ilyen volt, és a szövetség azért működhetett hatékonyan, mert előre tudta, mit akar és mit nem.

Az egyházzól szóló szövegtervezettel kapcsolatos módosító javaslatokat 1963. február 28-ig lehetett elküldeni, s a németajkú püspökök és teológusok a maguk részéről rögtön munkához is láttak. Megállapodtak, hogy február 5-én és 6-án valamennyi németajkú zsinati atya részvételével összejövetelt tartanak Münchenben, s elkészítik a szövegtervezet részletes elemzését valamint gyakorlati ajánlásokat tesznek annak revíziójára vonatkozóan. Az összejövetelre a szövetséghez tartozó más országok képviselőit is meghívták, többek között a holland *Jan van Dodewaardot*, Haarlem püspökét, a francia *Léon Elchinger* strassbourgi segédpüspököt, és *Johannes Schüttét*, a verbiták rendfőnökét, aki funkciójánál fogva ismertethette a szövetség álláspontját az általános rendi eljárók római konferenciáján. Az időpontot Döpfner bíboroshoz igazodva választották ki, aki tagja volt a zsinat Koordinációs Bizottságának is, és így tájékoztathatta a találkozó résztvevőit azokról a határozatokról, amelyeket a Vatikánban január 21. és 27. között tartott első ülésén hozott a bizottság. Ezen két fontos döntés született: egyrészt a Boldogságos Szűzről szóló tervezetet az egyházzól szóló tervezettől függetlenül kell tárgyalni, másrészt ez utóbbit négy fejezetre kell rövidíteni.

A müncheni találkozón megszületett az egyházzól szóló tervezet részletes bírálata valamint egy 46 cikkelyből álló póttervezet. Suenens bíboros javaslatát véve figyelembe öt fejezetre osztották, szemben a Koordinációs Bizottság által ajánlott négygyel. Az elemzést és a póttervezetet egy bevezetővel együtt elküldték *XXIII. János pápának* és *Ottaviani* bíborosnak mint a Teológiai Bizottság elnökének. A bevezetőben leírják, hogy az elemzés olyan érveket sorol fel, „melyek a betervezett tervezetek alapos revízióját indokolják”. Kifejtik továbbá, hogy a németajkú atyák a póttervezet megfogalmazásakor végig szem előtt tartották azokat az általános normákat, amelyeket a pápa az első ülészak végén, december 5-én tett közzé. Ezek a normák speciálisan a zsinati dekrétumok lelkipásztori szempontjaira irányultak. Ezután a bevezető arról szól, hogy a németajkú zsinati atyák szem előtt tartották a Koordinációs Bizottság irányelveit is. Különösen azt, amelyik szerint „az I. Vatikáni Zsinat által kijelölt úton kell tovább haladni, hangsúlyozni kell a pápa szerepét és primátusát, de ebben egyúttal

érvényesülnie kell az ökumenikus szemléletnek is, és egyértelmű megvilágításba kell kerülnie a püspöki kollegialitás jelentőségének és magának a püspöki hivatalnak”.

Február 16-i dátummal valamennyi osztrák és német zsinati atya megkapta ezeknek a dokumentumoknak a másolatát *Döpfner* bíborostól. Kaptak emellett egy kommentárt is a póttervezethez, ami egy mintegy 35 francia és német teológiai művet felsoroló bibliográfiát is tartalmazott. A kommentár első mondata szerint a tervezet igyekszik kiküszöbölni a Teológiai Előkészítő Bizottság egyházzól készített tervezetének gyenge pontjait. A póttervezet sokkal rövidebb, és hangnemében sokkal inkább próbálja érvényesíteni a pasztorális szempontot, szellemében pedig jobban előtérbe helyezi az ökumenikus szemléletet. „Ezzel semmi esetre sem a katolikus igazságok elhallgatására vagy rejtegetésére törekszik, még olyan igazságok esetében sem, amelyeket a protestánsok kétségbe vonnak vagy tagadnak. Mindamellett végig igyekszik tekintettel lenni a protestáns kifogásokra, anélkül azonban, hogy ezekkel külön foglalkoznék.”

Így hát a németajkú atyák jól fölkészültek a második ülészak nyitóvitájára, az egyházzól szóló tervezet tárgyalására. Más témákat is elő kellett azonban készíteni, ezért augusztusban újabb konferenciát tartottak Fuldában.

Érdemes megemlíteni, hogy a „*Lumen gentium*” kezdetű póttervezet első szavai János pápa 1962. szeptember 11-i beszédéből valók, s később a zsinat egyházzól szóló dogmatikus konstitúciója is ezekkel a szavakkal kezdődött és ez lett a hivatalos címe.

A Liturgikus Bizottság munkamódszere

A Liturgikus Bizottság 1962 novemberének második felében és december elején, az első ülésszak vége felé terjesztette be tervezetének átdolgozott bevezetőjét és terjedelmes első fejezetét. A szavazási procedúra 28 szavazásból állt. A várakozással ellentétben nagyon kevés volt az ellenszavazat. Nemmel egyik menetben sem szavaztak 150-nél többen, átlagosan 40 ellenszavazat érkezett. Amikor pedig december 7-én a fejezet egészéről szavaztak, 2018 zsinati atya közül csak 11 voksolt nemmel.

Ezt a szinte egyhangú támogatást némelyek azzal magyarázták, hogy a Liturgikus Bizottság különleges figyelmet fordított a vita során elhangzott véleményekre. Azonkívül a szöveg szavazásra bocsátása előtt mindegyik zsinati atya kapott a Liturgikus Bizottságtól egy nagyon részletes, öt füzetecskéből álló jelentést, melyben lépésről lépésre elmagyarázták, mit miért csináltak.

A jó fogadtatás következtében a Liturgikus Bizottság sokkal jobb hangulatban fogott hozzá a tervezet további fejezeteinek átdolgozásához. 1963 áprilisában hétvégi ülést tartottak Rómában, mely 23-án kezdődött. Az albizottságok beszámoltak a bizottságnak a végzett munkáról, majd a bizottság sorról-sorra, szavanként vizsgálta meg a javasolt változtatásokat.

Megkérdeztem a Liturgikus Bizottság egyik tagját, *Paul Hallinan*, a Georgia állam-beli Atlanta érsekét, hajlandó lenne-e sajtókonferenciát tartani a bizottság munkájáról. Ő beleegyezett és május 7-én a Columbus szállodában találkozott is a sajtó munkatársaival.

„Szeretném külön is kiemelni” – mondta –, „milyen gondos figyelmet fordított a Liturgikus Bizottság a zsinati atyák múlt ősszel elhangzott véleményeire. Megvizsgáltuk az összes ilyen véleményt és nagyjából négy csoportba osztottuk őket.” „Az első csoportba azok a javaslatok kerültek, melyek vagy magában a tervezetben, vagy az eddigi módosításokban szerepelnek már”. A második csoportba kerültek azok a javaslatok, „melyeket a Liturgikus Bizottság a szóban forgó kérdés eldöntésére illetékesebb bizottságoknak adott tovább”. A harmadik csoportba olyan javaslatok kerültek, melyeket a bizottság részletkérdésnek ítélt; „ezeket a zsinat végén felállítandó zsinatutáni bizottsághoz utalta”. A negyedik, egyben utolsó csoport fogja egybe az összes valóban a liturgikus tervezetre vonatkozó módosító javaslatot, és ezeket dolgoztuk mi fel albizottsági és bizottsági üléseinken”.

Hallinan érsek ezután a Liturgikus Bizottság és albizottságainak működését magyarázta el. A zsinat aulájában 1962. október 22. és november 13. között zajlott a liturgia vitája, s ez idő alatt valamennyi zsinati atyának módjában állt, hogy javaslatot tegyen a témával kapcsolatban vagy megjegyzést fűzzön hozzá. Ezt szóban vagy írásban lehetett megtenni. „Ebből a közel ezer oldalnyi anyagból tíz kötet készült, melyeket aztán sokszorosítottak” – mondta az érsek. „Csak a szentmisére vonatkozó javaslatok csaknem 250 oldalt tettek ki.”

A bizottság naponta ülésezett. A zsinat titkárságától azonnal megkapta a felszólaló zsinati atyák beszédének szövegét. „A javaslatokat” – mondta az érsek – „összel alapjában véve ugyanúgy kezeltük, mint a mostani ülésen.”

Mind a tizenhárom albizottságban voltak zsinati atyák is, szakértők is. A zsinat javaslatait megvizsgálván az adott kérdésért felelős albizottság megfogalmazta a megfelelő módosításokat és készített egy jelentést, amely megindokolta azokat. „Ezt a jelentést azután felolvasták a Liturgikus Bizottság teljes ülésén, amit vita követett, s ezen a bizottság valamennyi tagja és a szakértők is részt vettek.” *Hallinan* érsek a szentségekkel foglalkozó albizottságot vezette, s elmondta, hogy jelentésükről először két és fél napig vitatkoztak. Miután azonban az albizottság újra átdolgozta a szöveget, az újabb vita már csak fél óráig tartott.

A sajtókonferencia idején a Liturgikus Bizottság már két teljes hete ülésezett. „Mostanra megvitattuk a misére, a szentségekre és a zsolozsmára vonatkozó összes javaslatot” – mondta *Hallinan* érsek. „Ezen a héten a módosítások végleges formájáról szavazunk, ez kerül majd

szavazásra a zsinati atyák elé szeptemberben.” Ha mind a módosítások, mind az egyes fejezetek megkapják az előírt kétharmados többséget, „már csak egy formálisnak tekinthető végső szavazás marad hátra, ami nyilvános ülésen zajlik majd a pápa jelenlétében. Azután a Szentatya jóváhagyásával kihirdetik a Liturgikus Konstitúciót, ami ezzel törvénné válik az egész katolikus egyházban. A II. Vatikáni Zsinat Liturgikus Bizottsága ezzel be is fejezi majd munkáját”.

Az érsek azt állította, hogy „megalapozott a bizottság tagjainak optimizmusa és bizakodása.... Mindenekelőtt azért, mert Larraona bíboros biztosított minket, hogy a Szentatya nagyon elégedett a Liturgikus Bizottság munkájával. *János pápa* kb. három héttel ezelőtt egy kihallgatáson bizakodva beszélt arról, hogy a Liturgikus Bizottság és a zsinati atyák munkája igazi lépés az aggiornamento irányában. Ez természetesen bizakodással és elégedettséggel tölt el mindnyájunkat.”

A továbbiakban arra a „nagyon demokratikus stílusra” utalt, amellyel *Larraona* bíboros, a Liturgikus Bizottság elnöke vezette üléseit. Módszere (mindenkinek mindig lehetőséget adni gondolatai zavartalan kifejtésére) megtette a hatását. A bizottság tagjainak lehetőségük volt egymás tanítására. „Az ember elkerülhetetlenül tanul azoktól, akik egészen más környezetben élnek – Afrikában, a Vasfüggöny mögött, Latin-Amerikában vagy máshol. Végezetül biztos állíthatom” – folytatta –, „hogy ez a bizottság valóban zsinati szellemben dolgozott. Ez a nemzetközi bizottság nyílt volt, szabad volt és kétségkívül odaadó férfiakkal állt.”

Hallinan érsek elmondta, hogy a Liturgikus Bizottság optimizmusához jelentősen hozzájárult az a lelkesedés is, amivel a zsinati atyák az első ülészak utolsó napjaiban „majdnem egyhangúan a megújulásra (az aggiornamentoóra) szavaztak. Ez most biztosított. Érezhetik a bizottság munkáját.”

A bizottságba 30-40 szakértőt neveztek ki. „Ezek a férfiak – képzettségük, munkabírájuk, buzgalomuk, kísérletező kedvük és egyéb tulajdonságaik alapján – ma valószínűleg a legjobb koponyák a liturgia világában. Minden földrész képviseltette magát általuk. És ittlétük valóban olyan volt, mintha egy könyvszekrény állt volna az ember mellett a világ legjobb liturgikus műveivel. Csakhogy nem a könyvek, hanem maguk a szerzők sorakoztak ott. Egészen különleges kiváltság volt, hogy ezeket a férfiakat magunk mögött tudhattuk.”

Father *Frederick McManus*, aki az Amerikai Katolikus Egyetemen az egyházjog professzora és akinek neve már hosszú ideje összekapcsolódik az Egyesült Államokban kibontakozott liturgikus mozgalommal, ott ült az érsek mellett a sajtókonferencián. Az érsek a következő szavakkal mutatta be az újságíróknak: „Amerikai szakértőnk e területen, az Egyesült Államok egyik legkiválóbb liturgiatudósa, olyan férfi, aki élvezzi az Egyesült Államokban nagyon gyorsan terjedő liturgikus mozgalomhoz tartozó püspökök és a laikusok bizalmát.”

János pápa utolsó hónapjai

Az első ülőszak után *XXIII. János pápa* – hogy bizonyoságot adjon a világnak visszatért egészségéről – látogatást tett a Gianicolón levő Bambino Gesù Kórházban. Beszélgetett a beteg gyerekekkel és szólt a nővérekhez valamint a kórház többi alkalmazottjához is. Többek között ezt mondta: „Ahogy láthatják, teljesen egészséges vagyok, még ha annyira nem is tért vissza az erőm, hogy futóversenyen vegyek részt vagy más sportversenyen induljak. De, Istennek hála, tökéletesen ura vagyok szellemi képességeimnek és egész testemnek, s így megcsodálhatom a felebaráti szeretetnek és az ártatlanságnak ezt az imponáló megnyilvánulását.”

Vízkeresztkor, 1963. január 6-án *XXIII. János pápa* terjedelmes levelet intézett a zsinati atyákhoz. Közölte velük, hogy folyton ott lebeg a szeme előtt az a kép, ahogy először töltötték meg a zsinaton a Szent Péter-bazilikát. S nincs annál kedvesebb tevékenysége, mint ha gondolatban vagy szóban a zsinat komoly és szent ügyeivel foglalkozhat. Emlékeztette őket, hogy az 1963. január 6. és a szeptember 8-án kezdődő második ülőszak közötti időt „a zsinat által elvégzendő munka folytatásának kell tekinteni”.

Szent kötelességük továbbá – fogalmazott – „nemcsak az, hogy egytől egyig jelen legyenek a hátralevő üléseken a vatikáni bazilikában, hanem az is, hogy ebben a nyolc hónapban lélekben szorosan összetartsanak minden püspöki hivatalt ellátó testvérükkel”. Ne késlekedjenek „a bíboros-államtitkár vezette bizottság által küldött levelek megválaszolásával, még ha mégoly gyakran jelentkeznék is egy-egy kérdéssel kapcsolatban. A küldeményeket mindenki alaposan tanulmányozza át és tegyen eleget a levelezéssel kapcsolatos kötelezettségeinek. Nem kétséges, hogy ilyen hozzáállás mellett ésszerűen folyhat a zsinat munkája, melyet mindenfelől figyelő szemek kísérnek, és gyorsabban oldható meg ez a nagy feladat.

János pápa nyomatékosan kérte a püspököket, hogy „minden egyes zsinati témát egyforma odafigyeléssel kezeljenek”. Mindent „gyorsan” és „pontosan” intézzenek. A zsinati szövegek tanulmányozásába vonják be „legtudósabb és legerényesebb” papjaikat is.

A Koordinációs Bizottság január 21. és 27. között ült össze a Vatikánban az államtitkár elnökletével. Január 28-án János pápa kihallgatáson fogadta a bizottság tagjait valamint néhány további zsinati tisztségviselőt. Elmesélte nekik, hogy a zsinat alatt végig milyen várakozással követte a fejleményeket. Elégedett az eddigi eredményekkel és a Koordinációs Bizottság határozataival. Ezek azzal a reménnyel kecsegtetnek, „hogy a zsinat, mely igen jól indult, nagyon gyorsan elérheti majd céljait”. Aláhúzta, milyen fontos az egység a zsinat napirendjével kapcsolatban, és elmondta, hogy „nagy tempóban kell folytatni” az előkészítő munkát.

1963 első hónapjait a bizottságok és az albizottságok szorgos munkával töltötték. A bizottságokon belül albizottságokat alakítottak, ezek tagjai levelezés útján egyeztettek azokat a szövegeket, melyeket aztán az illetékes bizottságok római plenáris ülései elé terjesztettek. Február 20. és április 1. között hét bizottság és Bea bíboros titkársága ülésezett Rómában.

A bizottságok munkáját felügyelő és koordináló Koordinációs

Bizottság március 25-től több ülést is tartott a Vatikánban. Március 28-án tekintették át az egyházi szövegtervezet első két fejezetét valamint az átdolgozott ökumenizmus-tervezetet. Ennek szövegét a Teológiai Bizottság, a Keleti Egyházakkal Foglalkozó Bizottság és a Keresztény Egységtitkárság tagjaiból létrehozott vegyes bizottság készítette el. Ezért a két bizottság valamint az Egységtitkárság elnökeit, alelnökeit és titkárait is meghívták az ülésre.

János pápa úgy döntött, hogy ő is ellátogat a megbeszélésre, s délután 6 órakor meg is jelent *Cicognani* bíboros és Felici érsek kíséretében. A Szentatya naponta kapott jelentést a Koordinációs Bizottság tevékenységéről és kijelentette, hogy nagyon elégedett a végzett munkával. Ezt követően tudatta a jelenlevőkkel, hogy aznap, március 28-án bizottságot állított fel az Egyházi Törvénykönyv revíziójára. János pápa már az egyetemes zsinat első bejelentése

alkalmával, 1959. január 25-én is kijelentette, hogy revideálni kell majd az Egyházi Törvénykönyvet. Az ülésen egy darabig a pápa elnökölt, aztán még egyszer lelkes munkára intette a jelenlevőket, és megismételte, hogy reménye szerint a zsinat igazán gyümölcsöző eredményeket hoz majd. Apostoli áldást osztott, majd távozott az aulából.

János pápa – most már lassan végéhez közeledő pápaságának következő nagyobb eseményeként – 1963. április 9-én írta alá „Pacem in terris” (»Béke a földön«) kezdetű nyolcadik enciklikáját.

Húsvétvasárnap, április 14-én rendkívül nyugtalanító közletről készült felvétel jelent meg a pápáról a *L'Osservatore Romano* címlapján. A kép a nagypéntek délutáni istentiszteleten készült a Szent Péter-bazilikában és azt a pillanatot örökítette meg, amikor a pápa a kereszt imádásakor a feszülethez hajol, hogy megcsókolja. Arc kifejezéséből ítélve szörnyű kínjai lehettek. De az érdeklődőknek a Vatikánban csak annyit mondtak, hogy a pápa nagyon „fáradt” volt a szertartás alatt. Ahogy később megtudtam, közvetlen munkatársai már attól tartottak, hogy nem fogja bírni a nagyheti megerőltető istentiszteleteket, de nagyszombaton javult az állapota.

Néhány nappal ezután, április 22-én a pápa jóváhagyta tizenkét tervezet szövegét és elrendelte, hogy küldjék el őket a zsinati atyáknak. Ezek voltak azok a szövegek, melyek a Koordinációs Bizottság és a zsinati bizottságok ülésein nyerték el jelenlegi formájukat. *János pápa* könyörtelen tempót diktált. Senkinek sem hagyott pillanatnyi nyugtot sem. Tudta, hogy nem fog már sokáig élni, s annál lázasabban igyekezett mindent megtenni zsinata eredményessége érdekében.

Április 25-én megbeszélésem volt *Dr. Luciano Casimirivel*, a Vatikáni Sajtóiroda vezetőjével, aki – nem hivatalosan, s nagyon szomorúan – elmondta nekem, hogy a pápa súlyos beteg. Emiatt haladéktalanul elő kell készíteni a betegségéről és haláláról szóló jelentést valamint a konklávé. *Dr. Casimirri* elmondta, hogy a tények nyilvánosságra hozatala után a tudósítók várhatóan azonnal Rómába fognak özönlenni, hogy tudósíthassanak a pápa haláláról és az új pápa megválasztásáról. Megkérdezett, hogy – miután nem beszél folyékonyan angolul és mindig az angol nyelvű tudósítók vannak a legtöbben – szükség esetén tudnék-e segíteni neki.

Még aznap egy másik forrásból azt hallottam, hogy a pápa minden másnap bevérzik és állapota rohamosan romlik.

Április 30-án *Cicognani* bíboros megírta a zsinati atyáknak, hogy megtesz minden tőle telhetőt, hogy a lehető leggyorsabban eljusson hozzájuk az első tizenkét szövegtervezet. Levelében megírta azt is, hogy reméli, június végén a Főtitkárság újabb tervezetcsomagot küldhet majd szét. Majd így folytatta: „Megtisztelő számomra, hogy tájékoztathatom Önöket: a Szentatya rendkívüli fontosságot tulajdonít e tervezetek komoly áttanulmányozásának. Ha az Önök véleménye szerint érdemes lenne egyes dolgokat még egyszer végiggondolni, kérjük, hogy megjegyzéseiket, tanácsaikat, módosító javaslataikat világos és arra alkalmas formában július végéig küldjék el a zsinat főtitkárságának. Ily módon a zsinati bizottságoknak – mielőtt az átdolgozott tervezeteket a plenáris ülés elé terjesztenék – elég idejük lesz majd e vélemények figyelmes áttanulmányozására és arra, hogy figyelembe vegyék azokat a tervezetekhez kapcsolt jelentéseikben.”

Beköszöntött a május, *János pápa* pedig nem értette, miért nincs még szétküldésre alkalmas állapotban az általa április 22-én jóváhagyott tizenkét szöveg. A munkának még a felénél sem jártak. Felici érsek így kötelességének tartotta, hogy május 8-án, pontosan egy héttel *Cicognani* bíboros levelét követően, levélben ő is közölje a zsinati atyákkal, hogy az első hat szövegtervezetet „néhány napon belül” el fogják küldeni.

Cicognani bíboros már másnap, május 9-én újabb levelet küldött szét, mely mindössze egy mondatot tartalmazott: „Öszentsége, XXIII. János pápa tájékoztatni kívánja a zsinati atyákat, hogy az elküldött szövegtervezeteket maga is figyelmesen áttanulmányozta és, miután az atyák megtárgyalták, a végleges jóváhagyás előtt még egyszer áttanulmányozza majd azokat.”

János pápa senkinek sem hagyott nyugalmat. Egyetlen cél hajtotta: látni akarta annak biztosítékát, hogy a II. Vatikáni Zsinat valóban elvégzi munkáját. Biztosra akart menni, a dokumentumokat mindenképpen el akarta juttatni a zsinati atyák kezébe, hogy aztán már ne találhassanak olyan kifogásokat, amivel befagyasztathatnák a zsinatot.

Minden erejét megfeszítve vett részt a Balzan-békedíj május 11-i átadási ünnepségén. Másnap hivatalos látogatást tett a Quirinalban. Két nappal később Suenens bíboros személyesen adta át *U Thantnak*, az ENSZ főtitkárának a „Pacem in terris” *János pápa* által szignált példányát.

Május 18-án ismét találkoztam *Dr. Casimirivel*, aki elmondta, hogy *János pápa* állapota „nagyon rossz”.

A pápa május 20-án újabb hosszú levelet írt a világ püspökeinek, bejelentvén, hogy a pünkösöd előtti napokban május 25. és június 2. között tartja meg ez évi lelkigyakorlatát. Kijelentette, hogy lelkigyakorlatáról azért tájékoztatja a zsinati atyákat, hogy „imáitokkal kísérhesetek Minket ezekben a napokban”. Azért választotta ezt az időszakot a lelkigyakorlatra, „mert szokásunkhoz híven gyorsan valóra váltjuk a kapott sugallatokat”.

Május 21-én *Felici érsek* elpostázta az első hat szövegtervezetet. Másnap *János pápának* 10 órakor kellett volna megtartania szokásos szerdai kihallgatását a Szent Péter-bazilikában. 9.55-kor bejelentették, hogy a pápa nem jön a bazilikába, de 10.30-kor mindenkit megáld az ablakából. Megtudtam, hogy bevérvése volt és egész éjjel vérátömlesztést kapott.

Következő vasárnap a pápa közölte az ágya körül levőkkel, hogy 12 órakor oda akar menni az ablakhoz, hogy szokás szerint megáldja a Szent Péter téren összegyűlt tömeget, bár lelkigyakorlata már elkezdődött. Orvosai azonban megtiltották ezt és közölték, hogy tartózkodnia kell minden testi megerőltetéstől. Másnap olasz papok *Testa* bíborost idézték, aki bejáratos volt a pápa szobájába és elmondta, hogy vér folyt a Szentatya szájából. Jól értesült források azt közölték, hogy négyóránként vérátömlesztést kap.

Amikor május 28-án *Cicognani* bíboros elmondta neki, hogy az egész világ érte imádkozik, a pápa mosolygott, majd rövid hallgatás után így szólt: „Ha az egész világ a beteg pápáért imádkozik, természetes, hogy erre az imára indítást kapott. Ha Isten a pápa életét kívánja áldozatul, akkor nem kell sajnálni az áldozatot, mely túlradó kegyet szerez az egyetemes zsinat, az anyaszentegyház és a békére vágyó emberiség számára.”

Csütörtökön, május 30-án azt mondta egyik orvosának: „Azt mondják, daganatom van. De ez mitsem jelent, amíg Isten akarata érvényesül. Remélem, hogy végig tudom vinni a zsinatot és megélhetem, hogy béke lesz a Földön.”

Aznap nem sokkal éjfél előtt újra válságos állapotba került, immár utoljára. Amikor másnap tudomására hozták állapotát, kérte, hogy azonnal adják fel neki az utolsó kenetet. Gyóntatója az ágyához jött és elvégezte a szertartást. Fölvette a szentkenetet és megkérte gyóntatóját, maradjon az ágyánál az Oltáriszentséggel, míg mond egy pár szót. Tiszta, erős hangon beszélt, s újra fölajánlotta életét a II. Vatikáni Zsinat eredményes befejezéséért és az emberek közötti békéért. Elmondta még, hogy azt akarja, tudja meg minden zsinati atya az egész világon, hogy a megkezdett nagy mű biztosan be lesz fejezve.

Miután mindenkivel beszélt már a körülötte állók közül, unokaöccséhez, Mons. *Giovanni Baptista Roncalli*hoz fordult és magához hívta. „Nézd, idejössz és ágyban találasz! Az orvosok azt mondják, gyomorbajos vagyok. De szeretnénk remélni, hogy minden jóra fordul és hamarosan ismét a zsinatnak és az egyháznak szentelhetem magamat.”

A Szent Péter téren péntek délután hosszú virrasztás kezdődött. Pénteken, szombaton, pünkösdvásárnap és hétfőn éjjel-nappal ott várt és imádkozott a tömeg. Aztán június 3-án, hétfő este 7 óra 49 perckor meghalt *János pápa*.

„A zsinat!” – mondta. „Isten a tudója, hogy lelkem egyszerű szegénységgel nyílt meg a sugallat nagysága előtt. Megengedi vajon, hogy befejezzem? Ha igen, legyen áldott. Ha pedig

nem engedi meg, hogy befejezzem?... Akkor a mennyből fogom figyelni a zsinat örömteli befejezését, ahová, remélem – mi több, biztosan tudom – felvisz majd Isten kegyelme.”

A Nem Keresztény Vallások Titkársága

1963. április 2-án, kedden a kameruni Zoa, Yaoundé érseke, a missziókkal foglalkozó zsinati bizottság tagja tartott sajtókonferenciát, melyen a missziós szövegtervezetről fejtette ki álláspontját. Elmondta, hogy az első ülészak alatt az a benyomása alakult ki, hogy a zsinaton csak két nagy vonulat van jelen: a lelkipásztori, mely azt keresi, hogyan tehet többet az egyház saját tagjainak lelki növekedéséért, és az ökumenikus, mely arra tesz javaslatokat, mit kell tenni illetve mit kell változtatlanul hagyni ahhoz, hogy javuljanak a többi keresztény közösséghez fűződő kapcsolatok. Egy dologról azonban mintha megfélekedtek volna, nevezetesen, hogy a katolikus egyház definíciója szerint misszionárius egyház. Küldetése – mondta az érsek – nemcsak saját tagjainak vagy más keresztényeknek szól, hanem minden embernek.

Amikor aznap éjjel egy kápolna félhomályában újra eltűnődtem az érsek szavain, arra a mérhetetlen jóra gondoltam, ami a Keresztény Egységtitkárságnak köszönhető, és felvetődött bennem, nem lehetne-e alapítani egy hasonló titkárságot a nem keresztény vallások számára is. A zsidóságnak, az iszlámnak, a brahmanizmusnak, a védaizmusnak, a hinduizmusnak, a jainizmusnak, a buddhizmusnak, a konfucianizmusnak, a taoizmusnak és a sintoizmusnak több mint egy milliárd hívője van. Egy ilyen titkárság éppoly sikeresen teremthetne kapcsolatot a nagy világvallásokkal és ápolhatná azt, mint ahogy a már meglévő Keresztény Egységtitkárság tette és teszi a nem katolikus keresztény egyházak vonatkozásában. Minél többet töprengtem ezen, annál szükségszerűbbnek tűnt egy ilyen titkárság létrehozása. És miért ne lehetnének jelen a zsinaton a nem keresztény vallások megfigyelői is?

Már másnap korán reggel felhívtam Zoa érseket, mert arra gondoltam, hogy miután egyházmegyéjében sok muzulmán él, az ő reagálása meghatározó. Mivel kedvezően vélekedett a tervről, a következő kérdés az volt, lehet-e olyan püspököt találni, aki hajlandó sajtókonferencián ismertetni az elképzelést.

Anthony Thijssen, az indonéziai Larantuka püspöke néhány napig véletlenül éppen Rómában tartózkodott, és ugyanabban a házban lakott, ahol én. Beszélgettünk az újabb titkárság gondolatáról, s elmondta, hogy az előző hetekben észak-európai előadásain ő is síkra szállt a nem keresztény vallások megfigyelőinek – ha nem is a mostani, de – a következő egyetemes zsinatra történő meghívása mellett.

Thomas Tien bíboros, aki bennszülött kínai, szintén Rómában volt ekkor és nagyon kedvezően reagált a javaslatra. Úgy vélte, hogy mivel a legfontosabb nem keresztény vallások mindenekelőtt Ázsiában vannak jelen, a gondolatot nem egy indiai püspöknek kellene ismertetni, mint ahogy terveztük, hanem egy európainak. „Nálunk Keleten” – mondta – „van egy szólás, miszerint az ember ne hívassa meg magát”. Véleménye szerint a Vatikán hajlandó lenne elfogadni a javaslatot, ha az egy európaiktól származna, és vállalkozott rá, hogy mihelyt valamelyik zsinati atya nyilvánosan síkra száll a titkárság mellett, támogató nyilatkozatot ad a sajtónak.

Így hát ismét *Thijssen* püspököt kellett megkeresni, aki újabb beszélgetés után beleegyezett, hogy április 6-án sajtókonferenciát rendezzünk a tárgyról. A sajtókonferenciára eljött az összes római irodával rendelkező nemzetközi hírügynökség valamint India, Szudán és Szaúd-Arábia követségének képviselője.

Thijssen püspök elmagyarázta, hogy Hollandiában született, de 1949 óta indonéz állampolgár, majd így folytatta: „Indonézia vallási toleranciája az egész világon ismert. Nekem személy szerint is sok muzulmán és hindu barátom van, akiket nagyon tisztetek.” A püspök elmondta, hogy „szívesen látná egy önálló, a főbb nem keresztény vallásokkal foglalkozó római titkárság létrejöttét”. Egy ilyen titkárság számos előnnyel járna: „Mi katolikusok például sokat tanulhatnánk e nem keresztény vallások liturgiájából, kultúrájából és filozófiájából.” Nem

egyfajta szinkretizmust javasol – mondta. „Nem, egyáltalán nem! Egyszerűen csak mindnyájan jobban megértsük egymást.”

A püspök úgy vélte, hogy a világ üdvözlne egy ilyen titkárság létrehozását. Szerinte ez megfelel a fő nem keresztény vallások törekvéseinek és összhangban van *XXIII. János pápa* szellemével is, aki azt mondta, szeretné, ha „a nemzetek igaz és őszinte barátjának” tekintenék.

A püspököt megkérték, hogy kommentálja egy buddhista pap – egy tokiói újságban 1963. január 18-án megjelent – kijelentését, mely szerint az egyetemes zsinat nagyon sokat tehetne a vallások és a nemzetközi összhang érdekében azzal, ha a buddhisták közül és más nagy nem keresztény vallásokból megfigyelőket fogadna. Ezáltal a zsinat méginkább a világbéke és a vallások közötti szívélyes viszony eszközévé válna. A püspök azt felelte, hogy üdvözlí ugyan a buddhista pap véleményét, de személy szerint korainak tartja a javaslat megvalósítását a mostani zsinaton, mely az egyház belső reformjával és a keresztény egységgel van elfoglalva. „Kevés dolog tarthatna számot” a nem keresztény megfigyelők „közvetlen érdeklődésére” – mondta. Mélyen meg van azonban győződve, „hogy egy önálló, a fő nem keresztény vallásokkal foglalkozó titkárság felállítása felbecsülhetetlen és egyetemes értékű lenne és közvetve gazdagítaná valamennyiünk vallásos életét.

A *Middle East News Agency* tudósítója megkérdezte, beszélt-e már az ügyben a pápával. A püspök elmondta, hogy még nem, előbb meg akar győződni a sajtó visszhangjáról, mely minden kérdésben képes közvetíteni a világ véleményét. Elmondta azt is, hogy üdvözlne, ha az ötlet megismertetésében az egész világon segítséget nyújtana a sajtó.

Egy másik tudósító azt kérdezte a püspöktől, ismer-e más olyan zsinati atyákat, akik kedvezően viszonyulnak az elképzeléshez. A püspök azt válaszolta, hogy a zsinat idején beszélt a kérdésről Indonézia semarangi és djakartai jezsuita érsekeivel valamint van Bekkum rutengi püspökkel. „Mindhármuknak tetszett az ötlet” – mondta.

Thijssen püspök közvetlenül a sajtókonferencia után a Propaganda Fide Kongregáció főhadiszállásán megpróbált beszélni az ügyben *Gregorio Agagianian* bíborossal. A bíborost nem sikerült elérnie, helyette *Pietro Sigismondi* érsek fogadta, aki örömmel értesült, hogy a püspök egy önálló, nem keresztény vallásokkal foglalkozó titkárságról beszélt a sajtónak. Biztosította a püspököt, hogy tájékoztatni fogja erről *Agagianian* bíborost, és hogy a bíboros szintén nagyon fog örülni a hírnék. *Thijssen* püspök elmondta *Sigismondi* érseknek, nem támogatta, hogy a nem keresztény vallások képviselőit meghívják a zsinat aulájába, mert az ott használt terminológia nagyrészt érthetetlen lenne számukra. Úgy gondolja, sokkal hasznosabb lenne, ha ez az önálló titkárság más módon látná el őket tájékoztatással, persze ha a titkárság egyáltalán működik majd a zsinat mellett.

Tien bíboros, mielőtt április 8-án Rómából Madridba utazott, egy sajtónyilatkozatban szintén kiállt az elképzelés mellett. Megígérte, hogy minden befolyásával támogatja *Thijssen* bíboros javaslatát, majd így folytatta: „Rendkívül fontos, hogy a katolikus egyház jobban megértse a világ nem keresztény vallásait, a nem keresztény vallások pedig jobban megértsék a katolikus egyházat.” Erre egy olyan titkárság felállítása lenne a legalkalmasabb, „melyben a nem keresztény vallások és a katolikus egyház legkiválóbb tudósai találkozhatnak és beszélgethetnek egymással”. A titkárság felállításának időpontjára vonatkozóan ezt mondta a bíboros: „Én nagyon örülnék, ha a titkárság rövidesen megalakulna, és a második ülészek szeptemberi megnyitásakor már itt fogadhatnánk Rómában a nagy nem keresztény vallások képviselőit.” Szerinte meg lehetne engedni, hogy e képviselők részt vegyenek egyik-másik ülésen a Szent Péter-bazilikában, hozzátette azonban, hogy véleménye szerint rendszeres jelenlétüknek nem lenne túl sok értelme.

Tien bíboros és *Thijssen* püspök nyilatkozatát összefüggésbe hozták *János pápa* „Pacem in terris” kezdetű enciklikájával. Sok hírmagyarázó olyan eszközt látott a javasolt titkárságban, mely János pápa szándékának, „a jóakarató emberek” egész világra kiterjedő kölcsönös jobb megértésének a megvalósítására hivatott.

Thijssen püspök sajtókonferenciáján részt vett *Edmund Farhat* libanoni pap is, aki a Vatikáni Rádió naponta jelentkező arab nyelvű híradásait szerkesztette és hozzám hasonlóan nagy érdeklődést tanúsított a tervvel kapcsolatban. Mindkettőnknek az volt a véleménye, hogy egy ilyen titkárság vezetésére König bécsi bíborosnál nem lehetne alkalmasabb embert találni az egyházban. Őt világszerte a nem keresztény vallások szakértőjeként ismerték, nagyon sokat írt e tárgykörben és korábban összehasonlító vallástudományt tanított az egyetemen. Elhatároztuk, hogy adandó alkalommal megismertetjük vele az elképzelést.

XXIII. János pápa június 3-i halála miatt az ügy átmenetileg teljesen lekerült a napirendről. A következő hetekben az volt a nagy kérdés, folytatódik-e egyáltalán a zsinat.

A világnak nem kellett sokáig várnia. *VI. Pál pápa* 1963. június 22-én, megválasztása másnapján intézte első rádióbeszédét Róma városához és a világhoz, s ebben kijelentette: „Papai munkálkodásunk döntő részét adja majd a II. Vatikáni Zsinat folytatása, melyre nagy várakozással tekint minden jóakarató ember. Ez lesz fő feladatunk, erre kívánjuk fordítani mindazt az energiát, amit az Úrtól kapunk.” A zsinat lesz „apostoli hivatalunk vezérfonala”. Megígérte, hogy megtesz minden tőle telhetőt, hogy „elkészüljön a keresztény egység elősegítését célzó mű, melyet *XXIII. János pápa* oly szerencsés módon és oly reményteljesen kezdett el.”

Valószínűnek tűnt, hogy a június 30-ra kitűzött beiktatási ünnepségig a bíborosok már nem utaznak el Rómából. Június 25-én elküldtük *Alfrink*, *Cushing*, *Frings*, *Gilroy*, *Gracias*, *König*, *Liénart*, *Meyer*, *Ritter*, *Rugambwa*, *Spellman*, *Suenens* és *Wyszinski* bíborosoknak a *Tien* bíboros és *Thijssen* püspök által a titkársággal kapcsolatban adott nyilatkozatok másolatát. Június 27-én *Frings* bíborostól lehetőséget kaptam, hogy kérdéseket tegyek fel neki a titkársággal kapcsolatos véleményéről. Egyetértően úgy fogalmazott, hogy a Keresztény Egységtitkársághoz hasonlóan minden bizonnyal ez is sokféle áldás forrása lehetne a világ számára, majd azt mondta, hogy König bíborosnál alkalmasabb férfiút nem tudna elképzelni a vezetésére. Vállalkozott arra is, hogy felveti a kérdést König bíborosnak.

Farhat atyával június 30-án, a beiktatás napján kaptunk lehetőséget *König* bíborostól beszélgetésre. Előzőleg már beszélt a kérdésről *Frings* bíborossal és úgy vélte, kétségkívül most van itt az ideje egy ilyen szerv létrehozásának, mivel a nem keresztény vallások a zsinat befejeztével szükségyszerűen kisebb érdeklődést tanúsítanak a katolikus egyház iránt. Azt mondta, hogy délután a beiktatási ünnepségen beszél erről *Bea* bíborossal is.

Bea bíboros szintén szimpatikusnak találta a gondolatot, akárcsak a bombay-i *Gracias* bíboros. Néhány nappal később *Liénart* bíboros azt írta, hogy „igen nagy érdeklődéssel” olvasta a titkárság javaslatával foglalkozó nyilatkozatokat. Véleménye szerint „a titkárság létrehozásának gondolata valószínűleg teljesen elfogadható a nem keresztény vallásúak számára, de erről a pápának kell döntenie.”

Mivel ekkorra már Kína és India bíborosa valamint *Bea*, *Frings*, *Liénart*, *König* és valószínűleg *Agagianian* bíboros is kedvezően fogadta az elképzelést, következő lépésként *VI. Pál pápa* figyelmét kellett ráirányítanunk az ügyre. És mivel egy bíborosnak kellett előadnia, logikusnak tűnt, hogy *Tien* bíborosra essen a választás, aki elsőként támogatta a gondolatot hivatalosan. Július 3-án ezért eléje álltam és megkérdeztem, hajlandó lenne-e írásban javaslatot tenni *VI. Pál pápának* az új titkárságra illetve König bíborosra mint elnökre.

A bíboros beleegyezett és megkért, hogy írjam meg és olvassam fel neki a levél vázlatát. A felénél tartottam, amikor kezét a karomra téve félbeszakított. Visszaült a székére, karjait keresztbe tette a mellén és bosszús mosollyal így szólt: „Azt hiszem, kínai módon kellene csinálni”. Elmagyarázta, hogy nincs könnyű helyzetben, amikor ilyen levelet akar küldeni az új pápának, akit alig ismer, hiszen a levélben a szervezet vezetőjére vonatkozó konkrét javaslat is szerepel. „Ellenben ha Ön írna nekem egy levelet, abban részletesen kifejthetné, milyen funkciókat láthatna el egy ilyen titkárság, felsorolhatná azokat a bíborosokat és püspököket, akiket megfelelőnek tart, és König bíborost is megnevezhetné benne, mint aki a legalkalmasabb

a titkárság vezetésére. Belevehetné azt is, hogy König bíboros, több mint valószínű, nem hárítana el egy ilyen feladatot.”

Tien bíboros másnap Tajvanba készült, s úgy tervezte, hogy megérkezése után levelet küld *Pál pápának* – mellékelve benne az enyémet is –, s megírja benne, hogy szívből helyesli az elképzelést. Volt számomra még egy apró tanácsa: mindketten írjuk olaszul a levelünket, hogy a Római Kúria tagjainak ne okozzon nehézséget az elolvasása.

Július 21-én *Tien* bíboros Tajpejből megírta, hogy a tervek szerint feladta a két levelet a Szentatyának. Többek között ezt írta: „Véleményem szerint a Szentatya nem fog azonnal lépni. Először végiggondolja a dolgot, aztán megbeszéli a bíborosokkal.”

Ezzel szemben szeptember 12-én, alig nyolc héttel *Tien* bíboros levelének kézhez vétele után *VI. Pál pápa* bejelentette, hogy „megfelelő időben a nem keresztény vallásúakkal foglalkozó titkárság létesül”. Az új titkárság elnökének nevét nem közölte.

A fuldai konferencia és következményei

Amikor *Pál pápa* bejelentette, hogy 1963. szeptember 29-én elkezdődik a második ülészak, a zsinati atyák az egész világon újra hozzáláttak a különböző szövegtervezetek tanulmányozásához. Néhány országban a püspöki konferenciák tagjai közösen tekintették át a tervezeteket. Az Egyesült Államokban augusztus elején mintegy 125 püspök találkozott Chicagóban a zsinattal kapcsolatos kérdések nem hivatalos áttekintésére. Az argentin püspökök augusztus 6. és 10. között tanácskoztak, itt döntöttek arról, hogyan foglaljanak állást a zsinat egyes kérdéseiben. Az olasz püspöki konferencia augusztus 27-én és 28-án ült össze Rómában. A dél-afrikai püspökök szintén augusztusban találkoztak Pretoriában, a spanyol püspöki konferencia pedig szeptember közepén ülésezett Madridban.

A legnagyobb figyelem azonban a németországi Fuldában augusztus 26. és 29. között tartott tanácskozást követte.

A zsinat Koordinációs Bizottsága július 3-án ült össze Rómában két napra. Áttekintette és jóváhagyta a missziókról és a házasságról szóló szövegtervezetet, a második nap pedig *Suenens* bíboros számolt be az egyházzal szóló tervezet második részéről illetve az egyház és a mai világ viszonyáról szóló tervezetről. Megvitatták és elvi szempontból elfogadták Mons. *Vallainc* javaslatát is, mely azt célozta, hogy a második ülészakon jobb legyen a viszony a sajtóval.

Döpfner bíboros közvetlenül az ülés után fölvette a kapcsolatot *Frings* bíborossal és *König* bíborossal, és egyeztették a fuldai konferencia időpontját. Megállapodtak, hogy augusztus 26-án kezdenek.

Július 9-én *Döpfner* bíboros egy részletes levéllel együtt valamennyi német és osztrák zsinati atyának elküldte a fuldai konferenciára szóló meghívót. Közölte velük, hogy akárcsak februárban, most is lesznek meghívottak Svájcban és Skandináviából valamint „szomszédos nyugati országokból”.

A levélben egy tizenkét pontos program szerepelt, mely sorra vette a *XXIII. János pápa* által április 22-én jóváhagyott, majd a zsinati atyáknak szétküldött tizenkét tervezetet, és mindegyiknél megjelölte azoknak a német és osztrák püspököknek a nevét és címét, akik az adott tervezetért felelős bizottsághoz tartoztak. A levél felkérte a címzetteket, hogy az egyes tervezetekre vonatkozó megjegyzéseiket az illetékes püspököknek küldjék el, akik elemzést írnak tervezetükről és azt a konferencia kezdete előtt két héttel elküldik valamennyi résztvevőnek. A konferencián az elemzések szerzői fogják vezetni a vitát az adott témában. A vita alapján új, bővebb elemzés készül mindegyik tervezetről, mely rávilágít majd azok pozitívumaira és negatívumaira is. Ezt a végleges szöveget juttatják majd el a Fuldában összegyűlt német ajkú zsinati atyák közös állásfoglalásaként a zsinat főtitkárságának.

A konferencia valamennyi résztvevője – a vendégeket is beleértve – ugyancsak meg fogja kapni a végleges szöveg egy nyomtatott példányát.

Döpfner bíboros azt is megírta, hogy igyekszik pontos értesüléseket szerezni Rómából a tervezetek tárgyalásának sorrendjéről. Ennek függvényében esetleg jelentősen lerövidíthető a tizenkét pontos program. „Mihelyt valami biztosat tudok Rómából, tudatom Önökkel.”

A konferencia augusztus 26-i megnyitásakor 10 ország képviselőjében 4 bíboros és 70 érsek illetve püspök volt jelen. Németország, Ausztria, Svájc és a skandináv országok majdnem valamennyi érsekükkel és püspökükkel képviseltették magukat. Franciaország, Belgium és Hollandia képviselőket küldtek Fuldába; Hollandiát maga *Alfrink* bíboros képviselte. A tanácskozáson *Frings* bíboros elnökölt.

Az európai szövetség Fuldában végzett munkájának nagy hatása volt a zsinat további tevékenységére, és csak sajnálni lehet, hogy a nemzeti és regionális püspöki konferenciák nem ugyanilyen intenzitással és eltökéltséggel dolgoztak mind. Ha ezt megtették volna, nem kellett volna minden különösebb ellenvetés nélkül elfogadniuk az európai szövetség pozícióit. Akkor a

zsinat kevésbé lett volna egyoldalú, eredményei pedig valóban világméretű teológiai munka gyümölcsei lettek volna.

Mivel az európai szövetség rendszerint átvette a német ajkú püspökök állásfoglalását, a zsinat pedig általában átvette az európai szövetség állásfoglalását, fennállt annak lehetősége, hogy a zsinatot egyetlen teológus nézetei irányítsák, ha a német ajkú püspökök átveszik azokat. Márpedig volt egy ilyen teológus: *Karl Rahner* jezsuita atya.

Rahner atya elvileg csak *König* bíborosnak volt tanácsadója. Ténylegesen azonban sok más német és osztrák püspök is konzultált vele, és nyugodtan mondhatjuk, hogy ő volt a fuldai konferencia legbefolyásosabb koponyája. *Frings* bíboros egy magánbeszélgetés alkalmával „a század legnagyobb teológusának” nevezte *Rahner* atyát.

A Teológiai Bizottság három szövegtervezetért – nevezetesen a kinyilatkoztatásról, a Boldogságos Szűz Máriáról és az egyházzal szülő tervezetekért – Fuldában *Schröffer* eichstätti püspök felelt, aki a szavazáson a legtöbb voksot kapta a Teológiai Bizottság jelöltjei közül. Augusztus közepén a Fuldába meghívott összes zsinati atyának elküldte a tervezetekről külön-külön készített elemzéseit. Megírta, hogy az elemzéseket *Rahner* atya fogalmazta, majd három másik német teológus – *Joseph Ratzinger*, *Frings* bíboros tanácsadója, valamint a jezsuita *Aloys Grillmeier* és *Otto Semmelroth* – ellenőrizte és kommentálta. A rendelkezésre álló rövid idő alatt – írta a püspök – nem lehetett több teológust bevonni a szöveg ellenőrzésébe, bár a három teológus teljesen egyetértett *Rahner* atya elemzéseivel és csak pár kiegészítéssel kívánták ellátni a szöveget. Az, hogy a német és az osztrák püspökök és az egész fuldai konferencia milyen nagy mértékben támaszkodtak *Rahner* atyára, akkor ítélhető meg igazán, ha összehasonlítjuk eredeti javaslatait a zsinat főtítkársága elé terjesztettekkel.

Nem sokkal a konferencia előtt illetve közvetlenül utána számos további szövegbírálatot és néhány póttervezetet is szétosztottak. *Johannes Hoeck* apát, a bajor bencések főapátja, a Keleti Egyházakkal Foglalkozó Bizottság tagja, levelet írt a fuldai konferencia résztvevőinek, és arra kérte őket, válaszoljanak igennel vagy nemmel négy kérdésre. Meg akarta tudni ugyanis, hogyan foglaljon állást a német ajkú és skandináv zsinati atyák nevében bizottságának a második ülészak megnyitása előtt egy héttel kezdődő ülésén.

A német ajkú zsinati atyák összesen mintegy 480 oldalnyi stencilezett anyagot (kommentárokat, bírálatokat, póttervezeteket) vittek magukkal, amikor elindultak a második ülészakra. Ezekben rögzítették a februári müncheni és az augusztusi fuldai konferencián végzett munkájuk eredményét.

Ennyi különböző nemzetiségű zsinati atya találkozója természetesen a sajtót is érdekli, és egy sor tudósítás a Római Kúria és annak néhány tagja elleni „összeesküvést” és „támadást” emlegetett. Egyes zsinati atyákat „progresszívnak”, másokat „tradicionalistának”, ismét másokat pedig „antiprogresszívnak” tituláltak. Azt állították, hogy a fuldai konferencia azért jött létre, hogy elhárítsa azokat a veszélyeket, amelyeket az új pápa esetleges „hajlamai” jelenthetnek a zsinaton megkezdődött folyamatra, eltérítvén azt a János pápa által kijelölt útról.

Ezek az állítások gyors és autoritativ reakciót váltottak ki. *Frings* bíboros sajtókonferenciát tartott, ahol elmondta, hogy a konferenciát a zsinati szövegtervezetek megvitatása érdekében tartották. Rámutatott, hogy az összes megjegyzést írásos formában eljuttatták az illetékes római hatóságoknak. „Ostoba igazságtalanságot” követ el, aki a fuldai találkozót „összeesküvésnek” nevezi. A német püspöki konferencia nyilatkozatot adott ki, melyben a testület „mélységes megdöbbenését” fejezte ki a fuldai konferenciával kapcsolatos „teljesen abszurd” következtetések miatt.

Augusztus 26-án és 27-én a fuldai konferencia befejezte három fő (az egyházzal, az isteni kinyilatkoztatásról és a Boldogságos Szűz Máriáról szülő) zsinati szövegtervezet áttekintését. Gyorsan formába öntötték a sok-sok javaslatot, melyek 54 gépelt oldalt tettek ki. Ezt *Döpfner* bíboros augusztus 31-én magával vitte Rómába, a Koordinációs Bizottság negyedik

összejövetelére. A javaslatok a német ajkú zsinati atyák és a skandináv püspöki konferencia nevében jutottak el a Főtitkárságra.

Döpfner bíboros felhasználta az alkalmat, és szeptember 2-án látogatást tett *VI. Pál pápánál* Castel Gandolfóban. Többek között beszéltek a fuldai konferenciáról is. „Nagy megkönnyebbüléssel láttam” – mondta később *Döpfner* bíboros -, „hogyan Őszentsége nem veszi komolyan az olasz sajtóban Fuldáról megjelent tudósításokat.” A kihallgatást „nagyon szívélyesnek” minősítette. Az Olaszországban nagy figyelmet keltő tudósítások ellensúlyozására *Döpfner* bíboros megállapodott Felici érsekkel az ügy tisztázásáról, amit a zsinati sajtóiroda jelentetett meg a *L'Osservatore Romano* 1963. szeptember 4-i számában.

Ez a „nyilatkozat” közölte, hogy a szomszédos püspöki konferenciák képviselőinek fuldai részvétele nem volt újdonság, mindössze az első ülészak alatt Rómában kialakult gyakorlat folytatódott. Az összejövetelnek az volt a célja, hogy „gondosabb és komolyabb felkészülést biztosítson az elkövetkező ülészakokra”. A cikk azt is tudatta, hogy a német ajkú püspökök mind müncheni, mind fuldai konferenciájuk után „közölték másokkal tanácskozásuk eredményeit”.

Döpfner bíboros 1963. szeptember 7-én levélben tájékoztatta Németország, Ausztria, Svájc és Skandinávia püspökeit pápai kihallgatásáról és a *L'Osservatore Romano*-ban Felici érsek közreműködésével megjelent cikkről. Élve a lehetőséggel, egyben arról is tájékoztatta a zsinati atyákat, hogy „a zsinat következő ülészakán tárgyalandó tervezetek sorrendje pillanatnyilag a következő: 1. az egyház, 2. a Boldogságos Szűz Mária, 3. a püspökök, 4. a laikusok, 5. az ökumenizmus.”

Időközben lényeges változásokat készítettek elő a zsinat fontos szerveivel és ügyrendjével kapcsolatban, s ezeket szeptember 13-án jelentette be *VI. Pál pápa*. „Egyes tisztelendő zsinati atyák tanácsára” – mondta – módosítja a János pápa által tizenhárom hónappal korábban jóváhagyott ügyrendet. Eszerint az elnökségnek több tagja lesz, de csökken a hatalmuk. Az elnökségben helyet foglaló bíborosok száma tízről tizenkettőre nő, szerepük viszont a zsinat felügyeletére, az előírások betartására és „a kétséget hagyó ügyek és más nehézségek megoldására” korlátozódik. Ezentúl semmilyen módon nem avatkozhatnak be a zsinat vitájának irányításába.

Az új szabályozás szerint a hatról kilenc tagúra bővült Koordinációs Bizottságból választott négy moderátor bíboros felel „a zsinat tevékenységének irányításáért és annak meghatározásáért, hogy az egyes témákat milyen sorrendben vitassák meg az üléseken. A pápa *Döpfner*, *Suenens*, *Lercaro* és *Agagianian* bíborosokat jelölte ki moderátornak. *Döpfner* bíboros kiváló szervezőképességét sokan ismerték; a zsinat előkészítésének időszakában a szervezést és a technikai jellegű ügyeket lebonyolító előkészítő bizottságban együtt dolgozott az akkori *Montini* bíborossal, az első ülészak alatt pedig ő és *Suenens* bíboros *Montini* bíborossal együtt tagja volt a zsinat rendkívüli ügyekkel foglalkozó hét fős titkárságának. *Lercaro* bíborost liberálisként ismerték, aki az európai szövetség aktív támogatója és a pápa személyes jóbarátja. *Agagianian* bíborost a liberálisok a Kúria legelfogadhatóbb bíborosának tekintették. Úgy tűnt tehát, hogy a négy férfiú kijelölésekor a pápa – elődjéhez hasonlóan – a zsinat liberális szárnyát támogatta.

E pápai kinevezések révén tovább növekedett az európai szövetség hatalma és befolyása, amennyiben már nemcsak a zsinat elnökségének 30%-át és a Koordinációs Bizottság felét adta, de immár a moderátor bíborosok háromnegyedét is. És miután *Agagianian* bíboros nem volt erős egyéniség, a három liberális moderátor bíboros gyakran teljesen magához ragadhatta az irányítást.

A strukturális átszervezésen túl sok változás történt az ügyrendben is. Az egyik például lehetővé tette, hogy valamely bizottság üléseire – annak három tagja kezdeményezésére – meghívhassanak egy vagy több nem a bizottsághoz tartozó szakértőt is. *János pápa* szabályzata előírta, hogy minden szakértőt az illetékes bizottság elnökének kell kineveznie.

Az I. Vatikáni Zsinaton a német, az osztrák és a magyar zsinati atyák azt kérték *IX. Pius pápától*, engedélyezze, hogy a kisebbségben levők a zsinati bizottságok előtt megvédhessék véleményüket, de a pápa elutasította kérésüket. *VI. Pál pápa* most jóváhagyott ügyrendje szerint „a zsinati atyák a tárgyalat tervezettel kapcsolatos nézeteik kifejtése végett meghallgatásért folyamodhatnak bármely bizottsághoz, akár saját nevükben, akár egy csoport vagy egy régió nevében.” A bizottságnak külön ülést kell kitűznie az ilyen küldöttek meghallgatására.

A *János pápa* által jóváhagyott szabályzat a bizottságok elnökeire bízta annak meghatározását, hogy ki olvassa fel a bizottság beszámolóját a plenáris ülésen. Az új szabályzat előírta, hogy erről a bizottság egészének kell döntenie, nem pedig egyedül az elnöknek. Ami magát a jelentést illeti, egy új előírás megszabta, hogy a bizottság többségi véleményét kell képviselnie, de a kisebbség véleményének ismertetésére kinevezhető egy „relátor” is.

Egy további változtatás már öt bizottsági tagnak is lehetővé tette „egy-egy módosításra javasolt szakasz átfogalmazását” és kikötötte, hogy „a bizottságnak az eredeti vagy már módosított megfogalmazással együtt az új változatot is meg kell vizsgálnia”. Hogy miért épp ötben állapították meg ezt a számot? Talán csak véletlen volt, de az európai szövetségnek legkevesebb öt tagja volt az egyes bizottságokban.

A (kinyilatkoztatás forrásairól szóló tervezet szavazásánál kialakult szituációhoz hasonló) patthelyzetek elkerülése végett az új intézkedés előírta, hogy egy-egy tervezet elvetésének vagy elhalasztásának szavazásra bocsátásához csak egyszerű többség (50%+1 szavazat) szükséges. Továbbra is kétharmados többség kell viszont a szövegtervezetek vagy egyes részeik, valamint a módosítások elfogadásához.

A moderátor felhatalmazást kapott, hogy – igény esetén – az az napi hozzászólók listájának lezárása után is megadhatta a szót másoknak is, főleg olyan „relátoroknak”, akik azért kérnek engedélyt, hogy „még jobban megvilágítsák a kérdést a zsinat számára, vagy mert a már elhangzottakkal kapcsolatban van kifogásuk”. Eddig az elnökök avatkozhattak közbe és szavaztathatták meg a résztvevőket arról, hogy megszakítsák-e az éppen folyó vitát. Ez a jog mostantól a moderátorokat illette meg. Ilyen szavazások után a bíborosoknak és a többi zsinati atyának is jogában áll szót kérni, „ha nem saját, hanem legalább öt zsinati atya nevében folyamodnak engedélyért”. A kisebbségben levők még a vita lezárása után is lehetőséget kaptak további három hozzászóló kijelölésére, akik akár szakértők is lehettek és még a tíz perces időhatárt is átléphettek.

Münchenben és Fuldában kidolgozott határozott politika, melyet hétről-hétre módosítani lehetett az Anima kollégiumban tartott találkozókon; 480 oldalnyi kommentár és póttervezet; az a tény, hogy minden bizottságban volt német ajkú zsinati atya (a pápa Fulda püspökét nevezte ki a Missziós Bizottságba, amikor annak egyik megválasztott tagja meghalt a két ülés között); *Frings* bíboros a zsinat elnökségében, *Döpfner* bíboros pedig a Koordinációs Bizottságban és a négytagú moderátori testületben: mindez együtt azt jelentette, hogy e püspöki konferencia az összes többinél jobban felkészült a második ülés szakirányítására.

Most már egyértelmű volt a viták kimenetele. Erős német befolyás fog érvényesülni, mely megnyilvánul majd a zsinat majdnem minden döntésében és jelentős megnyilatkozásában. A német és osztrák zsinati atyák és szakértők Münchenben és Fuldában alaposan előkészített anyagokat terjeszthetnek majd be. A müncheni és a fuldai konferencia, *VI. Pál pápa* drasztikus ügyrendi változtatásai és *Döpfner*, *Suenens* valamint *Lercaro* bíborosok zsinati moderátorrá történt kinevezése garantálták az európai szövetség dominanciáját.

A második ülés szak megnyitása

1963. szeptember 29-én mondott megnyitó beszédében VI. Pál pápa a II. Vatikáni Zsinat fő céljait említve négy dolgot sorolt föl: az egyház öntudatosulását és saját természetének jobb megértését; az egyházon belüli megújulást; a keresztény egység elősegítését és a modern emberrel folytatott párbeszéd elősegítését.

A pápa ezután a jelenlévő megfigyelőkhöz fordult: „Most pedig a katolikus egyháztól elszakadt keresztény felekezetek képviselőihez szólunk, akiket megfigyelőként szintén meghívtunk erre az ünnepélyes találkozásra. Szívből köszöntjük őket. Köszönjük, hogy itt vannak velünk. Atyai és testvéri jókívánságainkat küldjük az általuk képviselt nagyra becsült keresztény közösségeknek.

Hangunk elcsuklik s szívünk is gyorsabban ver, amikor jelenlétük kimondhatatlan vigasszal és jogos reménységgel tölt el minket, ám ez tartós elszakadtságuk miatt mély szomorúsággal is vegyül.”

Pál pápa ezután a vallásüldözés és a politikai, faji és vallási megkülönböztetés ellen szólt. Nem használt keserű szavakat, inkább „nyíltan és emberségesen intette mindazokat, akik e rosszért felelősek, hogy nemes lélekkel hagyjanak fel a katolikus vallással szembeni jogtalan ellenségeskedéssel”. Elmondta, hogy a katolikusokat „nem szabadna ellenségnek vagy engedetlen polgároknak tekinteni, ők a polgári társadalom törvénytisztelő és szívósan dolgozó tagjai”. Szomorúan jegyezte meg egyúttal, hogy „az emberek egy része ateistává vált, ami szétzilálta a lelki, erkölcsi és szociális rendet”.

A világ nagy, nemkeresztény vallásaihoz is szólt néhány szót: Az egyház „a zsinat révén mintegy nagyítólencse alá veszi saját ügyeit, de látószögébe beleesnek azok a vallások is, melyek őrzik az egy, fenséges, transzcendens Isten, a Teremtő és Megtartó ismeretét, tiszta jámborsággal tisztelik őt és életük erkölcsi, valamint szociális alapjait hitükre és vallásgyakorlatukra helyezik.

Igaz, hogy a katolikus egyház megítélése szerint e vallások hiányosak, nem nyújtanak eleget és tévedéseket hordoznak, aminek persze nem lehet örülni. Mégsem feledkezik meg róluk, és érzékeltetni kívánja velük, hogy becsüli az általuk hordozott igazságot, jóságot és emberséget.”

A második ülés szak figyelme – mondta a pápa – elsősorban „az egyház belső természetére fog irányulni és az emberi nyelv lehetőségeihez képest igyekszünk olyan definíciót találni, amely a legjobban képes kifejezni az egyház lényegének legalapvetőbb vonásait és megmagyarázni sokrétű üdvtörténeti küldetését”. Nem meglepő – mondta –, hogy a katolikus egyház még kétezer év után is pontosabb definíciót keres igazi, legmélyebb és legteljesebb sajátosságainak kifejezésére. Mivel az egyház „misztérium, olyan realitás amit Isten jelenléte hat át, mindig új és mélyebb ismereteket lehet róla szerezni”.

A zsinat központi kérdése – mondta a pápa – az egyházon belüli kollegialitás fogalma. „Nagy várakozással és bizakodással” tekint „a vita elé, amely az I. Vatikáni Zsinatnak a római pápára vonatkozó megnyilatkozásait magától értetődőnek tartva lép majd tovább, és továbbfejleszti a püspökség fogalmára, annak funkciójára és a Péterrel való kapcsolatára vonatkozó tanítást”. Ez az áttekintés és a belőle levont következtetések személy szerint neki „olyan elméleti és gyakorlati normákat nyújtanak majd, melyek révén az apostoli hivatal, jóllehet Krisztus minden szükséges és elégséges hatalommal felruházta, még határozottabb támogatást élvezhet a hivatal ellátó szeretett és nagyra becsült püspöktestvérekkel folytatott hatékonyabb és felelősségteljesebb együttműködés révén”.

A 37. plenáris ülés – a második ülés szak első munkamegbeszélése – másnap, szeptember 30-án kezdődött. Elsőként az egyházzal szülő szövegtervezetet terjesztették be.

Az első ülés szak végén, amikor visszaküldték a Teológiai Bizottságnak, a tervezet 11 fejezetből állt, jelenleg pedig négyből. Az új fejezetek a következő címet kapták: „Az egyház misztériuma”, „Az egyházi hierarchia, különös tekintettel a püspöki hivatalra”, „Isten népe és a laikusok” és „Az életszentségre szóló meghívás az egyházban”.

A vita elején a püspöki kollegialitás fogalmával foglalkoztak. Ez valóban az egész II. Vatikáni Zsinat központi kérdése volt, mely mintegy kiteljesítése az I. Vatikáni Zsinat eredményeinek, ahol kizárólag a pápa primátusával foglalkoztak és azt definiálták ünnepélyesen. A püspöki kollegialitás definiálásakor a zsinati atyáknak dönteniük kellett: először is arról, hogy megfelel-e Krisztus szándékának, hogy az egyházban a pápa egyetemes tanító és kormányzó tekintélyével karöltve az egyetemes tanító és kormányzó tekintélyt érvényre juttató másik testület is létezzen – nevezetesen a püspökök mint az apostolok utódai, ahogy az egyház mindig is tanította; másodszor arról, hogy ha erre igen a válasz, akkor minden püspök rendelkezik-e ezzel a kollegiális tekintéllyel vagy csak a megyés-püspökök; harmadszor a kollegiális tekintély hatékonyságát biztosító feltételekről, negyedszer pedig a püspökök kollegiális tekintélye és a római pápa saját személyes tekintélye közötti kapcsolatáról.

Ilyen komplex és sokoldalú problémára sokféleképpen szoktak reagálni, ez most sem történt másképp.

Siri genovai bíboros például azt a véleményt képviselte, hogy a püspökök „bizonyos feltételek mellett” kollégiumot alkotnak a pápával; ezt mind a Szentírás, mind a hagyomány kinyilatkoztatja. Mindamellett a kollégium „szigorúan jogi” fogalom, s ezért sokkal komplexebb, mint egy egyszerű egyesület. Magában foglalja ugyanis „mind a létből, mind a cselekvésből származó jogi szolidaritást”. A bíboros úgy vélte, hogy az egész szöveg világosabb, jobb felépítésű lehetne és nagyobb összhangra törekedhetne a pápai primátusról már az I. Vatikáni Zsinaton elfogadott definícióval.

Albert Meyer chicagói bíboros egyetértett a tervezetnek azzal a megállapításával, hogy Krisztus a tizenkét apostolra mint kollégiumra, mint csoportra bízta egyházát. Véleménye szerint a szövegnek azt is rögzítenie kellene, hogy az apostoli hivatal Krisztus szavai szerint tartós hivatal: „Én veletek vagyok mindennap, a világ végéig” (Mt 28,20); az Atya „más vigasztalót ad nektek: az Igazság Lelkét, aki örökké veletek marad” (Jn 14,16). A bíboros jónéhány szentírási részt idézett annak bizonyítására, hogy a püspöki kollegialitás az Újszövetségben éppoly világosan szerepel, mint az egyház Péterre alapozása.

Léger montreali bíboros arról beszélt, hogy a püspöki kollegialitás fogalma nem gyengíti a Péter primátusáról szóló tanítást, mert az egység érdekében történő kollegiális cselekvés vezetőt kíván. Kérte, hogy rögzítsék a szövegben, hogy a püspökké szentelés automatikus tagságot jelent a püspöki kollégiumban; függetlenül attól, hogy egyházmegyes vagy címzetes püspökről van szó, valamennyi püspök tartozzon a püspöki kollégiumhoz.

De Smedt, Bruges püspöke elmondta, hogy a püspöki kollegialitás „mindig is létezett az egyházban”, ma pedig minden korábbinál nagyobb hangsúlyt kell kapnia, hogy „Péter” – a pápa – hatékonyabban láthassa el feladatát, testvérei megerősítését. A tudomány fejlődésével – mondta – megszűntek a gyors kapcsolatteremtés korábbi korlátai, s ezért kívánatos, sőt sürgetően szükséges, hogy a Szentatya „elsődleges fontosságú ügyekben” kapcsolatban álljon a többi püspökkel és a püspöki konferenciákkal.

Staffa, a Római Kúria érseke „a püspöki kollégium teljes és legfelső hatalmáról” beszélt. A kérdés az, hogy ez a hatalom egy személyé vagy az egész kollégiumé-e. Utalt rá, hogy az I. Vatikáni Zsinat már választ adott a kérdésre, definiálván, hogy csak Péter rendelkezik a legfőbb törvényhozó hatalommal az egész egyház fölött. Ezzel összefüggésben emlékeztetett rá, hogy az I. Vatikáni Zsinaton a relátor a primátusról szóló szöveget magyarázván azt mondta, hogy a pápának a püspökök fölötti hatalma mindenkor a legfelső, közvetlen és teljes hatalom és hogy a pápa a püspököktől függetlenül rendelkezik ezzel a hatalommal. *Staffa* érsek ezután utalt arra is, hogy a relátor javaslatot tett a pápa hatalmának korlátozására, amennyiben a legfelsőbb

hatalmat a pápát is magában foglaló püspöki kollégiumnak kívánta átadni, a javaslatot azonban elvetették. Az egyház monarchikus szerkezetét így arisztokratikus szerkezeté váltotta volna fel. III. Ince pápa (1198–1216) már a XIII. században megírta a konstantinápolyi pátriárkának, hogy Krisztus az egyházban nem a többieknek adta a hatalmat Péter nélkül, hanem Péternek a többiek nélkül.

Az október 9-i 44. plenáris ülésen a brazil *Sigaud*, Diamantina érseke azt kérte, hogy fordítsanak különös figyelmet a püspöki kollegialitás megfogalmazására. A magát tradicionalistának nevező érsek elmondta, hogy a tervezet 12., 13. és 16. cikkelyéből nyilvánvalóan kiderül, hogy „új doktrína” kerül a tanításba – nevezetesen, hogy a tizenkét apostol Péterrel mint fővel a szó szoros értelmében vett igazi és tartós kollégiumot alkot, „ráadásul isteni rendelés alapján”.

Az érsek tartott tőle, hogy e tanítás rendkívül komoly következményekkel jár majd. „Ha a püspökök és a pápa isteni rendelés alapján a szó szoros értelmében alkot igazi és tartós kollégiumot, akkor az egyházat a pápának nemcsak rendkívüli alkalmakkor, hanem az élet rendes menetében is a püspöki kollégiummal kell kormányoznia. Más szóval: az egyház kormányzása az isteni rendelés alapján nem monarchikus vagy személyes, hanem kollegiális”. De az egyház történetében a püspökök ritkán (pl. egyetemes zsinatokon) gyakorolták a kollegiális tekintélyt, ezért az egyetemes egyház kormányzásában ez nem tekinthető normális, hanem csak rendkívüli módnak. A hagyományos katolikus tanítás e kérdésben azt – mondta –, hogy a pápai kinevezéssel minden püspök „megkapja a püspöki hivatal gyakorlására a kötelezettséget és a tekintélyt a számára kijelölt földrajzi határok között a rábízott hívekre nézve”. Rámutatott, hogy különbség van a püspökök kollektív ill. kollegiális cselekvései között. Kollektív cselekvés pl. egy egyházmegye vagy ország püspökeinek találkozója, melynek hatékonysága nem isteni eredetű, és amelyről nem mondható el, hogy kollegiális módon jött létre. Az ilyen találkozókon születő döntéseknek csak akkor lenne jogi következménye, vagyis akkor lennének kötelezőek az egyházmegyén belül, ha a pápa saját teljes és egyetemes hatalmával vagy ha az illető egyházmegye püspöke saját törvényhozói hatalmával hagyná jóvá az ilyen döntéseket”.

El kell kerülni két „nagy veszélyes buktatót” – mondta *Sigaud* érsek. Mindenekelőtt „el kell kerülnünk, hogy létrejöjjön egy állandó egyetemes zsinathoz hasonló, az egész világot átfogó intézmény, melybe a püspököket választanák vagy mások delegálnák, és amely átvénné a püspöki kollégium egészének kötelezettségeit. Így a pápával együtt a szokásos és rendes módon valóban kollegiálisan cselekednének, hatásuk pedig az isteni rendelés által kiterjedne az egyetemes egyházra”. Egy ilyen szervezet – mondta az érsek egyfajta „világparlament” lenne az egyházon belül. Krisztus azonban egészen biztosan nem rendelt ilyen szervezetet, mert a pápák és a püspökök kétezer éven keresztül mit sem tudtak erről. „Épp ellenkezőleg, mindenki számára világos, hogy az Úr Krisztus Péter személyére ruházta át az egyház legfelsőbb kormányzását, hogy azt – először Péter, aztán pedig Péter utódai – személyesen gyakorolják.”

El kell kerülni egy másfajta szervezet létrejöttét is, nevezetesen „egyfajta permanens nemzeti vagy regionális zsinatét, ahol egy nemzet vagy régió püspökei jogi vagy a tanításra vonatkozó döntéseket hoznának. A pápa ugyanis gyakorlatilag köteles volna döntéseiket jóváhagyni, s a nemzet vagy a régió összes püspökének alá kellene vetnie magát.” Világos, hogy „az ilyen testületek nagyon komolyan akadályoznák a Szentatyát legfelső rendes hatalmának gyakorlásában, illetve az egyes püspököket rendes hatalmuk gyakorlásában”.

Sigaud érsek még alig ért vissza a helyére, amikor üzenetet kapott Carli segni püspöktől, aki gratulált beszédéhez. Ez volt a kezdete a két prelátus későbbi szoros barátságának. *Sigaud* érsek ezt követően bemutatta Carli püspököt a francia származású *Marcel Lefebvre* érseknek, a Szentlélek atyák rendfőnökének. A két érsek az első ülészak első hetében találkozott egymással és kis csoportosulásuk szembeszállt bizonyos, általuk túl szélsőségesnek tekintett ötletekkel, melyeket szerintük az erős püspöki konferenciák, különösen az európai

szövetséghez tartozók rákényszerítenek sok zsinati atyára. Lilliputi szövetségükbe most meghívták Carli püspököt is; a püspök elfogadta felkérésüket. *Döpfner* bíboros később bevallotta, hogy a zsinat résztvevői közül senkitől sem félt jobban, mint tőle.

Egy exkluzív interjúban *Lefebvre* érsek elmondta nekem, hogy megítélése szerint a hatalmas püspöki konferenciák a pápaságot nem veszélyeztetik, ellenben fenyegetést lát bennük az egyes püspökök tanítói tekintélye és lelkipásztori felelőssége szempontjából. Úgy érzi illetékes, hogy a kérdésben véleményt nyilvánítson, mivel ő alapította Madagaszkár, Kongó-Brazzaville, Kamerun és Francia-Nyugat-Afrika nemzeti püspöki konferenciáit, amikor 1948 és 1959 között apostoli delegátusként Francia-Afrikában működött.

Könnyen belátható – mondta az érsek –, hogy „a nemzeti püspöki konferenciákban három, négy vagy öt püspök a többieknél nagyobb befolyást szerez és átveszi az irányítást”. Szerinte ez „veszélyezteti az egyes püspökök tanítói és lelkipásztori tekintélyét, akik híveik Istentől rendelt tanítói és pásztorai”. Külön hivatkozott a francia érseki konferenciára, mely jelenleg egy szociális és lelkipásztori kérdésekkel foglalkozó közös nyilatkozatot tárgyal. „Egy-egy püspök nagyon nehezen térhet el az így nyilvánosan kifejtett állásponttól és egyszerűen hallgatásra van ítélve.” *Lefebvre* érsek „az egyházmegyes püspökök fölötti új és nem kívánatos hatalomnak” nevezte ezt.

De ennél is tovább ment, amikor „az egyházba betörő újfajta kollektivizmusról” beszélt. A zsinaton most az a tendencia érvényesül – mondta –, hogy a nemzeti püspöki konferenciákat rendkívül megerősítik, az egyes püspököket pedig annyira korlátozzák egyházmegyéjük kormányzásában, hogy elveszítsék kezdeményező szerepüket”. Az egyes püspökök ellentmondhatnak a nemzeti püspöki konferenciának, „de akkor klérusuk és laikusaik zavarba jönnek és nem tudják, hogy saját püspöküket kövessék-e vagy a konferenciát”.

Az érsek azt a véleményt képviselte, hogy ez a zsinat eredményeire máris megszorító hatással van, „mert sok nemzetnél vannak olyan kisebbségek, akik nem jutnak szóhoz, csak hallgatnak nemzeti püspöki konferenciájuk árnyékában”. „Ezen a katolikus zsinaton” nem arra lenne szükség, hogy a zsinati atyák az eddigi gyakorlatnak megfelelő nemzeti vagy nyelvi szempontok szerint csoportosuljanak, „hanem arra..., hogy nemzetközi iskolák és irányzatok szerint”. Ily módon kiderülhetne, miként vélekednek a püspökök, nem pedig csak az, hogy mit gondolnak a nemzetek. „Mert a zsinatot püspökök csinálják, nem pedig nemzetek.”

Yves Congar, a híres francia domonkos teológus egyetértett ezzel, mondván, hogy a püspöki konferenciák problémája olyan súlyos kérdés, mely életfontosságú területeken érinti az egyházat. Az ilyen konferenciáknak – hangsúlyozta – sem a püspökök személyes felelősségét nem szabadna kioltaniuk a szervezet diktátumainak rájuk erőszakolásával, sem a katolikus egységet nem szabadna fenyegetniük, még távolról sem.

A Boldogságos Szűz Máriáról szóló szövegtervezet

A Boldogságos Szűz Máriáról szóló szövegtervezetet a zsinat előkészítő szakaszában hol függetlenül, hol egy másik tervezet egyik fejezeteként kezelték.

Az első ülészak befejezése utáni első ülésén, 1963 januárjában a Koordinációs Bizottság úgy döntött, hogy „a Boldogságos Szűz Máriáról, az egyház édesanyjáról szóló tervezetet az egyházzal szóló tervezettől függetlenül kell tárgyalni”. E döntés alapján a tervezetet újranyomtatták és a második ülészak előtt tizenegy másikkal együtt szétküldték a zsinati atyáknak. A két változat csak címében tért el egymástól. Az eredeti „A Boldogságos Szűz Máriáról Isten és az emberek anyjáról”, az újabb változat pedig „A Boldogságos Szűz Máriáról, az egyház anyjáról” címet viselte. A címoldalon szerepelt egy olyan megjegyzés is, hogy „a szöveg csak a zsinati atyák javaslatára változtatandó”.

Amikor a német és osztrák zsinati atyák megkapták a tervezet másolatát, megkérték a jezsuita pater *Karl Rahner*t, hogy készítsen hozzá kommentárt a küszöbön álló fuldai konferenciára.

Pater Rahner, akinek kommentárját a konferencia minden résztvevőjének kiosztották, úgy fogalmazott, hogy a tervezet jelenlegi formájában mind őt, mind a szöveget teológiai szempontból szintén átvizsgáló *Grillmeier*, *Semmelroth* és *Ratzinger* urakat „óriási aggodalommal tölti el”. Ha így fogadnák el a szöveget – jelentette ki –, „beláthatatlan károkat okozna mind a keleti egyházakkal, mind a protestánsokkal fennálló kapcsolatokban”. Nem lehet eléggé aláhúzni, „hogy a zsinatnak az ökumenizmus terén elért összes eredményét megingatja, ha ragaszkodnak a tervezet jelenlegi formájához”.

Túl bizakodó, aki azt hiszi – folytatta *Rahner* –, hogy a Boldogságos Szűz Máriáról szóló tervezetet ugyanolyan könnyen el lehet vetni, mint a kinyilatkoztatás forrásairól szóló tervezetet. Ezért „a lehető legszívósabban” arra kell törekedni, hogy a Boldogságos Szűz Máriáról szóló tervezet az egyházzal szóló tervezet egyik fejezete vagy zárszava legyen. „Ily módon lehetne a legkönnyebben törölni a tervezetből olyan állításokat, melyek teológiailag nincsenek kellően kidolgozva, ökumenikus szempontból pedig beláthatatlan károkat okozhatnának. Ezzel elejét lehetne venni a keserves vitáknak is.”

A továbbiakban kijelentette, hogy a tervezet jelenlegi formájában „olyan taktikát alkalmaz, mely objektíve tisztességtelen”, amennyiben „azt állítja, hogy nincs szó újabb dogmák definiálásáról, miközben úgy kezel bizonyos tanításokat, mintha már hozzátartoznának az egyház tanításához, pedig még nem dogmák és a modern teológia szemszögéből nem is válhatnak azzá”.

Különösen támadta a tervezetnek a Boldogságos Szűz Mária közvetítő szerepéről szóló tanítását és azt, hogy a Boldogságos Szűzet „minden kegyelem közvetítőjének” nevezi. A tanítást nem hittételként, hanem inkább általános katolikus tanításként terjesztették elő. Bár ezt a tanítást alátámasztja a rendes egyházi tanítóhivatal sok megnyilatkozása, különösen az újabb keletű pápai enciklikák, „e doktrínát annál gondosabban újra végig kell gondolni”, mert a tervezet „nagy befolyást gyakorol a mariológiára és a hívők Mária tiszteletére”. Ha a „Közvetítő” szót egyáltalán használják, akkor a lehető legegységesebben definiálni kell.

Rahner gondos felsorolást készített mindarról, amit véleménye szerint vagy meg kellene változtatni a mostani tervezetben, vagy el kellene hagyni belőle. A tervezet egészét úgy kellene megfogalmazni – jelentette ki –, „hogy ne okozhasson ilyen nehézségeket és veszélyeket”. Végül pedig arra buzdította „Ausztria, Németország és Svájc püspökeit”, hogy „mindenképpen juttassák nyíltan kifejezésre”, hogy a tervezet jelenlegi formájában nem fogadhatják el.

A fuldai konferencia elfogadta *Rahner* javaslatát – egy fontos kivétellel. Úgy foglalt állást, hogy a szövegben ne maradjon meg a „Közvetítő” titulus. A konferencia által a zsinat főtitkárságának beterjesztett javaslatok között azonban végül mégis ez szerepelt: „Az osztrák,

német, svájci és skandináv zsinati atyák döntő része nem ellenzi mindenáron, hogy a tervezetben megmaradjanak a »Közvetítő« és »közvetíteni« szavak. A »minden kegyelem közvetítője« kifejezés kerülése azonban kívánatosnak látszik.” Kijelentik, hogy e kifejezés olyan problémákat vetne fel, mint hogy pl. a Szűz közvetítené azokat a szentségi kegyelmeket, amelyek magukból a szentségek természetéből következnek, „ezt a kérdést pedig kerülni kellene”. Mindazonáltal hozzáteszik, hogy a Teológiai Bizottság megfontolhatná a kisebbségnek azokat az érveit, amelyek a „Közvetítő” és „közvetítés” terminusoknak a tervezetből történő teljes törlésére vonatkoznak.

A javaslat ezután protestáns írásokat idéz. *Dibelius*, a német evangélikus egyház püspöke 1962-ben úgy nyilatkozott, hogy az egység egyik fő gátja a katolikus egyház Máriáról szóló tanítása. Más német protestáns tekintélyektől, mint pl. *Hampe* és *Künneth*, azt idézik, hogy Rómában a zsinati atyáknak nem szabadna elfelejteniük, hogy egy Máriáról szóló tervezet jóváhagyásával újabb válaszfalat hozhatnak létre. A szerzők ezért olyan következtetésre jutnak, hogy a zsinatnak vagy nem kellene megnyilatkoznia erről a kérdésről, vagy kifogásolnia kellene a túlkapásokat. Mértékadó protestáns szerzőket (pl. *Meinhold* professzor) idéznek abban a reményben, hogy ha a zsinat egyáltalán foglalkozik a Boldogságos Szűzzel, akkor az egyházzal szóló tervezet keretében, mert ez „a Boldogságos Szűzről szóló tanítás új megközelítését tenné lehetővé”.

A szeptember 30-án tartott 37. plenáris ülés, a második ülésszak első ülésének témája az egyházzal szóló átdolgozott szövegtervezet volt. Frings kölni bíboros volt az első hozzászóló. Elmondta, hogy nagyon jó lenne, ha a Boldogságos Szűz Máriára vonatkozó szöveget is ebbe a tervezetbe illesztenék be, egyebek mellett olyan megfontolásból, hogy ez a módszer jelentősen elősegítené az elszakadt keresztényekkel folytatott párbeszédet. A bíboros rámutatott, hogy álláspontját 75 német ajkú és skandináv zsinati atya támogatja.

Másnap *Silva Henriquez*, Santiago de Chile bíborosa volt az első felszólaló. 44 latin-amerikai püspök nevében szólva elmondta, hogy ezekben az országokban Szűz Mária tisztelete olykor túllépi a keresztény áhítat határait. Amennyiben elfogadnák a Boldogságos Szűz Máriáról szóló dogmatikus konstitúciót, a hívők nehezen tudnák összeegyeztetni az abban foglalt tanítást a keresztény üdvösség egészéről szóló tanítással. Ezért támogatta *Frings* bíboros javaslatát, hogy a Boldogságos Szűzről szóló katolikus tanítást illesszék az egyházzal szóló tervezetbe. Aznap délelőtt szólt még hozzá „sok francia püspök” nevében *Gabriel Garrone*, Toulouse érseke is, szintén támogatván *Frings* bíboros javaslatát. A Boldogságos Szűzről szóló tanítás egészének az egyházzal szóló tanításba illesztése – mondta – teljessé tenné az egyházzal kialakult teológiai képet. Ez ellenszer lehetne a Mária-tisztelet túlkapásaival szemben is, mivel a Boldogságos Szűz nem a gondviselés üdvözítő tervétől függetlenül, hanem annak szerves részeként jelenne meg.

Két nappal később *Benjamin de Arriba y Castro*, Tarragona bíborosa kért szót 60, főként spanyol püspök nevében. Kifejtette, hogy a korábbi üléseken javasoltakkal ellentétben a Boldogságos Szűzről szóló önálló tervezetet kellene előnyben részesíteni, mégpedig Isten anyjának a megváltás rendjében elfoglalt kiváltságos helye miatt. Ha mégis úgy döntenének, hogy a szöveget az egyházzal szóló tervezethez kapcsolják, akkor önálló fejezetet kellene alkotnia, legjobb lenne, ha a második fejezet lenne.

Október 4-én Anglia és Wales püspökei körlevelet adtak ki, melyben „Tervezet az egyházzal szóló konstitúcióba illesztett Boldogságos Szűz Mária-fejezetről vagy zárszóról” című javaslatukra hívják fel a figyelmet, melyet *Christopher Butler*, Downside apátja, az angol bencések rendfőnöke készített a már beterjesztett tervezet alternatívájaként. A dokumentum abból indul ki, hogy a zsinat – különös tekintettel a Szentatyától kapott ökumenikus iránymutatásra – minél inkább a Szentírásra és a kelet-nyugati szakadásból eredő hagyomány bizonyítékaira alapozzon mindent, ami összefügg a Boldogságos Szűz modern értelmezésével, beleértve az 1854-ben és 1950-ben meghirdetett dogmákat is”. Ha a póttervezet megkapná 50

zsinati atya támogatását, a rendelkezések egyik új pontja értelmében be lehetne terjeszteni a moderátor bíborosoknak, akiknek azután kötelességük lenne továbbítani azt a Koordinációs Bizottsághoz, mely megtárgyalná és döntene róla.

A szerviták egy október 4-i keltezésű anyagot adtak körbe, mely többek között javasolta, hogy amennyiben a tervezetből nem hagyják ki Mária titulusait, ne csak egy ilyen titulust adjanak meg; a szövegben említett „Közvetítő” tituluson kívül szerepeljen a „Társmegváltó” titulus is.

Carolus Balic, a Teológiai Bizottság egyik szakértője is köröztetett egy szintén aznapi keltezésű anyagot, mely több érvet sorolt fel a Boldogságos Szűz Máriáról szóló tervezet önálló dokumentumként való megtartása mellett. Idézett egy írásos anyagot, melyben a *Spellman* bíboros körül csoportosuló zsinati atyák azt vetették fel, hogy elmehet-e szó nélkül a tervezet a *Corredemptrix*, *Reparatrix* és más, a pápák által használt titulusok mellett, egyszerűen csak azért, „mert azok a protestánsok számára kissé nehezen érthetőek”. A bíboros – mondta – nem ért egyet ezzel a fajta gondolkodással, mert „az egyetemes zsinatnak elsősorban az egyház tagjait kell tanítania, s csak másodsorban azokat, akik nem katolikusok”.

Október 17-én *Silva Henriquez* bíboros saját hivatalos póttervezetet nyújtott be a Boldogságos Szűz Máriáról. Elmondta, hogy tud az angol és walesi püspökök által beterjesztett szövegről is és sajátját csak „segítségnek” szánja „a végleges szöveg kialakításához”. Négy nap múlva egy újabb tervezetet kezdett körbeadni, melyet chilei püspökök készítettek saját javaslatuk valamint *Butler* apát és *René Laurentin* francia kanonok, zsinati szakértő tervezetének összevonásával.

Október 24-én a moderátor bíborosok bejelentették, hogy olyan sok zsinati atya folyamodott a Boldogságos Szűz Máriáról szóló tervezetnek az egyházzal szembeni elutasításért, hogy még aznap délelőtt meg kell vitatni a javaslattal kapcsolatos érveket és ellenérveket. A fülöp-szigeteki *Rufino Santos*, Manila bíborosa szólott hozzá először, és amellett érvelt, hogy a két tervezetet külön tárgyalják. „Nagyon kérem a moderátor bíborosokat, ne engedjék meg, hogy a kérdésről most azonnal legyen szavazás – mondta –, hanem biztosítsanak valamennyi időt, hogy a zsinati atyák végiggondolhassák a dolgot és megérlelődhessen véleményük.” *König* bécsi bíboros, aki *Santos* bíboroshoz hasonlóan a Teológiai Bizottságnak volt tagja, rögtön ezután a két tervezet egyesítésének előnyeit hangsúlyozta.

Másnap körözni kezdett egy levél, melyet öt keleti szertartású zsinati atya írt alá, emlékeztetvén, hogy „a keleti egyházak hívei között – mind az Apostoli Szentzsékhöz tartozóknál, mind az attól elszakadtaknál – a Boldogságos Szűz Mária igen nagy tiszteletnek örvend”, és sürgette az atyákat, hogy független tervezetre szavazzanak.

Október 27-én a brazil *Giocondo Grotti*, Acre e Purus szervita püspöke kezdte körbeadni anyagát, mely visszautasította a tervezetek összevonására vonatkozó összes érvelést. Ha valaki azzal érvel, hogy Máriának nem kell külön tervezetet szentelni, mert ő tagja az egyháznak – mondta a püspök –, annak felhívja a figyelmét, hogy ő nem úgy tagja, mint mások: „Sajátos küldetése és sajátos privilégiumai miatt őt csak külön szabad kezelni.” Ha valaki azzal érvel, hogy egy Máriáról szóló önálló tervezet úgy értelmezhető, mintha új definíciót alkotnának Máriáról, annak azt válaszolja, hogy sok tervezet kerül a zsinat elé, és senki sem állítja, hogy ezek a tervezetek új dolgokat definiálnának. Említett még egy kifogást, mely szerint Máriát nagyobb tisztelet veszi körül, mint Krisztust. A tervezet szövegéből kiderül, hogy Mária nem áll „se Krisztus fölött, se vele szemben”. Hozzátette, hogy a Mária-tisztelettel kapcsolatos visszaélések nem tekinthetők érvnek az önálló tervezet ellen, sokkal inkább mellette szólnak, mert egy külön tervezetben világosabban bemutatható az igazság. A püspök ezután megkérdezte: „Az ökumenizmus az igazság megvallását vagy elkendőzését jelenti-e? A zsinat a katolikus tanítást magyarázza-e vagy elszakadt testvéreink tanítását? Az igazság elkendőzése minket éppúgy sértene, mint elszakadt testvéreinket. Minket azért sértene, mert kétszínűség. Őket pedig azért, mert gyengéknek és az igazság által sebezhetőnek tartanánk őket.” *Grotti*

püspök egy kéréssel fejezte be: „Hagyjátok külön a tervezeteket, hadd valljuk meg nyíltan hitünket, hadd tanítsunk most is úgy, ahogy az egyházban mindig is szoktunk; tanítsunk világosan és ne rejtegezzük az igazságot.”

Október 29-én a következő mondatról tartottak szavazást: „Egyetértenek-e az atyák azzal, hogy a Boldogságos Szűz Máriáról szóló tervezet az egyházzal szóló tervezet része legyen, annak hatodik fejezeteként?” A szavazatok megszámlálásakor 1114 voksot találtak a két tervezet összevonása mellett, a többséghez pedig csak 1097 szavazatra volt szükség. Pater Rahner – és az európai szövetség – győzelmét 17 szavazat döntötte el.

A diákonátus

Az első ülőszak vége felé az európai szövetség többek között azért vetette fel az egyházzal szülő szövegtervezet elvetését, mert az nem említette a diákonátust. A tervezet harmadik fejezete csupán egy bekezdést tartalmazott a püspökökről, egyet pedig a papokról.

A német ajkú zsinati atyák 1963. február 5-én és 6-án Münchenben tartott konferenciáján egy Mons. *Philips* és *Pater Rahner* által előterjesztett alternatív tervezet körül folyt a vita. Ez a tervezet kibővítette a papságról szóló részt és felvett két bekezdést a diákonátusról és a kisebb rendekről is. A szöveget 1963 februárjának közepén hivatalosan beterjesztették *XXIII. János pápa* és *Ottaviani* bíboros elé. A Vatikánban a diákonusokról szóló részt beépítették az átdolgozott hivatalos tervezetbe, míg a kisebb rendekről szóló részt nem vették bele.

Az új bekezdések egyik mondata így hangzott: „Bár manapság a diákonátust általában csak a papsághoz vezető út egyik lépésének tekintik az egyházban, a gyakorlat nem volt mindig ez, és ma sem ez mindenütt.” Az átdolgozott szövegben az is szerepelt, hogy „olyan esetekben amikor az egyház lelkipásztori szempontból célszerűnek tartja, a jövőben visszaállítható a hierarchián belül az önálló és tartós diákonátus”. Az illetékes egyházi hatóság dolga annak eldöntése, hogy ezekre a diákonusokra vonatkozzék-e a cölibátus vagy sem. A szöveg egyik lábjegyzete utal rá, hogy hasonló gondolatot terjesztettek 1563. július 6-án a trienti zsinat elé is.

Ezen utolsó revízió alkalmával a Teológiai Bizottság élesen támadta az egyházzal szülő tervezetnek ezt a kiegészítését. *Rahner*, aki a Fuldában összegyűlt zsinati atyák kérésére kommentárt készített számukra az egyházzal szülő átdolgozott tervezethez, 33 sorban védte meg a diákonátusról szóló 14 sort, megfogalmazván, hogy a diákonátusról szóló részlet komplett megtartása érdekében igen kívánatos lenne hangoztatni bizonyos ellenvetéseket. Kommentárját a fuldai atyák szóról szóra elfogadták és a második ülőszak megnyitása előtt hivatalosan beterjesztették a zsinat főtitkárságának.

A zsinaton *Francis Spellman* New York-i bíboros hozzászólásával kezdődött meg a téma vitája október 4-én. Miután általánosságban elégedettségét fejezte ki az egyházzal szülő átdolgozott tervezet második fejezetével kapcsolatban, ellenezte a diákonátusról szóló részlet megtartását. Szerinte amiről ebben szó van, az elvi kérdés, s ezért nem kellene belevenni egy dogmatikus konstitúcióba. Véleménye szerint arra a kérdésre, hogy valamelyik másik konstitúcióban kellene ezt tárgyalni, nemmel kell válaszolni, majd azt is megmagyarázta, hogy miért.

A diákonusokat mindenekelőtt funkciójukra kellene felkészíteni – mondta. Sok helyen azonban jelenleg alig vagy egyáltalán nem lehet szemináriumokat létrehozni a papi hivatás jelöltjei számára. Akkor hogy lehetne újabb épületeket építeni a diákonusoknak. Azonkívül, ha azok a férfiak, akik már diákonusok, azok is maradnának, automatikusan kevesebb pap lenne. A tartós diákonátus gondolata főként azoktól a liturgikusoktól származik, akik restaurálni kívánják a régi gyakorlatot, anélkül, hogy számításba vennék az újkori feltételeket. Az idők folyamán a diákonátus mint a hierarchia tartós intézménye valóban elavult. Ezért a megszűnését előidéző okok gondos elemzése nélkül nem kellene lépéseket tenni visszaállítására. Az újkori egyházban a diákonusok szerepét sok olyan laikus testvér és nővér tölti be, akik világi intézmények és a laikus apostolság tagjai és egész életüket az egyház szolgálatában élték le; a zsinatnak pedig éppen az az egyik célja, hogy elősegítse a laikusok ilyen jellegű tevékenységét.

A következő plenáris ülésen *Döpfner* bíboros válaszolt *Spellman* bíboros néhány kifogására. Ami a diákonusok képzését szolgáló szemináriumokat illeti, ilyenekre nincs szükség; itt „a már meglevő funkciók megszenteléséről”, nem pedig újak bevezetéséről van szó. Azoknak, akik már ki vannak képezve erre a funkcióra vagy gyakorolták azt, mint pl. a missziós országokban működő házas laikus katekéták, meg kellene kapniuk a funkciójuk még

teljesebb ellátását elősegítő megfelelő szentségi kegyelmet. Végül utalt rá, hogy a szöveg célja egyszerűen az, hogy „megteremtse a tartós diakonátus dogmatikus alapját és utat nyisson a kérdés további vizsgálata előtt”.

A belga *Suenens* bíboros szintén szembehelyezkedett *Spellman* bíboros véleményével. Mivel a diakonátus szentség – mondta –, az egyházi alkotmányhoz tartozik és természetfölötti síkon kell kezelni. Az egyházban bizonyos funkciókkal csak olyan személyek bízhatók meg, akik rendelkeznek a szükséges természetfölötti kegyelemmel. Isten létrehozott bizonyos hivatalokat és kegyelmeket, s ezek egy keresztény közösség szerveződésében nem hanyagolhatók el; a közösségnek joga van hozzájuk. A bíboros visszautasította azt az állítást, hogy a nős férfiak diakonátusa aláásná a papi nőtlenséget vagy a hivatások visszaeséséhez vezetne. A diakonátus önmagában az isteni kegyelem ajándéka, erősíti a keresztény közösségeket és ezzel hozzájárul az egyház növekedéséhez.

Befejezésül *Suenens* bíboros kérte, tartsanak szavazást a vita végén, hogy meggyőződjenek, létrejött-e konszenzus a kérdésben.

Az elefántcsontparti *Bernard Yago*, Abidjan érseke úgy vélte, hogy a zsinati atyákat talán érdekelheti egy afrikai vélemény is. Ő támogatta a tartós diakonátus intézményét. A diakonusok különösen a missziós országokban játszhatnának fontos szerepet, mert sok közösség még papot is ritkán lát. Arra a kifogásra, hogy a kereszténység első századaiban kialakult és régen letűnt gyakorlatot nem kell újra életre kelteni, azt válaszolta, hogy Afrika valóban első keresztény századát éli. A felső-voltai *Paul Zoungrana*, Ouagadougou érseke elvileg elfogadta az állandó diakonátust, kifogásolta viszont a nős férfiak diakonátusát, mely Nyugat-Afrikában egyáltalán nem lenne kívánatos. Súlyos érv a cölibátus mellett – mondta –, hogy a modern világnak erős bizonyíték kell, hogy le lehet élni egy életet tisztaságban. Mivel azonban a körülmények egyes területeken indokoltá tehetik a cölibátushoz nem kötött diakonátust, lehetőséget kellene adni a püspöki konferenciáknak, hogy a Szentszéktől teljhatalmat kaphassanak a cölibátus kötelezettsége alóli felmentéshez.

Bacci, a Római Kúria bíborosa a nős férfiak diakonátusának elve ellen foglalt állást; szerinte ez részben időszerű, részben veszélyes is. Ha enyhítenék a diakonusok nőtlenségére vonatkozó törvényt, akkor biztosan csökkenne a papok száma, mert az ifjúság „a könnyebb utat választaná”. Ráadásul, ha a zsinat lemondana a diakonusok nőtlenségéről, hamarosan már azt kérnék, hogy vezessék be ugyanezt a papokra vonatkozóan is.

Az argentin *Jorge Kémérer*, Posadas püspöke Argentína, Uruguay, Paraguay és különböző missziós országok 20 püspökének nevében fordult a közgyűléshez. „Valami nagy dolognak kell történnie – mondta –, hogy megoldódjék az egész világon gondot jelentő nagy és nyomasztó paphiány.” Bár Latin-Amerikában elvileg 6.000 lélekre jut egy pap, valójában „jócskán vannak minden egyházmegyében olyan plébániák, ahol 10, 20 vagy akár 30 ezer lélekre jut csak egy pap”. A megoldás nem az, hogy külföldről hozzunk be papokat, mivel Latin-Amerika népessége közel 200 millió, az évszázad végére pedig ennek a duplája várható. „Nekünk arra van szükségünk, hogy a diakonátus a cölibátus kötelezettsége nélkül visszakapja régi szentségi fokozatát a hierarchiában.” Ezután a következő komoly és ékesszóló felhívást intézte a zsinathoz: „A diakonátus visszaállítása a mi nagy reménységünk. Latin-Amerika sok püspöke kívánja, hogy Önök, tisztelendő atyák, a szavazáskor ne hagyják veszendőbe e reményünket. A kapu immár feltárult. Ha van Önök között olyan, aki nem kíván belépni rajta, azt nem fogjuk kényszeríteni. De komolyan kérjük Önöket, ne csukják be előttünk, mert mi be akarunk menni. Engedjék meg, hogy belépjunk rajta!” – Kérését tetszés fogadta.

A mozambiki *Custodio Alvim Pereira*, Lourenco Marques érseke 38 portugál nyelvű püspök nevében szólt. Az olyan jelölt – mondta –, akiben nincs meg a papsághoz szükséges öntudat és nem nőtlen, nem alkalmas a diakonátusra; ha viszont rendelkezik ezzel az öntudattal és nőtlen, akkor pap lesz. Kijelentette, hogy egység van a tekintetben, hogy a nős férfiak diakonátusa aláásná a papi nőtlenséget.

A francia-nyugat-indiai *Jean Gay*, Basse-Terre és Pointe-à-Pitre püspöke a tartós diákonátus visszaállítását támogatta, de úgy vélte, hogy a nők férfiak diákonátusa nehézségeket okozna. Emlékeztetett rá, hogy a trienti zsinat 17. kánonja az egyház kisebb rendjei visszaállítása érdekében készült, és hogy a mostani zsinat lehetőséget nyújt egy ilyen lépés megtételére. Nők férfiak a kisebb rendekben segíthetnének a liturgiában, az *Actio Catholicá*ban, a katekézisben és az adminisztratív teendőkben. A kisebb rendek visszaállítása figyelmet érdemel „és a tervezetben helyet kellene kapnia a diákonátus mellett”.

Az indonéz *Paul Sani*, Bali püspöke egy sajtótájékoztatón azt mondta, hogy virágvasárnap a papok általában fél óráig áldoztatnak. „Ez untatja a gyülekezetet – mondta – és itt lenne szükségünk a diákonusok segítségére.” Ennek ellenére így folytatta: „Nem támogatom a felszentelt diákonátust. Ez biztos szép és jó volt az első századokban, amikor az egyház még nem szerveződött meg. De sok olyan funkciót, amit az ősegyházban felszentelt diákonusok láttak el, ma tanárok, katekéták és az egyháztanács tagjai végeznek.” Azonkívül a felszentelt diákonusoknak fizetést kellene adni, olyan szolgálatokért, amelyeket az egyháztanács tagjai ingyen elvégeznek. „Ez csapást mérne a laikusok apostoli mozgalmára, melynek keretében az emberek spontán módon, ellenszolgáltatás nélkül nyújtják szolgálataikat.”

A püspök szót ejtett arról is, hogy a diákonussá szentelés kitörölhetetlen nyomot hagy a szentségben részesülő lelkében. „Ha azonban egy felszentelt diákonus botrányba vagy falusi veszekedésbe keveredik, akkor Önök mit kezdenének vele? Az emberek többé nem fognak nála áldozni. A nyelvi, kulturális, vagyoni és családi kötöttségek pedig többé-kevésbé lehetetlenné teszik, hogy áthelyezzék egyik plébániáról a másikra. Így szolgálatait nem folytatja, de őt magát továbbra is meg kell tartani.” Ezzel szemben a missziós területeken sokkal megfelelőbb volna a joghatósági természetű intézmény. „Az egyházmegyéért felelős püspökök vagy ordináriusok fakultásokat vagy törvénykezési jogot kaphatnának a Szentszéktől, ami alapján meghatározott időre egy vagy több nő vagy nőtlen egyént nevezhetnének ki, akik különleges alkalmakkor látnák el a diákonusok feladatait.” A püspök szerint legyenek diákonussá választhatók mind laikus testvérek, mind katekéták, akár nők akár nem, és más nők férfiak is, de mindig csak meghatározott időre. Úgy vélte, ha a laikus testvérek között prioritást kap a diákonusi szolgálat, az kihat szerepükre a missziós apostolkodásban is, és a laikus testvéri hivatások növekedéséhez vezet.

Más zsinati atyák azonban ragaszkodtak hozzá, hogy a diákonátus felszenteléshez kötődjék és így a diákonus kötelezettségei ellátásához megkaphassa a szentség kegyelmét. Ez volt a véleménye a holland származású misszionáriusnak, *Erman Tillemans* püspöknek is, aki ekkor már 34 éve működött Új-Guineában. „Nem ugyanaz, ha az embert egy fel nem szentelt katekéta vagy laikus tanít a hitre, mintha egy felszentelt teszi ezt. A felszenteltet segíti a szentségi kegyelem.”

Suenens bíboros korábbi javaslatának megfelelően október 30-án ellenőrző szavazást tartottak az összegyűlték véleményének pontos felmérésére. A zsinati atyákat arról kérdezték, hogy a tervezetet átdolgozzák-e olyan értelemben, hogy fontolóra vegyék a diákonátus – mint a szent szolgálat egyik különleges és tartós fokozata – visszaállításának lehetőségét, attól függően, hogy az egyes helyeken mennyire van rá szüksége az egyháznak. A diákonusok nőülésének engedélyezését vagy tiltását nem bocsátották szavazásra.

Az atyák 75%-a szavazott amellett, hogy állítsák fel a diákonátus intézményét a szent szolgálat állandó és különleges fokozataként.

A laikusok

Az egyházzól szóló tervezetnek abban a változatában, amelyet az első ülészakon terjesztettek a zsinati atyák elé, az egyház tagjait három kategóriába osztották és mindegyik külön fejezetbe került: hierarchia (a püspökök és papok), szerzetesek (a rendek és kongregációk tagjai) és laikusok. Amikor a zsinat a tervezet revízióját kérte, a Koordinációs Bizottság 1963 januárjában elrendelte, hogy maradjon meg ez a három fejezet, de más sorrendben: hierarchia, laikusok és szerzetesek. Alig egy hónappal később a német ajkú püspökök Münchenben azt kérték, hogy a szerzetesekről szóló fejezetet jelentősen rövidítsék le, és hogy az sokkal nyomatékosabban rögzítse, hogy a szerzetesek ugyanarra a tökéletességre törekednek, mint az összes keresztény. Ez az európai szövetség teológusai által támogatott nézet annyira teret nyert a Teológiai Bizottságban, hogy a szerzetesekről szóló fejezet címét megváltoztatták, ezt az új címet kapta: „Az életszentségre szóló meghívás az egyházban”.

Az utolsó pillanatban, július elején *Suenens* bíboros elérte, hogy a Koordinációs Bizottság részben módosította januári rendelkezéseit és „Isten népe” címmel egy kiegészítő fejezetet kért. Ezt a fejezetet, mely gondosan kerülte a „tag” szót, úgy kellett megfogalmazni, hogy ne csak a katolikusokra, hanem minden valamilyen módon kereszténynek nevezhető emberre vonatkozzon. De mivel a szövegeket tanulmányozás végett haladéktalanul postázni kellett a zsinati atyáknak, júliusban már túl késő volt ahhoz, hogy a már átdolgozott fejezetet még egyszer revideálják. A helyzetet úgy oldották meg, hogy lábjegyzetet készítettek, mely tájékoztatta a zsinati atyákat, hogy „a Koordinációs Bizottság újabb rendelkezése értelmében” a laikusokról szóló fejezetet két részre fogják osztani, mégpedig a második fejezet szól majd Isten népéről, a negyedik pedig a laikusokról. „Az Isten népe” kifejezést törölték Ottaviani bíboros és Teológiai Előkészítő Bizottság visszautasított tervezetének első oldaláról.

Ily módon az egyházzól szóló tervezet fejezeteinek száma 4-ről 5-re nőtt. Szerkezetében és tartalmában a tervezet pontosan annak felelt meg, amit a német ajkú püspökök kértek februári hivatalos müncheni határozatukban. E határozat az egyházzól szóló, öt fejezetből álló póttervezet alapján készült, ami elsősorban a belga Mons. Philips és a német Karl Rahner munkája volt. A *Suenens* bíboros-féle lábjegyzetben szereplő további fejezetek a következő címet viselték: 1. Az egyház misztériuma; 3. Az egyház hierarchikus szerkezete és 5. Az életszentségre szóló meghívás az egyházban.

Az utolsó pillanatban történt változtatás következtében a laikusokról és az Isten népéről szóló két fejezetet együtt tárgyalták meg – és nem minden bonyodalom nélkül. A vita az október 16-i 49. plenáris ülésen kezdődött.

Wright pittsburghi püspök a laikusokról szóló fejezet történelmi és teológiai jelentőségéről szólt. „A laikusok – mondta – 400 évet vártak arra, hogy valamelyik zsinat pozitívan nyilatkozzék a helyükről, méltóságukról és hivatásukról.” Bírálta és túl negatívnak nevezte a laikusságnak az egyházi törvényben definiált hagyományos fogalmát; e szerint a laikus „se nem klerikus, se nem szerzetes”. Mihelyt az egyház végre kinyilvánítja „a laikusság teológiai természetét – mondta –, az egyház száraz jogi csontjai meg fognak elevenedni a teológia húsától és véréből”.

Godefroi Dayez apát, a belga bencés kongregáció elnöke szintén arra hívta fel a figyelmet, hogy a tervezetben hiányos a laikusság definíciója. „A szöveg szerint – mondta – a szent zsinat a »laikusság« szót azoknak a hívőknek a megjelölésére használja, akik a keresztség révén Isten népének tagjaivá lettek. Ők a keresztény hívő szokásos módján szolgálják Istent. Nem tartoznak azonban sem az egyházi hierarchiához, sem az egyházi engedéllyel működő szerzetesrendekhez.” Az apát kijelentette, hogy ez a definíció helytelen. Pontosán fogalmazva – mondta – a laikusok csoportja elválk a klerustól, a szerzetesektől viszont nem, mert sok szerzetes – férfiak és nők egyaránt – valójában a laikusokhoz tartozik. „Sajnos sokan nem

tudják, hogy a rendi élet se nem klerikális, se nem laikusi élet, hanem egy különleges karizmán alapul.” Kérte, hogy illesszenek a szövegbe egy új szakaszt, amely rögzíti, hogy a laikus „nem klerikus”. Azonkívül a szövegnek különbséget kellene tennie a laikusok között általában; azon laikusok között, akik valamelyik rendben élnek és azok között, akik világi intézményhez tartoznak.

Meyer chicagói bíboros megállapította, hogy a szöveg „nem megfelelő, és nem realista”, mert elhanyagol két alapvető tény. A tervezetnek – ahelyett, hogy csak Isten népének kegyelmeiről, adományairól és privilégiumairól beszél – azt is hangsúlyoznia kellene, hogy a bukott emberi nem tagjaként mindannyian bűnösök vagyunk”, és hogy „az egyházba lépés után is tudatában maradunk saját gyengeségünknek és többször is elszenvedjük a bűnbeesést”. A jó keresztény élet nehézségei – mondta a bíboros – belső és külső forrásokból is táplálkoznak. A belső forrás az ember bukott természetéből eredő rosszra való hajlam, a tényleges bűnbeeséssel együtt. A külső forrás a sátán, amint ez világosan kiderül a Szentírásból. (Meyer bíboros ezzel azon kevés zsinati atyák közé tartozott, akik említést tettek a sátánról.) Ezért – mondta – ha a zsinati dokumentum el akar jutni azoknak az embereknek a szívéhez, akik büntudattól és erkölcsi gyengeségektől szenvednek, be kellene venni a szövegbe egy olyan bekezdést, amely az egyházat az irgalmas atya házaként mutatja be, ahol megbocsáttatnak a tékozló fiú bűnei.

Az Egyesült Államok püspökeinek különös érdekében állt, hogy a tervezet kifejezett említést tegyen a fajok egyenlőségéről.

A Louisiana állambeli *Robert Tracy*, Baton Rouge püspöke az Egyesült Államok 147 püspökének nevében szólva elmondta, hogy azoknak az embereknek, akiknek – nem valamilyen kihágásuk miatt, hanem egyszerűen azért, mert egy meghatározott fajhoz tartoznak – nem adatnak meg jogaik és szabadságuk és akik türelemmel viselik a szenvedést és a diszkriminációt, az egész világon vigasztalást nyújtana, ha a zsinat hivatkozna a fajok egyenlőségére. Bár a faji probléma csak az Egyesült Államokat, Dél-Afrikát, Rhodesiát, és bizonyos mértékig Ausztráliát érinti – mondta Tracy püspök –, „manapság az ebből származó megrázkódtatások nemzetközi hatásúak, s ezért a zsinat elé valók. Ezért azt kérjük – mondta befejezésül, hogy az Isten népéről szóló fejezetbe kerüljön be egy olyan ünnepélyes dogmatikus nyilatkozat, mely deklarálja minden ember nemzeti és faji egyenlőségét.” Javaslatát tetszés fogadta és fel is vették a végleges szövegbe.

Siri genovai bíboros megbotránkozásának adott hangot a laikusokról szóló fejezet első oldalán szereplő lábjegyzet miatt, amely tudatta, hogy a Koordinációs Bizottság nemrég úgy döntött, hogy a fejezetet kettéválasztja, az egyik új fejezet az Isten népéről, a másik a laikusokról fog szólni. Elmondta, hogy ő nagyon támogatja a bibliai „Isten népe” kifejezést, ellenzi viszont, hogy külön fejezetet szánjanak neki. „Egy ilyen fejezetből azt a következtetést lehetne levonni, hogy Isten népe az egyház nélkül is létezhet illetve létrehozhat valamit. Ez ellentmond annak a tanításnak, hogy az egyház nélkül nem lehet üdvözülni.” Javaslatát azonban nem kapott támogatást és a lábjegyzetben megadott felosztást fogadták el.

A laikusokról szóló fejezet áttekintése az október 16-i 49. és az október 24-i 55. plenáris ülés közötti időszakot fogta át. Ez idő alatt 82-en szólaltak fel: 13 bíboros, 1 pátriárka, 16 érsek, 49 püspök és 3 általános rendi előljáró. A fejezetet további átdolgozás végett visszaküldték a Teológiai Bizottságnak.

A rendek és az életszentségre szóló általános meghívás

A zsinaton az *Általános Rendi Előljárók Római Uniója* volt az egyik leginkább befelé forduló kisebbségi csoportosulás. 125 zsinati atya tartozott hozzá, néhány püspököt leszámítva többségükben papok. Ezeket az atyákat különösen zavarta, hogy miután az első és második ülésszak közötti hónapokban az európai szövetség tagjainak sikerült átjatszaniuk a zsinat irányítását a Koordinációs Bizottságnak, a testület az egyházzal szóló tervezetből törölte a rendek életéről szóló fejezetet és „Az életszentségre szóló meghívás az egyházban” című új fejezettel helyettesítette.

Az európai szövetség azokra az érvekre alapozta pozícióját, amelyeket pater *Rahner* és Mons. *Philips* fogalmazott meg és terjesztett a németajkú atyák 1963 februári müncheni összejövele elé. Ezek az érvek a következők voltak: a rendek életéről szóló fejezet tovább növelné azt a területet, amit „a protestánsok amúgy is támadnak, nevezetesen, hogy az egyházban a szerzetek révén az üdvösség elérésének két lényegesen különböző módja van jelen; laikusok nem hivatottak az evangéliumi tökéletességre és mindig automatikusan a megszentelődés alacsonyabb fokán állnak, azokat pedig, akik egy-egy szerzet tagjai, automatikusan jobbnak tekintik, mint akik házasságban élnek.

A müncheni atyák elküldték e megfontolásokat a Teológiai Bizottságnak. A tervezet átdolgozása során a szerzetesekről szóló fejezetet el is vetették és az életszentségre szóló általános meghívást tárgyaló új fejezet került a helyére. Amikor az augusztusban Fuldában összegyűlt német ajkú és skandináv zsinati atyákhoz eljutott a módosítás híre, írtak Rómába, kifejezve elégedettségüket, hogy „végül – hosszas viták után – felülkerekedett az a nézet, mely szerint ennek a fejezetnek az egész egyházra vonatkoztatva kell tárgyalnia az életszentséget, s ebben az összefüggésben hangsúlyozottan, de nem kizárólagosan kell említést tenni a szerzetesi életmódot folytatókról”.

Ez volt annak a háttérben, hogy az *Általános Rendi Előljárók Római Uniója* október 14-én úgy döntött, hogy a témáról részletes beszámoló elkészítésére kéri fel a sarutlan kármelitákhoz tartozó *Enrico Compagnonét*, Anagni püspökét, akit *XXIII. János pápa* nevezett ki a szerzetekkel foglalkozó bizottságba. Ő előzőleg tagja volt a szerzetekkel foglalkozó előkészítő bizottságnak is.

Compagnone püspök kifejtette: az előkészítő bizottság kérte, hogy az egyházzal szóló tervezetben legyen valami a rendekről, „hiszen az egyház integrális részét alkotják”. Ennek következtében a Teológiai Előkészítő Bizottság fölvette tervezetébe „Az evangéliumi tökéletesség elérésének szentelt élet” című fejezetet. Rögtön az első ülésszak után a Koordinációs Bizottság létrehozott egy vegyes bizottságot a Teológiai Bizottság és a Rendi Bizottság tagjaiból a fejezet átdolgozására. A vegyes bizottság új címben állapodott meg: „Azokról, akik az evangéliumi tanácsok szerint élnek”. Miután azonban a szöveg visszakérült a Teológiai Bizottsághoz, ezt a címet is megváltoztatták, az új változat „Az életszentségre szóló meghívás az egyházban” lett, és a szöveg is „lényegesen megváltozott”. *Compagnone* püspök „megdöbbenőnek” minősítette a Teológiai Bizottságnak ezt az önhatalmú lépését.

Elmondta, hogy vannak ugyan pozitív elemek az új fejezetben, mint pl. annak hangsúlyozása, hogy az egyház minden tagja életszentségre hivatott, hiányos viszont a rendi élet természetének kifejtése. Ezzel kapcsolatban a szöveg csak annyit állapít meg: a szerzetesi élet célja, hogy bizonyosságot tegyen az evangéliumi tanácsok követéséről az egyházban. Ez azonban a szerzetesi életnek csak az egyik aspektusa. A szerzetesi életet folytató emberek – mondta –, az egyház életfontosságú részét” alkotják. A rendek nélkül sose alakultak volna ki az apostolkodás különböző formái, pl. a miszsiós apostolkodás, mely az egyház egyik lényeges funkciója, és amelyet a gyakorlatban kizárólag szerzetesek folytattak, legalábbis az utóbbi időkig.

Compagnone püspök azt javasolta, hogy vegyenek fel egy „A szerzetesekről” című fejezetet; ebben világosan ki kellene mondani (s a vegyes bizottság ebben már egyet is ért), hogy „Krisztus azt kívánta, hogy egyházában legyenek olyan Istennek szentelt lelkek, akik az evangéliumi tanácsok szerint élnek”. Az egyházzal szülő tervezetnek pontosan azért kellene szólnia a szerzetesi életéről és azért kellene az egyházi rendek tagjainak helyzetéről világosan állást foglalnia, mert ez volt Krisztus akarata.

A zsinat Rendi Bizottsága úgy határozott, hogy valamennyi, az életszentségre szóló meghívással általánosságban kapcsolatos megnyilatkozást át kellene vinni „Az Isten népéről” szóló fejezetbe. A tervezetnek így a következő logikai vonala lenne: 1. Az egyház misztériuma, 2. Isten népe, 3. A hierarchia, 4. A laikusok, 5. A szerzetesek. *Compagnone* püspök arra bízta az általános rendi elöljárókat, hogy a fenti sorrend és megfogalmazás érdekében nyújtsanak be szóbeli és írásbeli előterjesztéseket.

További vita után az *Általános Rendi Elöljárók Római Uniója* úgy határozott, hogy kérni fogja egy szerzetesekről szóló új fejezet felvételét a tervezetbe.

Október 22-én *Schütte* atya, a verbiták rendfőnöke az aulában hivatalosan is az egyházzal szülő tervezet fejezeteinek *Compagnone* püspök által támogatott sorrendjét ajánlotta. Azt is javasolta, hogy mindent, ami az életszentségre szóló általános meghívásra vonatkozik, az Isten népéről szóló fejezetben tárgyaljanak. Ez a fejezet az egyház minden tagját egységes egészként kezeli, ezért itt kellene foglalkozni az életszentségre szóló meghívással, mely mindenkit érint. „Ha ebben az egyházzal szülő tervezetben – mondta – külön fejezetet szánunk a hierarchiának..., bár egy további teljes tervezet foglalkozik a püspökökkel és egy teljes fejezet a laikusokkal, egy másik tervezet pedig a laikus apostolkodással, akkor miért nem kaphatnak külön fejezetet a szerzetesek is?”

A szerzetesekkel – folytatta *Schütte* atya – „nemcsak az életszentségre szóló meghívás szemszögéből kellene foglalkoznia a tervezetnek, hanem nevelő, karitatív, szociális, lelkipásztori és különösen missziós munkájuk szemszögéből is, melyek rendkívül nagy jelentőségűek az egész egyház életében”. A zsinat teljes jogú résztvevőinek több mint egyharmada szerzetes. Azonkívül a világon élő összes pap egyharmada is szerzetes és a világon kb. 2 millió férfi és nő szentelte magát szerzetesként Krisztusnak. „Miért szégyelljük hát szinte, hogy hangosan és érthetően, világosan és hangsúlyozottan szóljunk a rendek tagjairól, s nemcsak az életszentségre szóló meghívásokról, hanem gyümölcsöző, az egyház életében oly fontos tevékenységükről is?”

Pár nappal később 79 német ajkú és skandináv zsinati atya nevében *Döpfner* bíboros fordult a zsinathoz. Az életszentségre szóló meghívással foglalkozó új fejezetet dicsérte, mert az rögzíti, hogy Isten egész népe hivatott az evangéliumi tanácsok gyakorlására, és így cáfolja azokat a hibás elképzeléseket, hogy különböző osztályok lennének a keresztények között, melyek helyzetük alapján eltérő mértékben tökéletesek. Javasolta, hogy a zsinat figyelmeztesse a szerzeteseket, hogy ne magukért éljenek és emlékeztesse őket: arra hivatottak, hogy a hívők más csoportjaival egységes keresztény népet alkossanak.

Léger montreáli bíboros emlékeztetett rá, hogy sokáig a monasztikus szentségideál volt az a prototípus, amely mindenfajta keresztény életforma mintájául szolgált. De mivel a laikusok élete olyanynyira különbözik a szerzetesekétől, számukra elérhetetlennek tűnt az életszentség. Sok hívő – folytatta a bíboros – hiába próbálkozott az evangélium szerint alakított és annak kívánalmaihoz igazodó élettel. Így az egyház komoly lelki energiákat veszített el. Következésképpen a laikusok üdvözölni fogják az életszentségre szóló általános meghívással foglalkozó fejezet javaslatait.

A bíboros a továbbiakban rámutatott, hogy a szöveg a laikus élet területei közül kizárólag a házaseletet említi. Az életszentségre azonban mindenkinek megvan a lehetősége, függetlenül attól, hogy milyen korú, és hogy házas-e vagy sem. Kérte, hogy tegyenek említést „az emberi élet minden területéről: a mindennapi munkáról, a politikai ügyekről, a kulturális

tevékenységekről, a szabadidőről és a pihenésről, mert általuk és bennük kell megvalósulnia az életszentségnek”.

Bea bíboros kijelentette, hogy a tervezet nem elég realista, mert az egyházhoz éppúgy tartoznak bűnösök is, mint szent emberek. Ezért kérte, hogy tegyenek különbséget „a tökéletesen szent mennyei egyház és a földi egyház között, mely dinamikusan törekszik az életszentségre, de tökéletesen sohasem szent”. Az, ahogy a tervezet a Szentírást idézi, „méltatlan a zsinathoz” – mondta, és különböző példákra hivatkozott, ahol szentírási részletek olyan állítások alátámasztására szolgálnak, amelyekhez semmi közük.

Frane Franic, Split-Makarska püspöke a szegénységről szólt, mint amely szükséges a püspökök életszentségéhez. „Amikor az egyház szegény volt, szent volt. Ahogy gazdagodott, úgy adta fel szentségét is.” A püspököknek – mondotta – az egyház más tagjainál sokkal inkább kötelessége, hogy szentek legyenek, „mivel nekünk püspököknek kell megszentelnünk a többieket”. A középkor óta azonban a rendek adják a legtöbb szentet, nem a püspökök. „Ez a püspökök közötti hősies szentség hiányára utalhat – mondta – és azt hiszem, ennek oka az evangéliumi szegénység hiánya.” Az egyházmegyei papságnak és a rendeknek sem ártana, ha megreformálnák magukat a szegénység tekintetében.

Több szerzetes-püspök valamint néhány általános rendi előjáró is annak érdekében kívánt szólni, hogy az egyházzal szülő tervezetbe vegyenek fel egy teljes fejezetet a rendek életéről, s ezt a megfelelő formában jelezték is. A napok azonban csak teltek, a moderátor bíborosok pedig nem szólították őket.

Október 30-án a közgyűlés megszavazta a vita lezárását, de a felszólalni kívánók közül sokan éltek azzal az új szabályozás adta lehetőséggel, hogy beszélhetnek a vita lezárása után is, amennyiben öt zsinati atya támogatja kérésüket.

Az október 31-i 59. plenáris ülésen Döpfner bíboros volt a moderátor. Az ülés elején bejelentette, hogy sok zsinati atya panaszkodott a zsinat túl lassú ütemére. Arra kérte a felszólalókat, „hogy megjegyzéseiket csak a tárgyra korlátozzák, kerüljék az ismétléseket, a szokásos tíz perc helyett ne beszéljenek nyolc percnél tovább, és fontolják meg, hogy azok a megnyilatkozások, amelyek nem az aulában hangzanak el, hanem írásban jutnak el a bizottságokhoz, ugyanannyit nyomnak a latban”. Így tiszteletben tartotta az öt aláírást bemutató zsinati atyák jogait is, ugyanakkor nem tévesztette szem elől azt az általános igényt sem, hogy zárják le a vitát és kerüljék az üresjáratokat.

Döpfner bíboros aznap gyakran szakította meg a beszédeket és emlékeztette a zsinati atyákat a mondottakra. Legalább három hozzászólót kétszer is megszakított. Három másik hozzászólóval beszédjük közben, illetve végén közölte, hogy amit mondanak, nem tartozik a tárgyhöz. Sok zsinati atya nem tudta mire vélni a bíboros heves megnyilvánulásait és a hozzászólások idejének önkényesnek tűnő lerövidítését.

Agostino Sepinski, ferences rendfőnök, az *Általános Rendi Elöljárók Római Egyesületének* elnöke kapott szót aznap tizenkilencedikként. Azt javasolta, hogy az életszentségre szülő általános meghívásra vonatkozó szöveg a 4. fejezetből kerüljön át az Isten népéről szülő fejezetbe. A 4. fejezetnek – mondta – logikája szerint kizárólag a szerzetességről kellene szólnia. Közölte az egybegyűltekkal, hogy az általános rendi előjárók egyik megbeszélésükön egyhangúan úgy határoztak, hogy kéri egy, a szerzetességről szülő önálló fejezet beiktatását az egyházzal szülő tervezetbe.

Voltak olyan püspökök és rendtagok, akik felszólalásra vártak, de nem hívták őket a mikrofonhoz. Ugyanakkor olyanok, akiknek a neve csak aznap délelőtt került a listára, szót kaptak. A hallgatásra kárhoztatott zsinati atyák annyira felháborodtak, hogy elhatározták, titokban figyelmeztetik Döpfner bíborost, hogy nem hagyják annyiban a dolgot, s ha nem történik változás, hivatalos vizsgálatot kérnek. De amikor el akarták érni, kiderült, hogy egy hosszú hétvégére Capri-ra utazott és csak november 4-én este lesz újra Rómában.

Visszatértek a megsértett zsinati atyák üzenete fogadta *Döpfner* bíborost. Összehívta őket, elnézést kért a történetekért, megígérte, hogy soha többé nem fordul elő hasonló, és kérte őket, hogy mondjanak le hozzászólási jogukról. Elutasították. A bíboros ekkor belement, hogy beszédek alapján egy összefoglalót olvasson fel az aulában, és arra kérte őket, adják meg az általuk leglényegesebbnek ítélt részleteket. A november 7-i 72. plenáris ülésen fel is olvasott egy összszegzést, de nem azt, amelynek megfogalmazására megkérték. Rendkívül röviden beszélt, homályosan és sok helyen pontatlanul fogalmazott.

Ennek az lett a közvetlen következménye, hogy hét, különböző rendeket képviselő püspök összeült a német és belga szárny semlegesítése érdekében, mely szerintük „diktatúrát” gyakorol a zsinaton. Megfogalmaztak egy sor javaslatot illetve „követelést” az egyházzal szövő kapcsolatban, külön kérve, hogy a szerzetesi életről önálló fejezet szövjön. A követeléseket nagy példányszámban kinyomtatták, és tanulmányozás illetve aláírás végett szétszórták a zsinati atyáknak.

November 11-én a hét püspök megbeszélést tartott 35 további rendi kongregáció 35 püspökével, ahol elhatározták, hogy tartós szervezetté alakulnak és héttagú elnökséget választanak. Vezetőjük az olasz *Pacifico Perantoni*, Lanciana érseke, korábbi ferences rendfőnök, *VI. Pál pápa* jó ismerőse volt. A brit-guayanai *Richard Lester Guillyt*, Georgetown jezsuita püspökét választották titkárrá. A szervezet a Püspöki Titkárság nevet vette fel, irodáját pedig a jezsuiták nemzetközi főhadiszállásán rendezte be.

Az *Általános Rendi Elöljárók Római Uniójának* két nappal későbbi szokásos összejövetelén elhatározták, hogy az új csoporttal azonnal kapcsolatba lépnek és támogatják a követelések alátámasztására indított aláírásgyűjtésüket. Ettől kezdve a *Püspöki Titkárság* és az *Általános Rendi Elöljárók Római Uniója* szorosan együttműködött. Mivel sok egyházmegye és kúriai püspök nem szánt túl nagy figyelmet a rendeknek, az *Általános Rendi Elöljárók Római Uniója* egyedül közel sem tudta volna olyan sikerrel keresztülvinni programját, mint ahogy erre a *Püspöki Titkárságnak* megvolt a reménye. Két héten belül 679 zsinati atya, köztük 17 bíboros írta alá a követeléseket. A *Püspöki Titkárság* hét elnöke ezután személyesen nyújtotta be azokat a zsinat főtitkárának és Browne bíborosnak, a Teológiai Bizottság alelnökének, s egyúttal szóban is tájékoztatást adtak az ügy háttéréről. A főtitkár és Browne bíboros is úgy nyilatkozott, hogy felterjesztik az ügyet *Pál pápának*. A pápa ezután a Teológiai Bizottsághoz utalta a követeléseket azzal a személyes megjegyzésével, hogy „szorgos és gondos tanulmányozás végett” küldi. A *Püspöki Titkársághoz* tartozó *Perantoni* érsekkel külön levélben közölte ezt, köszönetet mondott a *Püspöki Titkárság* által tanúsított odafigyelésért, és reményét fejezte ki, hogy tevékenységük nem szakad meg. Üdvözölte, hogy a szerzetesek ilyen pozitív módon vesznek részt a zsinat munkájában. Amikor a 2. és 3. ülősszak között a Teológiai Bizottság újra átdolgozta az egyházzal szövő tervezetet, belevette „A szerzetesekről” című új fejezetet is. Jelentésében ezt azzal indokolta, hogy „nagyon sok zsinati atya, köztük a 679-ek kifejezetten és formálisan kérték, hogy kapjon helyet egy szerzetesekről szövő fejezet. Ez volt az európai szövetség első veresége; ezzel a zsinat köré vont abroncsa elpattant, mert egy hasonló súlyú szervezett csoport jelent meg a színen.

Össztűz alatt a Római Kúria: a püspökökről és az egyházmegyék kormányzásáról szóló szövegtervezet

A püspökökről és az egyházmegyék kormányzásáról szóló szövegtervezet vitája november 5-én, kedden a 60. plenáris ülésen kezdődött meg.

Aznap délelőttre különleges belépőt kaptam az ülésre. 9 órakor halk csengetés szólította a széles templomhajót megtöltő zsinati atyákat helyük elfoglalására. Ez gyorsan meg is történt, majd öt perc múlva újra megszólalt a csengő, és a kifogástalanul működő hangszórókból egy hang világos latinsággal bejelentette, hogy Őszentsége II. Pál, Bagdad babiloni pátriárkája mutat be arám nyelven káld szertartású szentmisét. Ahogy a püspökök az imádsághoz térdeltek le, a bazilikát mintha mennydörgés töltötte volna be.

Fél órával később, a mise befejeztével hirtelen megint megélénkült a bazilika. Az atyák felállították kinyitható asztalkáikat, a mappákból előkeresték jegyzeteiket és hivatalos dokumentumaikat, belenéztek a reggeli lapokba vagy szomszédaikkal váltottak szót. Későn jövők siettek a középső hajóban a helyükre. Újabb öt perc elteltével ünnepélyesen trónjára helyezték az evangéliumos könyvet, majd az egyik elnök szólalt meg: „Az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében.” És az atyák és a szakértők együtt imádkozták az „Adsumus”-t (Előtted állunk, ó Szentlélek). Aztán elkezdődött a munka, és a felszólalók szünet nélkül követték egymást a mikrofonnál.

Az új tervezetet *Paolo Marella* bíboros, az illetékes bizottság elnöke és *Carli*, Segni püspöke mutatta be, ezt egy kommentár követte a tervezet létrejöttéről, kidolgozásáról és tartalmáról. Öt fejezete közül az egyiknek ez volt a címe: „A püspökök és a Római Kúria közötti kapcsolatok”.

A francia *Paul Richaud*, Bordeaux bíborosa rövid beszédében arról szólt, hogy szükség lenne a Római Kúria újjászervezésére a feladatok jobb elosztása, az illetékesség tisztább definiálása és a kielégítőbb koordinálás tekintetében. A Kúria legyen nemzetközi intézmény és tartozzanak hozzá megyéspüspökök is.

Ezt hangsúlyozta a következő hozzászóló, az olasz Josef Gargitter, Brixen püspöke is. Ahogy a püspökök Isten népének szolgálatában állnak – mondta –, a Kúria álljon a püspökök szolgálatában. Nem elég pusztán előjogokat biztosítani; erőteljes decentralizációra van szükség. A Kúria nemzetközivé tétele követelte, mondván, hogy a nyugati világ egyetlen nemzete, vagy a nyugati nemzetek egyetlen csoportja sem juthat benne privilegizált helyzetbe. A tervezetnek a nemzetközi, sőt kontinensek közötti püspöki konferenciák szerepére éppúgy utalnia kellene, mint a nemzetiekére.

Jean Rupp, a Monacói Hercegség püspöke humorosan „a római tömörség mintájának” nevezte a tervezetet – annyira tömör, hogy egyes fontos kérdéseket, mint pl. a püspökök öregkori kényszerű visszalépése, egy bizonyos pontig megtárgyal, aztán a levegőben hagyja. Az egyházmegyék újjászervezését célzó alapelvek túlon túl általánosak, mivel a tervezet csupán annyit mond, hogy „az egyházmegyék ne legyenek se túl nagyok, se túl kicsik”. Utalt arra is, hogy a püspökök akkora gondot fordítottak jogaiknak az egyházzal szembeni jogok terén, hogy világos rögzítésére, hogy jó lenne, ha ebben a tervezetben most már világosan kifejtjenék más egyháziak, főleg a papok jogait is.

Követve sok zsinati atya példáját az ülés szünetében én is kimentem a kávézóba, amit az egyik sekrestyében rendeztek be és az atyák Bár *Jónának* kereszteltek el (tudvalevőleg Rómában bárnak hívják a kávézókat). A püspökök és szakértők kávéjukat vagy üdítőjüket fogyasztották, élénken beszélgető csoportjaik között kellett utat törnöm. Ott találkoztam *D'Souza* bhopali (korábban nagpuri) érsekkel, aki biztos volt benne, hogy a következő napokban még erősebb bírálat éri majd a tervezetet. „Attól senkinek sem kell félnie, hogy több hatalmat adjon nekünk püspököknek – mondta – nem vagyunk gyerekek”.

Az indiai prelátusnak igaza volt. *IV. Maximosz* pátriárka heves hozzászólásában azt panaszolta, hogy a tervezet „csak az egyház központi irányításának jelentéktelen és félénk reformját” tartja szem előtt, amikor úgy fogalmaz, hogy „lehetőleg az egész világról kellene hívni püspököket a Római Kúria kongregációinak tagjai vagy tanácsadói közé”. A pátriárka kijelentette, hogy a püspökök és a kongregációk közötti együttműködés korlátozása nem felel meg „sem az egyház jelenlegi tényleges szükségleteinek, sem a püspökök egyház iránti kollegiális felelősségének”. Azt javasolta, hogy „kollegáik képviselőiben meghatározott számú püspök segítse ezentúl a pápát az egyház általános kormányzásában”. Ezek a képviselők „a kormányzó és apostoli pátriárkák, érseki székek alapján a bíboros érsekek... és végül az egyes országok püspöki konferenciái által kiválasztott püspökök lennének”. Ez a csoport alkotná az új szent kollégiumot, amelyet a pápa hívna össze meghatározott alkalmakkor, „olyan sűrűn, ahogy szükségesnek látszik, hogy megvitathassák az egyház általános ügyeit”.

König bécsi bíboros hasonló javaslatot tett. A tervezetnek gyakorlati ösztönzéseket kellene adnia arra, hogyan működhetnek együtt a püspökök a pápával és a pápa alatt az egyetemes egyház kormányzásában. „Évente egyszer vagy kétszer – mondta –, ha béke van a világban, a pápa tanácskozássra hívhatná össze a püspöki konferenciák elnökeit és még néhány püspököt, hogy kicseréljék véleményüket az egyetemes egyházat érintő dolgokról... Ilyen vagy ehhez hasonló módon a pápa és a püspöki kollégium közötti szorosabb kapcsolat egységet teremthetne a centrum és a periféria között, a püspökök segíthetnének az egyetemes egyház kormányzásában, a missziós területek ill. más országok között pedig javulhatna a kommunikáció.”

Az indiai Indore holland származású püspöke, *Francis Simons* tizenhárom püspök nevében szólva elmondta, hogy a világ népeinek, nyelveinek és kultúráinak különbözősége miatt Krisztus nem kizárólag a pápára bízta az egyházat, hanem a püspökökre is, a pápa primátusa alatt. „A Római Kúria mostani formájában – mondta – nem ismeri a helyi körülményeket és a világ püspökeit sem tudja kielégítően képviselni”; ezért nem megfelelő eszköz az egyetemes egyházi törvényhatóság gyakorlására. „Gyakran nem is eszköze a pápának, hanem korlát közte és a püspökök között”.

Alfrink utrechti bíboros a holland püspökök nevében arra mutatott rá, hogy ha a kollegialitás isteni jog, akkor a püspöki kollégium a Kúria felett áll, a Kúriának pedig nincs joga a pápa és a püspökök közé állni. Ez éppolyan mértékben teológiai, mint jogi kérdés, s ezzel nem csökken a Kúria méltósága, sőt változatlan tisztelet és hála illeti eddigi tevékenységét is.

Spellman New York-i bíboros a zsinat vitáiról beszámoló újság-, és folyóiratcikkekre hívta fel a figyelmet; ezek sokszor félrevezetőek és ártalmasak a lelkek javára nézve. „A pápa tekintélye – mondta – teljes és felülmúlhatatlan. Nincs rá szükség és nem is lényeges, hogy a pápa megossza e hatalmat a püspökökkel, bár megteheti, ha akarja”. És mivel a Római Kúria valójában a pápa végrehajtó szervezete, csak a pápa illetékes annak megítélésére és megreformálására. „Ő pedig már bejelentette erre vonatkozó szándékát.”

A kolumbiai *Pablo Correa León*, Cúcuta püspöke, aki hatvan latin-amerikai püspök nevében szól, szerkezeti változtatást javasolt a tervezetben, mely jelenlegi formájában csak olyan dolgokról beszél, melyek a püspököknek mint „közösségi vezetőnek” érintik a szerepét. Egy másik, a lelkipásztorkodással foglalkozó tervezet a püspök papi és tanítói szerepét elemezte. „A lelkipásztori, tanítói és papi szerep azonban a püspökök ugyanazon pasztorális hivatalának három különböző, egymást kiegészítő oldala.” Mert „a püspök vezetői, tiltó vagy akár büntető hatalmának egyetlen oka éppen az, hogy ezáltal tudja hatékonyan gyakorolni lelkipásztori hivatalát, mely arra kötelezi, hogy az örök üdvösségre vezesse a hittel megajándékozott és a kegyelem által élő lelkeket. Következésképpen a vezetés hatalma a dolog természete szerint és logikailag összekapcsolódik a püspök papi és tanítói szerepével.” Ezért

sürgette, hogy a tervezet világosan jelezze, hogy a vezetői hatalom a püspök lelkipásztori hivatalának tulajdonképpen természetéből ered.

Az Itáliából származó *Edoardo Mason*, a szudáni El Obeid püspöke védelmébe vette a Római Kúriát: „Személyes tapasztalatom, hogy nehézségek esetén mind a Római Kúria, mind a pápai delegátusok mindig nagy segítséget jelentettek, barátilag támogattak.” Mindenki tudja, hogy a Kúriánál küszöbön áll az *aggiornamento*, maga a pápa is így nyilatkozott. „Ez az *aggiornamento* azonban mindannyiunknak elkelne” – mondta *Mason* püspök. „Még tán a patriarchátusnak is!” A püspököknek pedig az előjogok hajhászása helyett talán le kellene mondaniuk néhányról meglévőről is, pl. a különleges díszekről és az „excellenciás” cím viseléséről.

A libanoni *Ignace Pierre XVI. Batanian*, a bejrúti székhelyű kilíkiai örmény pátriárka nagyon kérte a zsinati atyákat, „hogy csak objektív és nyugodt véleményeket hangoztassanak az egyház központi irányításának jelenlegi formájával kapcsolatban, legyenek tárgyilagosak, amikor a pápa munkatársainak szolgálatáról van szó, és ne felejtsek el, hogy kerülniük kell a dühödt kirohanásokat”. Természetesen szabadon javasolhatnak bármit – mondta –, amit hatékonynak és hasznosnak tartanak az egyház szempontjából. De „eközben ne adjunk alkalmat másoknak, hogy azt gondolhassák, jelenlegi irányítási módszerei sajnálatra méltó állapotba hozták az egyházat.” Egy fát a gyümölcsei alapján lehet megítélni, „és azt kell mondanunk, hogy az egyház – a világot sújtó katasztrófáktól eltekintve – dicsőséges korszakot él, gondoljanak csak a klérus és a hívők keresztény életére, a hit terjedésére és az egyház világszerte érvényesülő üdvös befolyására”.

A nyilvánosság nehezen érti, hogyan történhet meg, hogy a püspökök ilyen éles kritikát zúdítanak a Római Kúriára, mely oly sok évtizeden keresztül, generációkon, évszázadokon át szolgált ugyanilyen püspököket, a pápát és az egyházat.

Kollegialitás

Sok zsinati atya vélekedett úgy, hogy a II. Vatikáni Zsinat a püspöki kollegialitás kifejezett tanításával az I. Vatikáni Zsinat pápai primátusról szóló tanítását kívánja ellensúlyozni. Ahogy a primátus világossá tette, hogy kizárólag a pápának van joga uralkodnia az egyetemes egyház felett, a kollegialitásnak most azt kellene kinyilvánítania, hogy a püspökök a pápával együtt uralkodnak az egyetemes egyház felett. Várható volt, hogy a zsinaton a különböző csoportok különböző módon értelmezik a kollegialitást.

Az európai szövetséghez tartozók közül pl. nem egy teológusnak az volt a véleménye, hogy a pápának lelkiismereti kötelessége, hogy fontos kérdésekben kikérje a püspöki kollégium véleményét. Ezt a nézetet azonban nem osztotta valamennyi zsinati atya. Valójában még az sem volt világos, hogy az atyák többsége valamilyen formában támogatja-e egyáltalán a kollegialitás elvét, hiába vitatkoztak erről már kilenc napja.

Október 15-én, kedden, a vita zárónapján a moderátor bíborosok bejelentették, hogy az egyházzal szóló tervezet 2. fejezetének négy fő pontját másnap döntés céljából írásban meg fogják kapni, egy nappal később pedig szavazni fognak róla. Szerdán azonban a moderátorok tudatták, hogy a négy pontot egy későbbi időpontban fogják megkapni. Teltek-múltak a napok, az ügyről pedig nem tettek több említést.

A moderátorok által javasolt megoldás új volt, nem szerepelt az ügyrendben, az elnökség pedig elvetette.

Október 23-án az elnökség, a Koordinációs Bizottság és a moderátorok végül is kompromisszumos megoldást dolgoztak ki, és október 29-én a zsinati atyák kinyomtatva megkapták a négy pont szövegét.

Ebben megkérdezték őket, hogy az egyházzal szóló tervezet 2. fejezete rögzítse-e a következőket:

- 1.hogy a püspökszentelés az egyházi rend szentségének legmagasabb foka;
- 2.hogy minden törvényesen felszentelt és a többi püspökkel valamint a pápával, fejével és az egység princípiumával közösségben levő püspök tagja a püspöki kollégiumnak;
- 3.hogy e püspöki kollégium tanítói, megszentelői és lelkipásztori szerepében az apostolok kollégiumának utóda, és hogy e kollégium fejével, a pápával együtt, és sohasem nélküle (akinek az összes püspök és hívő fölötti primátusa teljes és érintetlen marad) teljes és felül nem múltható hatalmat élvez az egyetemes egyház fölött, és
- 4.hogy e hatalom az isteni jognál fogva a fővel egyesült püspöki kollégiumé.

Egy kiegészítő megjegyzésből tudhatták meg a zsinati atyák, hogy másnap e kérdésekről lesz szavazás. Ebben az is szerepelt, hogy szavazatuk nem a szöveg „jóváhagyását vagy elvetését” dönti el, mivel a szavazásnak mindössze az a célja, hogy „lehetővé tegye a Teológiai Bizottságnak, hogy a javasolt pontok tekintetében megállapítsa a közgyűlés véleményét”. A bizottság kimondottan kötelezte magát, hogy a zsinat ügyrendjével összhangban „megfelelő odafigyeléssel kezeli a zsinati atyák saját kezdeményezéseit”; azonkívül szavazásra a plenáris ülés elé fogja terjeszteni a tervezet teljes szövegét. Azt is jelezték, hogy a moderátorok azért választották ezt az eljárást, mert sok zsinati atya, sőt egész püspöki konferenciák is kérték.

Ezek a gondosan megfogalmazott korlátozások, melyek a szavazás jelentőségének csökkentésére irányultak, világosan jelezték, hogy néhány befolyásos zsinati atya fél, hogy a Teológiai Bizottságot uraló liberális szárny arra használja fel a szavazást, hogy figyelmen kívül hagyja a szóban vagy írásban beterjesztett ellenérveket.

Az október 30-án megtartott szavazáson a liberálisok újabb fényes győzelmet arattak. Az első pontot 2123 igennel fogadták el 34 nem mellett, a másodikat 2049-cel 104 ellenében, a harmadikat 1808-cal 336 ellenében, a negyediket pedig 1717-tel 408 ellenében.

Wright pittsburghi püspök, a Teológiai Bizottság liberális tagja úgy vélekedett, hogy a szavazás eredménye óriási jelentőségű, mert azt mutatja, hogy a zsinati atyák túlnyomó többsége „egyetért e fontos kérdésben”. A kollegialitást érintő kérdésre leadott 408 nemnek nem tulajdonított semmilyen jelentőséget, mert akik ellene szavaztak, sokféle okból tették, és ez nem jelenti szükségszerűen, hogy „nem hisznek a tervben”. Lehet, hogy a megfogalmazást ellenzik vagy a szemléletét nem tartják megfelelőnek.

A szakértők között helyet foglaló torontói fráter *Gregory Baum* „a moderátorok helyzetének megerősítéseként” üdvözölte a szavazás eredményeit. Szerinte a módszer sikeres alkalmazása a jövőben lehetővé teszi, hogy a moderátorok egyes kérdésekben úgy derítsék ki a többség véleményét, hogy ne kelljen végighallgatni a felszólalók végtelen áradatát.

Amikor november 5-én a püspökökről és az egyházmegyéik kormányzásáról szóló tervezetet bocsátották vitára, legalább hat zsinati atya bírálta azt, mert a jelek szerint nem veszi figyelembe a kollegialitás fogalmát.

Másnap *Browne* kúriai bíboros, a Teológiai Bizottság alelnöke azt mondta, hogy nem megalapozottak az előző napi kifogások, „mivel a kollegialitás fogalmát sem a zsinat, sem a Teológiai Bizottság nem határozta meg pontosan”. Kifejtette, hogy ennek az alapvető pontnak a tisztázására meg kell várni a Teológiai Bizottság jelentését, mielőtt bármilyen gyakorlati lépést tennének.

Két nappal később *Frings* bíboros „tényleg zavarba ejtőnek” nevezte *Browne* bíboros megjegyzéseit. Szerinte ezek mintha azt sugallnák, hogy a Teológiai Bizottság hozzáférhet az igazság forrásaihoz, a többi zsinati atya viszont nem. Az ilyen megjegyzések – mondta – szem elől tévesztik azt aényt, hogy a zsinati bizottságok csupán a plenáris ülések eszközeiként működnek és a zsinati atyák akaratát hajtják végre. Bár az október 30-i szavazást csak jelzésnek szánták, „nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy szinte egyhangú volt az egyetértés”.

Beszédében később *Frings* bíboros azt kérte, hogy világosan tegyenek különbséget a Római Kúria adminisztratív és jogi gyakorlata között. „Ugyanígy különbséget kellene tenni a zsolozsmára vonatkozóan is” – magyarázta. „Módszerei sok esetben nem felelnek már meg a modern feltételeknek, s ennek az az eredménye, hogy sokan megbotránkoznak rajta.” A hit biztosítása rendkívül nehéz feladat, de magában a Szent Officiumban sem volna szabad senki fölött ítélni anélkül, hogy kihallgatták volna, s lehetőséget ne kapna arra, hogy könyvét vagy tetteit korrigálja”. A bíboros beszéde többször is tapsot kapott.

Véletlenül *Ottaviani* bíboros is aznap szerepelt a felszólalók listáján a Szent Officium részéről. „A leghatározottabban tiltakoznom kell az ellen, ami az imént hangozott el a Szent Officium ellen, melynek elnöke a pápa” – kezdte. „E szavak a Szent Officium munkájának hiányos ismeretéből fakadnak – ezt a szót használom, hogy ne legyek sértő.” Kijelentette, hogy a római katolikus egyetemek szakértőit is bevonták a kérdés gondos tanulmányozásába, hogy így a kongregációt alkotó bíborosok megalapozott döntést hozhassanak. Határozataikat a pápához is felterjesztették jóváhagyásra.

Ami az aulában október 30-án lefolyt szavazást illeti, az „csak jelzésszerűen mutatja a zsinati atyák véleményét”. A négy moderátor – mondta – sajnálatos módon nem javasolta, hogy a szavazásra kerülő kérdéseket előzőleg terjesszék az ügyben illetékes Teológiai Bizottság elé, mivel az a dogmát érinti. Ezek a pontok olyan többértelmű terminusokat tartalmaznak, melyeket tisztázni kellett volna. A kollegialitás kérdésében feltételezik egy olyan apostoli kollégium létét, melynek a jelenlegi püspöki kollégium az utódja. „Ez azonban a püspöki utódlás természetének összezavarása... Igaz, hogy a püspökök az apostolok utódai, de kollégiumuk nem utódja az apostolok kollégiumának, mert az apostolok kollégiuma mint olyan nem létezett, legalábbis jogi értelemben nem.” Az apostoloknál csak egy példa található a kollegialitásra, a jeruzsálemi zsinaton. Senki sem kétli – mondta –, hogy az apostolok Jeruzsálemben mint kollégium tárgyaltak, „ahogy senki sem kételkedik abban sem, hogy a püspökök most a zsinaton a pápával és a pápa fősége alatt mint kollégium tárgyalnak”. Krisztus

kizárólag helyetteséhez intézte szavait („Legeltesd juhaimat”), „s ezért mindazoknak, akik Krisztus juhai közé szeretnék magukat számítani, a Krisztus által kinevezett általános pásztor alá kell tartozniuk”. Senki sem kivétel e szabály alól, „még a püspökök sem”.

Az indiai *D'Souza* érsek azzal vádolta *Browne* és *Ottaviani* bíborost, hogy úgy tesznek, mintha az október 30-i felmérő szavazás „semmit sem lenne, mert a püspökök kollegialitása jogilag még nincs lefektetve... Nem a zsinat megcsúfolása-e, ha valaki azt mondja, nem kötelező figyelembe venni az atyák 85 %-ának a szavazáson világosan kifejezésre jutott véleményét?” Nehezen látható be, hogyan fejthetne ki bármilyen igazi befolyást a Római Kúriára néhány püspök a világ minden részéből, „szétszórva a sokféle kongregációban”, ahogy a püspökökről és az egyházmegyéik kormányzásáról szóló tervezet ajánlja, „ha az egyetemes zsinatra a világ minden részéből összegyűlt 2200 püspök olykor nehezen tud szembeszállni bizonyos nyomással”.

Az egyház érdekét – folytatta az érsek – az szolgálná, „ha egy ún. szenátus alakulna a legkülönbözőbb országok püspökeiből, mely a pápával kormányozná az egyházat”. Még kíváncsiabb lenne azonban, „hogyan egyrészt korlátozzák a Római Kúria hatalmát, másrészt pedig a püspökök hivataluk gyakorlásához kapjanak meg minden olyan előjogot, mely kijár nekik a szokásjog és az isteni jog szerint”. Az Apostoli Széknek mindig „megvolt az a joga, hogy az egész egyházat érintő dolgokat fenntartsa magának”. *D'Souza* érsek beszédét óriási taps fogadta.

A november 11-i újabb plenáris ülésen *Döpfner* bíboros ismét szóba hozta az október 30-i szavazást. Az a benyomása, mondta, hogy miközben a Szentlélek máshol volt elfoglalva, az ellenség jött és elhintette az október 30-án szavazásra bocsátott kérdéseket. A kollegialitás azonban nem „lopva” került közéjük. Miután már 15 napja folyt a téma vitája, „az illetékes tekintély, azaz a moderátorok” terjesztették be a javaslatokat, melyek szövegük és szellemük szerint az egyházzal szóló tervezetre épültek. A szavazás nemcsak a Teológiai Bizottság, hanem a zsinati atyák tájékozódásának megkönnyítését is szolgálta. Jóllehet a szavazás nem végleges, „világos, hogy nem tehető semmissé”.

Véletlenül aznap estére beszéltem meg *Ottaviani* bíborossal, hogy elmegyek hozzá és megmutatom neki egyik tudósításumat. Amikor belépett a szobába és leült, zavartnak tűnt és szórakozottan azt mondta: „Éppen a Teológiai Bizottság üléséről jövök. Úgy tűnik, igen rossz a helyzet; a franciák és a németek az egész világot összehozták ellenünk...”

10 nappal a *Frings-Ottaviani* szótárgyalás után, mellyel a sajtó még sokáig foglalkozott, *Dino Romoli* domonkos püspök keresett meg, aki nyolc éve dolgozott a Szent Officiumban. Megkérdezett, érdekelné-e a verbita sajtószolgálatot egy tudósítás a szent Officium ítélethozatali ügymenetéről. *Ottaviani* bíborost tájékoztatta a nyilatkozattal kapcsolatos szándékáról, a bíboros pedig megadta a hozzájárulást. Biztosítottam a püspököt, hogy örömmel vennék tájékoztatását.

Kérdésemre, igaz-e, hogy az egyház legfelsőbb bírósága kihallgatás nélkül ítéli el a vádlottat, *Romoli* püspök azt válaszolta: „Attól függ. Ha az egyház valamely tagja olyan bűncselekmény miatt vádol valakit, mellyel kapcsolatban a Szent Officium a legfőbb illetékes törvényszék, akkor a vádlottat mindig kihallgatjuk és minden lehetősége megvan a védekezésre. Védőt kap vagy általa választott ügyvédet is bemutathat a bíróságnak. Ilyen esetben olyan sokrétű és kidolgozott óvintézkedések védik a vádlottat, hogy az olykor már szinte túlzottnak tűnhet.”

A megnyilatkozások elítélése azonban – fejtegette *Romoli* püspök – egészen más ügy, „mivel itt olyan elméletekről van szó melyek önmagukban is károsak lehetnek a katolikus tanítás épségére és a lelkekre nézve. Olyan esetben, amikor úgy tűnik, hogy a tanítás nem világos vagy egyenesen kétségbe vonja a katolikus hitet, a Szent Officium nem mindig hallgatja meg az érintett felet mielőtt ítéletet mond”. Ilyen ítéleteknél nem bocsátják vitára és nem ítélik el a szerző szándékait – a bíróság kizárólag a szerző elméleteivel foglalkozik.

Arra a kérdésre, nem lenne-e humánusabb, ha írásai elítélése előtt beszélne a szerzővel, a püspök azt mondta, hogy erre minden további nélkül lehetőség van, abban az esetben, ha a kézirat nem került nyilvánosságra. „Ha azonban a bizonytalan vagy hamis tanok egyszer már nyilvánosságra kerültek, mire lenne jó egy ilyen kikérdezés?” Az írásoknak már mindenképpen hatása lesz a katolikus világban. „Mielőtt a Szent Officium elítél egy megjelent művet vagy ünnepélyesen figyelmeztet egy szerzőt, – magyarázta a püspök – különféle nyelv-, és népcsoportok jól képzett szakértőinek bevonásával átfogó, pontos és beható vizsgálatot folytat, hogy támadhatatlanul objektív, ítéletében pedig biztos lehessen. Az ilyen vizsgálatok olykor évekig is eltartanak, olyan alapossggal kezeli a Szent Officium ezeket az anyagokat.”

Megfigyelők és vendégek

1868. szeptember 8-án, az I. Vatikáni Zsinat megnyitása előtt tizenöt hónappal IX. Pius pápa apostoli levelet küldött az ortodox egyház pátriárkáinak és püspökeinek, felszólítván őket, hogy térjenek vissza Rómához. Amennyiben ezt megteszik, ugyanolyan jogaik lesznek a zsinaton, mint minden más püspöknek, mivel a katolikus egyház érvényesnek tekinti felszentelésüket. Ha nem hajlandók rá, speciális – katolikus püspökökből és teológusokból álló – zsinati bizottságokban vehetnek részt, ezekben vitathatják meg a zsinat ügyeit, mint 1439-ben a firenzei zsinaton. A levél szövege megbotránkoztatta a pátriárkákat és püspököket. Azonkívül kellemetlenül érintette őket az is, hogy még mielőtt saját példányukat megkapták volna, az egész szöveget nyilvánosságra hozták egy római újságban. Az eredmény az lett, hogy egyetlen ortodox pátriárka vagy püspök sem fogadta el a meghívást.

Öt nappal később IX. Pius pápa felhívást intézett „minden protestánszhoz és más nem katolikushoz”, használják fel az egyetemes zsinat kínálta alkalmat, „térjenek vissza a katolikus egyházba”. Gondos munkával – írta – be lehetne bizonyítani, hogy a gyülekezetek sem egyenként, sem együtt „semmiképp nem alkotnak olyan katolikus egyházat, amelyet Jézus Krisztus alapított, alkotott és akart, és ezek a csoportok mindaddig semmiképp sem nevezhetők ezen egyház tagjának vagy részének, míg nyilvánvalóan nem alkotnak egységet a katolikusokkal”. Felszólította őket, „fáradozzanak azért, hogy megszabaduljanak ebből az állapotból”, melyben nem lehetnek biztosak saját üdvösségük felől.

Ez a levél is megütközést keltett és nagyon keveset ért el. A keresztény egység érdekében tett sikertelen próbálkozások sötét felhőként nehezedtek a II. Vatikáni Zsinat fölé. XXIII. János pápa azonban mintha nem törődött volna mindezzel, szokásos optimizmusával kezelte ezt a kérdést is. Amikor az egyetemes zsinat összehívásának tervéről tájékoztatta a világot, rögtön kijelentette a következőket is: „Ismétlen felhívjuk az elszakadt egyházak híveit, barátságban tartsanak velünk az egység és a kegyelem keresésében. Sok-sok lélek vágyik erre világszerte”. A közvetlen előkészítő munka elvégzésére 1960. június 5-én felállított nagyszámú bizottság és titkárság között pedig ott volt a Keresztény Egységtitkárság is. Ennek az volt a célja, hogy kapcsolatot teremtsen az ortodox, az ókatolikus, az anglikán és a protestáns egyházakkal, és rábírja őket, hogy küldjenek hivatalos képviselőket a zsinatra.

XXIII. János pápa korának vallásos hangulata lényegesen eltért attól, ami IX. Pius pápáét jellemezte. A közbeeső időszakban a keresztény közösségekben az egész világon szilárdan meggyökerezett a keresztény egységért életre hívott ökumenikus mozgalom.

Sok tényező járult hozzá ennek az igazán gondviselészerű mozgalomnak a kialakulásához, köztük azok a bibliai kutatások is, amelyeket együtt végeztek protestáns, anglikán, ortodox és katolikus tudósok. Ezen a területen alakult ki először közösség a keresztény egyházak között.

Ezután jött létre az Egyházak Világtanácsa, melyet kifejezetten azért alapítottak, hogy a lehető legtöbb területen segítse elő a keresztények közösségét, és amely alig 30 év elteltével 214 teljes jogú és 8 társult protestáns, anglikán, ortodox és ókatolikus közösséget tudhatott tagjának.

A mozgalom kialakulásához hozzájárult az európai újpogány nemzetiszocializmus fenyegetése is a II. világháború alatt, mely arra ösztönözte a katolikusokat és más felekezetek keresztényeit, hogy közösen védjék vallásukat. Ez a magyarázata annak, hogy a katolikusok először miért Németországban, Franciaországban és Hollandiában kezdtek érdeklődni az ökumenikus mozgalom iránt. A katolikus ökumenizmus legaktívabb vezetői közé a jezsuita és a domonkos rend tagjai tartoztak.

Az említett három országban elért kezdeti sikerek újabb lendületet kaptak, amikor a Szent Officium 1949. december 20-án kiadta terjedelmes útmutatását „Instrukció az ökumenikus mozgalomról” címmel. Ez világszerte arra ösztönözte a püspököket, hogy „ne csupán éberen

örkődjenek e mozgalom fölött, hanem okosan támogassák és vezessék is, hogy akik az igazságot és az igaz egyházat keresik, segítséget kapjanak, a hívők pedig védelmet találjanak mindazon veszélyekkel szemben, melyek nagyon könnyen kialakulhatnak a mozgalom tevékenysége révén”.

Ezért nem volt meglepő, hogy *János pápa* választása a német jezsuita bibliatudósra, *Bea* bíborosra esett, az pedig, hogy a bíboros 79 éves volt, jelentéktelennek tűnt.

Képtelenségnek látszott, hogy a zsinaton a több ezer elszakadt egyház mindegyike képviseltesse magát. *Bea* bíboros úgy oldotta meg a helyzetet, hogy nagyobb csoportosulásokat keresett meg, és felkérte őket, küldjenek olyan delegációt, amely valamennyi társult egyházukat képviselni tudja. Így meghívót küldött a Lutheránus Világszövetségnek, a Református és Presbiteriánus Egyházak Világszövetségének, Krisztus Egyházai Világgyülekezetének, a Friends' World Committee for Consultation elnevezésű szervezetnek, a Nemzetközi Kongregacionalista Tanácsnak, a Metodista Világtanácsnak, a Liberális Kereszténység és Vallásszabadság Nemzetközi Egyesületének, az Egyházak Világtanácsának, az Ausztrál Egyházak Tanácsának és más csoportosulásoknak.

John C. Heenan liverpooli érsek, *Bea* bíboros titkárságának egyik tagja így nyilatkozott 1962-ben: „Nem mondhatjuk elégszer, hogy a pápa személye megváltoztatta az angol nem katolikusok Vatikánról alkotott elképzelését. Mai zsargonnal azt mondhatnánk, hogy János pápa a protestánsok körében »új image«-t adott a katolikus egyháznak... *Dr. Fishertől* (korábban canterburyi érsek volt) tudom, hogy János pápa viselkedése készítette arra, hogy vatikáni látogatásra tegyen javaslatot. Akár csak öt évvel ezelőtt is ez még elképzelhetetlen lett volna.”

Bea bíboros felkérte a canterburyi érseket, küldjön delegációt az anglikán egyház képviselőjére. A meghívást elfogadták. Ezután *Athenagoraszt*, Konstantinápoly ökumenikus pátriárkáját kereste meg, és őt is az ortodox egyház különféle ágait képviselő delegáció kijelölésére kérte. Amikor azonban a pátriárka az orosz ortodox egyházhoz (a moszkvai patriarchátushoz) fordult, az nem mutatott érdeklődést, hanem kijelentette: az egyetemes zsinat a katolikus egyház magánügye, amelyhez semmi közük. Mivel közben nőtt a zsinat iránti nemzetközi érdeklődés, ez elérte az orosz ortodox egyházat is, és amikor *Nikodim Rotov* püspököt az Egyházak Világtanácsa új-delhi közgyűlésén 1961 novemberében megkérdezték, küld-e az orosz ortodox egyház delegátusokat a II. Vatikáni Zsinatra, azt válaszolta, hogy a kérdés zavarba hozza, mert nem hívták meg őket.

Szigorúan véve ez igaz is volt, amennyiben *Bea* bíboros közvetlenül valóban nem hívta meg az orosz ortodox egyházat, csak a konstantinápolyi ökumenikus pátriárka révén, akinek jogában állt, hogy javaslatot tegyen a közös delegációra a többi pátriárkának. Amikor pedig Mons. *Jan Willebrands*, a Keresztény Egységtitkárság titkára felkereste a közép-keleti pátriárkák székhelyeit, hogy tájékoztassa a pátriárkákat és szinódusaikat a zsinaton napirendre kerülő témákról, megtudta, hogy a konstantinápolyi ökumenikus pátriárkán keresztül kapott meghívást ők is mind elutasították. Szerintük ugyanis egyik pátriárka sincs a másik fölé rendelve, mindannyian azonos rangúak. *Bea* bíboros ezért közvetlenül is meghívta az ortodox egyházhoz tartozó valamennyi csoportosulást.

Amikor *Nikodim* püspök 1962 augusztusában Párizsban találkozott Mons. *Willebrandsszal*, elmondta neki, hogy egyháza kedvező választ ad a meghívásra, ha Mons. *Willebrands* elmegy Moszkvába és személyesen hívja meg *Alekszej* pátriárkát. Mons. *Willebrands* így is tett; szeptember 27-e október 2-a között ellátogatott Moszkvába. Tájékoztatta a pátriárkát a tervezett témákról és szóban meghívta a zsinatra. Mégsem kapott azonnal választ, mert az írásos meghívás még nem érkezett meg.

A kommunizmus témája nem került közvetlenül szóba sem a párizsi, sem a moszkvai találkozón. Az orosz ortodox egyház nem kérte, hogy a témát ne tárgyalják a zsinaton, Mons. *Willebrands* pedig nem adott biztosítékot arra, hogy nem kerül napirendre. A zsinat témáival

kapcsolatos tájékoztatójában Mons. *Willebrands* csak annyit közölt, hogy a zsinat programjában szerepel a probléma, de nem nyitnak róla vitát. Arra azonban rávilágított, hogy a zsinati atyák kezdettől változtathatnak a programon, és bármilyen témát felvethetnek, ha akarják.

Bea bíboros írásbeli meghívása Mons. *Willebrands* elutazása előtt érkezett meg. Október 10-én, egy nappal a zsinat megnyitása előtt *Alekszej* pátriárka és színódusa táviratban közölte, hogy elfogadja a meghívást. Ugyanezen a napon *Athenagoras* konstantinápolyi pátriárka arról tájékoztatta *Bea* bíborost, hogy nem képes az ortodox egyházat mint egészet képviselő delegációt összeállítani, csak saját ökumenikus patriarchátusát képviselő delegációt pedig nem akar küldeni. (A harmadik ülészakot megelőzően sem az ő patriarchátusa, sem az alexandriai görögkeleti patriarchátus nem küldött képviselőket a zsinatra, az antiochiai, az athéni és a jeruzsálemi patriarchátus pedig később sem.) Az első ülészakon jelenlevő ortodoxok között az orosz ortodox egyház delegációján kívül az egyiptomi koptortodox egyház, a szír-ortodox egyház, az etióp-ortodox egyház, az örmény-ortodox egyház és az Oroszországon kívüli orosz-ortodox egyház képviseltette magát.

Tizenegy nappal a zsinat megnyitása után bejelentették, hogy *János pápa* a Keresztény Egységtitkárságot bizottság rangjára emelte. Azzal, hogy ezt a döntést nem hozta korábban nyilvánosságra, elérte, hogy teljes egészében együttmaradt az a kiváló ökumenikus vezetőkől álló csapat, amelyet *Bea* bíboros az előző két évben összegyűjtött. A Titkárság volt az egyetlen olyan „bizottság”, amelyben nem tizenhat választott tag volt. Új státusza azt jelentette, hogy tervezeteket készíthetett, beterjeszthette azokat a plenáris ülés elé, szükség esetén átdolgozhatta, megvédhette, és elláthatott minden olyan funkciót, melyet a többi zsinati bizottság is ellátott.

Még egy hónap sem telt el, amikor *Bea* bíboros nyilvánosan is hangot adott a megfigyelők hozzáállásával kapcsolatos elégedettségének. „Igazi csodának” nevezte, hogy annyi nem katolikus keresztény egyház kérte tagjait, hogy imádkozzanak a zsinatért. Ez hatalmas változás az I. Vatikáni Zsinat idején uralkodó légkörhöz képest.

Oscar Cullmann, a bázeli és a párizsi egyetem professzora, aki a Keresztény Egységtitkárság vendégeként vett részt a zsinaton, az első ülészak első hat hete után nagyszabású sajtókonferenciát tartott, ahol saját, valamint más vendégek és megfigyelők észrevételeiről számolt be. Elmondta, hogy megkapták az összes zsinati szöveget, részt vehetnek valamennyi plenáris ülésen, véleményüket ismertethetik a Titkárság hetente tartott külön összejövetelein, és személyes kapcsolatban állnak zsinati atyákkal, szakértőkkel és más vezető római személyiségekkel is. A Keresztény Egységtitkárság tevékenysége „napról napra nyilvánvalóvá teszi számunkra, hogy létük valóban az egymáshoz közeledést szolgálja”.

Cullmann professzor rámutatott, hogy vannak, akik téves következtetéseket vontak le a megfigyelők és vendégek zsinati jelenlétéből. Katolikusoktól és protestánsoktól is kap olyan leveleket, amelyekből kitűnik, hogy szerintük a zsinat célja egyfajta unió létrehozása a katolikus egyház és más keresztény egyházak között. Ez azonban nem a zsinat közvetlen célja – mondta, és hozzátette: fél attól, hogy sokan csalódní fognak, amikor a zsinat végén azt látják, hogy az egyházak továbbra is külön maradnak.

A zsinat ökumenikus vívmányairól szólva *Cullmann* professzor először is a Keresztény Egységtitkárság létét említette. „Ha a többi egyházzal szemben továbbra is teljes tiszteletet tanúsít és őszinte ökumenikus szellemben működik – jelenleg ez jellemzi minden megnyilvánulását –, léte joggal tekinthető rendkívüli jelentőségűnek az ökumenizmus jövője szempontjából.” Az is újdonság, hogy a megfigyelők és vendégek jelen lehetnek a zsinat aulájában. „Napról napra jobban elcsodálkozom, valóban mennyire hozzá tartozunk a zsinathoz.”

A plenáris ülésekre készülve a megfigyelők áttanulmányozták a tervezeteket. „Megjegyzéseket írunk hozzájuk, összehasonlítjuk őket a Bibliával és egybevetjük őket az egyházatyák írásaival valamint korábbi zsinatok határozataival. A hozzánk eddig eljuttatott

tervezetekre természetesen nagyon különbözőképpen reagáltunk; vannak, amelyek tetszenek, mások nem; vannak, amelyek igen lelkesítően hatnak ránk, mások csalódást okoznak.”

Cullmann professzor megjegyezte, hogy a II. Vatikáni Zsinat majdani történetíróinak bizonyára feltűnik majd a „bár” ökumenikus jelentősége, amelyet a zsinat valamennyi résztvevőjének állítottak föl. „Nemcsak felfrissülést nyújt számunkra, hanem azt is lehetővé teszi, hogy oly módon találkozzunk püspökökkel a világ minden részéből, ahogy különben lehetetlen volna... Ha pedig a párbeszéd mindkét oldalról az eddigi szellemben folytatódik, akkor már ez is olyan lépés az egység felé, ami további gyümölcsöket is hozhat.”

A kísérlet az első ülészak alatt olyan jól sikerült, hogy folytatták egészen a zsinat befejezéséig. Amikor *VI. Pál* pápa a második ülészak elején kihallgatáson fogadta a megfigyelőket és vendégeket, *Bea* bíborostól megtudhatta, hogy számuk 49-ről 66-ra, az általuk képviselt egyházak és közösségek száma pedig 17-ről 22-re nőtt.

A megfigyelők és vendégek nevében *Dr. Kristen Skydsgaard*, a Lutheránus Világszövetség megfigyelője fordult francia nyelven a pápához, kifejezván „mély hálájukat, hogy a zsinat második ülészakára ismét meghívták őket”. Elmondta, hogy mindannyian újra megnyugodva tapasztalják, hogy *Pál pápa* nem azt a naivan optimista vagy felületes ökumenizmust képviseli, amely azon a feltételezésen alapszik, „hogy a keresztények látható egysége gyorsan elérhető”. Kifejezte reményét, hogy a zsinat munkája során egyre érzékelhetőbbé válik majd egyfajta gyakorlati és történeti teológia”, vagyis a Bibliából és az atyák tanításából táplálkozó teológia”. Szólt a zsinaton elterjedt új ökumenikus szellemről is. „Egy olyan közös út elején állunk, melynek a végét csak Isten ismeri.”

Pál pápa így válaszolt: „Azt kívánjuk, hogy ne csak házunk küszöbén, de szívünk legbensejében is fogadhassuk Önöket”. Miután megköszönte a megfigyelőknek és vendégeknek, hogy elfogadták a második ülészakra szóló meghívást, azt mondta: „Biztosak lehetnek, hogy minden tiszteletünkkel, minden odafigyelésünkkel és minden szándékunkkal azon vagyunk, hogy Önökkel a Mi Urunkban a lehető legjobb kapcsolatokat ápoljuk. Semmit sem rejtegetünk, azokat a nehézségeket sem akarjuk kisebbiteni, melyek a teljes és végleges megértés útjában állnak. Nem félünk sem a vita kényes voltától, sem a várakozás fájdmától.” Ami az elszakadás történetét illeti, figyelmét inkább „nem arra koncentrálja, ami volt, hanem arra, ami legyen. Egy születendő új, egy megvalósítandó álom felé fordulunk.”

Másnap, október 18-án *Bea* bíboros fogadást adott a megfigyelőknek és vendégeknek. Franciául tartott beszédében kritikus hozzáállást kért tőlük és emlékeztette őket *Pál pápának* néhány héttel korábban a Római Kúriához intézett szavaira: „A bírálatot alázattal, nyitott lélekkel, sőt hálával kell üdvözölnünk. Rómának ne kelljen amiatt védekeznie, hogy süket fülekre találunk nála a becsületes javaslatok, különösen ha ezek barátoktól és testvérektől származnak.” *Bea* bíboros biztosította a megfigyelőket és vendégeket, hogy pozitív bírázataikat, javaslataikat és kéréseiket igen nagyra becsülik.

Vitalij Borovoj, az orosz ortodox egyházat és a kaukázusi Georgia ortodox egyházát képviselő főpap oroszul válaszolt az összegyűlt megfigyelők és vendégek nevében. „Korunkban a kereszténység egész története – mondta – a Szentlélek bennünk és egyházainkban megvalósuló működésének története, aki egységre hív minket és segít, hogy belássuk e feladat szükségszerűségét és sürgősségét... Mindig készek vagyunk segíteni római katolikus testvéreinket mindenben, ami hozzájárulhat köztünk keresztények között az összhanghoz és az egységhez, amikor majd egy nyelven és közös szívvel dicsőíthetjük a Szentlelket”.

Hat héttel később alkalma nyílt annak bizonyítására, mennyire kész hozzájárulni „az összhanghoz és az egységhez”, ekkor ugyanis telefonon értesítették Moszkvából, hogy – tiltakozásul a Szent Jozafát tiszteletére a Vatikán által bejelentett különleges istentisztelet ellen – azonnal el kell hagynia Rómát. Az orosz ortodox egyház szerint ez az 1623-ban a lengyelországi Vityebszkben (ma Oroszország) vértanúhalált halt katolikus szent ortodox

szentek vértanúságáért felelős, és *Borovoj* főpapot utasították, hogy a római istentisztelet idején ezek tiszteletére tartson istentiszteletet Genfben. *Borovoj* főpap azonban kijelentette, hogy az intézkedés dilemma elé állítja, mivel ugyanazon a napon, november 25-én Spellman bíboros rekviemet mond a lateráni Szent János-székesegyházban a nem sokkal korábban meggyilkolt Kennedy elnökért. Ha ezt megelőzően elmenne Genfbe, az nemcsak hogy nem javítaná az ökumenikus kapcsolatokat – mondta –, de a sajtó várhatóan úgy értékelné eltávozását, hogy nem akar részt venni a rekviemen. Egyházának moszkvai központja erre visszavonta az intézkedést.

Az anglikán delegáció vezetője, *John Moorman* riponi püspök előzékenyen rendelkezésemre állt, és nyilatkozatot adott a primátusról és a kollegialitásról vallott személyes nézeteiről. Négyszáz éve él az anglikán egyház a Római Széktől elszakadva, „és ez idő alatt a pápák igényei növekedtek, különösen a tévedhetetlenség deklarálásával 1870-ben”. Mindamellet, ha valaha egység jöhet létre a keresztények között, „szükség lesz az egyházban egy központi főre, ennek a főnek pedig minden bizonnyal a római püspöknek kell lennie”. Az a véleménye, hogy az anglikán közösség mint egész, „hajlandó lenne elfogadni a pápaság intézményét, bár nagyon nehezen tudná elismerni azt az alapot, amelyen a primátus nyugszik”, mivel történeti és szentírásmagyarázati szempontból „túlontúl sok mindent építettek Urunk Szent Péterhez intézett szavaira”. Szerinte a római katolikus egyház nagyon megerősödne, „ha elfogadná a püspökök kollegialitásának elvét és kialakítanának egy olyan módszert, amely alapján az egész világot képviselő püspökök a pápával együtt tartós zsinatot alkothatnának. Ez javulást jelentene a mostani, az itáliai Kúria által fémjelzett rendszerhez képest”.

A megfigyelőket és vendégeket különösen az ökumenizmusról szóló tervezet érdekelte, amely a november 18-i 69. plenáris ülésen került napirendre. Mindössze három fejezetből állt, és a francia *Joseph Martin*, Rouen érseke, Bea bíboros Keresztény Egységtitkárságának egyik tagja terjesztette a közgyűlés elé. Kijelentette, hogy a tervezetet lelkipásztori dokumentumnak szánják a katolikusok tanítására, illetve segédanyagként ahhoz, hogy jobban megértsék az ökumenikus mozgalom jelentőségét, célját és gondviselészerű szerepét az egyházban.

A spanyol *Casimiro Morcillo González*, Zaragoza érseke szerint a tervezet egyik legcsodálatosabb sajátossága a „pozitív hangvétel”, mely onnan fakad, hogy a témával kapcsolatban korábban kiadott dokumentumoknál sokkal kevesebb intelmet tartalmaz, az elítélő megnyilatkozások pedig teljesen eltűntek belőle. Szerinte nem illene a katolikus egyházhoz, ha „vonakodnék elfogadni elszakadt testvéreinktől a valóban nagyszabású kérdés megoldására immár felkínált együttműködést”.

A spanyol *de Arriba y Castro* bíboros elmondta, hogy a tervezet szándéka szerinti párbeszéd ápolása nagyon veszélyes lehetne „a katolikusok, különösen az egyszerűbb hívek hitére, akik gyakran nem tudnak választ adni a sokféle szekta és vallás szakértői által felhozott érvekre”. Végtelen anyag áll rendelkezésre annak bizonyítására, hogy a protestánsok fokozzák térítő tevékenységüket. Ezért javasolta a zsinati atyáknak, „vegyék bele a tervezetbe azt a kérést is, hogy az elszakadt testvérek tartózkodjanak mindenfajta térítéstől a katolikusok között, hogy félrevezetéssel ne homályosítsák el híveink hitét”.

Bea bíboros elismerte a zsinat plénúmán, hogy közönyt és megingást kelthetne a hitben, ha olyanok foglalkozhatnának ökumenikus kérdésekkel, akiknél a becsületes szándék nem párosul képzettséggel és óvatossággal. A gyógyírt nem az jelenti, ha nem teszünk semmit az ökumenizmusért, sokkal inkább az, ha hozzáértő püspökök vezetik e fáradozást. „Reméljük – jelentette ki –, hogy kiadhatunk egy ökumenikus direktóriumot, de ezeknek a Szentszék által kiadott szabályoknak és alapelveknek összhangban kell lenniük a püspökök által megadott helyi feltételekkel is”. *Bea* bíboros emlékeztetett rá, hogy a Szent Officium által 1949-ben kiadott *Instructio*ban olyan követelmény is szerepelt, hogy azoknak, akik bekapcsolódnak a párbeszédbe, alapos teológiai jártassággal kell rendelkezniük és szem előtt kell tartaniuk az egyház által meghatározott normákat.

Heenan érsek elmondta, hogy Anglia és Wales hierarchiája „mindenre, akár hite megtagadására is hajlandó” a keresztény egység elérése érdekében. „Rendszeresebb és eredményesebb párbeszédet szeretnénk folytatni valamennyi keresztény felekezettel.”

A texasi *Stephen Leven*, San Antonio segédpüspöke november 26-án a következőket mondta a közgyűlésen: „Napról napra világosabbá válik, hogy nemcsak a protestánsokkal kell párbeszédre törekedni, hanem magunk között, püspökök között is. Nem egy zsinati atya – mondta – úgy prédikál nekünk és úgy fenyeget minket, mintha Péter és utódai ellen lennénk, vagy mintha titokban közönyössé akarnánk tenni nyájunkat és meg akarnánk fosztani hitétől”. Ezek a püspökök, „ahelyett hogy plébániáik gyermekeit tanítanák, inkább azokat a nem katolikusokat bírálják, akiket talán soha nem is láttak. Különben miért tartanának attól, hogy az ökumenizmus nem hoz jó gyümölcsöket? Miért nem tanítják eredményesebben saját híveiket? Miért nem keresik fel őket otthonaikban? A keresztény tanítás az ő plébániáikon miért nem teremt aktív és hatékony testvériséget?”

Leven püspök rendkívül ünnepélyes hangon így fejezte be beszédét: „Sürgetve kérem Önöket, tiszteletreméltó testvérek, hagyjunk fel a kölcsönös vádaskodással! Tekintsük át nyugodtan ezt a gondviselészerű mozgalmat, amit ökumenizmusnak hívunk, hogy türelemmel és alázattal alkothassuk meg azt az egységet, amelyért az Úr Krisztus imádkozott az utolsó vacsorán.”

Az ökumenizmusról szóló tervezet tizenegy napos vitája során nem tartottak szavazást. A Keresztény Egységtitkárságnak azonban a sok-sok módosító javaslat alapján revideálnia kellett a tervezetet; az átdolgozott tervezetet a harmadik ülészen terjesztették a zsinat elé.

A világszövetség

November 15-én *Lercaro* bíboros a többi moderátor, a Koordinációs Bizottság és a zsinat elnöksége jelenlétében jelentést olvasott fel VI. Pál pápának a második ülészak tevékenységéről. Elmondta, hogy a zsinat sokkal gyorsabban haladhatna előre, ha „mi moderátorok alkalmazni tudnánk azt a módszert, amelyet az egyházzól szóló tervezet 2. fejezetéről folytatott vita lezárásakor alkalmaztunk”. Ez a módszer, amelyet a négy kérdésről tartott szavazáskor használtak és amelynek ismételt alkalmazását „sok püspöki konferencia” kérte, felhatalmazást adna a moderátoroknak „a viták fő vonulatának meghatározására”, olyanformán, hogy kérdéseket fogalmaznának, melyekről szavazást tartanának, és így „direktívákat lehetne adni az egyes bizottságoknak”.

A moderátorok, akik valószínűleg minden általuk tett javaslatához meg tudták volna nyerni a zsinat plénúmának többségét, nem kapták meg a kért felhatalmazást. Ha a módszer szabad utat kapott volna, felhatalmazta volna őket annak eldöntésére, mi a többség véleménye, és egyben lehetőségük lett volna az egyes zsinati bizottságok munkájának meghatározására is. A moderátoroknak kezdettől fogva csak adminisztratív hatalmat szántak, míg az ügymenetet a plenáris üléseknek kellett meghatározni, mégpedig azután, hogy a bizottságok alaposan tanulmányozták mind a szóbeli, mind az írásos véleményeket, és a zsinati atyák tényleges véleménye szerint átdolgozták a tervezetet. A továbbiakban a moderátorok többször nem foglalmaztak pontokba foglalt kérdéseket.

Miután javaslatuk hivatalosan is meghíúsult, a moderátorok – és az általuk képviselt liberálisok – másképp próbáltak nagyobb befolyást gyakorolni az egyes bizottságokra. A teológiai hatalomért folyó harc egyre nyilvánvalóbb lett.

November 5-től fokozatosan erősödött az ún. „Kúria által uralt bizottságok” elleni agitáció. Egyes zsinati atyák és egész püspöki konferenciák abban látták a megoldást, hogy levelet írtak a pápának, melyben a zsinati bizottságok elnökeinek, titkárainak és tagjainak újraválasztását javasolták. Céljuk az volt, hogy minden bizottságban számszerűleg is erősödjön a liberálisok jelenléte. Az európai szövetség e pillanatban teljesen maga mögött tudhatta a zsinat többségét, és biztos lehetett benne, hogy ha csak alkalom kínálkozik, el tudja érni, hogy lecseréljék a zsinati bizottságok konzervatív tagjait. Születtek kevésbé szélsőséges javaslatok is, melyek arra vonatkoztak, hogy legalább az elnököket és a titkárokat válasszák újra. Egy másik javaslat szerint növelni kellene az egyes bizottságok tagjainak számát, mert akkor többen állnának az albizottságok rendelkezésére és a bizottságok gyorsabban tudnának haladni a munkával.

A november 21-i 72. plenáris ülésen a főtitkár bejelentette, hogy „a zsinati bizottságok munkájának gyorsabb és hatékonyabb lebonyolítása érdekében” a pápa hozzájárul a bizottságok létszámának 25-ről 30-ra emeléséhez. Ezzel „sok zsinati atya kérésének” tesz eleget. Azt is bejelentették, hogy négy tagot az atyák választanak, az ötödiket pedig a pápa nevezi ki, aki arra is felhatalmazta a bizottságokat, hogy tagjaik közül még egy alelnököt, szakértőik közül pedig még egy titkárt válasszanak.

A részletes ismertetésben szerepelt egy olyan javaslat is, hogy a püspöki konferenciák elnökei hívják össze tagjaikat, és nevezzenek meg közülük hármat minden bizottságba. Ezeket a listákat november 25-ig kellett benyújtani kinyomtatás és szétosztás végett a főtitkárnak, hogy november 28-án, csütörtökön, egy héttel a bejelentés után megtarthassák a választást.

Nagyon jellemző a bejelentésre a következő mondat: „Fölöttébb kíváncsi, hogy a különböző konferenciák működjenek együtt és közös listát nyújtsanak be.” Mivel a 30 tagú bizottságok minden tagja a szavazatok 3,33%-ával rendelkezett és 4 tagot kellett választani, a választásnak bizottságonként a szavazatok 13,33%-a volt a tétje. Ezt felismerve fogott munkához az európai szövetség és verhetetlen nemzetközi listát állított fel. Munkájukat alaposan megkönnyítette, hogy ekkorra, a második ülészak vége felé az európai szövetség

világszövetséggé bővült. A világszövetség gyökerei valójában az első ülőszak kezdetére nyúlnak vissza, és attól fogva végig az európai szövetség játszotta benne a meghatározó szerepet.

Az első ülőszak alatt a világszövetség öt-hat olyan érsek és püspök „földalatti” csoportosulása volt, akik nemzeti, regionális vagy egész kontinenseket átfogó püspöki konferenciákat képviseltek és rendszeresen találkoztak. A második ülőszak kezdetétől, amikor már elég erősnek látták magukat a nyílt agitálásra, minden péntek este ülést tartottak a *Domus Mariae*-ban, és már 24 főpap tartozott hozzájuk, akik mintegy 65 püspöki konferenciát képviseltek. Az üléseken, amennyiben Rómában volt, Pierre Veuillot párizsi koadjutor érsek elnökölt.

Jóllehet a világszövetség nem volt jogi értelemben vett szervezet, helyzetéből adódóan mégis meghatározhatta a domináns liberális többség politikáját, és olyan levélmintákat készített, melyeket aztán az egyes püspöki konferenciák terjesztettek be a pápának, amikor bizonyos kérdésekben intézkedését kérték. A huszonnégy tagú szervezet titkárai minden kedden este külön is ülést tartottak, úgyhogy hetente kétszer nyílt lehetőség a kommunikációra legmagasabb szinten.

A Főtitkárság elkészítette és november 27-én szétszította a zsinati bizottságok jelölőlistáit, melyeken első helyen a világszövetség hatvanöt püspöki konferenciája által beterveztett kombinált lista szerepelt. A többi listát nyolc nemzeti hierarchia, az általános rendi előljárók és a keleti szertartású egyházak három csoportosulása nyújtotta be.

Amikor a november 28-i választás eredményeit másnap közzétették, nem okozott meglepetést, hogy a tisztséghez jutott jelöltek mind a világszövetség listájáról jutottak be. A németek és az osztrákok annyira a listák élén szerepeltek, hogy közülük hatan is tisztséget kaptak. Franciaországnak két bizottsági hellyel kellett megelégednie.

A világszövetség által javasolt jelöltek közül azonban nem felelt meg mindenki *Pál pápa* azon feltételének, hogy a bizottsága által kidolgozandó témában „igazán jártas” legyen. Ilyen volt pl. a Teológiai Bizottság jelölőlistáján második helyen szereplő atya, akit 1448 szavazattal választottak meg. Ő néhány nappal a választás előtt a Columbus szállodában tájékoztatót tartott hatvan püspöknek a Boldogságos Szűzről készített egyik póttervezetről. Amikor azok kifogásoltak bizonyos pontokat, nem tudott rájuk válaszolni, s többször is beismerte, hogy ő nem teológus, egyszerűen egy olyan tervezetet ismertet, amelyet mások készítettek számára.

A választás után már nem volt kétséges, milyen irányban lép tovább a zsinat. Elég sajtószerű módon Pál pápának hat hét kellett ahhoz, hogy nyilvánosságra hozza az egyes bizottságokba általa kinevezett egy-egy jelölt nevét.

A kommunikációs eszközökről szóló tervezet elfogadása

A kommunikációs eszközökről szóló tervezetet az első ülészen, november 23-án terjesztette be A Laikus Apostolkodással, a Sajtóval és az Információs Eszközökkel Foglalkozó Bizottság nevében a francia *René Stourm*, Sens érseke. Miután emlékeztetett rá, hogy a sajtó, a rádió, a televízió, a film és más kommunikációs eszközök gyakran az igazi szórakozás és igazi kikapcsolódás forrásai, hatékonyságuk illusztrálására globális számokat közölt: a világon 8.000 napilap és 22 ezer egyéb kiadvány jelenik meg összesen 300 illetve 200 millió példányban, 1.000 televízió-adó, 120 millió TV-készülék, 6.000 rádióadó és 400 millió vevőkészülék működik, évente 2.500 új film készül, a 170 ezer mozi pedig 17 milliárd ember látogatja. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy ezek az eszközök a vélemény, a tanítás és az emberi kommunikáció „legegységesebb és leghatékonyabb” hordozói.

Az egyház – mondta – nem hagyhatja figyelmen kívül a tömegkommunikációs eszközök problémáját, mivel „küldetése és természete alapján az egész emberiséggel meg kell ismertetni az egy szükségeset, az üdvösség örömhírét.” Az egyháznak a történelemben először van lehetősége, hogy üzenetét az egész világgal megismertethesse. Ne olyan eszközöket lásson hát a médiában, melyek a gondviselés jóvoltából „a keresztény üzenet gyors, egyetemes és hathatós közlésére szolgálnak”? A modern média alapos elemzése feltárna azt az isteni hívást, „hogy vegyük át a média irányítását”. De az egyház, ahelyett hogy gondoskodna az irányításról és ezzel másokat is Krisztushoz vezetne, minden korábbinál több nehézséggel bajlódik, és még saját fiaira is úgy tekint, mint akik „nem hallgatnak pásztoraik szavára és pogány vagy materialista felfogás szerint élő bérenceket követnek”.

Az egyháznak ebben a helyzetben úgy kell segítséget nyújtania a hívőknek, hogy „normákat állít fel, melyek lehetővé teszik, hogy e csodálatos találmányokat haszonnal élvezhessék”. Mert az egyház látja, hogy „ezek az eszközök táplálják, nevelik és formálják” a modern embert. Ezért kéri a hívőket, „működjenek együtt vele, ezen eszközök tökéletesítésében és helyes használatukban, hogy általuk szélesebb fronton és nagyobb erővel nyerhessen teret a keresztény élet- és világszemlélet”. Ezek az alapvető megfontolások játszottak szerepet most a zsinat elé kerülő tervezet elkészítésében.

Befejezésül a tervezet gyengéire hivatkozott. Utalt például arra, hogy az e téren tevékenykedő papokat szinte kivétel nélkül felszívta és felmorzsolta a kommunikációs eszközök fogyasztására irányuló természete és hangsúlyozta, hogy a teológusok még nem tették meg azt a szolgálatot, amit joggal várnak tőlük. Az egyházban volt már liturgikus, biblikus és ökumenikus mozgalom, tartós kommunikációs mozgalom azonban még nem.

Stourm érsek beszéde megpróbálta kizökkenteni a püspököket letargiájukból, de viszonylag kevesen reagáltak konstruktívan a tervezetre. Néhány atya arra hívta fel a figyelmet, hogy a tervezet túl hosszú, túl specifikus ugyanakkor szerteágazó, olyan dolgokkal foglalkozik, amik napról napra változnak. Véleményük szerint egyszerűen bizonyos maradandó érvényű alapelveket kellene kimondania, a gyakorlatot pedig a szakértőkre kellene hagynia. Visszatérően hangsúlyozták, hogy nem a klérust, hanem a laikusokat kellene a tömegkommunikációs eszközök területén az irányítás átvételére buzdítani.

A harmadik napon, 54 hozzászólás után a közgyűlés a vita lezárására szavazott. Másnap pedig 2138 szavazattal 15 ellenében elfogadtak egy hárompontos nyilatkozatot a tervezethez. Először is: a lényeges pontokat illetően kielégítőnek találták a tervezetet; megállapították, hogy a Tanítóhivatal figyelmét megfelelően felhívja a lelkipásztorkodásban ily nagy jelentőségű téma megfelelő kezelésére. Másodszor: utasították a Kommunikációs Eszközökkel Foglalkozó Bizottságot a tervezetben szereplő lényeges alapelvek és fő lelkipásztori szempontok átdolgozására és összefoglalására, valamint a tervezet lerövidítésére. Harmadszor: a

beterjesztett tervezet további részeit át kell dolgozni és lelkipásztori instrukció formájában kell megjelentetni.

Az átdolgozott tervezetet a második ülészen, november 14-én terjesztették elő. Az eredetileg 11 fejezetből és 114 cikkelyből álló 40 oldalas tervezetet 2 fejezetre, 24 cikkelyre és 9 oldalra rövidítették.

A szavazáskor az első fejezetre 92-en voksoltak nemmel, a másodikra pedig 103-an. A főtitkár bejelentette, hogy az ügyrend szerint a tervezet átdolgozott formájában megkapta a közgyűléstől a szükséges jóváhagyást. Mindazonáltal a moderátorok úgy határoztak, hogy alkalmazzák a rendelkezés 61. cikkelyének 7. bekezdését, mely „speciális esetekben” lehetővé teszi, hogy másodszori szavazást rendeljenek el a tervezet egészéről. A szavazás időpontját nem határozták meg, mivel az illetékes bizottság az előterjesztett újabb módosítási javaslatok fényében még egyszer meg kívánta vizsgálni a tervezetet.

Aznapi délután az Egyesült Államok-beli püspökök sajtóbizottságában vitát rendeztek az átdolgozott tervezetről. Körültekintő újságírók arra kérték a bizottság tagjait, hogy magyarázzák meg részletesen a 12. cikkelyt, mely megállapítja, hogy az állami hatóságoknak kötelességük „megvédeni és biztosítani az információ valódi és jogos szabadságát, amelyre a társadalomnak mindenképpen szüksége van haladása érdekében, külön is kiemelve a sajtószabadságot”. Különösen nyugtalanította őket az a kijelentés, hogy az állami hatóságoknak „kötelessége a törvényhozás és a törvények gondos végrehajtása útján a jogrend megtartásával éberrel biztosítani, hogy ezekkel az eszközökkel vissza ne éljenek és súlyos kár ne érje a közkerkölcöt és a társadalom haladását”. Úgy tűnt, hogy ez egyfajta állami cenzúra létrehozása.

Három katolikus újságíró, *Robert Kaiser* a *Time*, *John Cogley* a *Commonweal*, illetve *Michael Novak* a *Catholic Reporter* képviselőiben elhatározták, hogy riasztják a zsinati atyákat. Véleményüket rövid nyilatkozatba foglalták és kerestek négy szakértőt (*John Courtney Murray* és *Jean Daniélou* jezsuita atyákat, *Jorge Mejiat*, *Bernhard Häringet*), akik igazolták, hogy nyilatkozatuk „megfontolásra érdemes”.

A nyilatkozat úgy fogalmazott, hogy a javasolt dekrétum „nem aggiornamento, hanem visszalépés”, amit „egyszer majd annak klasszikus példaként idézhetnek, hogy a II. Vatikáni Zsinat nem volt képes zöld ágra vergődni az őt körülvevő világgal”. Úgy tűnik – vélték a szerzők –, hogy a tervezet két fontos szakaszában is „olyan hatalmat ad a tömegkommunikációs eszközök fölött” az államnak, „mely mindenütt veszélyezteti a politikai szabadságot és amelyet egyes országokban, pl. az Egyesült Államokban, az alkotmány is tilt”. Egy másik szakasz úgy értelmezhető, hogy „tanítói hatalommal és már-már tévedhetetlenséggel ruházza fel a katolikus sajtót, ami sem az újságírás, sem az egyházon belüli nyilvános vélemény kialakítása szempontjából nem kívánatos”.

A három újságírónak ez a lépése arra készítetett néhány szakértőt, hogy az időközben november 25-re kitűzött végső szavazás előtt kampányt indítsanak a tervezet ellen. Egy latin nyelvű szöveget kezdtek körbeadni, melyben az állt, hogy a zsinati atyáknak „nemmel kellene szavazniuk”, mert az átdolgozott tervezet lényeges pontokon nem egyezik az első ülészen tárgyalttal, gyakorlatilag „új tervezetnek” kell tekinteni. Miután volt már szavazás, most már nehéz lenne rábírní őket, hogy ellene szavazzanak, ezért olyan javaslat született, hogy a moderátorok terjesszék a plenáris ülés elé a következő javaslatot: „Egyetértene-e a zsinati atyák azzal, hogy a Koordinációs Bizottság teológiai vonatkozásaiban a laikus apostolkodásról szóló tervezethez, szociális vonatkozásaiban pedig az egyházzal szóló tervezethez kapcsolja ezt a tervezetet, hogy a bizottság által méltó módon elkészített tervezet igazságai és belső összefüggései még inkább kidomborodhassanak?” A javaslat megszavazása gyakorlatilag a tervezet elvetését jelentette volna.

Ft. *Mejia*, az újságírók nyilatkozatát támogató egyik szakértő további egyszemélyes vállalkozásba kezdett. A következő latin nyelvű és „Sürgös!” megjegyzéssel ellátott körlevelet jutatta el a zsinati atyákhoz: „A kommunikációs eszközökről szóló tervezet végső szavazás

előtti újabb áttanulmányozásakor többeknek az a véleménye alakult ki, hogy a tervezet szövege nem alkalmas zsinati dekrétumnak. Kérjük ezért az atyákat, fontolják meg alaposan, ne szavazzanak-e inkább nemmel, mivel a tervezet nem elégíti ki a keresztények elvárásait, különösen azokét, akik jártasak a kérdésben. Amennyiben a szöveget dekrétumként nyilvánosságra hoznák, a zsinat tekintélye kerülne veszélybe.” A körlevélen jócskán hagytak helyet aláírásoknak is. A mellékelt rövid kísérő lapon arra kérték a zsinati atyákat, hogy ha egyetértenek a levél szerzőjével, gyűjtsenek össze minél több aláírást, és november 24-én estig küldjék el neki. Silva Henriquez bíboros a következő reggel át fogja adni azokat Lercaro bíborosnak, aki úgy nyilatkozott, hogy jól tudja majd hasznosítani.

A levélből világosan kitűnt, hogy *Lercaro* bíboros – aznap ő vezette az ülést – a tervezet elfogadásának megakadályozását tervezte.

November 25-én reggel Ft *Mejia* egy adag nyomtatott petícióval állt a Szent Péter-bazilika lépcsőjén. A lapokon 14 ország 25 főpapjának neve szerepelt, és *Mejia* minden érkezőnek adott belőlük. Később *Reuss* mainzi segédpüspök váltotta fel. A lapok osztása békésen folyt, mígnem feltűnt *Felici* érsek hatalmas, dühödtt alakja. Az érsek megpróbálta elvenni *Reuss* püspöktől a lapokat, dulakodás támadt, s végül is a püspök odaadta a paksamétát.

Délelőtt, a szavazás megkezdése előtt *Tisserant* bíboros a zsinati elöljáróság elnökeként és a moderátorok nevében a közgyűléshez fordult az ügygel kapcsolatban. A körlevelek terjesztése – mondta – „a leghatározottabban elítélendő”, különösen ha a vonatkozó tervezetet már jóváhagyta a szükséges kétharmados többség. Az eljárást a zsinat nyugalma ellen irányulónak, az egyetemes zsinathoz méltatlannak és a zsinati atyák szabadsága elleni támadásnak nevezte. Később a főtitkár bejelentette, hogy a körlevél aláírói között szereplő egyik atya panaszt tett, mert tudomása nélkül használták a nevét. E kedvezőtlen fejlemények következtében a tervezet elfogadásának megakadályozására vonatkozó terv kútba esett.

A tervezetről egészéről tartott szavazás a következő eredményt hozta: 1598-an szavaztak mellette, 503-an ellene. A szokásos menetrendnek megfelelően a moderátor – dekrétumként történő közzététel végett – átadta a tervezetet a pápának, mivel megkapta a szükséges kétharmados többséget.

November 29-én a Ft. *Mejia* körlevelét aláíró 25 zsinati atya közül 18 a következő levelet küldte *Tisserant* bíborosnak:

„A Szent Zsinat elnöke a moderátorokkal együtt a zsinat ez év november 25-i plenáris ülésén panaszt tett és a zsinathoz méltatlannak nevezte, hogy a Szent Péter téren egy olyan dokumentumot terjesztettek, melyet huszonöt zsinati atya írt alá, és arra kérte a résztvevőket, fontolják meg alaposan, ne a kommunikációs eszközökről szóló tervezet ellen szavazzanak-e. A Szent Zsinatnak azonban nincs olyan pozitív törvénye, mely tiltaná ilyen dokumentumok terjesztését; valójában röviddel előtte ugyanígy terjesztettek egy másik dokumentumot is, anélkül hogy a Szent Zsinat elnöke bármilyen említést tett volna róla. Továbbá, ahol a polgári szabadságjogok virágzanak, senkinek nem tiltják sehol a világon, hogy a szavazók figyelmét felhívja szavazatuk nagy jelentőségére, és az sem tiltott, hogy megnyerje őket saját véleményének.

Módszerünk ezért nem tekinthető a zsinat megzavarásának és szabadságát sem sérti. E lépést azért választottuk, mert nem volt más lehetőségünk fellebbezésre.

Mindezek alapján az említett körlevelet és az e sorokat is aláíró zsinati atyák a Szent Zsinat elnökének kijelentését sértésnek tekintik, és remélik, hogy Őeminenciája a zsinat elnökségének elnöke, az ügyről jobban tájékozódván, módot talál majd a helyreigazításra.”

Tisserant bíboros december 2-án mindegyik aláírónak külön levélben válaszolt, a következőképpen:

„...Nagyon kellemetlen számomra, hogy Excellenciátok sértve érzi magát. Szándékom, s ugyanígy a moderátorok szándéka is az volt, hogy gondoskodjunk a zsinat megfelelő rendjéről, mert úgy tűnt, hogy a körlevél szétszórása zavarja azt. Mert ha a Szent Zsinat méltóságát és a

zsinati atyák szabadságát biztosítani akarjuk, nem engedhető meg, hogy a zsinat aulájának közelében, néhány pillanattal a szavazás előtt, egy olyan tervezet szövege ellen agitáljanak, amelyet rendben előkészítettek, rendben beterjesztettek, rendben megvitattak és fejezetről-fejezetre rendben jóváhagytak, és amelyet a zsinat ügyeiben iránymutató normák szerint (61. cikkely, 6. bekezdés) már teljesen jóváhagyottnak lehetett tekinteni.

Egyébként maguk a moderátorok utasítottak engem, hogy ítéljem el ezt az eljárást, miután a zsinati atyák panaszt tettek náluk.

Ennyit mondhatok válaszként az Excellenciád által aláírt levélre. Egyébként pedig biztosíthatom nagyrabecsüléséről. Maradok legodaadóbb testvére

+ Eugenius Tisserant bíboros”

December 4-én a zsinati atyák a Szent Péter-bazilikában megtartott nyilvános ülés keretében 1960 szavazattal 164 ellenében formálisan is végleg jóváhagyták a kommunikációs eszközökről szóló dekrétumot, amit *VI. Pál pápa* rögtön ki is hirdetett.

Még decemberben a Szentatya a szakértőkre vonatkozó új normákat állapított meg:

„1. A főtisztelendő szakértők a rájuk háruló feladatnak megfelelően okosan, körültekintően és objektíven válaszolják meg a bizottságok által eléjük terjesztett kérdéseket.

2. Nem szervezhetnek vélemény- és eszmecsoportokat, nem adhatnak interjút és nyilvánosan nem fejthetik ki a zsinattal kapcsolatos személyes véleményüket.

3. Ne bírálják a zsinatot, kívülállóknak ne szolgáltatassanak híreket a bizottságok tevékenységéről. E tekintetben mindig a Szentatya zsinati ügyekkel kapcsolatos titoktartási kötelezettségéről szóló dekrétumát tartsák szem előtt.”

A harmadik ülésszak megnyitása előtt megjelent még egy utasítás: „Az elnök kifejezett engedélye nélkül, mely a főtítkártól szerezhető be, a zsinat aulájában vagy annak közelében senki semmilyen dokumentumot, értekezést, nyomtatványt, stb. nem terjeszthet. Az előírás betartására a főtítkár köteles ügyelni.”

E normák és előírások minden bizonnyal azok ellen a csoportok ellen irányultak, amelyek igyekeztek nyomást gyakorolni a zsinat többi résztvevőjére.

A liturgiáról szóló tervezet elfogadása és annak végrehajtása

Zauner linzi püspök, a zsinati atyák közül a legismertebb liturgia-szakértő volt a Liturgikus Bizottság tagjaként az az ember, aki az 1963 augusztusában tartott fuldai püspöki konferenciát tájékoztathatta a bizottság által tett lépésekről.

Elmondta, hogy a Liturgikus Bizottság a zsinati atyák által javasolt módosítások megvitatása során mindig azt a célt tartotta szem előtt, hogy olyan szöveget alkosson, amelyik biztonsággal megkaphatja a zsinat közgyűlésének kétharmados támogatását. Ennek köszönhetően – magyarázta – sok kíváncsú pontot kihagytak, például „a népnyelv használatát a klérus nagy részének zsolozsmájában, meghatározott területeken”. Utalt azonban arra is, hogy „a liturgikus előrelépéshez szükségesnek tartott összes fontos kérdést” felvették a tervezetbe, s így az a bizottság által elkészített formájában méltó a támogatásra.

Zauner püspöknek csalódást okozott az 57. cikkely, melyben a koncelebrálásra vonatkozó előírásokat rögzítették. Kijelentette, hogy azt a sok-sok koncelebrálási alkalmat, amit egy korábbi vázlat felsorolt, de a módosításokért felelős albizottság a zsinat előkészítő időszakában eltörölt, nem állították vissza. Ennek még sincsenek komoly következményei, miután „a koncelebrálás alkalmait kiterjesztették a papok gyakorlatilag valamennyi csoportjára”.

Ismertette, hogy a bizottságnak az üléseken különös nehézséget okozott az énekelt szertartások nyelvének kérdése. Voltak olyan tagok, akik kérték, hogy a gregorián énekeket feltétlenül latinul énekeljék, míg mások kijelentették, hogy ez helytelen. Hosszadalmas vita után a bizottság úgy határozott, hogy megkerüli a kérdést, és még burkoltan sem dönt semmiről ez ügyben, körülbelül úgy, hogy – miként a hivatalos kommentár fogalmazott később – „se a gregorián ének eredeti művészi szépsége ne torzulhasson el, se a lelkipásztori gondoskodás ne szenvedjen semmiféle hátrányt”. Utalva a szövegben máshol már ismertetett általános normákra, a 6. fejezet 113. cikkelyében a bizottság, később pedig a zsinat a püspökök belátására bízta, hogy a szent szertartások ünnepélyes éneklésekor a latint vagy a népnyelvet használják.

Zauner püspök arra vonatkozó reménye, hogy a zsinati atyák támogatják az átdolgozott szöveget, a második ülészenken teljesen beigazolódott. A szavazatot leadó körülbelül 2200 zsinati atya közül a 2. fejezet ellen 36-an, a 3. fejezet ellen 30-an, a 4. fejezet ellen 43-an, az összevont 5., 6. és 7. fejezet ellen pedig 21-en szavaztak. A tervezet egészét 2159-en támogatták és 19-en elleneztek; a szavazás 1963. november 22-én, pénteken délelőtt zajlott, Szent X. Pius pápa *Tra le sollicitudini* kezdetű dokumentuma megjelenésének 60. évfordulóján, mely az egész liturgikus mozgalom elindítója volt.

A szavazást követően interjút kaptam *Zauner* püspöktől, aki elmondta, hogy a Liturgikus Konstitúcióban négy fontos alapelv tükröződött. „Az első, hogy az istentiszteletnek közösséginek kell lennie, vagyis a pap mindent a nép aktív közreműködésével végezzen, egyedül semmit se csináljon.” A népnyelv használata – mondta – a közreműködés alapvető feltétele.

A második alapelv az, hogy a hívőknek közvetlenül kell gyarapodniuk a Szentírásból, nem pedig csak a prédikáció révén. „Ezentúl minden liturgikus szertartásnak – beleértve az esküvői szertartást is – részét képezik a szentírási olvasmányok.”

A harmadik alapelv az, hogy a nép a liturgikus istentisztelet révén ne csak imádkozzon, hanem tanuljon is. Ez különösen fontos azokon a missziós területeken – mondta a püspök –, ahol a pap csak ritkán tudja meglátogatni plébániáit. Szükség van erre azokban az országokban is, amelyek üldöztetést szenvednek, és ahol a vallásoktatás gyakran tilos a misén kívül. Szabad társadalmakban is fennáll ugyanez a szükségszerűség; az élet olyan gyorsan zajlik, hogy ha a hívők a misén nem kapnának oktatást, idő hiányában gyakran egyáltalán nem jutnának hozzá.

A negyedik alapelv főleg a missziós országokra alkalmazható. „Ahol olyan törzsi szokások vannak, amelyek nem hordoznak babonás elemeket, e szokások a liturgia részévé tehetők” – mondta *Zauner* püspök. Ezt az adaptációként ismert eljárást „csak az adott nyelvterület szakértőit is segítségül hívó püspöki konferencia engedélyével szabad alkalmazni. Az adaptáció végrehajtásához szükség van a Szentszék jóváhagyására is.”

A püspök elmondta, hogy „nagyon elégedett” a Liturgikus Konstitúcióval, és sose gondolta volna, „hogyan ennyit elérünk”.

A végleges formális szavazás december 4-én, a második ülészak zárónapján *VI. Pál pápa* jelenlétében zajlott le. Beszédében a pápa utalt rá, hogy a szent liturgiáról szóló tervezetet tárgyalta a zsinat elsőként, és a téma „*belső jelessége* és az egyház életében elfoglalt jelentősége miatt is az első bizonyos értelemben”. Az új Liturgikus Konstitúció – mondotta – egyszerűsíteni fogja a liturgikus szertartásokat, a nép számára érthetőbbé teszi azokat, nyelvhasználatát pedig az adott nép által beszélthez igazítja. Nincs szó a liturgia gazdagságának csorbításáról – mondta a pápa. „Ellenkezőleg, szeretnénk liturgiánkat tisztábbá, hívebbé, az igazság és a kegyelem forrásaival jobban egyezővé tenni, és úgy átalakítani, hogy alkalmasabb legyen a nép spirituális örökségének hordozására.”

Közben szétosztották a szavazólapokat és megkérték a zsinati atyákat, hogy adják le szavazataikat a Liturgikus Konstitúció mellett vagy ellen. A számítógép pillanatok alatt kiszámolta és közölte az eredményt: 2147 szavazat mellette, 4 ellene. A bejelentést kitörő taps fogadta.

Ekkor felállt *Pál pápa* és ünnepélyesen kihirdette a konstitúciót, az I. Vatikáni Zsinatétól eltérő formulát használván. Most erősebb hangsúly került a püspökök szerepére: „A szent és oszthatatlan Szentháromság, az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében. A rendben összegyűlt II. szent és egyetemes vatikáni zsinaton most felolvasott dekrétum elnyerte a zsinati atyák tetszését. Mi pedig, a Krisztustól Nekünk adott apostoli hatalom alapján, a tisztelendő atyákkal együtt a Szentlélekben jóváhagyjuk és megerősítjük e dekrétumot és megparancsoljuk, hogy ami a zsinaton elkészült, hirdettessék ki Isten dicsőségére.” Az aulát ismét taps töltötte be.

Jónéhányan, köztük *Zauner* püspök is, azt várták, hogy a Szentatya azonnal hatályba lépteti a Liturgikus Konstitúciót. Ehelyett bejelentették, hogy *vacatio legis* következik, vagyis a törvény hatályba lépését elhalasztják 1964. február 16-ig, nagyböjt első vasárnapjáig. Addig a pápa ki fogja hirdetni, milyen módon kell érvényt szerezni a konstitúció egyes rendelkezéseinek. Ez a halasztás lehetővé tette a püspököknek, hogy egyházmegyéjük papjait és híveit megismertethessék a jövőbeni változásokkal.

1964. január 29-én a *L'Osservatore Romano*-ban megjelent *VI. Pál pápa motu proprio*-ja, a tárgyra vonatkozó utasítások. A pápa ebben lényegében arról szól, hogy a Liturgikus Konstitúció nem minden része léptethető egyszerre hatályba, mivel új liturgikus könyveket kell készíteni, és bejelenti, hogy a feladat elvégzésére különleges bizottságot nevez ki.

Másnap a *L'Osservatore Romano* közölte *Salvatore Marsili* bencés liturgia-szakértő kommentárját, mely nagyon csalódottan szólt a *motu proprio*-ról: „miközben látszólag hatályba lépteti a konstitúciót, gyakorlatilag újabb halasztást jelent”.

Szerencsém volt, hamarosan találkoztam *Marsili* atyával, akitől megtudtam, hogy az ő szemében a *motu proprio* „katasztrófa”. Elmondta, hogy a Liturgikus Konstitúció rendkívül nyitott, expanzív, „most pedig a pápa ismét elzárta az utat”. A Liturgikus Bizottságban – mondta – mindenki tudja, hogy a pápának három különböző változatot készítettek a dokumentumból. Azt, amelyik végülis eljutott hozzá, *Felici* érsek annyira átalakította, hogy az részben egyenesen ellentmond a kihirdetett konstitúciónak. Sajnos *Pál pápa*, megbízva a főtítkárból, engedélyezte a szöveg nyilvánosságra hozatalát.

A *motu proprio* megjelenését követő huszonnégy órában a vatikáni államtitkárság irodájában elszabadult a pokol. Tanácstalan és dühödt püspökök telefonhívásainak és táviratainak áradata özönlött a világ minden részéből. *Angelo Dell'Acqua*, az államtitkárság

érseke később elmondta, hogy ez a hivatal egész addigi történetében nem élt át ilyen napot. A helyzetet csak tovább rontotta, hogy a *L'Osservatore Romano*ban január 31-én a *motu proprio*nak egy olyan olasz fordítása jelent meg, mely nem egyezett a két nappal korábban nyilvánosságra hozott latin szöveggel.

A *motu proprio* ellen felhozott legfőbb panasz talán az volt, hogy nem 1964. február 16-tól engedélyezte a népnyelv használatát a liturgiában. Hamarosan tudósítások jelentek meg a sajtóban, hogy a francia püspökök – figyelmen kívül hagyva ezt – áttérnek a népnyelvre. A német püspökök a történetek tisztázására azonnal Rómába küldték egyik vezető teológusukat, *Johannes Wagnert*. *Lercaro* bolognai bíboros nagyon felháborodott, és bejelentette, hogy elmegy Rómába és felkeresi a pápát.

Közben a Vatikánban a jogászok szorgosan dolgoztak, keresték a kiutat a dilemmából. Végül azt a megoldást választották, hogy az apostoli nunciusok illetve delegátusok révén világszerte tájékoztatták a püspöki konferenciákat, hogy a *L'Osservatore Romano*ban megjelent *motu proprio*t visszavonták, és zajlanak az előkészületek egy másik változat megjelentetésére az *Acta Apostolicae Sedis*ben, a Szentszék egyetlen hivatalos orgánumában. (Jogi nyelven ez azt jelenti, hogy egyetlen vatikáni dokumentum sem hivatalos, míg meg nem jelenik az *Acta Apostolicae Sedis*ben.) Március 2-án egy kis füzetben kiadták és szétküldték a püspököknek a *Motu proprio* hivatalos szövegét, aszerint a tizenötödik változat szerint, amelyet az *Acta Apostolicae Sedis*ben kívántak megjelentetni. Ez a pár lap sok zsinati atya számára a Római Kúria fölött aratott győzelmet szimbolizálta.

Március 5-én a *L'Osservatore Romano* a Liturgikus Konstitúció végrehajtására létrehozott bizottság felállításáról adott hírt, ahogy *Pál pápa motu proprio*jában megígérte. Az új bizottságnak 42 tagja volt 26 ország képviselőjében, elnöke *Lercaro* bíboros lett. A bizottság többségét olyanok adták, akik előzőleg tagjai voltak a Liturgikus Bizottságnak is, de sokan mások is bekerültek; a titkár *Annibale Bugnini* CM lett, ő töltötte be ugyanezt a funkciót a Liturgikus Előkészítő Bizottságban is.

Nagy meglepetésre a bizottságnak tagja lett az a *Felici* érsek is, akinek piros ceruzája alapos nyomot hagyott a *motu proprio*n, és aki a zsinati atyáknak jókora izgalmakat, a Szentatyának pedig nem kis zavart okozott. Mivel érdemelte ki, hogy helyet kapjon a bizottságban? Egyházbíró volt, nem *liturgikus*. Kinevezését pater *Bugnini* kezdeményezte, aki úgy vélekedett, hogy az érseknek ezzel kell megköszönni, amit még egy korábbi szakaszban tett a tervezetért, amikor a 80 esztendőes *Gaetano Cicognani* bíboros, az államtitkár bátyja, a Liturgikus Előkészítő Bizottság elnöke vonakodott megadni jóváhagyását. A Rítuskongregáció erősen konzervatív tagjai akarták rávenni aláírásának megtagadására. *Felici* érsek, aki rendszeresen beszámolt *János pápának* a tervezetek és a postázás állapotáról, válaszolt a *Cicognani* bíborossal kapcsolatos nehézségeit. A bíboros aláírása nélkül a tervezet zsákutcába jutott volna, hiába hagyta már jóvá az előírt többség a bizottságban. Még ott a kihallgatáson kitervelték, hogyan szerezzék meg az aláírást.

János pápa magához hívatta államtitkárát és megbízta, hogy keresse fel testvérét, és addig ne jöjjön vissza, míg a tervezet rendben alá nincs írva. Az államtitkár 1962. február 1-jén elment testvére irodájába, az előtte nyíló folyosón ott találta *Felici* érseket és pater *Bugnini*t, és tájékoztatta testvérét *János pápa* kívánságáról. A Liturgikus Előkészítő Bizottság egyik szakértője később elmondta, hogy az idős bíboros szinte sírva lengette a papírlapot a levegőben és azt mondta: „Azt akarják, hogy írjam alá, én viszont nem tudom, akarom-e.” Aztán letette az íróasztalára, fogott egy tollat és aláírta. Négy nappal később meghalt.

A harmadik ülés szak. 1964. szeptember 14 – november 21.

Sietség az ördögtől származik

Nem sokkal a második ülés szak befejezése után a német *Franz Hengsbach*, Essen püspöke a következőket írta az Amerika 1964. január 4-i számában: „Ha lezárul a hátralevő 5 vagy 6 lényeges tervezet megtárgyalása, minden további témát direktóriumokban vagy kézikönyvekben kellene feldolgozni, melyeket a zsinat által létrehozott és alapvető iránymutatásait követő bizottságok állítanak össze”. E kézikönyvek mintegy vezérfonalat adnának, „de nem lenne olyan tekintélyük, mint maguknak a zsinati döntéseknek”.

Ekkor még 13 tervezet szerepelt a zsinat napirendjén. A kérdés az volt, melyik az az 5 vagy 6 tervezet, amelyeket a püspök lényegesnek tart. A német főpapok egyik vezető alakjaként minden bizonnyal megragadhatta ezt az alkalmat az európai szövetség új politikájának ismertetésére. Ha tényleg így volt, számítani lehetett rá, hogy a zsinat Koordinációs Bizottsága hamarosan ebbe az irányba mozdul.

S valóban, 11 nappal *Hengsbach* püspök cikkének megjelenése után a Vatikánban összeült a 9 tagú Koordinációs Bizottság, és olyan drasztikus, forradalmian új határozatokat hozott, hogy azok meg nem történtté tettek 6 fontos zsinati dokumentumra fordított 4 évnyi előkészítő munkát.

A Koordinációs Bizottság utasította a Keleti Egyházakkal Foglalkozó Bizottságot, hogy tervezetét rövidítse le „néhány lényeges pontra”. A Papság és a Hívők Bizottságát felszólította, hogy a papokról szóló dekrétumából javaslatokat készítsen. A dekrétumot végül is pontosan 100 oldalra rövidítették le. A Szemináriumi és Oktatási Bizottság utasítást kapott, hogy a szemináriumi képzésről szóló konstitúciójában „javaslatok formájában a lényeges kérdésekre szorítkozzon... Az anyag további részét az Egyházi Törvénykönyv újabb revíziójához vagy a Szentszék által kibocsátott speciális utasításokhoz használják majd fel.” A bizottságot arra is felszólították, hogy rövidítse le a katolikus iskolákról szóló konstitúcióját. A Szerzetesi Bizottságot utasították, hogy 34 oldalas konstitúcióját rövidítse le „a lényeges pontokra”. A Szentségekkel Foglalkozó Bizottság ugyanilyen instrukciókat kapott a házasság szentségéről szóló dekrétumára vonatkozóan. 3 hónappal később a Koordinációs Bizottság utasította a Missziós Bizottságot, hogy a missziókról szóló dekrétumát fogja rövidebbre. Így már csak 7 tervezet maradt hátra.

Amikor e döntésekről a főtitkár 1964. május 11-én levélben tájékoztatta a zsinati atyákat, azt is értesre adta, hogy a zsinaton a lerövidített tervezeteket szavazásra bocsátják ugyan, vitát azonban nem kezdenek róluk.

Ezek szerint tehát a most felsorolt tervezeteket tekintették másodlagos jelentőségűeknek. Vagyis azokat tartották „lényegeseknek”, amelyekkel az említett intézkedések nem foglalkoztak – a kinyilatkoztatásról, az Egyházzal, a püspökökről, az ökumenizmusról, a laikus apostolkodásról, illetve az Egyház és a mai világ viszonyáról szóló tervezeteket. Márpedig összességében épp ez a 6 tervezet volt a német ajkú zsinati atyák és az európai szövetség számára a legfontosabb, és ezeket tartották leginkább ellenőrzésük alatt. Kettővel – a laikus apostolkodásról és az Egyház és a mai világ viszonyáról szóló tervezetekkel – kapcsolatban a Laikus Apostolkodás Bizottsága volt illetékes, melynek tagjai közé a zsinat elején *Hengsbach* püspököt választották meg a legtöbb szavazattal.

A másik 7 tervezet „javaslat”-tá visszaminősítésével a zsinat munkáját próbálták felgyorsítani. Zsinati atyák egyénileg, de püspöki konferenciák testületileg is jónéhány

hivatalos petícióban kérték, hogy folyják gyorsabban a zsinat; az Egyesült Államok püspökei pl. hivatalosan folyamodtak a pápához, kérvén, hogy a zsinat harmadik ülősszaka legyen az utolsó. Másfelől azonban a Koordinációs Bizottság által választott megoldás egyáltalán nem volt reális. A bizottság mind a 9 tagjának előre tudnia kellett volna, hogy határozataikat, de legalábbis a papokra vonatkozó javaslatokat a zsinati atyák el fogják vetni, hiszen hogy is ajánlhatnának a püspökök papjaiknak mindössze 100 sort, melyet ráadásul nem is vitat meg a zsinat, miután saját püspöki szerepükről rendkívül részletesen szölkak?

A Koordinációs Bizottság határozata mögött azonban talán más is meghúzódott. A zsinati bizottságok irányítása az európai szövetség kezében volt. A bizottságoknak azonban nem volt felhatalmazása, hogy egy-egy tervezet általuk nem kielégítőnek ítélt részét vagy részeit elhagyják. A Koordinációs Bizottságnak viszont a maga részéről volt ilyen felhatalmazása, és élt is ezzel az előjogával, amennyiben a különböző bizottságokat tervezeteik lerövidítésére utasította, s ezáltal kiiktatta a számára nem kívánatos részek többségét, még ha nem is mindet. A 7 tervezet a rövidített formában aztán megint bővíthető a zsinat plénumának új javaslatai alapján.

Április vége felé *Döpfner* bíboros levelet írt a német, osztrák, luxemburgi, svájci és skandináv püspököknek, és meghívta őket egy zsinati ügyekkel foglalkozó konferenciára, melyet május 19. és 22. között terveztek Innsbruckban. Hivatkozva a Koordinációs Bizottságnak arra a határozatára, hogy a javaslatokat ne vitassák meg, utalt rá, hogy ebben az ügyben még nem hangzott el az utolsó szó; az is „nyitott kérdés, hogy lesz-e negyedik ülősszak vagy sem”. Most is meghívást kapnak – folytatta a bíboros – azoknak a szomszédos országoknak a megfigyelői, akiket már Fuldába és Münchenbe is meghívtak. Azt is bejelentette, hogy a korábbi évekhez hasonlóan, akik „körünkből valamelyik zsinati bizottságnak tagjai, az általuk választott szakértők segítségével javaslatokat készítenek az egyes tervezetekhez, melyek vitaanyagul szolgálnak majd”. Rámutatott, hogy a konferencia korai időpontja nagy előnyt jelent, mert „ily módon javaslatainkat időben eljuttathatjuk más országok zsinati atyáinak, akik kérték ezt”.

A Koordinációs Bizottság június 26-i újabb összejövetelén más lépéseket is tett a zsinat munkájának meggyorsítása érdekében. A *VI. Pál pápa* által július 2-án jóváhagyott intézkedések ügyrendi módosításokat tartalmaztak. Ettől kezdve minden bíborosnak és zsinati atyának, ha szólni kívánt, a főtitkárhoz írásban be kellett nyújtania beszéde összefoglalását, mégpedig „a téma vitájának megkezdése előtt legalább 5 nappal”. Ez gyakorlatilag kizárta a tervezetek elutasíthatóságát. A *XXIII. János pápa* által eredetileg jóváhagyott ügyrend szerint bármely zsinati atya tájékoztathatta a főtitkárt, hogy szólni kíván egy adott nyilatkozat elfogadása ellen, és mihelyt rákerült a sor a felszólalók között, meg kellett neki adni a szót. A második ülősszakon ezt a kérést öt aláírással is alá kellett támasztani. Most viszont a rendelkezés egyik újonnan beiktatott záradéka szerint ilyen kérést legalább hetven zsinati atya nevében lehetett csak benyújtani. Ahogy várható volt, ezzel eredményesen kedvét szeghették azoknak, akik nem tartoztak valamelyik jól szervezett csoporthoz. Az intézkedés rendkívül hatásosnak bizonyult a kisebbségi vélemények elhallgattatására.

Július 7-én a főtitkár postán értesítette a zsinati atyákat, hogy a harmadik ülősszakon a következő sorrendben bocsátják vitára és szavazásra a tervezeteket: az Egyházzról, a püspökökről, az ökumenizmusról, az isteni kinyilatkoztatásról, a laikus apostolkodásról ill. az Egyház és a mai világ viszonyáról szóló tervezet. A többi, javaslatokká rövidített tervezet, melyeket nem fognak megvitatni, „abban a sorrendben és olyan módon bocsátják szavazásra, ahogyan a maga idején a moderátorok meghatározzák”.

Szervezkedik az ellenzék

Sokáig úgy tűnt, mintha az európai szövetség zavartalanul uralná a zsinatot. Ez nem lett volna szerencsés, mivel mindenfajta – pénzügyi, politikai, katonai, akadémikus vagy teológiai – hatalom szükségszerűen visszaél helyzetével, ha monopolizálódik. A zsinat előrehaladtával azonban legalább fél tucat szervezett ellenzéki csoport jött létre, és jó szolgálatot tettek: elfogadás előtt a tervezetek pontosabb és gondosabb áttekintésére kényszerítették a többséget.

Már láttuk, miként jött létre a Püspöki Titkárság a szerzetesekre vonatkozó szövegek érdekében és hogyan működött folyamatosan együtt az Általános Rendi Elöljárók Római Uniójával.

A harmadik ülészen Heenan westminsteri (korábban liverpooli) érsek megalapította a Szent Pál Konferenciát, azt az angol nyelvű csoportosulást, mely gyakorlati természetű ügyekre helyezte a fő hangsúlyt. A csoport tagjai főként a Brit Nemzetközösség országaiból, illetve Írországból és az Egyesült Államokból származtak.

Egy későbbi fejezetben tárgyalandó másik ellenzéki csoportosuláshoz 35 bíboros és 5 általános rendi előljáró tartozott, ők kifejezetten a kollegialitás problémájával foglalkoztak.

A louisianai *Philip Hannan*, New Orleans érseke a zsinat legvégén alakított ellenzéki csoportot annak érdekében, hogy biztosabban érvényt szerezzen bizonyos módosító javaslatoknak, melyeket az Egyház és a mai világ viszonyáról készült tervezet háborúval foglalkozó fejezetébe akart felvetetni.

Siri genovai bíboros a genovai szeminárium tanárával, Mons. *Luigi Rossival* együttműködve jónéhány véleményezést és kommentárt készített és bocsátott rendelkezésre azokról a tervezetekről, melyek az olasz, valamint az európai és latin-amerikai spanyol és portugál nyelvű püspöki karok konzervatív tagjai között forogtak.

E hat szervezett ellenzéki csoport mellett, melyeket a sajtó vagy nem vett figyelembe, vagy nem ismert, volt egy Zsinati Atyák Nemzetközi Csoportosulása (latinul *Coetus Internationalis Patrum*) elnevezésű csoport, melyet – a Római Kúriával együtt – a konzervativizmus fellegváraként és a zsinat progresszív szárnyának fékjeként lehet jellemezni. Ez a csoport sok elviselhetetlen írást fedezett fel újságokban, folyóiratokban és könyvekben. Alapítója és mozgatója a brazil *Geraldo de Proenca Sigaud*, Diamantina érseke volt. A csoport azzal a céllal alakult, hogy érvényesülési lehetőséget biztosítson a konzervatív kisebbségi véleményeknek is.

Az első és második ülészen *Sigaud* érsek hetente tartott üléseket, de az olasz tagok kiléptek a csoportból, amikor híre jött, hogy *Monsignore Loris Capovilla*, XXIII. János pápa személyi titkára úgy nyilatkozott, hogy a Római Kúriának címzett támadásokat nem fogja a pápa személye ellen irányulóknak tekinteni. Újabb lendületet adott azoknak a hangoknak a sokasága, melyek tiltakoztak az ellen, hogy a Boldogságos Szűz Máriáról szóló szövegtervezetet kombinálják az Egyházzal szólóval. Ugyanis miként *Sigaud* érsek mondta, ez annak bizonyossága, hogy a zsinati atyák közül sokan „megkísérelték a zsinatot az Egyház hagyományos tanításának irányába terelni. A konzervatív bíborosok közül azonban a harmadik ülészen senki sem merte támogatni a szervezetet, mígnem 1964. szeptember 29-én Santos manilai érsek elvállalta, hogy szóvivőként képviselje a bíborosi testületben.

A csoport létrehozott egy kis nyomdát, amit a Vatikán közelében helyeztek üzembe. Három nappal Santos bíborossal tartott megbeszélése után *Sigaud* érsek kiadott egy kis füzetet, melyben bejelentette, hogy a Zsinati Atyák Nemzetközi Csoportosulása minden kedden este tart megbeszélést, mely nyitott minden zsinati atya számára. A bejelentés szerint a megbeszéléseknek az a célja, hogy „teológusok segítségével az Egyház hagyományos tanításának fényében és a pápai megnyilatkozásokkal összhangban tanulmányozzák a zsinati tervezeteket”. Az ülések védnökei Santos, *Ruffini*, *Siri*, *Larraona* és *Browne* bíborosok voltak.

A Nemzetközi Csoportosulás rövidesen olyan aktívvá és befolyásossá vált, hogy kivívta az európai szövetség felháborodását, és a szövetség egyik bíborosa kijelentette, hogy *Sigaud* érsek nem a földön jár. A német püspökök által megbízott KNA hírügynökség megkövesedett konzervatívnak nevezte, őt és csoportját pedig olyan embereként jellemezte, akik fejüket a homokba fúrva dolgoznak a zsinat céljai ellen. A körlevelek, tervezetkommentárok, módosító javaslatok és véleményezések azonban végtelen áradatként özönlöttek *Sigaud* érsek és a csoportjához tartozó püspökök és teológusok tollából. Már jóval az egyes témák sorra kerülése előtt gondos programot dolgoztak ki, mely pontosan rögzítette, a tervezet mely szempontjait kell szóban vagy írásban támogatni illetve támadni.

1963. november 9-én, a második ülészakon a csoport egyik legaktívabb tagja, *Carli* püspök levelet írt *VI. Pál pápának*, melyben igyekezett rávenni, „kérje meg a moderátor bíborosokat, tartózkodjanak mindennemű saját nevükben tett hivatalos megnyilatkozástól az aulában is, de azon kívül is”. Mindenkinek úgy tűnik, hogy a moderátorok „a pápa gondolatainak közvetítői” – írta –, és fennáll a gyanú, hogy hajlamosak „egy bizonyos irányt” követni. *Ruffini* bíboros azonban nem értett egyet a levél elküldésével, s így az nem is jutott el a Szentatyához. *Joseph Ratzinger*, *Frings* bíboros személyes tanácsadója egy nap másokkal ebédelvén elmondta, hogy a liberálisok – miután a zsinati bizottságokban többségbe kerültek – arra számítottak, hogy szabad kezük lesz a zsinaton. Az aulában elhangzott beszédekből és szavazásokból azonban bizonyos ellenállást kezdenek érzékelni javaslataikkal szemben, s ezt a bizottságoknak figyelembe kell venniük a tervezetek átdolgozásakor. *Ratzinger* nem tudta, hogy *Sigaud* érsek is ott ül, mindent hall és e beismerését hallatán jót nevet magában.

Információéhség

Az 1869. december 8-án kezdődött I. Vatikáni Zsinaton köztudottan nagyon rosszak voltak az akusztikai viszonyok. Az összes plenáris ülést hangosító-berendezés nélkül tartották a Szent Péter-bazilika egyik hajójában. Az elején még az erős hangú felszólalókat sem hallotta mindenki, ezért lecsökkentették az aula méreteit. De a hétszáz zsinati atya közül sokan még ekkor sem értettek mindent a beszédekből.

A II. Vatikáni Zsinaton – a hibátlanul működő hangosító-berendezésnek köszönhetően – a kétezer zsinati atya közül soha senki nem panaszkodott az érthetőségre. A négy ülészak alatt a berendezés egyetlen alkalommal sem mondta fel a szolgálatot, de még csak megszakítani sem kellett miatta ülést. Az akusztikai viszonyokból adódó problémát a Vatikáni Rádió technikusai oldották meg, és a hangszórókból kristálytiszt latin beszéd hallatszott.

A kitűnő érthetőség ellenére sokan voltak csalódottak, mert szinkrontolmácsolásra is számítottak. *Mauro Ercole* úr, a Vatikáni Rádió mérnöke kijelentette, hogy nem műszaki problémáról van szó. Végeztek kísérleteket, és sikerült megoldani minden műszaki problémát. A probléma nem is anyagi jellegű volt, miután *Richard Cushing* bostoni bíboros felajánlotta a szinkrontolmácsolás teljes finanszírozását.

1963. október 29-én, a második ülészak közepe táján *John Krol* philadelphiai érsek, a zsinat egyik másodtitkára azt mondta egy sajtóértekezleten, hogy „személyes problémák miatt” nincs szinkrontolmácsolás.

A negyedik ülészak kezdetére erről már mindenki rég megfeledkezett. Két kaliforniai pap, *Daniel J. O'Hanlon* Los Gatos-i jezsuita atya és *Frank B. Norris* menló-i szulpiciánus atya azonban úgy látta, hogy munkájukhoz feltétlen szükségük van szinkrontolmács-berendezésre. A két atya fordította az üléseken a hozzászólásokat az angol nyelvű megfigyelők és vendégek számára, akiknek azonban a negyedik ülészakra úgy megnőtt a száma, hogy ettől kezdve a puszta emberi hang nem juthatott el mindegyikükhöz. Bár a két pap nem rendelkezett kimondott képzettséggel, 1965. szeptember 30-án hozzáfogtak a szinkrontolmácsoláshoz, és a zsinat végéig így is látták el feladatukat.

A berendezés működésére felfigyelt néhány püspök. Ők is szerettek volna hozzájutni valami hasonlóhoz. *O'Hanlon* és *Norris* atya valamint *Ercole* úr is úgy nyilatkozott, hogy nem jelentene nehézséget az angolul értő zsinati atyák fejhallgatóit is rákapcsolni ugyanarra a mikrofonra. Ugyanezt a rendszert lehetett volna alkalmazni a többi öt nyelv esetében is.

Szélesebb körben azonban nem vezették be a szinkrontolmácsolást, elsősorban azért, mert néhány zsinati atya kifogásolta, attól tartván, hogy hozzászólásaikat esetleg nem pontosan fordítják. Miután a tanítással kapcsolatos dolgokról volt szó, féltek, hogy egy-egy szó vagy mondat helytelen fordítása miatt szavaikat félremagyarázhatják, és ezért inkább latinul kívántak beszélni a plenáris üléseken.

Volt még valami, ami hozzájárult a zsinat gyenge belső kommunikációjához. Nem létezett semmilyen hivatalos kiadvány, mely napról-napra közölte volna a szóbeli és írásbeli hozzászólásokat. Míg a világ minden más felelős törvényhozó testületében jogában áll a tagoknak, hogy hozzájuthassanak valamennyi beszéd teljes szövegéhez, ez a II. Vatikáni Zsinaton nem teljesült.

Többen kétségbe vonták annak szükségességét és egyáltalán lehetséges voltát, hogy az írásbeli és szóbeli hozzászólások teljes szövegét kinyomtassák, illetve szétosszák az atyáknak. Ez naponta több mint 100 oldalnyi anyagot jelentett volna. Ha mindenki minden nap nem is tudta volna elolvasni az összes hozzászólást, az atyák, illetve a vita tárgyában képzett szakértők mégis örültek volna, ha gondosan tanulmányozhatták volna a hozzászólásokat, ami abban is segíthetett volna nekik, hogy javaslataikat és módosításaikat pontosabban fogalmazzák meg, illetve terjesszék elő.

Az ideális megoldás az lett volna, ha a szóbeli és írásbeli hozzászólások teljes szövegét kiadták volna latin eredetiben, egy olyan 15 soros, latin nyelvű bevezetővel együtt, melyben a hozzászóló maga foglalta volna össze javaslatait. Ily módon minden zsinati atyának megbízható írásos összefoglalása lett volna az összes hozzászólásról, a számára különösen érdekes szövegeket pedig pontosan átnézhetette volna. Ha pedig biztosan tudhatták volna, hogy írásos hozzászólásaik eljutnak a közgyűlés tagjainak kezébe, valószínűleg kevesebben ragaszkodtak volna a szóbeli hozzászóláshoz.

E hivatalos napi kiadvány hiánya volt a II. Vatikánum egyik legnagyobb gyengéje. Kiegészítő megoldásként sok püspök fizetett elő a *L'Osservatore Romanora*, mely az első ülészak alatt rövid olasz, angol, német, francia és spanyol nyelvű összefoglalókat közölt valamennyi plenáris ülésről. A II. ülészaktól azonban már csak az olasz változat jelent meg.

William K. Leahy, a philadelphiai Overbrook St. Charles Szemináriumának tanára a II. Vatikáni Zsinat kezdetén a Biblikus Intézetben tanult. A zsinattól jelentős teológiai újjáéledést várt. Megrémült azonban, amikor látta, hogy az amerikai püspököket a teológiai gondolkodásnak ez a gyors áradata nyilvánvalóan nem ragadja magával. Arra a következtetésre jutott, hogy ennek az aulában zajló viták pontos természetét felfedő információk hiánya az oka. Erre kiterelve, hogy az amerikai püspököknek minden nap készít egy angol nyelvű összefoglalót a zsinat pléniumán felolvasott hozzászólásokról. Áttekintését *Council Digest*nek nevezte el és naponta adta ki fiatal papok maroknyi csoportjának segítségével. Az első szám 1963. szeptember 30-án, a második ülészak első ülésének napján jelent meg, és a füzetcskéket megszakítás nélkül adták ki egészen a negyedik ülészak utolsó üléséig.

A *Council Digest* megjelentetését az Egyesült Államok püspöki konferenciájának hivatala engedélyezte „az Egyesült Államok püspökeinek tájékoztatása végett”. Mivel *Ft. Leahy* csapata olyan tudós teológusokból állt, akik használták is a szóbeli hozzászólások tényleges szövegeit, a püspökök számára a *Council Digest* vált az ülések autentikus beszámolójává. Eleinte 200 példányt nyomtak az amerikai, 70-et pedig a kanadai püspököknek. Hamarosan azonban 750 példányra nőtt az igény, mert több mint 25 ország angol ajkú püspökei vártak feszülten ezekre az autentikus összefoglalókra.

Nagyon sajátos helyzet volt, hogy a zsinati atyák, akik bármit előterjeszthettek és a második ülészak végén ünnepélyesen hirdették ki a kommunikációs eszközökről szóló dekrétumot, melyben az információ jogáról beszélnek, miután nem egyesítették erőfeszítéseiket, saját maguk számára nem voltak képesek elérni, hogy saját zsinatukról megfelelő hivatalos információhoz jussanak.

A Boldogságos Szűz és az Egyház

A harmadik ülészakon az Egyházzal szülő tervezet „A zarándok Egyház eszkatologikus természete és kapcsolata a mennyi Egyházzal” című 7. fejezetével kezdődött a vita. Ezt a fejezetet *XXIII. János pápa* kívánságára vették fel a tervezetbe. A keresztény élet eszkatologikus jellegét a szöveg olyan „folytonosságként” írta le, „mely a földön kezdődik és a mennyben éri el kiteljesedését”. Alaptanítása, hogy a földi és a mennyi Egyház Isten egyetlen népét és Krisztus egyetlen Misztikus Testét alkotja.

Urbani velencei bíboros kielégítőnek nevezte a fejezet felépítését, s hozzátette, hogy az a második ülészakon *Frings* bíboros által a német és skandináv püspökök nevében kifejtett gondolatoknak felel meg.

Jeruzsálem latin pátriárkája, *Alberto Gori* súlyos kifogásokat emelt a fejezettel szemben. Szerinte a szövegnek nem kellene hallgatnia „a pokol létéről, arról, hogy a pokol örök”, valamint a „személyes kárhozat” lehetőségéről. Ezek kimondottan kinyilatkoztatott igazságok, és manapság is megfelelő hangsúlyt kell kapniuk. Nagyon sokan – mondta – mintha visszariadnának, hogy beszédükben nyíltan és világosan kimondják ezeket a tanokat.

A libanoni *Ignace Ziadé*, Bejrut maronita érseke szerint a tervezet igen ritkán említi a Szentháromság harmadik személyét. „Nagyon egyszerű, amiről beszélni akarok. Hogy lehet eszkatologikus meghívásunkról szólni a Szentlélek kihagyásával?” A keleti Egyházakhoz tartozók – mondta – egy ilyen hiányos hitvallásban képtelenek fölismerni a maguk Szentlélekre vonatkozó hagyományos tanítását.

Másnap fogtak hozzá a 8., egyben utolsó fejezet áttekintéséhez. Ez volt a Boldogságos Szűzről szülő szöveg, mely most az Egyházzal szülő tervezet egy fejezetét alkotta, már nem volt külön tervezet.

A szöveg két, erősen eltérő szemléletű szakértő – Mons. *Philips* és *Pater Balic* – kompromisszumaként született. Mons. *Philips* sürgette, hogy hagyják ki az „Egyház Édesanyja” és a „Közvetítő” titulusokat, a Teológiai Bizottság azonban úgy határozott, hogy a „Közvetítő”-t felveszi a szövegbe, mert biztosra vette, hogy ha a két titulus közül egyik sem szerepel benne, nem kap a jóváhagyáshoz szükséges mértékű támogatást a zsinati atyáktól.

A fejezet vitájában 33 zsinati atya szólalt fel. *Ruffini* palermói bíboros elmondta, hogy a tervezet „szinte fátylat borít” Máriának a megváltásban Isten akaratából játszott szerepére. És miután a szöveg közelebbről nem részletezi azt a megállapítást, hogy a „Mediatrice” a Boldogságos Szűznek kölcsönzött egyik titulus, világosan meg kell magyarázni, mit jelent ez a titulus, hogy a „nem katolikusok megérthessék, hogy a titulus alkalmazása nem csökkenti Krisztus méltóságát, aki az egyetlen abszolút szükséges közvetítő”.

A lengyel *Stefan Wyszyński*, Varsó bíborosa, aki 70 lengyel püspök nevében beszélt, *Pál pápa Ecclesiam suam* enciklikájára hívta fel a figyelmet, mely körülbelül hat héttel korábban jelent meg. Ebben az enciklikában a pápa a Boldogságos Szűznek az Egyház életében betöltött alapvető jelentőségére irányítja rá a figyelmet. Ebből a megerősítésből kiindulva a lengyel püspökök memorandumot küldtek *Pál pápának*, kérve, hogy proklamálja: a Boldogságos Szűz „az Egyház Édesanyja”. Azt is kérte, hogy a Boldogságos Szűzről szülő fejezet a tervezetnek ne az utolsó, hanem a 2. fejezete legyen, így több figyelmet kapna és jobban kifejezné a Boldogságos Szűznek Krisztushoz és Egyházához fűződő szerepét.

Léger montreáli bíboros úgy vélte, „meg kell újítani a Máriáról szülő tanítást és a Máriaszteletet”. A teológusok között már elkezdődött a megújulás, a reform – mondta –, de „el kell érnie a lelkipásztorokat és a hívőket is, és az Egyházzal szülő konstitúció zárófejezete nyújtja a legjobb alkalmat ennek elősegítésére”. A kívánt megújulás „akkor valósul meg, ha Mária szerepét találó szavakkal és pontos, józan terminusokkal írjuk le”. Ebben az összefüggésben megkérdőjelezte a tervezetben Máriának adott titulusok – „az emberek

Édesanyja”, „a Megváltó Szolgálója”, „Társmegváltó” és „Mediatrice” – használatát. E titulusok eredetét és jelentőségét az alaposabb teológiai kutatás fényében zsinati szövegben való használatuk előtt gondosan tanulmányozni kellene.

Ezután *Döpfner* bíboros szólalt fel 90 német ajkú és skandináv püspök nevében, és ismertette az innsbrucki konferencián kialakított álláspontjukat. A fejezet – mondta – megbízható tanítást ad a Boldogságos Szűzről, nem megy bele vitatott kérdésekbe, és véleménye szerint legjobb lenne, ha Mária közvetítői szerepéről nem mondanának semmi mást, mint ami a szövegben szerepel.

Bea bíboros a Keresztény Egységtitkárság elnöke a „Mediatrice” titulust is kifogásolta. A zsinati szövegek – mondta – nem a személyes jámborság kifejezésére valók. A zsinati atyáknak arról kellene döntenük, hogy a szövegben szereplő megállapítások mind valóban kellően átgondoltak és teológiailag bizonyítottak-e ahhoz, hogy a zsinat mint az Egyház legfőbb tekintélye taníthassa. Mivel Mária közvetítői szerepét néhány teológus még vitatja, ez ne kerüljön be a szövegbe.

Az olasz *Corrado Mingo*, Monreale érseke élesen bírálta a szöveget. Ellentétben az aulában megígértékkel – azáltal, hogy az egyházzal szóló tervezet fejezetévé tették – a szöveget „teljesen és radikálisan megcsontkították”. „Az Egyház Édesanyja” titulust minden indok nélkül törölték, ellentétben *Pál pápának* a Santa Maria Maggiore-bazilikában 1963. október 11-én és a második ülésszak zárásakor 1963. december 4-én kifejezett kívánságával: nemcsak hogy tartsák meg a szövegben a „Mediatrice” titulust, hanem bővítsék ki a „minden kegyelmek Közvetítője” formulává.

Amikor „A Boldogságos Szűz Máriáról, az Egyház Édesanyjáról” című tervezetet az Egyházzal szóló tervezet részévé tették annak 8. fejezeteként, a címét is megváltoztatták: „A Boldogságos Szűz Máriáról, Isten Anyjáról Krisztus és az Egyház misztériumában”. A spanyol *Juan Hervas y Benet*, Ciudad Real püspöke az eredeti cím visszaállítását követelte. Ő is élesen bírálta a fejezetet, szerinte az teljesen új változat, mely egyáltalán nem veszi figyelembe az eredeti szöveget és nem felel meg a zsinati atyák módosító indítványainak sem. Az átdolgozott szöveg abszolút minimális tanítást ad Szűz Máriáról, annak ellenére, hogy a szavazás során a zsinat kinyilvánította, hogy „a beillesztés nem a szöveg jelentőségének csökkentését célozza és ne is csökkentse jelentőségét”.

A belga *Leo Suenens*, Mechelen bíborosa szintén kifogásolta az átdolgozott szöveget, mely szerinte mintha a lehető legminimálisabbra próbálná leszorítani Mária jelentőségét, „s ez a tendencia manapság igazi veszélyt jelent”. A szöveg nem mutatja meg igaz fényben azt a lelki anyaságot, melyet Mária ma is folyamatosan gyakorol az egyházban”. Bizonyos mértékig hiányosan szól arról is, amit az Egyház rendes tanítóhivatala mondott Máriáról, és amit a hívők hisznek a Szent Szűz megváltásban játszott szerepéről. A tervezetnek meg kell láttatnia a hívőkkel, hogy apostolkodásuk gyakorlásakor Mária anyai tevékenységével működnek együtt.

E néhány pillanatra *Suenens* bíboros el mert szakadni az európai szövetség vonalától és nyíltan merte hangoztatni különvéleményét. Valójában furcsa lett volna, ha – a katolikus Egyházban mély Mária tiszteletéről ismert – Belgium bíborosa más hivatalos álláspontot foglalt volna el.

A portugál *Francisco Rendeiro*, Faro püspöke, aki 82 püspök nevében szól, kifejezetten kérte, hogy a „Közvetítő” titulus maradjon meg a szövegben. Elhagyása a hívők haragját váltaná ki, miután a nyilvánosság tud már róla, hogy a kérdés fölmerült a zsinaton.

A francia *Ancel*, Lyon segédpüspöke arról beszélt, hogy a sajtó olyan hamis benyomást keltett a nyilvánosságban, mintha a zsinati atyák nem tisztelnék illendően a Szent Szület. Ennek ellensúlyozására – mondta – el kellene érni, hogy a fejezetet egyértelmű többséggel hagyják jóvá. Azt próbálta megmutatni, hogy ez a szöveg kompromisszum lehetne, amennyiben megemlítené a „Mediatrice” titulust anélkül, hogy határozottan állást foglalna mellette, s ezáltal nyitva hagyná a további kutatás lehetőségét. „Talán a »Közvetítő« titulussal

együtt fel lehetne sorolni más titulusokat is, nehogy azt a benyomást keltse, hogy ez egy privilegizált titulus.”

A spanyol *Rafael García y García de Castro*, Granada érseke, aki 80 spanyol püspök nevében szól, kérdőre vonta a Teológiai Bizottságot, mert a szöveget „teljesen átalakította, ahelyett, hogy a zsinati atyák kívánsága szerint adaptálta volna”. Véleménye szerint az eredeti címet – „A Boldogságos Szűz Máriáról, az Egyház Édesanyjáról” – is vissza kellene állítani, mert az felel meg mind a XIV. Benedek, XIII. Leó, X. Szent Pius, XV. Benedek, XXIII. János és VI. Pál pápák által kibocsátott dokumentumoknak, mind az Egyházatyák – különösen Szent Ireneusz, Szent Ágoston és Nagy Szent Leó – írásainak. A cím megváltoztatása és e tanítás elhagyása sértené a pápák tanítását és aláásná a keresztények Mária-tiszteletét – jelentette ki az érsek.

Giuseppe Gawlina érsek, a római Lengyel Zarándokház igazgatója arról beszélt, hogy a Mária-tisztelet nyilvánvalóan nem akadály a ökumenizmusnak, miután Luther Márton 1533-ban – jóval a Rómával való szakítása után – a következőket mondta: „A teremtmény Máriát nem magasztalhatjuk eléggé.” 1521-ben a Magnificatról készült értekezésében pedig így írt: „Mi tetszhet neki (Máriának) jobban, mint ha ily módon általa jussz Istenhez és tőle tanulod meg, hogy higgy Istenben és remélj benne? ... Mária nem azt akarja, hogy hozzá juss el, hanem hogy általa Istenhez juss.” Négy nappal később *Gawlina* érsek szívrohamban hirtelen meghalt.

A moderátorok úgy döntöttek, hogy két nap elég a fejezet vitájára. A szeptember 16. és 17-i plenáris üléseken elhangzott 30 hozzászólásból világosan kiderült, hogy a közgyűlés továbbra is a régi törésvonalak mentén szakad két táborra, „az Egyház Édesanyja” és a „Közvetítő” titulusokat elutasítókra ill. védelmezőkre. Ekkor *Pater Balic* – aggódván, hogy e megosztottság esetleg mindent semmisíthet – *Frings* bíborshoz fordult, és arra kérte, szólaljon fel a másnapi közgyűlésen, és sürgesse a szöveg elfogadását, úgy ahogy van.

A bíboros beleegyezett. Beszédében arról szólt, hogy a Boldogságos Szűz Máriáról szóló fejezetben semmi olyan sincs, mely szemben állna a katolikus hittel vagy az elszakadt testvérek jogaival. Középut a különböző vélemények között, „egyfajta kompromisszumnak tekinthető”. Nehéz lesz megváltoztatni a szöveget, mivel 2/3-os többség kellene hozzá. Ezért jobbnak látszik, ha mindenki „feláldozza néhány személyes és nagyon helyes elképzelését”, és jóváhagyja a tervezetet, miután módosították a vita során felmerült egyes szentírási idézeteket és bizonyos szakaszokat. „A teológusok így kiindulópontként használhatnák a szöveget a még nem teljesen tisztázott doktrínák elmélyültebb tanulmányozásához, és a vitatott kérdéseket jobban kidolgozhatnák.”

Hollandia, Afrika, Latin-Amerika, Németország, Olaszország és más országok 124 főpapjának nevében a holland Alfrink bíboros volt a következő hozzászóló. Lényegében megismételte a *Frings* bíboros által felhozott érveket, úgy vélte azonban, hogy nem kellene ragaszkodni a „Közvetítő” titulushoz, miután annyi nehézséget okoz.

A spanyol *Laureano Castán Lacoma*, Sigüenza-Guadalajara püspöke 80 zsinati atya nevében fejtette ki, hogy mivel az Egyház család, a fejezet címe a korábbiaknak megfelelően „A Boldogságos Szűz Máriáról, az Egyház Édesanyjáról” legyen. Nem látott okot ennek eltörlésére, ezért nem értett egyet a Teológiai Bizottsággal.

A szöveg ekkor átdolgozás végett visszakerült a Teológiai Bizottsághoz. A szóbeli hozzászólások szövegei mellett a bizottságnak figyelembe kellett vennie egy csomó írásbeli hozzászólást és más kommentárokat is, melyek között volt olyan is, amit már a harmadik ülésszak megnyitása előtt beterjesztettek. Mikor a revízió befejeződött, *Maurice Roy* quebeci érsek bejelentette, hogy szavazásra bocsátják a fejezet egészét. A szavazás október 29-én zajlott le; 1559-en voksoltak igennel, 521-en igennel, de fenntartással, 10-en pedig nemmel. Sikertelenül elérni a szükséges 2/3-os többséget, amit *Pater Balic* *Frings* bíboros beszédének tulajdonított.

Három héttel később, november 18-án az 521 zsinati atya fenntartásait is figyelembe vevő, átdolgozott szöveget ismét szavazásra bocsátották. A résztvevők arra a kérdésre, hogy elégedettek-e a fenntartások kezelésének módjával, 99%-ban igennel válaszoltak.

Roy érsek elmondta, hogy „az Egyház Édesanyja” titulus kimaradt ugyan a végleges szövegből, ezzel egyenértékű megfogalmazás szerepel azonban az 53. artikulusban: „A Szentlélek tanítása alapján a katolikus Egyház gyermeki vonzódással a legszeretettebb anyaként tiszteli (Máriát).”

Ami a vitatott „Közvetítő” titulust illeti, a 62. artikulusba bekerült a *Ruffini* bíboros, *Ansel* püspök és mások által javasolt megoldás: „Ezért az Egyház a Boldogságos Szűzet *Auxilatrix*, *Adiutrix* és *Mediatrix* titulusokkal szólítja. E titulusokat azonban úgy kell érteni, hogy azok se nem csökkentik, se nem növelik Krisztus, az egyetlen Közvetítő méltóságát és hatékonyságát. Mert soha egyetlen teremtményt sem lehet összemérni a megtestesült Igével és Megváltóval... Az Egyház vonakodás nélkül kész elismerni Máriának ezt az alárendelt szerepét.”

Oscar Cullmann professzor a Keresztény Egységtitkárság vendégeként hosszú sajtóértekezletet tartott a zsinat végén, ahol azt mondta: „Nem hallgathatjuk el a Mária »Közvetítő« titulusa miatti csalódottságunkat. Az a körülmény, hogy a Máriáról szóló szöveg a helyéről folytatott hosszú vita után végül is az Egyházzal szóló tervezet zárófejezete lett – e döntés pedig a mariológia gyengítését célozta –, valójában erősíti a mariológiát, mivel így az Egyházzal szóló valamennyi megállapítás úgyszólván ebben a fejezetben csúcsosodik ki.”

Aztán megjegyezte, hogy a zsinat során Mária tiszteletére rendezett ünnepségek valamint *János pápa* és *Pál pápa* Máriával kapcsolatos megnyilatkozásai fényében azt a következtetést kell levonni, „hogy a mariológia ezen a zsinaton összességében olyan mértékű szerepet kapott, mely nincs összhangban a protestantizmus ökumenikus tendenciáival... és a Bibliához sem jelent visszatérést. Várakozásaink ebben az összefüggésben nem teljesültek.” Világos volt – mondta –, „hogy nem kívánhatjuk egy olyan tanítás és hagyomány kapitulációját, mely éppen a katolikus jámborság lényegéhez tartozik”. Habár örülne a Szűz Máriához fűződő viszony alapvető felülvizsgálatának, nem számított rá, a hangsúlyok enyhítésére viszont igen.

Ahogy nem járt sikerrel egyes körök próbálkozása, hogy „enyhítsenek a hangsúlyon”, nem járt sikerrel a szöveg lerövidítését célzó próbálkozás sem; az új fejezet harmadával hosszabb volt az eredeti tervezetnél.

A vallásszabadság

Egyetlen szöveget sem dolgozott át annyiszor a zsinat, mint a vallásszabadságról szólót. A II. Vatikáni Zsinat utolsó előtti napján, 1965. december 7-én történt kihirdetését megelőzően hat változatot terjesztettek a zsinat elé. Az Egyesült Államok egyik püspöke azt mondta, hogy támogatásuk nélkül „ez a dokumentum nem jutott volna be az aulába”.

Az Egyházzal szóló eredeti tervezet, melyet – főként az európai szövetség nyomására – elvetettek az első ülés végén, tartalmazott egy rövid fejezetet „Az Egyház és állam közötti kapcsolatokról”.

A Koordinációs Bizottság 1963 januári első ülésén teljesen törölte ezt a fejezetet. Ez az eljárás nem kis elégedetlenséggel töltött el jónéhány zsinati atyát, főként az Egyesült Államokbelieket.

Primo Gasbarri, Róma Velletri nevű elővárosának segédpüspöke 1963. október 1-jén, a második ülés második ülésén felhívta a figyelmet a fejezet törlésére, és sürgette, hogy tárgyalják meg az anyagot, mert szorosan összefügg az Egyháznak a küldetése betöltésére vonatkozó jogával. A tárgyban azért is nyilatkoznia kellene a zsinatnak, hogy szembeszállhasson az Egyház ellen irányuló propagandával és hogy tisztázza az Egyház helyzetét azokban az országokban, ahol üldözik.

A New Hampshire-i *Ernest Primeau*, Manchester püspöke egyetértett a *Gasbarri* püspök által felhozottakkal. Elmondta, hogy a szövegnek rögzítenie kellene az Egyház és állam közötti kapcsolatok általános alapelveit.

Megkértem *Primeau* püspököt, fejtse ki elképzeléseit a verbita hírszolgálatnak is. „Nem hiszem – mondta az interjúban –, hogy a zsinatnak az Egyház és az állam közötti speciális kapcsolatokba vagy részletekbe kellene bocsátkoznia, de néhány alapelv rögzítésére szükség lenne.” Példaként az egyén lelkiismereti szabadságát és az Egyházi küldetés végrehajtásában megvalósuló cselekvési szabadságot említette.

Primeau püspök azt mondta, hogy egy ilyen nyilatkozat olyan országokban, mint Olaszország és Spanyolország „vagy akár Anglia – ami elég különös, hiszen pluralista társadalom – nem kelt majd nagy érdeklődést. A mi országunkban azonban a protestáns értelmiség már régóta vár világos megnyilatkozást az Egyház és állam kérdéséről.” Sok zsinati atya – mondta – azért van az Egyház és állam közötti kapcsolatokról szóló zsinati megnyilatkozás ellen, mert úgy vélik, hogy ez vitatott kérdés. „Mi azonban nem azért jöttünk ide, hogy egyszerűen pecsétet tegyünk a status quóra. El kell vágnunk a csomókat.”

Lawrence Shehan baltimore-i érsek, aki nem sokkal ezután szólott az Egyesült Államok több mint kétszáz püspökének nevében, arról beszélt, hogy az Egyház és állam kérdése „valóban túl fontos és túl kényes ahhoz, hogy csupán mellékesen, szinte futólag foglalkozzunk vele a laikus apostolkodás vitája keretében”. Ezután rátért az egyházzal szóló tervezet laikusokkal foglalkozó harmadik fejezetére. A kérdést gondosan kell kezelni – mondta –, hiszen nemcsak a laikusokat érinti, hanem az egész Egyházat.

Bár a vallásszabadság az Egyház és állam közötti kapcsolatok kiterjedt problémakörének csak egyik, de mindenképpen az egyik legfontosabb szegmense. Zsinati megnyilatkozásra azért is szükség volt e tárgyban, hogy mintegy előkészítse a katolikus Egyház intenzívebb bekapcsolódását az ökumenikus mozgalomba. Egy ilyen megnyilatkozást, mely azt is rögzíti, hogy a katolikus Egyház hivatalosan elismeri a más vallásúak jogait, a nem katolikusok a katolikus őszinteség próbakövének tekintenek, és ez megalapozhatja a kapcsolatok további alakulását. *Bea* bíboros titkársága ezért nem sokkal 1960-ban történt megalapítása után munkához látott és elkészített egy „Kultuszszabadság” című tervezetet. Ezt tekintette át 1962 júniusában a Központi Előkészítő Bizottság, majd az első ülés zárása utáni első ülésén, 1963 januárjában a Koordinációs Bizottság is. A Koordinációs Bizottság felhatalmazta a

Titkárságot, hogy a kultusz-szabadságról szóló tervezetbe vegyen át az Egyházzal szóló eredeti tervezet Egyház és állam közötti kapcsolatokkal foglalkozó részeiből annyit, amennyit jónak lát.

Bea bíboros átdolgozott szövege a második ülészek megnyitása előtt beterjesztésre készen állt. De mivel érintett a tanítással kapcsolatos kérdéseket is és az Egyház és állam kapcsolatairól szóló fejezet eredetileg a Teológiai Bizottság illetékességébe tartozott, a tervezetet ennek a bizottságnak is jóvá kellett hagynia, mielőtt a zsinat plénuma elé terjeszthették. A hosszadalmas csúszás miatt a sajtó azzal vádolta *Ottaviani* bíborost, a Teológiai Bizottság elnökét, hogy szándékosan visszatartja a dokumentumot. Végül is a szükséges jóváhagyás megszületett.

Bea bíboros és titkársága úgy döntött, hogy a szöveget a már szétosztott ökumenizmus-tervezet 5. fejezeteként terjeszti be. Úgy vélték, hogy ha független tervezetként nyújtják be, az veszélyeztethetné a keresztülvitelét. „A vallásszabadságról” címet kapta és 1963. november 19-én osztották szét.

Az Egyesült Államok Missouri államából érkezett *Ritter* St. Louis-i bíboros november 18-án arról beszélt a közgyűlésnek, hogy ő „a többi keresztény testülettel való ökumenikus kapcsolatok alapjának és előfeltételének” tekinti a vallásszabadságot. Kérte, hogy „félre nem magyarázható nyilatkozat” szülessék a vallásszabadságról. „Ilyen nyilatkozat nélkül – mondta – nem alakulhat ki kölcsönös bizalom és kizárt a komoly párbeszéd.” Más amerikai püspökök véleményét is képviselte, amikor azt mondta, hogy egy ilyen megnyilatkozásnak foglalkoznia kell „a hit aktusának abszolút szabadságával, az emberi személyiség és lelkiismerete sérthetlenségének méltóságával, valamint azzal is, hogy a polgári kormányzat teljesen illetéktelen Krisztus evangéliumának megítélésében és annak értelmezésében”. Egy ilyen megnyilatkozásnak „újra meg kell erősítenie” azt is, hogy „az Egyház küldetése teljesítésében teljesen független mindenfajta kormányzattól”.

Az 5. fejezetről készített jelentést a belga *De Smedt*, Bruges püspöke olvasta fel másnap. Elmondta, hogy a Teológiai Bizottság gondosan áttekintette a szöveget és „jól megalapozott és hasznos megjegyzéseket és javaslatokat tett”. Ezután felsorolta azt a négy fő okot, melyek miatt „nagyon sok zsinati atya igen sürgette, hogy a szent zsinat nyíltan mondja ki és proklamálja az ember jogát a vallásszabadságra”:

1. az Egyháznak tanítania és védelmeznie kell a vallásszabadság jogát, mert ez egyike a Krisztustól rábízott igazságoknak;
2. az Egyház ma, amikor a materialista ateizmus különböző válfajai révén az emberiség majdnem fele meg van fosztva a vallásszabadságtól, nem hallgathat;
3. az Egyháznak – az igazság fényében – meg kell mutatnia az embereknek, hogyan élhetnek együtt békésen embertársaikkal egy olyan korban, amikor az emberek szerte a Földön különböző vallásokhoz tartoznak vagy egyáltalán nincs vallásuk; mindenkitől elvárható, hogy békésen éljen együtt az egy és ugyanazon emberi társadalomban;
4. sok nem katolikus ápol egyfajta ellenérzést az Egyházzal szemben, vagy legalábbis egyfajta machiavellizmussal vádolja, mert azt hiszi róla, hogy azokban az országokban, ahol kisebbségben vannak a katolikusok, szabad vallásgyakorlást követel, ott pedig, ahol többségben vannak, nem tartja tiszteletben a vallásszabadság jogát.

De Smedt püspök úgy adta meg a vallásszabadság pozitív definícióját mint „az emberi személyiség joga a lelkiismerete által diktált vallás szabad gyakorlására”. Negatív közelítésben pedig: „mentesség minden külső kényszertől azokban az Istenhez fűződő személyes kapcsolatokban, melyek az ember lelkiismeretére vannak bízva”. *De Smedt* püspök úgy vélte, hogy az egész anyag megtárgyalható, szavazásra bocsátható és jóváhagyható még a második ülészek vége előtt. „Éjjel-nappal dolgozni fogunk” – mondta.

Léger montreáli bíboros arra utalt, hogy míg az ökumenikusról szóló tervezet a keresztény vallások egységét érinti, a vallásszabadság olyan doktrína, mely minden vallást érint; ezért ne az ökumenizmusról szóló tervezet fejezete legyen, hanem alkosson külön tervezetet.

Másnap *Meyer* chicagói bíboros ellentétes véleményének adott hangot. A vallásszabadság kérdése – mondta – szorosan összekapcsolódik mind az elméleti, mind a gyakorlati ökumenizmussal, ezért sürgette, hogy a szöveg maradjon az ökumenizmusról szóló tervezet 5. fejezete. Véleménye szerint ebben a kérdésben „sok püspök, különösen Egyesült Államok-beliek álláspontját fogalmazza meg”.

A moderátorok – látván, hogy az 5. fejezetnek jelentős ellenzéke van – elnapolták az 5. fejezet vitaanyagként való elfogadhatóságának megszavaztatását.

1963. december 2-án, a második ülészak záró plenáris ülésén Bea bíboros volt az utolsó hozzászóló. Nyilvánvalóan tudatában volt, hogy néhány elégedetlen püspök és szakértő – igazságtalanul – a konzervatívokat vádolja a szavazás akadályozásával, s megfontolt és ünnepélyes szavakkal elmagyarázta, hogy a fejezetet kizárólag azért nem vitatták meg, mert elment az idő. Nincs „más ok” – jelentette ki, majd nyomatékosan meg is ismételte. „Azt hiszem, hálásak lehetünk a tiszteletre méltó moderátor bíborosoknak, hogy elegendő alkalmat akarnak adni a három alapvető fejezet megvitatására.”

„Az új vést jósló próféták (prophets of doom and gloom)” – később, a második ülészak után az *America* c. folyóirat egyik név nélkül megjelent cikkében nevezte őket így az egyik püspök – „obstrukciót és tehetetlenséget emlegetnek, azt mondják, homok került a bizottság gépezetébe”, ezzel magyarázzák, hogy a vallásszabadságról szóló fejezet vitájára nem került sor. Ennek cáfolataként a püspök idézte *Bea* bíboros indoklását, hogy egyszerűen elment az idő, s hozzátette, hogy az akkor jelenlevők közül senki sem mondhatja komolyan, hogy szóba jöhetett volna obstrukció. Valójában azonban tényleg volt „tehetetlenség” és „obstrukció”. Ezért – saját bevallásuk szerint – a moderátorok voltak felelősök. *Suenens* bíboros ismerte ezt el 1963. december 1-jén, vasárnap, a Bea bíboros beszédét megelőző napon. A Kanadai Pápai Kollégiumban tartott előadáson elmondta, hogy a moderátorok ragaszkodhattak volna a zsidókról szóló 4., illetve a vallásszabadsággal foglalkozó 5. fejezet megszavaztatásához, de ellenkezőleg döntöttek. Elutasította, hogy emögött az a hátsó gondolat húzódna, hogy a két fejezet, miután kissé már kihűlt és a sajtóban „megszellőztették”, sokkal nagyobb eséllyel fogadtatható majd el. A moderátorok szándéka szerint – mondta – a két fejezet a harmadik ülészak elején szavazásra kerül.

Ennek megfelelően 1964. szeptember 23-án, kilenc nappal a harmadik ülészak megkezdése után a moderátorok megnyitották a vitát a vallásszabadságról. *De Smedt* püspök újabb jelentést terjesztett elő. Elmondta, hogy a második és harmadik ülészak közötti hónapokban a zsinati atyák nem kevesebb mint 380 írásos megjegyzést és módosító javaslatot nyújtottak be, s „a Keresztény Egységtitkárság rendkívül gondosan megvizsgálta” őket. Az új szöveget – mondta – sok helyen kell még tökéletesíteni, „miután a vallásszabadsággal, mint mindannyian tudják, egyetemes zsinat sose foglalkozott még”. Az átdolgozott szöveget már nem az ökumenizmusról szóló tervezet 5. fejezeteként terjesztették elő, hanem független nyilatkozatként.

A vita első napján kapott szót három amerikai bíboros. Először *Richard Cushing* bostoni bíboros lépett a mikrofonhoz.

„Az Egyesült Államok majdnem valamennyi püspöke nevében” szól: „A vallásszabadságról szóló nyilatkozat összességében elfogadható.” Reményét fejezte ki, hogy a módosítások nem gyengítik, hanem még „erősebbé” teszik a szöveget. Rendkívüli fontosságú – mondta –, hogy az Egyház ebben a megnyilatkozásában „az egész modern világ számára a szabadság – az emberi szabadság és a polgári szabadság – élharcának mutatkozik, különösen a vallás terén”. Később így folytatta: „A benyújtott tanítás lényegét tekintve igaz, alapos és korszerű.”

Ritter St. Louis-i bíboros az ember természetadta jogának, a természetes emberi szabadság egyik megnyilvánulásának, olyan igazságnak nevezte a vallásszabadságot, mely szilárd és amelyet csak a társadalom érdeke korlátozhat. De különválasztotta a szövegben szereplő bizonyítékokat, mivel nem ugyanolyan egyszerűek, tiszták és határozottak, mint maga a vallásszabadság. Ezért azt kérte, hagyjanak ki a nyilatkozatból mindenfajta érvelést, hiszen a nyilatkozatoknak az a természetük, hogy nyilatkoznak, nem pedig bizonyítanak. Minél egyszerűbb és rövidebb a dokumentum – mondta –, annál nagyobb lesz a hatása. Fennáll a veszély, hogy a zsinati atyák visszautasítják a javasolt érveléseket, s így magát a dokumentumot is. Ezért indítványozta, hogy a moderátorok külön szavazást tartsanak a két kérdésben.

Meyer chicagói bíboros a nyilatkozat elfogadását javasolta, mivel az újból megerősíti a legutóbbi pápák tanítását, világosabbá teszi a hagyományos doktrínát és különösen használható lesz korunkban, amikor az emberek olyannyira várták az Egyháztól a vallásszabadsággal kapcsolatos buzdítást. A személyiség veleszületett szabadságának kimondásával – mondta – az Egyház azt mutatja meg, hogy az igaz vallásban az individuum szabadon és nagylelkűen veti magát alá Teremtőjének. Ennek kimondása lényeges a nem katolikusokkal folytatott gyümölcsöző párbeszédhez is. Annak is előfeltétele, hogy „egyéb tanításainkat is elfogadtassuk a világgal”.

Silva Henriquez, Santiago de Chile bíborosa 58 latin-amerikai püspök nevében a következőket mondta: a nyilatkozat „attól nagyon értékes, hogy nem valamelyik tervezet egyik fejezetét alkotja, hanem független, minden embernek szánt dokumentum”. Ez „az egyik legfőbb ok, ami miatt elfogadjuk a szöveget”. Latin-Amerikában mindaddig nem alakulhatna ki valódi ökumenikus mozgalom – tette hozzá –, míg a nem katolikus keresztények bizonyosságot nem kapnak „tőlünk arra, hogy becsülettel elismerjük és védelmezzük ezt az alapvető szabadságjogot”.

A következő felszólaló *Ottaviani* bíboros volt. A nyilatkozat – mondta – olyan alapelvet rögzít, amelyet mindig is elismertek, nevezetesen hogy vallási dolgokban senki sem kényszeríthető. A szöveg a túlzás bűnébe esik azonban, amikor úgy fogalmaz, hogy „az tiszteletre méltó”, aki lelkiismeretére hallgat. Inkább azt kellene mondani, hogy az ilyen ember toleranciát, figyelmességet és szeretetet érdemel. „Annak az alapelvnek – fejtegette –, hogy minden individumnak joga, hogy kövesse lelkiismeretét, előfeltétele, hogy e lelkiismeret ne álljon szemben Isten törvényével.” Hiányzik a szövegből „a vallásszabadság elsődleges és eredeti jogának kifejezett és ünnepélyes igenlése, mely objektíve azok sajátja, akik az igaz kinyilatkoztatott vallás tagjai”. Az ilyenek joga – mondta – egyszerre objektív és szubjektív jog, míg a tévedésben levőknek csak szubjektív joga van.

A bíboros szerint „nagyon komoly dolog” azt állítani, hogy mindenfajta vallás szabadon terjeszkedhet. Ez „egész egyértelműen kárára lenne azoknak a nemzeteknek, ahol a nép kizárólag katolikus vallású”. A katolikus Egyház ökumenikus zsinata – mondta még – nem hagyhatja figyelmen kívül azt a tényt, „hogy az igaz vallás jogai nem pusztán természetes jogokon alapulnak, hanem – sokkal inkább – a kinyilatkoztatásból eredő jogokon”.

Ruffini palermói bíboros arra utalt, hogy bár csak egy igaz vallás van, a világ sötétségben és tévedésben él, s ezért toleranciát és türelmet kellene gyakorolni. Bizonyos dolgokat külön kellene választani a szövegben, hogy ezáltal a zsinat ne támogassa a vallási közömbösséget és ne tűnjék úgy, hogy mást mond, mint amit az Egyesült Nemzetek mondtak 1948-ban *Az emberi jogokról szóló általános nyilatkozatukban*. A szöveg egyes megállapításai olyan benyomást kelthetnek – folytatta –, mintha az államoknak nem lenne joga ahhoz, hogy valamely vallásnak különleges kedvezményeket nyújtsanak; ha ez így lenne, akkor felül kellene vizsgálni az Olaszországgal, Portugáliával, Spanyolországgal és a Dominikai Köztársasággal kötött pápai megállapodásokat.

A spanyol *Quiroga y Palacios*, Santiago de Compostela bíborosa a szöveg teljes revízióját kérte. Stílusából és nyelvezetéből úgy tűnik ugyanis, hogy mindenáron az elszakadt testvérekkel való egységet igyekszik elősegíteni, miközben nem figyel eléggé azokra a nagyon komoly veszélyekre, melyeknek a katolikus hívőket teszi ki ezáltal. A bíboros felrótta, hogy azokon a helyeken, ahol a hagyományos rovására új tanítást részesítettek előnyben, a szöveg tele van kétértelműségekkel, és a zsinatot olyasfajta liberalizmus ünnepélyes jóváhagyására akarják majd rávenni, amit az Egyház oly gyakran elítélt.

A spanyol *José Bueno y Monreal*, Sevilla bíborosa azt mondta, hogy az egész szövegen dupla kétértelműség vonul végig. Egyedül a katolikus Egyház kapott megbízást Jézustól minden nép tanítására. Objektíven egyetlen más vallásos tanításnak sincs joga a terjeszkedésre. A társadalom területén mindenfajta szabadságot korlátoknak vetnek alá, s ezek a többiek jogaiból és szabadságából, illetve a törvény és a rend követelményeiből származnak. Egy vallás hirdetésének joga azokra érvényes, akik szabadon eldöntötték, hogy odafigyelnek rá, de nem érvényes azokra, akik nem óhajtanak odafigyelni. Akik nem akarják elfogadni a hamis vallások és káros erkölcsi tanítások terjedését, kétségtelenül jogosan követelik, hogy az ilyen nyilvános terjesztés ne legyen megengedett.

A jugoszláv *Smiljan Cekada*, Skopje püspöke rámutatott, hogy a vallásszabadság sok millió ember számára az egyik fő társadalmi problémává vált, mert sok ország került a kommunizmus befolyása alá. Javasolta, hogy a II. Vatikáni Zsinat kérje meg az Egyesült Nemzeteket, figyelmeztessék a hivatali hatóságokat szerte a világon, hogy kötelességük tiszteletben tartani minden ember és minden csoport vallásszabadságát.

A vita első napjának vége felé már világosan látszott, hogy a vallásszabadság nem olyan téma, melyet gyorsan letudhatna a zsinat.

Másnap *König* bécsi bíboros teljesen elfogadhatónak mondta a beterjesztett nyilatkozatot, hangsúlyozta viszont, hogy ne hallgasson arról a tragikus tényről sem, hogy vannak nemzetek, melyek egyáltalán nem élvezik a vallásszabadságot.

Browne kúriai bíboros megállapította, hogy a nyilatkozat jelenlegi formájában nem hagyható jóvá. A szintén a Kúriához tartozó *Parente* érsek ugyanígy vélekedett, s ezt azzal indokolta, hogy szerinte Isten jogai a szövegben alá vannak rendelve az ember és az emberi szabadság jogainak. Szerencsétlen javaslatnak nevezte, hogy az Egyház rendkívüli tanítói tekintélyét az abszolút vallásszabadság proklamálására használja fel egy zsinaton.

Páter *Aniceto Fernandez* domonkos rendfőnök szerint a szöveget teljesen át kellene dolgozni, mert túl naturalista.

Carlo Colombo püspök, a milánói teológiai fakultás dékánja „óriási jelentőségűnek” nevezte a vallásszabadságról szóló nyilatkozatot, nemcsak gyakorlati következményei miatt, hanem – s talán mindenekelőtt – a megítélés miatt, amit a művelt rétegek fognak róla alkotni. A katolikus tanítás és a modern mentalitás közötti párbeszéd lehetőségének kulcsát fogják látni benne. Kérte, hogy dolgozzák ki még alaposabban a szöveg tanító jellegű részeit, különösen azokat, amelyek a vallásszabadságról szóló katolikus tanítás alapelveire vonatkoznak. Alapjában véve a szöveg „változhatatlan elvek újszerű alkalmazása” – mondta. *Colombo* püspök szavait nagy figyelem kísérte, ő volt ugyanis *Pál pápa* teológus tanácsadója.

Közvetlenül e beszéd után az atyák a vallásszabadságról szóló vita befejezésére szavaztak. A következő plenáris ülésen mindazonáltal négyen még felszólaltak ebben a témában, 70 vagy ennél több zsinati atya nevében. Mindannyian határozottan a szöveg mellett foglaltak állást, és úgy vélték, nem elegendő egyszerűen kimondani a vallásszabadságot. Sürgették, hogy a szövegbe kerüljön bele a vallásszabadság doktrinális megalapozása is.

Ezen a ponton szakadt meg a vallásszabadságról folytatott vita, s a Keresztény Egységtitkárság ismét hozzáfogott a revízióhoz. Ezúttal immár a harmadik változat készült, de a dokumentum végleges kihirdetéséig még háromnak meg kellett születnie.

Zsidók és mohamedánok

XXIII. János pápa 1960. szeptember 18-án, három hónappal a Keresztény Egységtitkárság létrehozása után magánkihallgatáson fogadta Bea bíborost, és szóbeli megbízást adott neki egy zsidókkal foglalkozó különálló zsinati szövegtervezet elkészítésére. A tervezet 1962 júniusára beterjeszthető állapotba is került, a Központi Előkészítő Bizottság azonban nem foglalkozott vele. Mint Bea bíboros később elmagyarázta, ez „nem a tervezetben kifejtett gondolatokkal vagy tanításokkal magyarázható, hanem annak az időszaknak bizonyos szerencsétlen politikai körülményeivel”.

A következő történt. A Zsidó Világkongresszus egyik tagjától olyan megnyilatkozás jelent meg a sajtóban, mely azt sugallta, mintha szervezete hivatalos megfigyelőként részt venne a II. Vatikáni Zsinaton. Az ügyben azonban semmilyen hivatalos lépés nem történt sem a Zsidó Világkongresszus, sem a Keresztény Egységtitkárság részéről. Ha a cikk szerzője amerikai vagy európai lett volna, az eset nem kavart volna nagy port, de izraeli volt és a Vallásügyi Minisztériumban dolgozott. Az arab sajtó azonnal felkapta az ügyet, és a Vatikánt kitartóan, sokfelől vádolták, hogy politikai kapcsolatokat létesít Izraellel. Ezért kedvezőtlennek tűnt a pillanat egy zsidókról szóló dokumentum megvitatására és kiadására.

Az első ülészakon egyedül a mexikói *Méndez Arceo* püspök tett említést a zsidókról 1962. december 6-án, két nappal az első ülészak befejezése előtt. Ő azt javasolta, hogy a zsinat definiálja a katolikus Egyház és a zsidók közti kapcsolatokat.

Még abban a hónapban *Bea* bíboros a kérdéssel foglalkozó hosszú jelentést küldött *János pápának*. Ebben kiemelte, hogy egy esetleges zsinati dokumentum csak egyetlen szempontból adhatna okot vitára, ez pedig a vallás. Állítása szerint nem áll fenn annak a veszélye, hogy a zsinat belebonyolódhatna a cionizmus vagy az arab népek és Izrael állam közötti kapcsolatok súlyos politikai problémájába.

János pápa 1962. december 23-i keltezéssel sajátkezűleg válaszolt Bea bíborosnak: „Gondosan elolvastuk Bea bíboros jelentését, és teljesen egyetértünk vele az ügy fontossága és megfelelő kezelésével kapcsolatos felelősségünk megítélésében.”

János pápa erőteljes reagálására a Keresztény Egységtitkárság hozzáfogott, hogy végleges formába öntse a szöveget. A címe ez lett: „Dokumentum a katolikusok és zsidók közötti tisztán vallási kapcsolatokról”. *János pápa* 1963 június elején bekövetkezett haláláig azonban semmilyen hivatalos lépés nem történt.

Miután június végén *VI. Pál pápa* bejelentette a zsinat folytatását, Bea bíboros beterjesztette a Koordinációs Bizottságnak a végleges szöveget. De 1963. október 18-án, három héttel a második ülészak megnyitása után sem volt még döntés a dokumentum kiosztására, illetve arra vonatkozóan, hogyan terjesszék elő.

1963. november 8-án a Keresztény Egységtitkárság közleményt adott ki, melyben az állt, hogy aznap délelőtt szétosztottak a zsinati atyáknak egy szövegvázatot „a katolikusok nem keresztényekkel, különösen zsidókkal szembeni magatartásáról”, mely az ökumenizmusról szóló tervezet 4. fejezetét alkotja. A dokumentum „nem nevezhető sem procionistának sem anticionistának, mivel ezeket a kérdéseket politikaiaknak tekinti, melyek vallási jellegétől teljesen idegenek. A szövegnek a felek közötti viták vagy különleges igények támasztására vagy mások politikai követeléseinek támadására való mindennemű fölhasználása teljességgel jogtalan, és ellenkezik készítői és beterjesztői szándékaival.”

A szövegben arra is történt utalás, hogy a Krisztus korabeli zsidó vezetők szerepe a keresztrefeszítésben játszott szerepe „nem zárja ki az összes ember bűnösségét”. „E vezetők személyes bűne nem terhelheti az egész zsidó népet, sem a Krisztus idejében élteket, sem a maiakat.” Ezért a közlemény igazságtalannak nevezi, hogy a zsidó népet „Isten megölésével” vádolják vagy Isten „elátkozott” népének tekintsék.

A szöveg vázlat címe azonban félrevezető volt, mert „a katolikusok nem keresztényekkel szembeni magatartásáról” beszélt, miközben magában a szövegben kizárólag a zsidókról volt szó.

1963. november 12-re sajtóértekezletet szerveztem Zachariah Shuster úr, az Amerikai Zsidó Bizottság (American Jewish Committee) európai vezetője számára. A katolikus-zsidó kapcsolatokról szóló szöveg vázlat szétosztását ő „a zsidó történelem minden bizonnyal egyik legnagyobb pillanatának” nevezte. Bízok abban – mondta –, hogy „a mostani zsidó nemzedék szerencsésnek tarthatja magát, hogy tanúja lehet az Egyház e történelmi lépésének”. A dokumentum hároméves előkészítő időszaka alatt a Vatikán kikérte a leghozzáértőbb keresztény és zsidó tudósok és vallási kiválóságok véleményét. „Bizakodva mondhatjuk, hogy egyetlen olyan zsidó csoport, mozgalom vagy vezető gondolkodó sem akadt, aki a római hivatalok kérésére ne mondta volna el véleményét.” Különösen az töltötte el elégedettséggel, hogy a dokumentum „teljességgel visszautasítja annak mítoszát, hogy a keresztrefeszítés a zsidóság bűne lenne”!

Az ökumenizmusról szóló tervezetet az egyes fejezetek tárgyalása előtt általánosságban vitatta meg a zsinat, mégpedig november 18-tól.

Az antióchiai szír pátriarkátus bíboros-pátriarkája, *Ignace Tappouni* volt az első hozzászóló, aki rendkívül alkalmatlannak találta a zsidókról szóló fejezetet. Nem érti – mondta –, egyáltalán miért a *Bea* bíboros vezette Keresztény Egységtitkárság terjesztette be, amikor a Titkárság feladata a keresztény egység elősegítése. Egyes vidékeken, ahol a keresztények kisebbségben vannak, a zsidókról szóló fejezet előítéletet és hangulatot fog kelteni az Egyház és a helyi hierarchia ellen. A politikai helyzetből adódóan és tudatlanságból vagy közömbösségből nem fogják megérteni, vagy a szembenálló felek hamisan magyarázzák a zsinati atyák jószándékát, ami a keresztényeknek fog ártani. Úgy vélte, hogy a vonatkozó magyarázó megjegyzések nem elégségesek e veszélyek elhárítására.

A tokiói *Peter Tatsuo Doi* bíboros a japán püspökök nevében javasolta, hogy javítsák ki a 4. fejezet címét, legyen inkább: „A katolikusok zsidókkal és más nem keresztényekkel szembeni magatartásáról”. Úgy vélte, a dokumentum kimondhatná, hogy a katolikus Egyház tiszteletben tartja a nem keresztény vallásokban és etikai rendszerekben rejlő igazságokat, és a Gondviselés keresztény életmódra előkészítő gondoskodásának tekinti őket.

I. Szephanosz Szidaroussz kairói pátriárka, az alexandriai kopt pátriarkátus feje szerint a zsidó népről nem a keresztényekről szóló tervezetben kell szólni. Egyes népeknél sokat árthatna ez a vallás ügyének.

IV. Maximosz Szaigh pátriárka is helytelenítette a fejezetet. De ha „bármilyen, számomra ismeretlen okból” mégis megmarad, akkor külön részt kell neki szánni. Ha a zsidókról említést teszünk – mondta –, „akkor meg kell említenünk más nem keresztényeket is – például a mohamedánokat”.

November 20-án *Meyer* chicagói bíboros volt az első felszólaló. Úgy gondolja – mondta –, sokan képviselik azt a nézetet, különösen az Egyesült Államok püspökei között, hogy a zsidókról szóló fejezet maradjon pontosan ott, ahol van. A benne tárgyalt kérdések „szorosan összefüggenek mind az elméleti, mind a gyakorlati ökumenizmussal”.

A svájci *Angelo Jelmini*, Lugano püspöke a svájci püspökök képviselőjében a következőket mondta: „Az ateizmus korában nem csak a zsidókról kellene szólnunk, hanem a mohamedánokról és mindazokról is, akik hisznek Istenben.” Véleménye szerint a zsidók tárgyalására az ökumenizmusról szóló tervezet az alkalmas hely, mert a zsinagóga és az Egyház közötti szakadás a forrása minden későbbi szakadásnak is.

Minekutána a zsidókról szóló fejezet ugyanolyan vegyes fogadtatásban részesült, mint a vallásszabadsággal foglalkozó fejezet, a moderátorok – félve, hogy esetleg visszautasítják – úgy határoztak, nem bocsátják előzetes szavazásra. A folytatást a harmadik ülészakra halasztották.

Mindenki számára világos volt, hogy a fejezettel kapcsolatos vélemények három kérdés körül kristályosodnak ki. Egyrészt: „Egyáltalán miért foglalkozzanak a zsidókkal?”; másrészt: „Miért a keresztény egységet tárgyaló ökumenizmus-tervezetben foglalkozzanak a zsidókkal?”; harmadrészt pedig: „Miért nem foglalkoznak más nem keresztény vallásokkal is?”. A Keresztény Egységtitkárság és a zsinat egésze is felismerte, hogy csakis egy olyan dokumentum jelenthet megoldást, mely elválk az ökumenizmusról szóló tervezettől, és amelyben szó esik mind a zsidókról, mind más nem keresztény vallásokról, különösen az iszlámról.

Pál pápa meglepő bejelentése a második ülőszak végén – hogy a Szent-földre zárandokol – szinte azt a látszatot keltette, hogy olyan ügyesen kitervelt csínyről van szó, mellyel a Szentatya igyekszik hozzájárulni a különleges probléma nyugodt megoldásához is. A pápa a zárandoklat legnagyobb részét az arab világhoz tartozó Jordániába, kisebb részét pedig Izrael államba tervezte. Így bőven kínálkozott számára alkalom, hogy érzékeltesse a mohamedánokkal, a katolikus Egyház irántuk is ugyanolyan élénken érdeklődik, mint a zsidók iránt.

Pál pápa zárandoklata e tekintetben több mint sikeresnek bizonyult. Visszatérése után alig több mint egy hónappal, 1964. február 17-én libanoni barátom, a Vatikáni Rádiónál dolgozó Ft. Farhat egy „Az iszlám a Közel-Keleten – benyomások a Szentatya palesztinai útjáról” című, tízoldalas beszámolót nyújtott át a vatikáni államtitkárságon dolgozó Mons. *William Carew*-nak. A beszámoló megállapította, hogy a pápa viselkedésével, mozdulataival, beszédével és imáival megmutatta a mohamedánoknak, „akik nehezen tudnak különbséget tenni a testi és lelki, politikai és vallási rendek között”, hogy kizárólag azért jött Palesztinába, hogy „tiszteletét fejezze ki azokon a helyeken, ahol Jézus született, élt, meghalt és föltámadt a halálból a világ megváltására”. Ft. Farhat leírta, hogyan fogadták a mohamedánok a pápát a látogatáson; információi közvetlen forrásból származtak, mert maga is ott volt a Szentföldön, a Vatikáni Rádió tudósítójaként személyesen vett részt a zárandoklaton. A keresztények – vélekedett – még sokáig fognak beszélni mohamedán barátaikkal VI. *Pál pápának* Mohamed próféta utódja, Husszein király királyságában tett látogatásáról.

A beszámoló végén *Farhat* három gyakorlati javaslatot is tett. Először is emlékeztetett a pápa 1963. szeptember 12-i nyilatkozatára, miszerint megfelelő időben a nem keresztény vallásúakkal foglalkozó titkárság alakul, s rákérdezett, nem érkezett-e el „a megfelelő idő”. Másodszor indítványozta, hogy hívjanak meg mohamedán megfigyelőket a következő ülőszakra; egy ilyen gesztus nagy hatással lenne a mohamedánokra. Harmadszor javaslatot tett arra, hogyan lehetne letörni az Egyházat a zsidókról szóló fejezet felvétele miatt gonosz szándékokkal vádoló propagandát. Ha tervét megvalósítanák – mondta –, az a mohamedán országok kormányait is visszatartaná, hogy a kereszténység rovására kovácsoljanak tőkét a zsidókról szóló fejezetből. Terve az volt, hogy a zsidóságról szóló fejezet mellé az egyensúly biztosítására vegyenek fel egy iszlámmal foglalkozó fejezetet is. Az új fejezet aztán alapja lehetne egy esetleges vallási dialógusnak a mohamedánokkal.

A pápa látogatásának idején *Farhat* atyához hasonlóan Mons. *Carew* is Jeruzsálemben volt, és őt is megragadta a mohamedánok által tanúsított mély vallásosság és tisztelet. Biztosította *Farhatot*, hogy a beszámolót haladéktalanul eljuttatják a Szentatyának. Miután a pápa gondosan elolvasta az anyagot, megkérte, készítsenek egy másolatot *Paolo Marella* bíborosnak, egy másikat pedig a Keresztény Egységtitkárságnak.

1964. február 27-én teljes ülést tartott a Keresztény Egységtitkárság. Az összejövetelen gondosan áttekintették a zsidókról szóló fejezettel kapcsolatban szóban vagy írásban betérjesztett összes javaslatot. A Titkárság az alábbi következtetésekre jutott: úgy logikus, ha a tulajdonképpeni ökumenizmusról szóló tervezet csak a keresztények egységének kérdésével foglalkozna; a zsidókról szóló átdolgozott fejezet tartalmi okok, fontossága és a létrejöttét kiváltó egyetemes várakozás miatt megmaradna; megmaradna azért is, mert az Ószövetség

népét különleges szálak fűzik az Egyházhoz, mégpedig az ökumenizmusról szóló szöveg függelékeként; ez a függelék a keresztény és nem keresztény vallások közti kapcsolatokkal is foglalkozna, s ezen belül is különös hangsúllyal kezelné az iszlámot.

Három hónappal később, pünkösddvasárnap, 1964. május 17-én Pál pápa meghívott Rómába minden katolikus egyetemistát a Szent Péter-bazilikában külön ez alkalomból általa celebrált szentmisére. Szentbeszéde végén említést tett a katolikus Egyháznak az elszakadt keresztényekkel és a más vallásúakkal való közeledés érdekében tett komoly erőfeszítéseiről. „Ezzel összefüggésben különleges bejelentést teszünk Önöknek abban a reményben, hogy Pünkösöd ünnepe emeli ennek jelentőségét és értékét. Ahogy korábban már jeleztük, ezekben a napokban itt Rómában egy nem keresztényekkel foglalkozó titkárságot fogunk létrehozni. Szervezeti felépítése az elszakadt keresztényekkel foglalkozó titkárság struktúráját fogja követni, de természetesen más funkciói lesznek. A titkárságot e bazilika főpapjára bízunk, aki a római Egyház által nagyra értékelt bölcsessége és erényessége mellett kiválóan ismeri a világ népeinek vallásait is.”

A főpap, akire *Pál pápa* utalt, a Kúria római születésű bíborosa, *Marella* volt, aki a II. világháború alatt apostoli internunciusként Japánban működött, pillanatnyilag pedig a Szent Péter-bazilika fenntartásáért felelős kongregáció élén állt.

Két nappal később, 1964. május 19-én *VI. Pál pápa* felállította. A Nem Keresztények Titkárságát és beiktatta hivatalába Marella bíborost.

A harmadik ülészak megnyitása előtt két héttel, 1964. augusztus 31-én látogatást tett nálam *Dr. Joseph Lichten*, az Anti-Defamation-Liga B'nai B'rith Kultúrák Kapcsolatainak osztályvezetője. Rendkívül aggasztotta, hogy a zsidókat a Krisztus keresztrefeszítésével kapcsolatban felmentő (exkulpáló) mondat immár nem szerepel a zsinati dokumentumban. Szerinte a dokumentum zsidókat érintő részében a szóban forgó mondat a legfontosabb. Elmesélte, hogy az ügyben megkereste Európa legkülönbözőbb bíborosait és kapcsolatokat keresett Rómában is. Elmondta azt is, hogy Bea bíboros saját módosító javaslatot terjeszt be „e szerencsétlen törlésre vonatkozóan”.

Az 1964. szeptember 25-i, 88. plenáris ülésen tett jelentést Bea bíboros az átdolgozott nyilatkozatról. A probléma – mondta – az, „bűnösnek tekinthető-e a zsidó nép mint nép az Úr Krisztus elítélésében és halálában, s ha igen, miként”. Határozottan elutasította azok véleményét, akik azt állítják, hogy a zsidó nép említett bűne az antiszemitizmus fő oka. Kifejtette, hogy az antiszemitizmus sok forrásból táplálkozik, de ezek nem vallási, hanem nemzeti, politikai, pszichológiai, szociális és gazdasági természetűek.

A kérdést teológiai szempontból vizsgálva a bíboros azt mondta, hogy Jézus halála „a jeruzsálemi főtanács vezetőinek” volt a bűne akik mint közvetlen ok hatottak a történelem rendjében, de tagadta, hogy „az akkori egész zsidó népet mint népet” bűnösnek lehetne nyilvánítani azért, amit a jeruzsálemi vezetők tettek. Kijelentette, hogy a zsidóság mint nép büntelensége a mai zsidókra még inkább érvényes, mint Krisztus idején. Világos – mondta –, hogy a Krisztust halálra ítéelő zsidó előjárók nem kimondottan az Isten megölésében bűnösök, mert maga Krisztus (Lk 23,34), Szt. Péter (ApCsel 3,17) és Szt. Pál (ApCsel 13,27) azt mondták, hogy ezek az előjárók tettük elkövetésekor nem voltak teljesen tisztában Krisztus istenségével.

Beszámolója legvégén *Bea* bíboros a szöveg mohamedánokra vonatkozó új hivatkozásaira hívta fel a figyelmet. Az átdolgozott szöveghez hozzászólni kívánó 34 zsinati atya közül a francia Liénart bíboros lépett először a mikrofonhoz. Úgy vélte, hogy a keleti zsinati atyák kizárólag politikai kérdésekkel foglalkoznak. A szóban forgó kérdés pedig kizárólag vallási természetű, s ökumenikus és pasztorális szempontból kell megközelíteni. A szöveg mellett foglalt állást, s kérte, hogy még tökéletesítsenek rajta.

Tappouni bíboros ünnepélyesen megismételte azokat a súlyos kifogásokat, melyekkel ő és más keleti pátriárkák éltek a második ülészakon. Megjegyzéseiket nem szabad a zsidó

vallással szembeni ellenségeskedésnek tekinteni – mondta. De mert előre látják, hogy a szöveg akadályokat gördítene lelkipásztori munkájuk elé, és mert meg kívánják óvni a zsinatot attól a megalapozatlan vádtól, hogy egy bizonyos politikai vonalat követ, szükségesnek tartják tiszteletteljesen felhívni a zsinati atyák figyelmét a nyilatkozat alkalmatlanságára. Alaposan ismerik a vitatott ügyet, és sürgetik, hogy teljesen vegyék le a napirendről.

Frings, Lercaro, Léger és Ritter bíborosok, a német *Lorenz Jaeger*, Paderborn érseke, a holland püspökök képviselőjében szóló Pieter Nierman groningeni püspök valamint a belga *Jules Daem*, Antwerpen püspöke mind a szöveg megtartásáért és egyes részleteinek módosításáért szálltak síkra.

König bécsi bíboros jónak tartotta a szöveget, de egyes helyei szerint pontosabb megfogalmazást igényelnének.

Ruffini palermói bíboros azt mondta, hogy ha a szöveg említi a zsidókat és a mohamedánokat, akkor a buddhistákról és a hindukról is említést kell tenni.

Meyer chicagói bíboros az előző évi szöveg visszaállítását követelte, mert az határozottabban utasította el az istengyilkosságra vonatkozó vádat. Azt is kérte, hogy a nyilatkozat kizárólag a zsidókkal foglalkozzon. Fontosnak nevezte a többi vallásról szóló részeket, de máshol kellene helyet biztosítani számukra.

Aznap, szeptember 28-án adtak ki egy nyilatkozatot KNA hírügynökségük révén a német püspökök, melyben arról volt szó, hogy támogatják a zsidókról szóló zsinati dekrétumot, „különösen azért, mert tudjuk, milyen jogtalanság történt népünk nevében a zsidók ellen”.

Szeptember 26-án *Heenan* westminsteri érsek, a Keresztény Egységtitkárság akkori alelnöke egy vatikáni sajtóértekezleten kijelentette, hogy „a zsidók Jézus halálában való bűnösségének kérdése túlzott jelentőséget kapott”. Nem hiszi – mondta –, hogy a keresztények többsége „a zsidókra gondolna, amikor Urunk szenvedésére és halálára gondol”, sokkal inkább saját bűneire, mert „est de fide, azaz dogma, hogy Krisztus a bűn áldozata, és hogy ilyen értelemben minden bűnös – akár keresztény, akár nem – felelős haláláért”.

A vita második napján, szeptember 29-én *José Bueno y Monreal* sevillai bíboros emlékeztetett rá, hogy *VI. Pál pápa Ecclesiam suam* kezdetű első enciklikájában párbeszédre szólította föl a katolikusokat az összes nem kereszténnyel, ezért a zsinat nem veheti le napirendjéről a zsidókról szóló nyilatkozatot. Mindamellet – tekintettel a keleti rítusú Egyházak képviselői által előző nap felhozott kifogásokra – indítványozta, hogy talán elkerülhető a politizálás mindenfajta gyanúja, ha egyszerűen „A nem keresztényekről” lenne a cím, és meg sem említené a zsidókat. A nyilatkozat a katolikus Egyház nem keresztényeknek címzett, párbeszédre szóló meghívásával kezdődhetne. Azután szólhatna a zsidókról és mohamedánokról. India, Kína és Japán vallásait szintén megemlíthetné név szerint, az összes többi vallást pedig általában. A nyilatkozat mindenfajta diszkrimináció elítélésével zárulhatna. Ezekkel az elrendezésbeli változtatásokkal ki lehetne küszöbölni a zsinat plenumán felvetett nehézségeket.

A bíboros javaslatait messzemenően megszívlelték. A harmadik ülészak alatt átdolgozták a nyilatkozatot, a címe is megváltozott: „Az Egyház nem keresztény Egyházakhoz fűződő kapcsolatairól”. A szöveg mindenekelőtt általánosságban foglalkozott a nem keresztény vallásokkal, aztán név szerint, de röviden a hinduizmussal és buddhizmussal. Következésként és – mivel abszolút monoteista vallás és számos szállal kötődik a kinyilatkoztatáshoz, ahogy az a Szentírásban is szerepel – nagyobb részletességgel az iszlámot tárgyalta. Ezután következtek a zsidók, az üdvösség tervében játszott egyedülálló szerepük miatt még részletesebben. Befejezésül a szöveg elutasított mindenfajta elméleti és gyakorlati diszkriminációt.

November 20-án, a harmadik ülészak utolsó plenáris ülésén szavazást tartottak az így átdolgozott szövegről. 1651-en voksoltak igennel, 99-en nemmel, 242-en pedig igennel, de fenntartással. A harmadik és negyedik ülészak között ez utóbbiak alapján újabb revízió történt.

A negyedik ülészakon, 1965 közepén 1763 zsinati atya nyilatkozott úgy, hogy elégedett a fenntartásokkal kapcsolatos szövegmódosításokkal, 250-en azonban nem tartották megfelelőnek azokat. A szöveg ezután *Pál pápához* került, aki úgy döntött, hogy október 28-án bocsássák nyilvános ülésen végső szavazásra. 2221-en szavaztak mellette, 88-an pedig ellene. Közvetlenül az eredmény megszületése után a pápa kihirdette a nyilatkozatot.

Bea bíboros rendkívül boldog volt, s „majdnem egyhangúnak” nevezte a szavazást. „A gondviselésnek köszönhető” – mondta, hogy a vita hatására végül is az összes nem keresztény vallásra és a zsidó vallásra vonatkozóan is vannak a szövegben hivatkozások.

Az isteni kinyilatkoztatásról szóló tervezet – pápai utasítások

Az isteni kinyilatkoztatásról szóló dogmatikus konstitúciója előszavában a II. Vatikáni Zsinat kijelenti, hogy a trienti és az I. Vatikáni Zsinat nyomdokain haladva „ki akarja fejteni a helyes tanítást eredeti tisztaságában az isteni kinyilatkoztatásról és a hagyományról, hogy az üdvösség üzenetét az egész világ hallja és higgye, a hitben remélje, és a reményben szeresse”. Az 1. fejezet mint cselekvést írja le az isteni kinyilatkoztatást, mellyel „a láthatatlan Isten szeretetének gazdagságából mint barátaihoz szól az emberekhez, s közöttük él, hogy őket meghívja és befogadja a saját közösségébe. Ez a kinyilatkoztatás eseményekben és hozzájuk bensőleg kapcsolódó szavakban bontakozik ki: Istennek az üdvösség történetében művelt cselekedetei kinyilvánítják és megerősítik a tanítást és a szavakkal kifejezett valóságokat. A szavak viszont a tetteket hirdetik, és a bennük rejlő misztériumot világítják meg.”

Az isteni kinyilatkoztatásról szóló tervezet napirendre került mind a négy ülészakon.

Az első ülészakon pathhelyzet állt elő, mert nem sikerült megállapodni arról, hogy a kinyilatkoztatásnak egy vagy két forrása van-e. A pathhelyzetet *XXIII. János pápa* oldotta föl azzal, hogy vegyesbizottságot hozott létre, melyben mindkét irányzat képviseltette magát, és a bizottságot egy új szöveg elkészítésére utasította. Ezt a szöveget 1963 májusában küldték szét a zsinati atyáknak.

1963. augusztus 9-én a német *Schröffer*, Eichstätt püspöke, a Teológiai Bizottság liberális tagja tájékoztatta a még abban a hónapban esedékes fuldai konferenciára készülő zsinati atyákat, hogy az átdolgozott tervezet a vegyesbizottságon belüli „fáradtságos küzdelem eredménye”, és nem több mint „kompromisszum, annak minden hátrányával”. További engedményeket – mondta – nem lehetett elérni, és „sokkal több ezután sem” remélhető.

Levelében részletes magyarázatot mellékel a Rahner által készített tervezethez – amit támogatnak *Grillmeier*, *Semmelroth* és *Ratzinger* urak is; e szerint a tervezet „olyan békés kompromisszum, mely kerül sok mindent, ami megosztottságot okozhat, de ezért sok olyan dolgot sem említ, amelyekről pótlólag nem ártana tanítást adni”.

A fuldai konferencia hivatalos nyilatkozatot készített a tervezethez, mely messzemenően Páter *Rahner* fejtegetésein alapult. „Sürgős kérešként” szerepelt benne az is, hogy az isteni kinyilatkoztatásról szóló tervezetet „ne azonnal a második ülészak kezdetén tárgyalják, hanem később”. Azt is kérték, hogy a vita az Egyházzal szóló tervezettel kezdődjék. *Döpfner* bíboros személyesen adta át a nyilatkozatot Rómában a zsinat vezetőségének, és részt vett a Koordinációs Bizottság augusztus 31-i ülésén, mely a következő ülészak napirendjét határozta meg. Hazaérkezése után tájékoztatta a fuldai konferencia résztvevőit, hogy az előzetes napirenden az Egyházzal szóló tervezet az első; az isteni kinyilatkoztatásról szóló tervezetet egyáltalán nem jegyezték elő.

Bár a második ülészak előtt *Rahner* a fuldai püspököknek azt mondta, hogy „tulajdonképpen semmi remény a meglevő tervezet elvetésére és egy új, jobb szöveg elfogadtatására, a második ülészak végén mégis újra bizakodni kezdtek, amikor az európai szövetségnek sikerült elérni négy új tag megválasztását a Teológiai Bizottságba. Ez a bizottság volt felelős az isteni kinyilatkoztatásról szóló tervezetért. Együttal bejelentették, hogy 1964. január 31-ig terjeszthetők be postán további módosító javaslatok.

Három héttel a második ülészak befejezése után a Koordinációs Bizottság az eddig még nem tárgyalt tervezet átdolgozására utasította a Teológiai Bizottságot. A feladat végrehajtására a Teológiai Bizottság különleges albizottságot hozott létre; tagjai között ott volt a belga *André Charue*, Namur püspöke mint elnök, a holland *van Dodewaard*, Haarlem püspöke, az olasz *Ermenegildo Florit*, Firenze érseke, a belga *Joseph Heuschen*, Lüttich segédpüspöke, *Butler*, Downside apátja, az angol bencések főapátja, a kanadai *Georges Peletier*, Trois-Rivières

püspöke, és jónéhány szakértő, többek között *Grillmeier, Semmelroth, Castellino, Cerfaux, Garofalo, Turrado, Rigaux, Kerrigan, Gagnebet, Rahner, Congar, Schauf, Prignon, Moeller, Smulders, Betti, Colombo, Ramirez és Van den Eynde*.

E különleges albizottság püspökei és szakértői először egyénileg dolgoztak, majd 1964. április 20. és 24. között Rómában találkoztak. Az átdolgozott szöveget jóváhagyásra elküldték a Keresztény Egységtitkárságnak, mely május 30-án azt válaszolta, hogy általánosságban elégedett a szöveggel és véleménye szerint nincs szükség közös ülésre a Teológiai Bizottsággal.

A szöveggel ezután a Teológiai Bizottság foglalkozott június 3. és 5. között négy ülésen. Június 26-án a Koordinációs Bizottság, július 3-án pedig vitaanyagként *VI. Pál pápa* is jóváhagyta az átdolgozott szöveget. 1964. szeptember 30-án, 14 nappal a harmadik ülészak megnyitása után *Florit* érsek mutatta be a zsinat plénumán az isteni kinyilatkoztatásról szóló konstitúció szövegváltozatát.

A betejesztett írásos megjegyzésekben – mondta az érsek – sok zsinati atya kérte, hogy a tervezet tárgyalja részletesebben a hagyományt. Sokan javasolták, hogy magával a kinyilatkoztatással is foglalkozzon alaposabban, és kérték, „hogyan dolgozzák jobban ki a kinyilatkoztatás fogalmát valamint tárgyát, melybe nemcsak Istennel kapcsolatos igazságok tartoznak, hanem maga Isten is, mert Isten nemcsak szavakban nyilatkoztatja ki magát, hanem az üdvtörténet során művelt tetteiben is”.

A Teológiai Bizottság másik tagja, a jugoszláv *Franic* püspök úgy vélte, hogy a tervezet jelenlegi formájában nem tartalmaz ugyan tévedéseket, de a hagyomány egészét „igen hiányosan” kezeli.

A 78 német ajkú és skandináv zsinati atya nevében szóló *Döpfner* müncheni bíboros igen jónak érezte a szöveget, mert – mint mondta – sikeresen járja körül azt a nehéz kérdést, hogy a Szentírás tartalmazza-e a kinyilatkoztatás egészét, vagy sem.

Léger montreáli bíboros több mint kielégítőnek nevezte a szöveget, szerinte szép egyensúly alakult ki a Szentírás és a hagyomány között.

Shehan baltimore-i érsek hiányosnak nevezte a tervezetet, mivel „nem mondja ki, mi zajlik le abban, akinek szól a kinyilatkoztatás; vagyis abban az emberi lélekben, aki Isten kinyilatkoztatását befogadja, magyarázza és Isten népének közvetíti”.

Az olasz *Compagnone*, Anagni püspöke úgy vélte, nem kellene eltérni a trienti zsinat és az I. Vatikánum tanításától, miszerint a hagyomány többet őriz, mint a Szentírás, és a kinyilatkoztatás nemcsak a Szentírásban szerepel, hanem át is hagyományozódik. Bár a többség ezt a tanítást már nem tartja megfelelőnek, gondot kellene fordítani arra, hogy a zsinat ne fordítson hátat korábbi döntéseknek.

Butler downside-i apát az evangéliumok történetiségének problémáját tárgyalta. „A hit fényében bizonyos, hogy az evangéliumok – mint a Biblia valamennyi könyve – sugalmazottak, e dogmatikus igazság minden következményével együtt. De az is bizonyos, hogy az ún. irodalmi műfaj fogalmát éppúgy alkalmazni kell az evangéliumokra is, mint a többi könyvre. És az is bizonyos, hogy ezen elv révén sok nehézség oldható fel az Ószövetségben úgy, hogy a hit nem szenved kárt. Egyúttal eltűnnek a sugalmazott könyvek és más ismert – akár tudományos, akár történeti – igazságok közti nyilvánvaló ellentmondások. ...A hit vagy a dogma oldaláról nincs olyan ok, ami miatt ugyanezt ne lehetne megtenni az evangéliumok esetében is.” Az apát hajlandó volt elismerni, hogy tévedések történhetnek és nem egy egzegéta vissza is élhet ezzel a szabadsággal, de ezt a veszélyt az elérhető nagyobb jó fényében kell tekintetbe venni.

A vita október 6-án fejeződött be. Az öt nap alatt tett javaslatokat és az összes szóbeli és írásbeli hozzászólást még egyszer megvizsgálták. November 20-án az ülészak utolsó plenárius ülésén átadták a zsinati atyáknak a tervezet új kiadását, és közölték velük, hogy további megjegyzéseiket 1965. január 31-ig terjesszék be.

A Zsinati Atyák Nemzetközi Csoportosulása 10 oldalas bírálatot küldött a tervezetről a listáján szereplő címekre, egy kísérőlevélben pedig kifejtették, hogy akik lelkiismeretüket követik, a negyedik ülésszakon igennel fognak szavazni, ha a csatolt módosító javaslatok bekerülnek a tervezetbe. A csoport sürgette, hogy javaslataikat a január 31-i határidő előtt terjesszék be, mert a tapasztalat azt mutatja, hogy „a zsinati bizottságoknak tett indítványoknak és módosító javaslatoknak mindaddig szinte semmi súlya nincs, míg meg nem támogatják őket a lehető legtöbb aláírással”.

A csoport azonban hiába fáradozott, mert a Teológiai Bizottság az aulában tett bejelentés ellenére nem fogott hozzá a revízióhoz.

A tervezetről a negyedik ülésszak elején, 1965. szeptember 20. és 22. között tartottak szavazást. Szemben a rendelkezések 3. szakaszának 61. cikkével a szavazás előtt nem hangzott el a Teológiai Bizottság jelentése. A hat forduló során 1498 igent adtak le fenntartással. Ennek ellenére a Teológiai Bizottságot nem kötelezték egyes változtatások beiktatására, mert a szükséges kétharmadosnál jóval nagyobb többséget kapott a tervezet mindegyik része.

A fenntartásos igen szavazatok főként az Írás és az áthagyományozás kapcsolatára (9. cikk), az Írás tévedhetetlenségére (11. cikk) és a négy evangélium történetiségére (19. cikk) vonatkoztak. E három kérdés a különböző teológiai iskolák léte, a modern szentírástudomány álláspontjai és az ökumenikus igények miatt különösen nehéznek bizonyult kezdettől fogva.

A 9. cikkre vonatkozóan gyakorlatilag ugyanazt a javaslatot terjesztette be 111 zsinati atya. Kérték, hogy vegyék be a szövegbe a következő szavakat: „Ennek következtében nem mindegyik katolikus tanítás bizonyítható kizárólag a Szentírás alapján.”

Ehhez kapcsolódóan *Pál pápa* szeptember 24-én a következő Szt. Ágostontól származó idézetet küldte – mintegy döntése megkönnyítése végett – a Teológiai Bizottságnak: „Sok olyan dolog van, melyet az egész Egyház őriz, s ezért joggal hihető, hogy az apostolok tanították ezeket, még ha írásos formában nem is lehet megtalálni őket.” Valamilyen okból az idézet nem hangzott el a bizottság október 1-jén, 4-én és 6-án tartott ülései egyikén sem. A 111 zsinati atya javaslatáról hosszú, heves vita folyt, s október 6-án végül is arra jutottak, hogy a szöveget változatlanul hagyják.

Az Szentírás tévedhetetlenségéről szóló 11. cikkkel kapcsolatban 184 zsinati atya kérte, hogy töröljék a „megváltásra vonatkozó” formulát abból a megállapításból, hogy „a Szentírás könyveit... a megváltásra vonatkozó igazságot biztosan, hűségesen és tévedés nélkül tanítóaknak kell elismerni”. Azzal érveltek, hogy ez a formula olyan látszatot kelt, mintha az Szentírás tévedhetetlensége nem vonatkozna a hit és erkölcs dolgaira. A bizottság úgy találta, hogy a tervezet igazából jelenlegi formájában sem csorbítja az Szentírás tévedhetetlenségét, s ez esetben is a változtatás ellen döntött.

Az evangéliumok történetiségéről szóló 19. cikk egyik megállapítása így hangzott: „A szent szerzők úgy írták meg a négy evangéliumot..., hogy mindig csak igaz és hiteles dolgokat közöljenek velünk Jézusról.” A vita az „igaz és hiteles dolgokat Jézusról” megfogalmazás körül bontakozott ki. A Nemzetközi Csoport

158 tagja arra tett javaslatot, hogy inkább az „igaz és hiteles történetet” vagy „igaz történeti elbeszélést” formulát használják. Érvük szerint egy író akkor is lehet hiteles, ha csak kitalált dolgokat ír. Szerintük az evangéliumok igazságát a tervezet azokra a dolgokra korlátozza, amelyeket az örömhír „Jézusról” mond; világossá kell tenni, hogy az evangéliumokban másokról mondottak történetileg szintén igazak és hitelesek. Másik 85 zsinati atya azt javasolta, hogy a „mindig csak igaz és hiteles dolgokat közöljenek velünk Jézusról” megfogalmazás helyett a következő szerepeljen: „– ami a tények történeti igazságát illeti – mindig csak objektív igazságokat közöljenek velünk”.

A Teológiai Bizottság azonban megint csak úgy határozott, hogy nem változtatja meg a szöveget. A többség azzal igazolta álláspontját, hogy a közgyűlés már kétharmadosnál nagyobb többséggel elfogadta jelenlegi formájában, s ezért a bizottság nem teheti meg, hogy egy viszonylag szűk kisebbség javaslatai alapján megváltoztassa a szöveget. Ez az állásfoglalás jogi szempontból korrekt volt, miután a szavazás valóban a liberálisok nagy győelmét hozta. A 9. artikulust a közgyűlés 83%-a, a 11. artikulust 84%-a, a 19. artikulust pedig 85%-a fogadta el.

Érthető módon a határozat nagy csalódást okozott az érintett kisebbségi csoportok körében mind a bizottságban, mind azon kívül. A pápához különböző csatornákon azonnal panaszok érkeztek. Néhány szakértő azt állította, hogy a tervezet jelenlegi formájában komoly, tanításra vonatkozó tévedéseket tartalmaz. Néhány püspök a pápa sürgős tekintélyi beavatkozását követelte. Ismét mások biztosították a pápát, hogy nincs ok aggodalomra, a tervezetet nem lehet félremagyarázni. Ha valamiben, akkor még a végleges szavazás előtt abban kellene lépnie a pápának az ügyben, hogyan dolgozza fel a Teológiai Bizottság a fenntartásos igen szavazatokat.

A 9. artikus problémájának megoldására beterjesztett egyik javaslat az ekkor már bíboros *Florit* firenzei érsektől származott. Az érsek közreműködött a 9. artikus megszövegezésében, és támogatta azt a Teológiai Bizottságban. Azt javasolta a pápának, hívja ismét össze a bizottságot, és kérje meg, hogy vegye alaposan fontolóra, szükséges vagy jó-e a tervezetben egy olyan kifejezett állítás, hogy nem minden katolikus tanítás igazolható kizárólag az Szentírás alapján. Ettől teljesen független annak – kétségkívül nem egyszerű – eldöntése, hogy a hagyomány több kinyilatkoztatott igazságot hordoz-e, mint az Szentírás, ezért nem is kell ide keverni. Csak annak még precízebb rögzítésére kell törekedni, hogy a hagyomány világosabban és teljesebben fejezi ki az isteni kinyilatkoztatást, mint az Szentírás, amennyiben az áthagyományozás egyes esetekben döntő tényező lehet a kinyilatkoztatott dolgok pontosabb megismerésében és megértésében.

Florit bíboros azt mondta, hogy egy ilyen állítás teljesen összhangban lenne a szöveggel. Ezért a következő kiegészítést javasolta a 9. artikulushoz: „Ennek következtében nem mindegyik katolikus tanítás bizonyítható kizárólag a Szentírás alapján.” Ez a módosítás véletlenül teljesen megegyezett a korábban 111 zsinati atya által javasolttal, amit a Teológiai Bizottság visszautasított.

Október 8-án *Pál pápa* a 11. artikusra vonatkozó memorandumot kapott a Zsinati Atyák Nemzetközi Csoportosulásától. Az „üdvösségre vonatkozó igazság” formula – írták a memorandum szerzői – szándékosan került bele a szövegbe, azzal a céllal, hogy az Szentírás tévedhetetlenségét természetfölötti, a hitet és az erkölcsöt érintő dolgokra korlátozza; ez nyílt összeütközést jelent az Egyház állandó tanításával – folytatták –, és egyre vakmerőbb követelésekre bátorítja az egzegétákat. Spontán módon, vagy a Szentatya kifejezett kérésére a artikusra vonatkozó más reagálások is eljutottak a pápához, mintegy jelezvén a vélemények széles skáláját.

A 19. artikusra vonatkozóan is többen panaszt nyújtottak be *Pál pápának*, és köztudomású volt, hogy ő maga sem találja meggyőzőnek és kielégítőnek az „igaz és hiteles dolgok” kifejezést. Egy történetileg megbízható beszámoló értéke – mondta -egész más, mint egy olyané, amelyik csak hiteles. Rákérdezvén megtudta, hogy bár a tervezet revíziójáért felelős vegyesbizottságban a Teológiai Bizottság mellett eredetileg részt vett *Bea* bíboros és a Keresztény Egységítőkarság is, a Teológiai Bizottság ennek ellenére egyedül és függetlenül fogalmazta meg a támadható szakaszokat. *Pál pápa* erre magához hívatta *Bea* bíborost, és konzultált vele.

A pápa rendkívül komolyan foglalkozott a kérdésekkel; tanulmányozta a vonatkozó irodalmat és kompetens személyekkel konzultált. Október 12-én beszélt a négy moderátorral, majd két nap múlva egyiküktől kapott egy memorandumot a 9. artikulusról, melyben az illető moderátor utal rá, hogy felszólította a Teológiai Bizottságot: a zsinati atyák döntő többsége

által kapott megbízás szerint járjon el. Az esetleges aggályoskodások kiküszöbölésére javasolja, jelentsék ki esetleg azt is, hogy a hagyomány vagy az Egyház tanítói tekintélyét figyelmen kívül hagyva, kizárólag az Szentírásból nem ismerhető meg biztonsággal az egész katolikus tanítás. Ez a megoldás – mondta – a katolikus teológusok között még vitatott kérdések érintése nélkül lényegesen erősítené a katolikus a protestánsokkal szemben.

A moderátor véleménye egybevágott Florit bíboros korábbi javaslatával. Október 14-én *Pál pápa* ezt a javaslatot küldte el a Teológiai Bizottságnak mint sajátját. Egy október 18-án keltezett, *Ottaviani* bíborosnak, a Teológiai Bizottság elnökének címzett levélben az államtitkár közli *Pál pápa* újabb megjegyzéseit a három vitatott artikulusra vonatkozóan, és tájékoztatja a bíborost a Szentatya döntéséről, miszerint még egyszer összehívja a bizottságot. A megjegyzések – fejtegeti – nem kívánják lényegesen megváltoztatni magát a tervezetet vagy a bizottság munkáját, csak néhány dogmatikai szempontból nagy jelentőségű pont módosítását célozzák. E változtatásokkal a Szentatya „teljes nyugalommal” adhatja majd meg jóváhagyását egy olyan dokumentum kihirdetéséhez, mely „nagy felelősséget ró rá az Egyházzal és saját lelkiismeretével szemben”. Az államtitkár ezután tudatja, hogy a pápa kívánsága szerint *Bea* bíborost, a Keresztény Egységtitkárság elnökét, a *XXIII. János pápa* által létrehozott különleges vegyesbizottság társelnökét is meg kell hívni a bizottság ülésére.

A levelet a pápa maga diktálta le október 17-én.

A bizottság október 19-én tartott ülést, melyen felolvasták a levelet.

A három pápai utasítás közül az első a 9. artikulusra vonatkozott és hét lehetséges változást javasolt. *Bea* bíboros kifejtette, miért a harmadikat tartja a legjobbnak. Vita és többmenetes szavazás után a bizottság úgy döntött, hogy a 9. artikulusba a következő szavakat illeszti be: „Ennek következtében nem csak a Szentírásból meríti az Egyház az összes kinyilatkoztatott dolgokra vonatkozó bizonyosságát.” Ezt javasolta *Bea* bíboros is.

A 11. artikulus tekintetében *Pál pápa* nevében *Cicognani* bíboros szólította fel a bizottságot, „vegye újra komolyan fontolóra” az „üdvösségre vonatkozó igazság” formula esetleges elhagyását a szövegből. A bíboros utalt rá, hogy a vitatott pont olyan tanítás, amelyet az Egyház még nem vett fel általánosan teológiai és az Szentírásra vonatkozó tanításába; azonkívül úgy tűnik, a zsinat nem is vitatta meg eléggé. Nagy tekintélyű személyek úgy vélik, hogy könnyen félremagyarázható. Elhagyása ugyanakkor nem zárja ki a probléma további vizsgálatát.

Bea bíboros is alkalmatlannak és félremagyarázhatónak találta a megfogalmazást. Felhívta a figyelmet arra a körülményre, hogy a kifejezésről nem a különleges vegyesbizottság ülésén döntöttek, hanem később került a szövegbe.

Újabb vita és többfordulós szavazás után – nem volt egység a tekintetben, hogy ezek közül melyiket kell érvényesnek tekinteni - a bizottság úgy döntött, hogy a kifejezést a következőképpen fogalmazza át: „...hinnünk kell, hogy a Szentírás könyvei biztosan, hűségesen és tévedés nélkül tanítják azt az igazságot, amelyet Isten a mi üdvösségünkre le akart iratni a szent könyvekben.” Majdnem szó szerint ugyanezt javasolta 73 zsinati atya azok közül, akik 260-an alig egy hónappal korábban fenntartással szavazták meg a 11. artikulust.

A 19. artikulusra vonatkozóan *Cicognani* bíboros tájékoztatta a bizottságot, hogy *Pál pápa* elégtelennek tekinti az „igaz és hiteles” szavakat. Ez a szóhasználat – mondta – azt sugallja, mintha nem lehetne kezeskedni az evangéliumok történeti realitásaért, s hozzátette, hogy a Szentatya „egészen biztosan nem hagy jóvá olyan megfogalmazást, mely kétséget kelthet e legszentebb könyvek történetiségét illetően”.

Bea bíboros egyetértett *Cicognani* bíborosnak a pápa nevében kifejtett nézeteivel, és támogatta a pápa által javasolt változatot.

Mások azonban a bizottságból rámutattak, hogy a javasolt formula sem küszöböli ki a nehézséget, mivel sok protestáns erre építi magyarázatát. Ezután javasolták, hogy ugyanabban a

bekezdésben kicsit előbb, egyértelműen rögzítsék az evangéliumok történetiségét; ezzel elejét vennék az „igaz és hiteles” szavak félreérthetőségének, és megtarthatnák ezt a szóhasználatot.

Szavazás következett, melyen elfogadták a pápa szándéka szerinti, javaslatának lényegét tartalmazó megoldást. A 19. artikulus elejét így a következőképpen módosították: „Az anyaszentegyház szilárdan és állhatatosan tartotta és tartja, hogy a ... négy evangélium, amelynek történetiségét határozottan állítja, hűségesen adja tovább mindazt, amit Jézus, az Isten Fia, földi életében az örök üdvösségért valóban cselekedett és tanított mennybevétele napjáig.”

Október 29-én *Florit* bíboros jelentést olvasott fel a közgyűlésnek arról, hogyan dolgozta fel a Teológiai Bizottság a fenntartásos igen szavazatokat. Egy szót sem szólt a bizottság külön üléséről vagy Pál pápa szerepéről. A szavazás során 2081 zsinati atya jóváhagyta a fenntartások kezelésének módját, 27-en ellene voksoltak.

1965. november 18-án a közgyűlés *VI. Pál pápa* jelenlétében 2344:6 arányban elfogadta az isteni kinyilatkoztatásról szóló konstitúciót, amit közvetlenül ezután a pápa kihirdetett.

Akkortájt, amikor *Pál pápa* még csak mérlegelte az esetleges beavatkozást, kapott egy levelet a zsinat egyik vezető személyiségétől. Az illető nem volt tagja a Teológiai Bizottságnak, és elvállalta, hogy fellépjen a zsinatot veszélyben érzők szószólójaként. A levél írója szerint ha a pápa, mint hírlík, még egyszer összehívja a bizottságot, ezzel erkölcsi nyomást gyakorolna a bizottságra és a zsinatra, s bűnt követne el. Egy ilyen lépés – folytatta a levélíró – ártana a zsinat és az Egyház presztízisének, különösen az angolszász országokban, az Egyesült Államokban és Kanadában, ahol az emberek különösen érzékenyek az ügyrend mindenfajta megsértésével szemben.

Pál pápa erre a következőket válaszolta:

„Szeretnénk haladéktalanul tudatni Önnel, hogy valóban szándékunkban áll a zsinat Teológiai Bizottságának összehívása, hogy még egyszer fontolóra vegye az isteni kinyilatkoztatásról szóló tervezet néhány pontjának esetleges módosítását. Kötelességünknek tartjuk, hogy a jóváhagyandó tanítás már úgy kerüljön szavazásra, hogy a zsinati atyák után mi is elfogadhassuk azt.

Úgy gondoljuk, hogy ez a beavatkozás teljesen korrekt, mert nemcsak a szóban forgó szöveg ratifikálásáért vagy visszautasításáért viseljük a felelősséget, hanem – mint minden zsinati atya – azért is, hogy alkalmas javaslatokkal működjünk közre a végleges szövegek kialakításában... Úgy tűnik, így lehet a legegyszerűbben és legudvariasabban felhívni a bizottságok figyelmét is mindarra, ami hasznos lehet munkájukhoz. Szabadjon tehát rámutatnunk, hogy a zsinat tekintélye nem szenved csorbát, mint ahogy Ön gyanítja, ellenben megadjuk a szükséges támogatást, hogy feladatát elláthassa.

Egyébként semmi sem tölt el Bennünket nagyobb örömmel, mint ha látjuk, hogy vigyáznak a zsinat szabadságára és a fennálló ügyrend betartására. Ezek az alapelvek a rómaiaknak sem kevésbé fontosak, mint az angolszászoknak (a németeket is beleértve), és a zsinaton a legpontosabban be is tartattak.”

Giovanni Caprile jezsuita páter a zsinaton hozzá tudott jutni a pápai archívum anyagához. Ő mondta a következőket: A Szentatya beavatkozása a zsinat e szakaszában „némi rálátást enged arra, milyen határozott, ugyanakkor szelíd mérséklő szerepet igyekezett játszani *VI. Pál pápa*. A zsinati atyák oldalán, vezetőjüként finom érzékenységgel látta el testvérei megerősítésére vonatkozó megbízását, a Szentlélek eszközeként bölcs és biztos tanítású zsinati szövegeket kívánt biztosítani az Egyháznak.”

Nők a zsinaton

Több hónappal a harmadik ülőszak megnyitása előtt bejelentették, hogy *Pál pápa* apácák és laikus nők hivatalos megfigyelővé, auditorrá kinevezését tervezi. A hír előzményei között Suenens bíboros 1963. október 22-én, a második ülőszakon elhangzott javaslata volt az első mozzanat: „Nőket is meg kellene hívni a zsinatra, hiszen a világ népességének fele nő”. A bíboros egyúttal javasolta a férfi auditorok számának növelését, képviselőik szélesebb nemzetközi alapra helyezését, valamint hogy „az Egyház apostoli művéhez oly figyelemre méltóan hozzájáruló” nagy férfi és női kongregációk is képviseltesék magukat.

Ezért nem volt túl meglepő, amikor 1964. szeptember 14-i megnyitó beszédében *Pál pápa* azt mondta: „El vagyunk ragadtatva, hogy az auditorok között szeretett leányainkat Krisztusban is köszönhetjük. Ők az első nők a történelemben, akik zsinaton vesznek részt.” A jelenlevőket felvillanyozta a hír és tekintetükkel keresni kezdték ezeket a kiváltságos hölgyeket, de senkit sem láttak. Mert a pápa idejében megadta ugyan a leendő „auditrixek” nevét, a meghívókat nem küldték ki.

Az első ülőszakon egyetlen laikus vett részt mint auditor, *Jean Guilton*, a párizsi egyetem professzora, aki jó barátja volt János pápának; az első ülőszakra vonatkozó rendelkezések nem szóltak az auditorokról. Az 1963. szeptember 13-án, közvetlenül a második ülőszak megnyitása előtt nyilvánosságra hozott átdolgozott kiadás azonban tartalmazott egy „Auditorok” című artikulust, melyben ez állt: „A pápa jószágos hozzájárulása folytán jelentős számú laikus vehet részt a nyilvános üléseken, közgyűléseken és bizottsági üléseken. Nem szólhatnak viszont hozzá, hacsak a közgyűlésen a moderátorok vagy a bizottságokban az elnökök bizonyos körülmények között föl nem szólítják őket, hogy a szakértőkhöz hasonló módon mondják el véleményüket.” *Pál pápa* a második ülőszakra 11 férfit hívott meg auditornak.

1964. szeptember 20-án, a harmadik ülőszak első vasárnapján a Szentatya apostolkodó laikus csoportoknak mondott szentmisét a Szent Péter-bazilikában. Ott volt köztük a *Mouvement International pour l'Apostolat des Milieux Sociaux Indépendants* is, mely 26 ország képviselőinek részvételével Rómában tartotta első közgyűlését. A mise végén a pápa franciául fordult a csoporthoz, és név szerint említette elnököket, a franciaországi Cognacban élő *Marie-Louise Monnet* kisasszonyt. A laikusoknak az a feladata – mondta –, hogy az egész világon segítsék a katolikus üzenet terjesztését, „mert a zsinat csak minden megkeresztelt közös erőfeszítése révén hoz gyümölcsöt. Ezért ragaszkodunk hozzá, hogy képviseltesék magukat a laikusok a zsinaton, és hogy olyan férfiakra és nőkre essék választásunk, akik teljesen az apostolkodásnak szentelik magukat. Ma már elmondhatjuk Önöknek, hogy elnöknőjük szerepel azok listáján, akiket auditornak szándékozunk meghívni a zsinatra. Legyen ez bátorítás Önöknek, hogy sajátos életútjukon megújult buzgalommal tartsanak ki az Egyházért végzett apostolkodásban.” Ilyen drámai módon tudatta a pápa az első auditor hölgygel, milyen szerepet szán neki a zsinaton. *Monnet* kisasszonyt ezután odavezették a pápai trónhoz.

Másnap az ausztráliai Sydney-ben élő *Rosemary Goldie* kisasszony, a *Permanent Committee for International Congress of the Lay Apostolate* első titkára kapott értesítést a Főtitkárságtól auditorrá történt kinevezéséről. A következő napokban-hetekben újabb és újabb hölgyek kaptak meghívást mint auditorok. A harmadik ülőszak végén 40 hivatalos auditor volt a zsinaton, közülük 17 nő. Kilencen apácák voltak, nyolcan laikusok. A Mexikóvárosban élő *José Alvarez Icaza* és felesége, a mexikói keresztény családmozgalom megalapítói kaptak elsőként meghívást házaspárként.

Goldie kisasszonytól a harmadik ülőszak végén megtudtam, hogy mind a negyven auditornak szállást foglaltak a Szt. András-terazon a zsinati elnökök közelében. Minden nap együtt áldoztak a nyitómisén. A ruházatukra vonatkozóan nem voltak előírások, ő csak egyszer

volt feketében; a laikus nők azonban fekete fátylat viseltek. Azoknak, akik nem értettek latinul, a közelben ülő szakértők fordítottak. „A zsinati atyákkal együtt mi is megkapunk minden latin nyelvű dokumentumot – mondta *Goldie* kisasszony –, és saját tevékenységünkhöz meg is tarthatjuk őket.” Az auditoroknak arra is jócskán nyílt lehetősége, hogy zsinati témákról beszélgessenek zsinati atyákkal, szakértőkkel és az elszakadt keresztény egyházak megfigyelőivel. Minden hétfő este, gyakran csütörtök este is – folytatta *Goldie* kisasszony – kétórás összejövetelre gyűltek egybe, melyen általában valamelyik zsinati atya vagy szakértő tartott rövid tájékoztató előadást valamelyik éppen tárgyalt szövegtervezetről. Az auditorok javaslatokat is készítettek, melyeket hivatalosan beterjesztettek a bizottságoknak. *Goldie* kisasszony elmondta, hogy felkérték őket, működjenek együtt a Laikus Apostolkodás Bizottságával és ők úgy intézték, hogy az öt albizottságban férfiak és nők egyaránt helyet kaptak. Amikor megkérdeztem *Goldie* kisasszonyt, kaptak-e nők lehetőséget felszólalásra, azt válaszolta: „Ez még korainak tűnik.”

Az auditor apácák mind általános főnöknők vagy uniók előjárói voltak. Nagy csalódásukra a Rendi Bizottság egyik ülésére sem hívták meg őket. Teljesen szabadon tehettek azonban javaslatokat a bizottságnak és beszélhettek tagjaival.

A laikus apostolkodásról szóló szövegtervezet szerepelt ugyan a második ülősszak napirendjén, vitára mégsem bocsátották. A második ülősszak után a Koordinációs Bizottság utasítást adott, hogy mint tervezet szűnjék meg és javaslatok készüljenek belőle. A rendelkezést azonban nem hajtották végre. A Laikus Apostolkodás Bizottsága nevében a német *Hengsbach*, Essen püspöke ezt hivatalosan azzal indokolta, hogy „a zsinat céljai fényében egy ilyen visszaminősítés bajosan elégítette volna ki a zsinati atyákat és a laikusok várakozását”.

A tervezetet 1964. október 7-én *Hengsbach* püspök terjesztette be vitára. Rámutatott, hogy a tervezet súlyt helyez az összes hívő apostolkodó elhivatottságára. Az apostolkodás célja – mondta – „az emberek megtérése, Istennel való kapcsolatuk javítása, az evilági élet keresztény rendjének helyreállítása és a felebaráti szeretet gyakorlása”. A vita október 13-ig tartott.

Ritter St. Louis-i bíboros úgy vélekedett, hogy az egész szöveg körülményes, terjedős, gyakran elvont. Kimondottan hiányos az anyag tagolása, és az egész tervezetet túlon túl klerikális szellem hatja át.

Browne kúriai bíboros a tervezetnek arra a megállapítására hívta fel a figyelmet, hogy az apostolkodásra szóló hivatás „a keresztény elhivatottság lényegéhez” tartozik és hogy „mindenkinek” képzést kell kapnia az apostolkodásra. Egy ilyen univerzális kötelezettségre vonatkozó állítás túl kategorikus – mondta.

Angelo-Fernandes, Delhi koadjutor-érseke az indiai püspökök nevében bírálta a tervezetet, mert egyfajta „ingatag filantrópiává” minősíti le a laikusok apostoli tevékenységét. Nem hatja át eléggé a természetfölötti szellem, sürgősen át kell dolgozni.

Az olasz *Carlo Maccari*, Mondovi püspöke elismerte, hogy van néhány jó megállapítás a tervezetben, de összességében olyan részletekből van hevenyészve összetákolva, melyek nem mindig illenek tökéletesen egymáshoz. Nem dolgozták ki elég pontosan a stílusát és latin terminológiáját, így aligha elégíti ki a zsinati dokumentumokkal szemben támasztott igényeket. Túl sok ismétlés szerepel benne, és nem szerves az anyag felépítése.

Az indiai *D'Souza*, Bhopal érseke szerint „szerte az Egyházban radikális átszervezésre lenne szükség”, hogy a laikusok tényleg betölthessék szerepüket. „Testvéreim, valóban hajlandók vagyunk-e mi – a katolikus klérus – lemondani a klerikalizmusról?” – kérdezte. „Hajlandók vagyunk-e az Úrban testvéreinknek, a Misztikus Test méltóság szerint velünk egyenrangú tagjainak tekinteni a laikusokat, még ha hivatal szerint nem is azok? Hajlandók vagyunk-e lemondani arról a felelősségről, amit eddig tulajdonképpen tőlük bitoroltunk? Vagy – ha egy kicsit diszkrétebben akarok fogalmazni – hajlandók vagyunk-e átengedni nekik mindazt, ami hozzájuk jobban kötődik, nevezetesen olyan területeket, mint a nevelés, a szociális szolgálat, a világi javak kezelése és hasonló?”

Miért kell nemzetközi testületekben mindig papoknak képviselni az Egyházat? – kérdezte. Miért ne vehetnék át sok klerikus helyét laikusok a Római Kúriánál? Miért ne láthatnák el laikusok a Szentszék diplomáciai képviselőjét és lehetnének akár nunciusok is? „Világ-, országos, egyházmegyei és plébániai méretben” sok lehetőség kínálkozik az ilyen cserékre. Ez lehetővé tenné a klerikusoknak, hogy „annak a szent és szentségi hivatalnak éljenek, amelyre felszenteltettek”. Megígérte, hogy ha a tervezetben szerepelnek ezek az elvek, az új korszakot nyit az Egyházban. Az érsek felszólalását nagy tapsal fogadták.

A dél-afrikai *Owen McCann*, Fokváros érseke azt mondta, a tervezeten alig érződik a Szentlélek hatása, és nem felel meg a püspökök, papok és laikusok világszerte érzékelhető nagy várakozásának.

Az ecuadori *Cesar Mosquera Corral*, Guayaquil érseke megjegyezte, hogy a tervezet, miközben említi a laikusok által végzendő apostoli munka különböző fajtáit, nem ad „új tanítást a laikus lelkiségről”, „ami manapság az egyik legnagyobb hiányosság az Egyház életében”.

Október 13-án a Londonban élő *Patrick Keegan* úr, a Keresztény Dolgozók Világmozgalma elnevezésű szervezet elnöke szólalt fel mint laikus elsőként a közgyűlésen. Angolul beszélt és köszönetet mondott a moderátor bíborosoknak „a megtiszteltetésért és a lehetőségért, hogy szólhat a zsinathoz. Nagyon is tudatában van – mondta –, milyen felelősség, „hogy e történelmi pillanatban – bármennyire elégtelenül is – szavakba foglalja az egész világ hívó laikusainak érzéseit”. A laikusok apostolkodását az evangélium üzenetének megvalósítására új utakat kereső Egyház egyik új hajtóerejének nevezte. Az Egyház „olyan új eszközöket keres, melyek jobban igazodnak a mai emberek eltérő szociális, gazdasági és kulturális lehetőségeihez”. A zsinati atyák melegen megtapsolták *Keegan* úr nyolcperces beszédét.

Aki csak felületesen tanulmányozta át a tervezetet, annak is világossá válhatott, hogy az apostolkodás *Actio Catholica* néven ismert, főleg Franciaországban népszerű formáját részesíti előnyben. Egyedül ezt a szervezett formát említette név szerint, és nagyon részletesen is tárgyalta. A *Legio Mariae* lánglelkű élharcosaként ismert Suenens bíboros a közgyűlés figyelmébe ajánlotta e kiegyensúlyozatlanságot. Úgy vélte, nem kellene külön említeni a szövegben az apostolkodás egyik formáját sem, mert az kárt okozhat.

Az ausztriai *László István*, Eisenstadt püspöke – válaszul *Suenens* bíboros felszólalására – ragaszkodott hozzá, hogy ne változtassanak az *Actio Catholicáról* szóló 16. artikuluson. Lehetetlen mindenki kedvére tenni – mondta; utalt rá, hogy már a zsinati bizottságban is alaposan megvitatták az anyagot, és nem sikerült olyan megfogalmazást találni, mely a különböző vélemények mindegyikét figyelembe vehetné.

Ennek ellenére sok más zsinati atya is kifogásolta az *Actio Catholica* kivételezett kezelését. Azt javasolták, szerepeljen egyforma súllyal az apostolkodás minden formája. Ez azonban nem történt meg.

A vita végén *Hengsbach* püspök a Laikus Apostolkodás Bizottsága nevében megígérte, hogy a tervezetet átdolgozzák és gondosan áttekintik az elhangzott javaslatokat.

1965. május 28-án *Pál pápa* jóváhagyta az átdolgozott szövegváltozatot, melyet június 12-én postáztak a zsinati atyáknak. Ez immár a negyedik változat volt a laikus apostolkodásról. A vastag, hetvenoldalas anyagban egymás mellett futott a régi és az új szöveg a sok terjedelmes pótlás részletes indoklásával.

Az új változatról a negyedik ülésen, szeptember 23. és 27. között szavaztak 22 fordulóban. További vita már nem volt, *Hengsbach* püspök viszont felolvasott egy rövid jelentést arról, hogy új artikulus került a tervezetbe a laikusok lelkiségéről valamint az ifjúság és az apostolkodás kapcsolatáról, amit sok zsinati atya kért.

Minden egyes fordulóban megszületett a szükséges kétharmados többség. Hat fordulóban azonban összesen 1374 igent fenntartással adtak le. Ezeket a bizottság áttekintette és a tervezet szövegét több mint 150 helyen megváltoztatta. Az 1965. november 18-i nyilvános ülésen

hivatalosan bejelentették, hogy a laikusok apostolkodásáról szóló dekrétum 2305 igen és mindössze 2 nem szavazatot kapott. *Pál pápa* ezután kihirdette a dekrétumot.

Tizenkét nap múlva, november 30-án a főtitkár bejelentette, hogy a szavazás végleges eredménye 2340:2. A szavazólapok első értékelésekor a számítógép eltépett néhányat, ezért azok nem kerültek az összesítésbe. A jegyzők azonban átvizsgálták a széttépett lapokat és közzétették a végleges számokat.

A papokra és a missziókra vonatkozó javaslatok

A harmadik ülés első napjaiban zsinati atyák és püspöki konferenciák számos petíciót nyújtottak be, kérve, hogy a megszüntetett és javaslatokká visszaminősített tervezetek megvitatására is biztosítsák a szokásos időt. 1964. szeptember 25-én, pénteken, mindössze tizenegy nappal a harmadik ülés megnyitása után a főtitkár bejelentette, hogy a moderátorok helyt adtak a zsinati atyák kívánságának, és úgy határoztak, hogy a szavazások előtt rövid vitát engedélyeznek. Rámutatott, hogy a hozzászólások alapján nem fogják átdolgozni a javaslatokat, azok csak arra szolgálnak, hogy az atyák könnyebben el tudják dönteni, hogyan szavazzanak a javaslatokról. Minden javasolt változtatást az igen szavazathoz csatolt fenntartás formájában kell betervezni. Bejelentette azt is, hogy a moderátorok döntése értelmében a hozzászólások összefoglalását a következő időpontokig lehet benyújtani a Főtitkárságnak: a keleti egyházakról október 10-ig, az Egyház missziós tevékenységéről október 11-ig, a papokról október 12-ig, a rendekről október 13-ig, a házasság szentségéről október 14-ig, a papképzésről október 15-ig, a katolikus nevelésről pedig október 16-ig.

A világszövetség püspökei szeptember 25-én este tartották szokásos heti összejövetelüket a Domus Mariae-ben, és örömmel nyugtázták a kezdeti sikert, bár abbéli aggályuknak is hangot adtak, a „rövid” vita nem azt jelenti-e, hogy mindössze egy napig fog tartani. Úgy döntöttek, hogy ez nem elég, és hivatalos kérvényt fogalmaztak – a püspöki konferenciák továbbították a moderátor bíborosokhoz –, hogy a javaslatok megvitatására elegendő időt engedélyezzenek.

Következő ülésükön, október 2-án megkérték őket, kezdjenek „lassító politikába”, miután a zsinat eddig nagy tempóban haladt előre. E hirtelen váltást, melyet néhány napon belül átvett majdnem az összes püspöki konferencia, a mai Egyházzal szóló tervezet szeptember 30-án megjelent pótlása okozta. Azt állították róla, hogy a tervezet kommentárja, de valójában inkább olyan liberális tanítások gyűjteménye volt, melyeket az európai szövetség vezetői feltétlen szerettek volna felvetetni a tervezetbe. Az volt a taktikájuk, hogy a téma vitáját a lehető legkésőbbre tolják ki, hogy közben támogatást szerezhessenek a pótláshoz, aztán pedig úgy elhúzzák a tervezet vitáját, hogy a harmadik ülés alatt már ne lehessen elkészülni az átdolgozással. E cél elérésének volt az egyik eszköze, hogy a javaslatok megvitatására a szokásos időt biztosítsák.

Október 7-én délelőtt minden zsinati atya megkapta a papokról szóló javaslatok átdolgozott, kibővített változatát, mely különbözött a harmadik ülés előtt kipoztázottól. A főtitkár bejelentette, hogy a revíziót a Koordinációs Bizottság jóváhagyta és az a Főtitkársághoz „az utóbbi pár hónapban” benyújtott írásos hozzászólásokon alapul. Rögtön látni lehetett, hogy a kiegészítések és változtatások 90%-a a német nyelvű és skandináv püspökök 1964 májusi innsbrucki konferenciája után benyújtott javaslatokra vezethető vissza.

Október 12-én a főtitkár bejelentette, hogy a moderátorok döntése alapján másnap fog kezdődni a papokra vonatkozó javaslatok vitája, „mert az Egyház és a mai világ viszonyáról szóló tervezet jelentései még nem készültek el”. Pszichológiai szempontból ennél rosszabb pillanatban nem kezdődhetett volna a papokkal foglalkozó 100 sor vitája, miután közvetlenül ezt megelőzően négy napot használtak fel a laikus apostolkodásról szóló 476 sor vitájára.

Elsőként Meyer chicagói bíboros szólalt fel október 13-án. A papság kérdése egyrészt önálló tervezetet, másrészt alaposabb vitát érdemelne, hasonlóan ahhoz, amit a püspökökről szóló tervezetre szántak – mondta. Javaslatát arra alapozza, hogy a zsinaton résztvevő minden püspöknek bizonyosságot kell adnia papjai iránti odafigyeléséről, érdeklődéséről és gondoskodásáról. Bírálta a javaslatokat, mert kizárólag a papok kötelességeiről szólnak, és figyelmen kívül hagynak mindent, ami nehéz feladatuk teljesítéséhez vigasztalást vagy bátorítást nyújthatna. Tapsot kapott, amikor befejezésül megállapította, hogy a dokumentumot újra kell fogalmazni.

A hozzászólók egymás után mutattak rá a tervezet gyengéire, és laposnak nevezték, különösen a papi lelkiség tekintetében. Az első napon 14-en szólaltak fel.

Másnap bejelentették, hogy még aznap lezárják a papokkal foglalkozó javaslatok vitáját. Egy brazil, egy olasz és egy spanyol bíboros arról beszélt, hogy a javaslatok túlzottan a papi élet külsődleges dolgaival foglalkoznak, a papok megszentelődésével annál kevésbé. Az olasz *Salvatore Baldassari*, Ravenna érseke megállapította, hogy a zsinat nem veheti ennyire félvállról a papokat, a püspökök legközvetlenebb munkatársait. Készüljön olyan alapos tervezet a papokról is – kérte –, mint a püspökökről és a laikus apostolkodásról.

A brazil *Fernando Gomes dos Santos*, Goiania érseke Brazília és más országok 112 püspöke nevében a következőket mondta: „Teljesen tisztában vagyunk vele, hogy a szöveg jó szándékkal készült. Becsüljük is készítői szándékát. Amit bírálunk, az a produktum!” A szöveg „nagy csalódást okozott nekünk... és semmi sem indokolja, hogy ezt ne mondjuk el”. A javaslatok szövege „sérti az Úr szőlőjében velünk együtt dolgozó szeretett papjainkat”. Ha a II. Vatikáni Zsinat képes „annyi magasztos és szép dolgot mondani a püspökökről és a laikusokról, miért beszéljen akkor most ilyen szűkszavúan és tökéletlenül a papokról?”

A javaslatok – mondta – sok olyan terhet rónak a papokra, melyet a püspökök a maguk számára nem mertek előírni. „Komolyan kérjük Eminenciáitokat, a moderátorokat”, éretten gondolják át még egyszer a dolgot, és a mostani szöveget még ne bocsássák szavazásra. „Helyette készíttessenek egy új és méltó szöveget, amit a zsinat soron következő negyedik ülészakán meg lehet vitatni és amiről szavazni lehet... A papság túl nagy és túl szent dolog számunkra ahhoz, hogy kapkodva szóljunk róla. Tartozunk papjainknak a szeretet és tisztelet legalább ennyi jelével, nekik, akik arra hivatnak, hogy megosszák velünk az Úr művét.”

A délelőtti végén, mikor még csak 19-en jutottak mikrofonhoz a listán szereplő 27 hozzászóló közül, a moderátorok új instrukciókkal látták el *Felici* érseket, aki ezek után bejelentette, hogy a további hozzászólások másnap kerülnek sorra, a szavazást pedig egy, a moderátorok által megfelelőnek ítélt időpontra halasztják.

Október 15-én további 8 zsinati atya szólalt fel. Először a holland *Alfrink*, Utrecht bíborosa fejtette ki, hogy sok zsinati atya meggyőződése szerint a javaslatok nem hozhatók nyilvánosságra jelenlegi formájukban anélkül, hogy súlyos csalódást ne okozzanak a papoknak. Ezért indítványozta, hogy az illetékes bizottságot kérjék fel egy olyan szöveg elkészítésére, mely jobban megfelel a papok várakozásainak és a zsinati atyák javaslatainak. Indítványa tetszést aratott.

A nyolcadik hozzászóló után a moderátorok kihirdették, hogy a szavazásra egy még el nem döntött későbbi időpontban kerül majd sor. A „rövid” vita végül is három naposra terebélyesedett.

Másnap a következő hirdetményt olvasta fel a főtitkár: „Sok atya kérte a moderátorokat, hogy rövid vita után az összes – vagy legalább néhány – javaslatokká visszaminősített tervezet kerüljön vissza az illetékes bizottságokhoz, és az atyák megjegyzései alapján írják újra őket. A moderátorok ezért úgy látták jónak, hogy az anyagokat a Koordinációs Bizottság kapja meg, mely aztán a maga részéről gondosan áttanulmányozta az atyák kéréseit. Tekintettel az ügyrend alapelveire a Koordinációs Bizottság úgy határozott, hogy a javaslatok vitája után rendre kérdezzék meg az atyák véleményét a következőről: »Kívánnak-e az atyák most szavazást a vita befejezéséről?« Ha az abszolút többség (50% + 1) igennel válaszol, azonnal hozzáfognak a szavazáshoz a javaslatok egyes pontjairól a háromválaszos módszer (*igen, nem*, illetve fenntartásos *igen*) szerint. Ha viszont negatív a válasz, akkor az egész szöveg visszakerül a bizottsághoz, mely az atyák megjegyzései alapján gyorsan átdolgozza.”

A főtitkár ezután bejelentette, hogy a papokra vonatkozó javaslatokról a következő ülésen, hétfőn, október 19-én tartanak szavazást. Ezen 1199:930 arányban az illetékes bizottsághoz utalták a javaslatokat átdolgozásra. Közölték azt is, hogy három napon belül írásban még

benyújthatók kiegészítő indítványok. Sikeres volt tehát a nem kívánt szövegrészek törlésére majd visszaminősítésre irányuló stratégia.

A missziókra vonatkozó javaslatok nem kevésbé heves reakciót váltottak ki, mint a papokkal foglalkozók. Ezek szétküldését 1964. július 3-án hagyta jóvá Pál pápa. Szinte rögtön ezután megjelent egy *Documentum nostrum I* című ellentervezet, melyet gyors egymásutánban követtek a *Documentum nostrum II* és *Documentum nostrum III* című változatok. Augusztus 3-ig mind a három dokumentumot közzétették.

Az ellentervezetet alkotó csoport vezetője van Valenberg püspök volt, akinek köze volt azokhoz a holland törekvésekhez is, melyek egyes tervezetek elvetését célozták az első ülészak elején. Ehhez a csoporthoz tartozott a Fehér Atyák, a Jézus Szíve Misszionáriusok, az Afrikai Misszió Társasága, a Picpus-atyák, a Montforti atyák, a Heiligkreuz-atyák és Asszumpcionista rendfőnöke is. A csoport létrejöttének az volt a célja, hogy jelentős támogatást szerezzen püspököktől és rendfőnököktől, és a *Documentum nostrum III*-at azzal a kéréssel terjesztette be a Főtitkárságnak, hogy lehetőleg hivatalosan nyomtassák ki a tárgyalta javaslatok kommentárjaként. Így az hozzájárulhatna, hogy a zsinati atyák „teljesen tudatában lehessenek, miről is fognak szavazni”. De a Főtitkárság nem reagált pozitívan erre az indítványra.

Amikor a missziós országok püspökei sorban Rómába érkeztek a harmadik ülészakra, láthatóan nagyon neheztek a missziókkal kapcsolatos javaslatok miatt. Különösen vonatkozott ez az afrikai püspökökre. Pedig a Missziós Bizottság 1964. május 4. és 13. közti plenáris ülésén tényleg egyhangúan szavazta meg a javaslatokat. Mivel én tudtam ezt, de láttam a missziós püspökök elégedetlenségét is, megkérdeztem páter *Schüttét*, az Isteni Ige Misszionáriusainak rendfőnökét, mi a magyarázat. „A Missziós Bizottságban egyikünk sem volt elégedett a javaslatokkal – mondta. Mégis egyhangúan mellette szavaztunk, mert a Koordinációs Bizottság drasztikus húzásokat rendelt el a szövegben, és úgy gondoltuk, ilyen körülmények között e hat oldalnál jobbat nem lehet belőle kihozni.” Azon az ülésen páter *Schütte* megjósolta, hogy a missziós püspökök valószínűleg nem fogják elfogadni a javaslatokat, „miután sokan közülük csak amiatt jöttek el a zsinatra, mert a misszióknak egy teljes tervezetet szántak”.

Szeptember 30-án, szerdán délután a Pánafrikai Püspöki Konferencia Főtitkársága annak a szeptember 25-i bejelentésnek a megvitatására gyűlt össze, hogy a javaslatokról történő szavazások előtt rendre „rövid” vita lesz. A Főtitkárság Afrika és Madagaszkár 11 nemzeti és regionális püspöki konferenciájának elnökeiből állt. *Zoa*, Yaoundé érseke, a szervezet alelnöke és a Missziós Bizottság tagja tájékoztatta társait a bizottság nemrég tartott üléséről, melyen ő indítványozta, hogy a missziókra vonatkozó javaslatokat hagyják ugyanúgy megvitatni, mint minden más tervezetet. A bizottság többi tagja is támogatja a gondolatot – mondta –, és *Agagianian* bíboros, a bizottság elnöke írásban továbbítja a javaslatot a zsinat elnökségének és a moderátoroknak.

Az ülésen gyakorlati döntés született arról, hogy mind a 11 nemzeti és regionális püspöki konferencia kérvényezni fogja közvetlenül a zsinat elnökségétől, a moderátor bíborosoktól és a Koordinációs Bizottságtól, hogy a javaslatokat a szokásos módon vitassák meg. Készítettek egy latin nyelvű levélmintát, melyben szerepeltek a szükséges pontok, s mindegyik konferencia ez alapján készítette el saját fordítását és tette meg a kívánt változtatásokat.

Október 6-án plenáris ülést tartott a Missziós Bizottság, és 20:4 arányban megszavazta, hogy a püspöki konferenciákat szólítsák fel, kérjék meg nyomatékosan *Pál* pápát, hogy a zsinat főtitkársága hivatalos dokumentumként nyomtassa ki és bocsássa vitára a *Documentum nostrum III*-at. Másnap a pánafrikai püspöki konferencia szokásos heti ülésén *Zoa* érsek tájékoztatta a tagokat a Missziós Bizottság határozatáról, és felszólította őket, hogy püspöki konferenciájuk nevében kérjék meg nyomatékosan a pápát a *Documentum nostrum III* hivatalos kinyomtatására és szétosztására.

A nyugat-afrikai püspöki konferencia ülésén, melyet kb. hatvan afrikai püspök szállásán, a Residenza Adele di Trenquellion nevű szállodában tartottak október 8-án, a ghanai *John Amissah*, Cape Coast érseke bejelentette, hogy már sok püspöki konferencia – köztük a nyugat-afrikai – nevében kapott a Szentatya tapintatos levelet, melyekben „elegendő időt” kérnek a javaslatok megvitatására a zsinat plénumán.

Október 21-én szétosztották a missziós javaslatokról szóló jelentést, s egyben bejelentették, hogy a téma az Egyház és a modern világ kapcsolatának megvitatása után kerül sorra. Közben a missziós javaslatokkal kapcsolatban több mint száz zsinati atya jelezte a főtítkárnak hozzászólási szándékát. Olyan kiemelkedő személyiségek voltak köztük, mint *Bea* bíboros, *Frings* bíboros, *Alfrink* bíboros, a tanzániai *Laurean Rugambwa*, Bukoba bíborosa, *Silva Henriquez* bíboros, *Suenens* bíboros és *De Smedt* püspök. Ők mind a Fehér Atyák főnöke, páter *Leo Volker* irányításával működő, rendfőnökökből álló kis csoport kérése alapján kértek szót. Hozzászólásaik teljes szövegét kinyomtatták egy vastag füzetben, és már előzetesen terjesztették a zsinati atyák között.

November 5-én, csütörtökön délelőtt jelentette be a főtítkár, hogy másnap megszakítják az Egyház és a mai világ kapcsolatáról folyó vitát, és *VI. Pál pápa* jelenlétében hozzáfognak a missziós javaslatok megvitatásához. Aznap délután megbeszélést tartott az Általános Rendi Elöljárók Római Uniója, és meghallgatta páter *Schüttének* a missziós javaslatokról szóló jelentését.

Ő többek között a következőket mondta: „Bennünket, az itt összegyűlt rendfőnökök legtöbbször más szöveg – eltekintve a rendekről szóló tervezettől – aligha érdekel annyira, mint a missziós javaslatok.” Rövid tájékoztatást adott arról a folyamatról, melynek során az eredeti tervezetet javaslatcsomaggá minősítették vissza, majd pontról pontra kommentálta a javaslatok tizenhárom artikulusát. Sokat lehetne módosítani a javaslatokon – mondta –, de sok missziós püspök még akkor is szkeptikus és tétova maradna, ha minden módosítás bele is kerülne a szövegbe, mert úgy éreznék, hogy a zsinat nem jelentőségéhez és sürgősségéhez mértén kezeli az Egyház világszerte folyó missziós tevékenységét.

Páter *Schütte* indítványozta, hogy a zsinati atyák szavazáson jelezhessék, elégedettek-e a javaslatokkal, vagy önálló tervezetet szeretnének a missziókról. „Ha az atyák egy valódi tervezet mellett tennék le a voksot – s én nem kétlem, hogy ez lenne az eredmény –, akkor az illetékes bizottságnak a missziókról szóló korábbi tervezet felhasználásával kellene elkészítenie az új tervezetet.” A rendfőnökök elhatározták, hogy minden tőlük telhetőt megtesznek a javaslatok elvetéséért és egy új tervezet megalkotásáért.

Páter *Schütte* csütörtök este, tehát még aznap felkereste *Frings* bíborost, és megkérte, szólaljon fel másnap egy valódi missziós tervezet érdekében. *Frings* bíboros beleegyezett, de csak egy nappal későbbre, mert péntekre már volt egy előadása. Páter *Schütte* egyik tanácsadójával, páter *Karl Müllerrel* még aznap este fogalmazni kezdett egy levelet a moderátoroknak, melyben kifejtette, hogy a rövid javaslatok teljességgel elfogadhatatlanok, mert az Egyház missziós szempontjai ennél sokkal fontosabbak. A levélről készítettek egy csomó másolatot, hogy másnap aláírásokat gyűjthessenek.

Másnap, november 6-án, pénteken *Pál pápa* is felszólalt a plenáris ülésen. Elhatározta – mondta –, hogy ezen a napon, amikor a zsinat a missziókról szóló szövegre fordítja figyelmét, „a téma nagy és egyedülálló jelentősége miatt” ő is jelen lesz. Áttekintette a zsinati atyák kezében levő szöveget, és „mind tartalmát, mind metodikáját illetően sok dicséretre méltót” talált benne. „Ezért úgy gondoljuk, hogy Önök, miután jelzik a szükséges módosításokat, nehézség nélkül jóvá fogják hagyni a szöveget.”

A pápa szavait azonnal úgy értékelték, hogy az „korlátozott pozitív szavazat” a javaslatok mellett. Páter *Schütte* azért csak folytatta az aláírásgyűjtést, mivel meg volt róla győződve, hogy a pápa azért nyilatkozott így, mert téves információja van a zsinati atyáknak a javaslatokkal kapcsolatos véleményéről.

A pápa beszéde után *Agagianian* bíboros a Missziós Bizottság elnökeként felolvasta bevezető jelentését, majd a pápa elhagyta az aulát. Délelőtt minden további felszólaló nagyobb változtatásokat javasolt a szövegben.

Páter *Schütte* délután és este a püspökök lakására küldte el rendjének papjait újabb aláírásokért, s így módon összegyűjtött még néhány százat, melyeket mind eljuttatott a moderátor bíborosoknak.

Szombaton, november 7-én *Frings* kölni bíboros volt az első hozzászóló, aki arról beszélt, hogy az Egyház misszionárius szerepe olyan jelentőségű, főleg a mai körülmények között, hogy ezt a kérdéskört nem lehet elintézni pár javaslattal. Ehelyett készítsenek a missziókról egy teljes tervezetet, amit majd a zsinat negyedik ülészakán terjesszenek be. Ez nemcsak az ő véleménye, „hanem a rendfőnököknek és sok afrikai és más missziós püspöknek is forró vágya. Tisztelettel kérem, hogy ez a kívánság teljesíthessék” A szöveg elutasítására és teljes átdolgozására vonatkozó javaslatát az egész aulát betöltő, két világosan elkülönülő hullámban tapsolták meg.

Alfrink utrechti bíboros is úgy vélte, nem tehető meg, hogy a missziókra „mindössze egy javaslatcsomagot” szánjanak. *Suenens* bíboros Afrika püspökeinek nevében fejtette ki, hogy a szöveg nagyobb módosításokat kíván.

A dél-rhodesiai *Donal Lamont*, Umtali püspöke a következőket mondta sok afrikai püspök nevében: „A pápa tegnapi jelenléte az aulában vigaszt jelentett sok reményűnkre. Minket misszionáriusokat felvillanyozott, hogy Őszentségét, az elsőt a misszionáriusok között magunk között láthattuk, és ezért szívből jövő őszinte köszönetet mondunk neki.” Majd folytatván az *Ezekiel* látomásában szereplő „hús és inak nélküli száraz csontokhoz” hasonlította a javaslatokat.

November 9-én, a vita lezárása előtt még hat hozzászóló lépett mikrofonhoz. Ezután a következő kérdést intézték a zsinati atyákhoz: „Egyetért-e azzal, hogy az Egyház missziós tevékenységével kapcsolatos javaslatok szövegét az illetékes bizottság még egyszer átdolgozza?” Erre 1601-en válaszoltak igennel (83%), 311-en pedig nemmel. Ez azt jelentette, hogy a javaslatokat elutasították és a Missziós Bizottságnak a negyedik ülészakon beterjesztendő önálló tervezetet kellett készítenie.

Hogyan magyarázzuk *Pál pápa* szavait? Nem tudott volna a javaslatokkal kapcsolatos nagy elégedetlenségről, mely már szétosztásukkor is megnyilvánult? Nem tudott volna az afrikai és más missziós országok püspökei és a missziós rendek főnökei által ismételt hangoztatott kifogásokról? Nem jutottak volna el hozzá a személy szerint neki címzett petíciók? *Agagianian* bíboros, a Missziós Bizottság elnöke elmulasztotta volna tájékoztatni a bizottságon belül is megnyilvánuló nagy elégedetlenségről? Elmulasztotta volna a másik három moderátor bíboros tájékoztatni az általuk is tapasztalt elégedetlenségről, melyet részben maguk is tápláltak? Nem lett volna tisztában az államtitkár-bíboros a dolgok állásával?

Nehezen érthető, hogyan beszélhetett a pápa olyan optimistán a javaslatokról, ha valóban tájékozott volt az ügyben. A sajtóban megjelenő tudósítások – miszerint a zsinati atyák szembeszálltak a pápa által megfogalmazott véleménnyel – szükségessé teszik, hogy pontosabban megvizsgáljuk, mit is mondott valójában a pápa. Nem azt mondta, hogy az összes javaslat dicséretre méltó, hanem hogy „sokat” talált, ami „méltó dicséretűnkre”. Még a mindenkinél élesebb hangnemben szóló *Lamont* püspök is úgy nyilatkozott, hogy a javaslatok megközelítési módjukat tekintve sok olyan elemet hordoznak, melyek pozitívnak mondhatóak, hasznosak és szükség van rájuk. A pápa véleménye tehát nem ütközött a zsinati atyákéval. Abban azonban tévedett, hogy előzetes módosítások után a javaslatok nehézség nélkül jóváhagyhatók lesznek. Amikor a sajtó a pápával szembeni kihívásként írta meg az esetet, talán megfélekezett róla, hogy a zsinat plénumán felolvasott hozzászólások a pápa beszédétől függetlenül már jóval korábban készen voltak.

Voltak, akik *Agagianian* bíborost hibáztatták, mondván, ő vette rá a pápát, hogy részt vegyen az ülésen, mert azt remélte, így megszerezheti a támogatást az általa közismerten pártolt javaslatokhoz. Ezt azonban a bíboros határozottan visszautasította és kijelentette, hogy a pápa spontán döntött a jelenlétéről.

A pátriárkák helye az aulában

Egyetlen zsinati dokumentum első tárgyalása és ünnepélyes kihirdetése között sem telt el olyan rövid idő, mint a katolikus keleti egyházakról szóló dekrétum esetében. A közgyűlés a harmadik ülésszakon, 1964. október 15–20. között vitatta meg a tervezetet. Október 21-én és 22-én tartották a szavazási fordulókat a tervezet egyes részeiről. A tervezet ezután visszakerült átdolgozásra a bizottsághoz, majd a november 20-i plenáris ülésen újabb szavazásra bocsátották. Másnap *VI. Pál pápa* ünnepélyesen kihirdette – ezzel a nyilvános üléssel zárult a harmadik ülésszak. Így a zsinat összesen öt hétig és két napig tartotta napirendjén a dokumentumot.

A keleti rítusú egyházaknak a latin szertartásával kapcsolatos helyzetét az Egyházzól szóló tervezettel összefüggésben a második ülésszak elején vázolta nagy vonalakban az egyiptomi *Isaac Ghattas*, Théba kopt érseke. „Úgy tűnik – mondta –, mintha sok zsinati atya számára a latin jelentené az egyetemes Egyházat, mely a kisebbségi keleti egyházakkal foglalkozó önálló tervezet révén úgynevezett privilégiumokat adományoz.” A latin egyház sok tagja úgy tekint a keleti egyházakra, a katolikusokra és az ortodoxokra is, mint „egyházi különlegességekre, egzotikus teremtményekre”, ahelyett hogy „testvéregházakat látna bennük, akik a latin szertartású egyházzal együtt az egyetemes Egyházat alkotják”. Ez a magatartás kellemetlen számukra, és sem a katolikus, sem az ortodox keleti egyházak nem akarják és nem is tudják elfogadni, hogy a latin egyház próbál úgy tenni, mintha egyedül alkotná az egyetemes Egyházat, mely privilégiumokat osztogat. Hozzászólásában az érsek utalt rá, hogy az Egyházzól szóló tervezet nem tesz említést az Egyházon belüli különböző szertartásokról illetve a pátriárkáról.

Ghattas érsek 1963. október 10-én, csütörtökön szólalt fel. A következő hétfőn, október 14-én feltűnt, hogy változás történt az aula ülésrendjében. Hat keleti pátriárka, akiknek előzőleg közvetlenül a bíborosok után volt a helye, most külön asztalnál ült, szemben a bíborosokkal. Asztaluk a moderátorokéhoz és az elnökökéhez hasonlóan zöld terítővel volt leterítve, rajta vörös drapéria, és egy egylépcsős emelvényen állt (a moderátoroké két-, az elnököké háromlépcsős volt). Az aznapi hivatalos bejelentések között a főtitkár felhívta a figyelmet, hogy a keleti szertartású pátriárkák új helyet kaptak az aulában.

A felületes szemlélő úgy vélhette volna, hogy a pátriárkák kitüntése és a velük szemben tanúsított nagyobb figyelem *Ghattas* érsek négy nappal korábbi szenvedélyes hozzászólásának a közvetlen következménye. A római egyház azonban sokkal megfontoltabb annál, hogy sem az ügy okai ilyen újkeletűek lehettek volna. Az előzmények nem négy nappal, hanem négy évvel korábbra nyúltak vissza, kiindulópontjuk egy levél, amit a libanoni *Maximosz IV. Szaigh*, Antiochia melkita pátriárkája írt *XXIII. János pápának*.

Ebben az 1959. október 8-án kelt levélben a pátriárka megírta, mennyire örül az egész görög-melkita katolikus egyházzal együtt az egyetemes zsinat bejelentésének. Előrehaladott kora ellenére (a levelet 81 évesen írta) azt mondja, hogy ő személy szerint részt akar venni a zsinaton, mivel a keleti katolikus egyház reménykedik a nagyszámú ortodox keresztény és a római Szentszék újra egyesülésében. A zsinat munkájában való személyes, termékeny részvételét azonban „egy akadály” hátráltatja, amelyről most „egyszerűen és őszintén” szólni kíván: a katolikus hierarchiában és az egyetemes zsinaton a pátriárkákkal szembeni rangjuknak megfelelő bánásmódra gondol.

Maximosz pátriárka kijelentette, hogy a kérdés „nagyon foglalkoztatta ezen egyházak püspökeit és rendfőnökeit szokásos évi szinodusukon 1959 augusztusának második felében Ain-Trazban, ahol mi elköltöztünk”. A szinodus nem találta logikusnak, hogy miközben a zsinat igyekszik leépíteni a katolikus és ortodox egyházak közötti gátakat, a katolikus keleti egyházak pátriárkáit lejjebb rangsorolja, mint a bíborosokat. A pátriárkák egyik mindig is

élvezett, legbecsesebb joga a rangelsőbbiségük. A korábbi századokban a pátriárkák mindig közvetlenül a pápa után következtek, akit még ma is a Nyugat pátriárkájának szoktak nevezni.

A levél így folytatódott: „Az egyházi hagyomány valójában a legkorábbi időktől az egyetemes Egyház pátriárkái székeinek következő rangsorát állítja fel: Róma, Konstantinápoly, Alexandria, Antiochia és Jeruzsálem. Ugyanilyen egyértelmű az egyházi hagyomány abban is, hogy ezen öt pátriárka, széke mindenkor rangjának megfelelően rangban minden más egyházi méltóság előtt áll. E régi és egyértelmű hagyománynak megfelelően közvetlenül a pápa után a négy pátriárka következik az Egyház hierarchiájában.”

Maximosz pátriárka kifejtette, hogy a pápa köré gyűlt bíborosok valójában a római püspök segítői. Méltóságuk onnan ered, hogy részesülnek az első székhely, Róma méltóságából. De mivel ez a méltóság csak részesedés, nem logikus, hogy megelőzzék rangban a többi pátriárkákat.

Az I. Vatikáni Zsinaton a pátriárkákat a bíborosok mögé ültették. Ez volt az első eset a történelemben, s *Maximosz* pátriárka ezt „annak a sajnálatos Kelet-ellenes mentalitásnak” a számlájára írta, „mely abban az időben eluralkodott a Római Kúria egyes köreiben. Ez a mentalitás érthető volt egy olyan történelmi korszakban, amikor a Nyugat nem ismerte annyira a keleti egyházat, mint ahogy ma ismeri, és amikor maguknak a keleti katolikusoknak is... egyfajta kisebbségi komplexusa volt Európával szemben, mely gyarmatosító hatalma csúcán állt. Szentséged azonban bizonyára nem helyesli az ilyen mentalitást.”

Az ortodox egyházak tagjai – folytatta – „az újraegyesülés szempontjából példaértékűnek tartják, milyen helyet adna a római egyház pátriárkáiknak”. Levelét annak reményében zárta, hogy Pál pápa megteszi a szükséges lépéseket „a javaslatunkra adható egyetlen helyes megoldás” érdekében.

Maximosz pátriárka sose kapott választ levelére. De nem hátrált meg: 1962. szeptember 20-án, három héttel a zsinat megnyitása előtt újabb, hasonló tartalmú levelet írt. *Felici* érseknek címezte és közölte vele, hogy a görög-melkita-katolikus egyház szokásos évi szinodusa őt kérte meg, hogy a főtitkáron keresztül tegyen újabb kísérletet János pápa valamint a zsinat elnökségének elérésére. Kérése nem változott: nevezetesen, a keleti pátriárkáknak a zsinaton „biztosítsák rangban mindazt, amit a korábbi egyetemes zsinatok kánonjai is megszabtak számukra, vagyis az első helyet közvetlenül a pápa után”. Rámutatott, hogy az első egyetemes zsinatok erre vonatkozó határozatát tiszteletben tartották az 1439-es firenzei zsinaton, amikor *IV. Jenő pápa* rendeletére II. József konstantinápolyi pátriárka kapta a pápa után az első helyet, és elsőbbséget élvezett a bíborosok előtt.”

Maximosz pátriárka – saját indoklása szerint – azért folyamodott a főtitkárhoz, mert a Kelet pátriárkáinak tudomása szerint a protokoll illetékesei a Vatikánban arra készülnek, hogy a rövidesen kezdődő zsinaton a bíborosoknak adjanak elsőbbséget a pátriárkák előtt. „Ez komoly kérdés – figyelmeztetett – és szinte áthághatatlan akadályt gördíthet az ortodox egyházak és a katolikus egyház majdani egyesülése elé.” Ha nem tartana attól, hogy ezzel haragra gyűjtaná híveit, inkább „nem mennék el a küszöbönálló zsinatra, hogy ne kelljen kitennem magam annak, hogy személyünkben nem kapják meg a nekik kijáró tiszteletet a Kelet pátriárkái székei”. Egy héttel később hat példányban emlékeztetőt küldött *Felici* érseknek „a katolikus egyház keleti pátriárkáinak rangjáról”.

Felici érsek október 4-én jelezte vissza a levél és a memorandum megérkezését. „Figyelmesen elolvastam a kérdéssel kapcsolatos felvetéseket – írta –, és be fogom őket terjeszteni a pápának.” De *János pápától* ezúttal sem érkezett válasz. S amikor tíz nap múlva megnyílt a zsinat, a Kelet pátriárkáit megint a bíborosok mögé ültették, pontosan úgy, ahogy az I. Vatikáni Zsinaton.

Az első ülésszak után *IV. Maximosz* pátriárka elnökletével ismét szinodus volt Ain-Trazban. Miután a Vatikán eddigi megkereséseire semmit sem lépett, a pátriárka és a szinodus ezúttal úgy határozott, hogy nyílt levélben a zsinati atyák tudomására hozza az ügy teljes levelezését. De ez a drasztikus intézkedés sem bizonyult hatásosabbnak az eddigieknél: a

második ülészak megnyitásakor VI. Pál pápa alatt a pátriárkákat ismét alacsonyabbra ültették, mint a bíborosokat.

Tíz nappal az ülészak megnyitása után *Borovoj* főpap, az orosz ortodox egyház moszkvai patriarchátusát képviselő egyik megfigyelő ezt mondta egy tudósítónak: „Ha visszamegyek Oroszországba, senki se fogja megkérdezni tőlem, mit mondtak a teológusok. Azt viszont meg fogják kérdezni: »Volt-e ott valaki a keleti pátriárkák közül? Milyen helyet kaptak?«» Aztán hozzátette: „Meg kell mondanom Önöknek, hogy a Szent Péter-bazilikában számukra kijelölt helyek tényleg nem segítik elő az ökumenikus párbeszédet.” Ezek az észrevételek nyilvánosságra is kerültek a párizsi *Figaro* 1963. október 12-i számában.

A katolikus keleti egyházak pátriárkáit október 14-én, hétfőn az aulába lépve új tisztelethelyek várták a bíborosokkal szemben. A jelentős gesztust *VI. Pál pápa* rendelte el. De azt jelentette-e ez, hogy rangban a bíborosok fölé helyezték őket? A legtöbben így gondolták.

Egy évvel ezután, a harmadik ülészakon került sor a keleti egyházakról szóló tervezet megvitatására.

Ghattas érsek 1964. október 16-án azt javasolta, hogy vegyék le a tervezetet végleg a napirendről, s a benne foglaltakat szerkesszék át olyan tervezetekbe, melyekbe jobban illenek. Mivel a katolikus keleti egyházak az egy katolikus Egyház részei, ne készüljön róluk külön tervezet.

Maximosz pátriárka úgy vélte, hogy a tervezetben „kétséggkívül a pátriárkáknak szentelt” fejezet a leggyengébb. Jelenlegi formájában „lehangoló”-nak nevezte. „Először is – mondta – téves az a beállítás, mintha a pátriárkaság sajátos keleti intézmény lenne. A katolikus egyházban az első pátriárka a pápa, Róma püspöke, akit még az *Annuario Pontificio* is »a Nyugat pátriárkájának« nevez.” Szembefordult azzal is, hogy a pátriárkák „számtalan esetben” kötelesek egyeztetni a Római Kúria kongregációival. A dolgok normális menete szerint – mondta – „Péter utóda előjogainak sérelme nélkül” a pátriárkának és szinodusának kellene a legfőbb tekintélynek lennie a patriarchátust érintő minden ügyben.

A libanoni *Doumith*, Sarba maronita püspöke arról beszélt, hogy a II. Vatikáni Zsinat keltette nagy remények a keleti egyházakban „e tervezet láttán szinte teljesen elhaltak”. Eltekintve a dicsérettől, amit a keleti egyházak mindig megkapnak, ha e téma szóba kerül, „a tervezetben semmilyen jelentősebb kérdés nem szerepel: nem számol le az előítéletekkel, fölösleges dolgokat ismétel, a különleges problémákat nem mindig a legjobban oldja meg, végül pedig a legfontosabb kérdéseket, amikkel feltétlen foglalkozni kellene, megkerüli.”

Nem szól a legkomolyabb problémáról, nevezetesen arról, hogy különböző szertartású keleti katolikus püspökök léteznek ugyanazon a székhelyen ugyanarra a területre vonatkozó jurisdikcióval. Ezzel – állította – valószínűleg soha vissza nem térő alkalmat szalaszt el a zsinat egy nagyon várt reform bevezetésére. Legalább annyit ki kellene mondani, hogy szükség van a reformra, még ha azonnal nem is hajtható végre.” Utalt arra is, hogy ha kihagyják azokat a részeket, melyeket inkább más tervezetekben kellene tárgyalni, alig marad valami, s megkérte a közgyűlést, „vesse el egész nyugodtan a teljes tervezetet, egyes pontjait kapcsolja hozzá más tervezetekhez, a többi pedig utalja az Egyházi Törvénykönyvvel foglalkozó bizottsághoz”.

Gerald McDevitt philadelphiai segédpüspök arra mutatott rá, hogy a tervezet szerte a világon arra kötelezi a konvertitákat, hogy maradjanak meg saját szertartásukban, amikor katolizálnak. Ez ellentmond a lelkiismereti szabadságról és a lelkipásztori illetve ökumenikus lelkületről tanító II. Vatikáni Zsinat egész szellemének. Visszatekintve a washingtoni apostoli képviselőten eltöltött tíz évnél szolgálataira a következőket mondta: „Szinte naponta kellett foglalkoznom más szertartásra való áttérést kérvényező beadványaival, s pontosan tudom, mennyi időre van szüksége a Szentszéknek ezeknek a beadványoknak az elbírálásához... Általában hat hónap, gyakran egy év is kell, mire feldolgozzák a kérelmeket és döntésre jutnak.” Véleménye szerint „nagyon meglepő, mondhatni kegyetlen”, hogy azoknak, akik katolizálnak, kényszerűen a Szentszékhez kell folyamodniuk a rítusváltoztatási engedélyért.

A katolikus keleti egyházakról szóló szöveg megvitatása október 20-án fejeződött be. Mivel a közgyűlés 88%-a azonnali szavazást kért, október 21-én és 22-én meg is tartották azt. A hét forduló során átlagosan 91-en szavaztak nemmel, 235-en pedig igennel, de fenntartással. A második fordulóban szavaztak arról a szakaszcsoportról, melyben a McDevitt püspök által bírált pont szerepelt, ekkor 719-en adtak le fenntartásos igen, 73-an pedig nem szavazatot. Ez annyit jelentett, hogy a közgyűlésnek csak 63%-a értett egyet a szöveggel úgy ahogy volt, ezért át kellett dolgozni.

Összesen 607 zsinati atya terjesztette be fenntartását, ezek lényegében mind *McDevitt* püspök javaslata mellett foglaltak állást. A Keleti Egyházak Bizottsága azonban szó szerinti tartalmuk alapján csoportosította a fenntartásokat, nem szellemük szerint, s tájékoztatta a közgyűlést, hogy a bizottság többsége úgy döntött, nem fogadja el a javasolt változtatásokat. Ez azt jelentette, hogy a Keleti Egyházak Bizottsága huszonegynéhány tagjának elegendő hatalma volt 607 zsinati atya szavazólapon kifejezett kívánságának felülbírálására.

Az 1964. november 20-án szavazásra bocsátott módosított szövegben csak itt-ott szerepelt egy-egy megváltozott szó vagy mondat. Ennyi nyoma maradt a négynapos vitának és 1920 fenntartásnak. Amikor a zsinati atyákat megkérdezték, egyetértenek-e azzal, ahogy a bizottság feldolgozta a fenntartásokat, két fordulóban összesen 471 nem szavazat érkezett. Amikor viszont a tervezet egészéről szavaztak, már csak 135-en voksoltak nemmel. A pápa jelenlétében november 21-én tartott nyilvános ülésen pedig 2110 *igen* és 39 *nem* született. A pápa ezután kihirdette a katolikus keleti egyházakról szóló dekrétumot.

Azzal, hogy *Pál pápa* a zsinaton hivatalosan elismerte a pátriárkák rangját, elhárult az egyik akadály az ortodox egyházakkal való egyesülés elől. Ezek azok a keleti szertartású egyházak, melyek nem fogadják el Róma primátusának elvét. Az ezen egyházak és a római egyház közötti különböző szakadások 1054-ben végleges töréshez vezettek, amikor a római szék *Humbertus* bíboros vezetésével követeket küldött *Michael Caerularius* konstantinápolyi pátriárka és követői kiközösítésére. A konstantinápolyi pátriárka és a szinodus erre kimondták a legátusok kiközösítését, s a konstantinápolyi pátriárka oldalán elszakadt Antiochia, Alexandria és Jeruzsálem pátriárkája is. A II. lyoni egyetemes zsinatnak 1274-ben és a firenzei egyetemes zsinatnak 1439-ben átmenetileg sikerült kieszközölnie az újraegyesítést. 1472-ben azonban az *I. Dionüsziusz* konstantinápolyi pátriárka által összehívott szinodus mindenfajta egységet elvetett.

Az egyesüléssel kapcsolatos más problémák mellett ennek az akadálnak az elhárítása lebegett *VI. Pál pápa* szeme előtt, amikor 1964 elején személyesen látogatta meg *I. Athenagoras* konstantinápolyi pátriárkát, *Michael Caerularius* pátriárka utódát, hogy testvérként ölelhessék át egymást és megbeszélhessék az egyházak kapcsolatait. Ezután olyan jelentős javulás következett, hogy 1965. december 7-én, a II. Vatikáni Zsinat utolsó előtti napján a pápa és a pátriárka egyszerre érvénytelenítette az 1054-es kiközösítést.

Azon a bizonyos december 7-én *Willebrands*, a Keresztény Egységtitkárság frissen főszenelt püspöke egy nyilatkozatot olvasott föl a pápa és a zsinati atyák jelenlétében. Elmondta, hogy *VI. Pál pápa* és *I. Athenagoras* pátriárka szentföldi találkozásuk után elhatározták, hogy hallgatnak „a szeretet minden rezdülésére és mindarra, ami ezáltal megkönnyítheti a római katolikus egyház és a konstantinápolyi ortodox egyház között létesülő testvéri kapcsolatok fejlődését. Meggyőződésük, hogy e lépésükkel Isten kegyelméből követik azt a hívó szót, mely manapság a római katolikus egyházat és az ortodox egyházat, valamint minden keresztényt a különbségek áthidalására sarkall, hogy ismét »egyek« lehessenek, ahogy az úr Jézus kérte számukra Atyjától.” A nyilatkozat dörgő tapsvihart váltott ki.

A vatikáni felolvasással egyidőben a konstantinápolyi pátriárka is kiadta a nyilatkozatot Isztambulban, ahová *Pál pápa* különleges missziót küldött *Shehan* baltimore-i bíboros vezetésével. Az ünnepségre a fanaroszi pátriárkai székesegyházban került sor. *I. Athenagoras* pátriárka és *Shehan* bíboros kölcsönösen érvénytelenítették a kiközösítéseket, majd a katedrális

harangjainak zúgása közepette átölelték egymást. A konstantinápolyi pátriárka később tájékoztatta Alexandria, Antiochia, Jeruzsálem, Moszkva, Belgrád, Bukarest és Szófia ortodox pátriárkáit, valamint Görögország, Lengyelország, Csehszlovákia, Azerbajdzsán és Ciprus ortodox egyházait a két egyházat egymáshoz közelebb hozó szeretetteljes megnyilvánulásról.

VI. Pál pápa és I. Athenagorasz pátriárka valamint szinódusa közös nyilatkozatukban kijelentették, remélik, hogy „ezt a gesztust üdvözölni fogja az egész keresztény világ, de különösen a római katolikus egyház és az ortodox egyházak”. Ők ezzel „a kibékülés iránti kétoldalú, őszinte vágyakozást kívánják kifejezésre juttatni”. Emellett „ösztönzőnek szánják a bizalom, a nagyrabecsülés és a kölcsönös szeretet szellemében történő párbeszéd folytatására, mely Isten segítségével gyarapítani fogja a lelkek javát és közelebb hozza Isten országát, amikor ismét úgy élünk majd együtt a hit, a testvéri egyetértés és a szentségi élet teljes közösségében, mint az Egyház első évezredében”.

A pátriárkák zsinat alatti látszólagos elsőbbsége nem volt hosszú életű. Az *Annuario Pontificio* 1966-os kiadása ugyanis ismét a bíborosok után jegyzi őket, azonkívül véletlenül még bíborost is csinált belőlük.

Az Egyház és a mai világ viszonya

Egyetlen tervezettel sem foglalkoztak annyit a zsinaton, mint az Egyház és a mai világ viszonyát elemző dokumentummal. Megalkotására *XXIII. János pápa* egy hónappal a zsinat megnyitása előtt, 1962. szeptember 12-én elhangzott rádió- és TV-beszéde adott ösztönzést – anélkül, hogy ő erről tudott volna. A pápa minden idegszálával azokra a nagy dolgokra koncentrált, melyeket szeretett volna megvalósulni látni a zsinaton. Beszédében azzal foglalkozott, hogy Krisztus az Egyházat világosította meg, az Egyház küldetése pedig a népek megvilágosítására szól.

Gyakorlatias, eredeti módján egy kb. 1,20 m átmérőjű földgömböt használt kellékül annak érzékeltetésére, hogy egy egészen valós világról beszél. S hogy mondandóját biztosan ne értse senki földre, egy vatikáni fotóssal készíttetett magáról egy felvételt, oldalán a földgömbbel, s négy szót írt latinul a fényképre: *Ecclesia Christi lumen gentium*, »Krisztus Egyháza a népek világossága«.

A zsinatnak – mondta János pápa – foglalkoznia kell az Egyház életterejének kettős természetével. Ezek egyike az „ad intra”, a befelé irányuló, melyet az Egyház belső struktúrája, főként pedig „a megvilágosító hit és a megszentelő kegyelem kincsei” táplálnak. Erről az összetevőről azonban csak egészen röviden szólt beszédében. A másik az „ad extra”, a kifelé irányuló természet, melynek az Egyháztól függetlenül létező szituációk a forrásai, pl. „a modern világ” keresztényeinek és nem keresztényeinek igényei és szükségletei. Az Egyháznak kötelessége felelősséget vállalnia modern élet minden mozzanatában: a mindennapi kenyér biztosításában; a föld javainak kezelésében és elosztásában; a fejlődésben elmaradt népek felzárkóztatásában; a polgári társadalom működtetésében és egy új politikai rend kialakításában; a háborúval szemben a békére törekvésben; a magántulajdonnal kapcsolatban, az emberek és a népek közötti testvériség és szeretet elvének mélyreható érvényesülésében; a halállal, a házasságtöréssel és az erkölcstelenséggel, a házasság szentségével, az élet továbbadásával összefüggő vallási és erkölcsi szempontokkal kapcsolatban; a vallási közömbösséggel szemben; a természettudománynak és a technikának a népek testi és lelki gyarapodását elősegítő felhasználásában; stb.

János pápa ezzel gyakorlatilag teljesen felvázolta egy, az Egyház és a mai világ viszonyát taglaló tervezet körvonalait. Valójában sok olyan indítványt érintett, melyet a zsinat előkészítő időszakában már beterjesztettek zsinati atyák.

1962. december 4-én, nem sokkal az első ülészak befejezése előtt a belga *Leo Jozef Suenens*, Mechelen bíborosa a közgyűléshez intézett javaslatában felhasználta János pápa sok gondolatát, azt pedig szó szerint idézte, hogy az Egyház teljességében – „ad extra” – szemlélje a világhoz fűződő kapcsolatait, „mert ennek a zsinatnak arra kell törekednie, hogy a népek igazi világosságává tegye az Egyházat”. Másnap János pápa felállította a Koordinációs Bizottságot és *Suenens* bíborost nevezte ki egyik tagjává. Egyben megbízta, készítsen egy új tervezetet az Egyház azon tanításaiból, melyek közvetlenül érintik a mai világ problémáit.

1963 januári első ülésén a Koordinációs Bizottság elrendelte, hogy az új tervezet címe „Az Egyház hatékony jelenléte a mai világban” legyen és hat fejezete a következő témákkal foglalkozzon: az ember csodálatos hivatása; az emberi személyiség társadalmi helyzete; házasság és család; a kultúra helyes fejlesztése; a gazdasági és szociális rend, valamint a népek közössége és a béke. Arról is határoztak, hogy az új tervezet néhány elemét a Teológiai Előkészítő Bizottság által készített és az első ülészakon elvetett három dogmatikus konstitúcióból kell átvenni. Ezek a keresztény társadalmi rendről, a tisztaságról, a házasságról, a családról, a szüzességről, valamint a depositum fidei, a hit letéteményének őrzéséről szóltak.

Suenens bíboros a tervezet felelőseként azt javasolta, bízzák annak elkészítését egy különleges, a Teológiai Bizottság és a Laikus Apostolkodás Bizottsága tagjaiból álló

vegyesbizottságra, *Ottaviani* és *Fernando Cento* bíborosok elnökletével. Javaslatát elfogadták. Kezdeményezték továbbá, hogy vegyenek át az új tervezetbe más elemeket is a Laikus Apostolkodás Bizottsága által „a társadalmi méretű laikus apostolkodásról” készített tervezetből valamint a Teológiai Előkészítő Bizottságnak „a szociális rendről” és „a népek közösségéről” szóló tanításaiból.

Az új tervezettel kapcsolatos munkálatok 1963 februárjában kezdődtek el. Április 24–26. között különleges ülést tartottak, melyre meghívtak 23 jól képzett laikust, akik közül azonban csak 15-en tudtak részt venni. Május végére kialakult az a szöveg, amit a Koordinációs Bizottság soron következő, június 4-re kitűzött ülésén terjesztettek volna elő. *János pápa* június 3-án bekövetkezett halála miatt azonban egy hónappal elhalasztották az ülést.

Miután július 4-én *Suenens* bíboros a Koordinációs Bizottságban kifejtette a tervezet előnyeit és hátrányait, a bizottság nem találta azt kielégítőnek. Megbízták a bíborost, hogy az újabb szöveg az 1. fejezetben szereplő tanításokat dolgozza ki. A másik öt fejezetből készüljön függelék. Ezáltal persze erősen csökkent a bennük foglalt tanítások tekintélye.

Suenens bíboros ekkor az új tervezet elkészítése végett meghívott néhány szakértőt Belgiumba. Elég sajtóságos módon a második ülészak alatt a tervezetért felelős vegyesbizottság egy lépést sem tett 1963. november 29-ig. Ezen a napon egészült ki a bizottság a világszövetség által javasolt nyolc liberális taggal, ami nyolc szavazattal erősítette a liberálisok pozícióit. Az új és eredetibb szövegtervezetet ezen a napon alaposan, de nem véglegesen megvitatták. Végül a kanadai *Pelletier*, *Trois-Rivières* püspöke javaslatára egyhangúan elfogadták, hogy alakuljon egy központi albizottság a függelék öt fejezetét átdolgozó öt albizottság koordinálására.

A vegyesbizottság ekkor titkos szavazással a következőket választotta meg a központi albizottság tagjaivá: a német *Schröffert* és *Hengsbachot*, *Eichstätt* és *Essen* püspökeit, a francia *Jacques Ménagert* és *Ancelt*, *Meaux* és *Lyon* püspökeit, *Mark McGrath*-t, *Panama*-város segédpüspökét és az olasz *Emilio Guanót*, *Livorno* püspökét. Ők hatan ezután felhatalmazást kaptak további két tag kijelölésére, s *Wright* pittsburgi bíborost és a tanzániai *Blomjoust*, *Mwanza* püspökét választották maguk közé. *McGrath* püspök kivételével eredetileg mind a nyolcukat az európai szövetség jelöltjeiként választották az egyes bizottságokba, de a panamai püspök is a zsinat legelső napjától kapcsolatban volt a szövetséggel.

Az ülés eredményeként az új tervezettel kapcsolatban teljesen az európai szövetség politikusainak kezébe csúszott át az irányítás. S mivel a központi albizottság a lehető legjobban le akarta törni az olasz és spanyol hierarchia konzervatív tagjainak ellenállását, az olasz *Guano* püspököt választotta meg elnöknek; később ő olvasta fel az aulában a tervezetet. A nyolc püspök tehát nagy vonalakban felvázolta a tervezet új körvonalait. Pár nap múlva befejeződött az ülészak, és a püspökök hazatértek egyházmegyéikbe.

A püspökök a redemptorista *Bernhard Häring*, liberális moralistát választották titkárrá. December folyamán és 1964 januárjának első felében *Guano* püspök elnökletével többször is találkozott páter *Häring*, Mons. *Achille Glorieux*, páter *Zsigmond Rajmund OP*, és páter *Roberto Tucci SJ*. Közelebbről is meghatározták, milyen szellemű legyen a tervezet, milyen főbb vonalakat kövessen, mivel foglalkozzon, mi legyen a célja és kikre vonatkozzon.

Februárban három napon át Svájcban, Zürichben tanácskozott a központi albizottság. További változtatásokra tettek javaslatokat. Március 4-én és 9-én a vegyesbizottság tartott két plenáris ülést, de nem hagyta jóvá sem a tervezetet, sem a függeléket, s a központi albizottság kezdhette előlről a munkát. A vegyesbizottság június 4. és 6. között ült össze ismét, és újabb javításokat és változtatásokat javasolt. Már-már kezdett úgy tűnni, hogy a tervezet és a függelék nem készül el a harmadik ülészig. Végül úgy döntöttek, hogy a tervezetet annak ellenére kinyomtatják és szétosztják a zsinati atyák között, hogy nem tartják tökéletesnek. *Pál pápa* július 3-án adta meg hozzájárulását. A tervezetek hivatalos sorrendjében elfoglalt helye alapján „tizenharmadik tervezetnek” nevezték el. A függelék még nem készült el. A liberális szárny

ahhoz még nem volt elég erős, hogy a függelékben szereplő tanításokat át tudja vetetni a tervezetbe, ezért a zsinat plénumán elhangzó beszédekkel kívánta elérni azt. Közben a szakértők megfeszítetten dolgoztak a függeléken.

Olyan gyorsan és jól, hogy a 29 oldalas tervezet 57 oldalas függelékét 1964. szeptember 30-án, két héttel a harmadik ülészak megnyitása után szét is lehetett osztani a zsinati atyáknak.

Sokan rögtön kérdezték a zsinati hatóságoknál: mit jelentsen a függelék és egyáltalán hogy kerül a csizma az asztalra. Mivel a borítékon a zsinati dokumentumok esetében használt fejléc volt, a benne levő tájékoztatóban viszont az állt, hogy „a függelék nem kerül vitára az aulában”, magyarázatot kértek. A főtitkár a zsinat elnöksége vagy a moderátorok utasítása alapján bejelentette, hogy a függeléket a vegyesbizottság készítette és „küldte el a zsinati titkárságnak azzal, hogy teljesen magánjellegű dokumentumként osszák szét”. „A bizottság véleményének közlése végett” készült. Válaszképp a további kérdésekre a főtitkár hamarosan egy újabb nyilatkozatot adott ki, mely rámutatott, hogy a függelék több tekintéllyel bír, mint ahogy korábbi nyilatkozatában közölte. „A függeléket a Koordinációs Bizottság kérésére készítette a vegyesbizottság... Ennek ellenére nem zsinati dokumentum, s ezért az aulában nem kerül sor megvitatására.”

Amikor a sajtó konzervatív cselszövessel és manőverezéssel vádolta a főtitkárt első nyilatkozata miatt és azt állította, hogy a moderátor bíborosok kötelezték a második kibocsátására, ő közleményt adott ki, mely „helytelennek és tendenciózusnak” nevezte a tudósításokat. Mint főtitkár sohasem a saját nevében, hanem „mindig a moderátorok vagy az elnökség nevében” beszél. A második nyilatkozatot tényleg a saját kezdeményezésére bocsátotta ki, miután megkapta a szükséges „hozzájárulást a moderátoroktól”.

Három hét múlva, október 20-án került végre sor a vitában a tervezetre. Időközben eltelt az ülészaktól öt hét. A moderátorok erre az időpontra napolták el előzőleg a vitát, s október 12-én majd 13-án is bejelentették, hogy a „bevezető jelentések” még nem készültek el. A vita első napján az egyik moderátor, Lercaro bolognai bíboros szólalt föl negyedikként. „Nehezen megvalósíthatónak, szinte lehetetlennek tűnik – mondta –, hogy még ezen az ülészakon elkészülhessen a tervezet újabb változata és végleg jóvá lehessen hagyni.” Nagyon sok zsinati atya jelezte szólási szándékát, s az is nagyon fontos, hogy az Egyház és a modern világ viszonyával foglalkozó tervezettel részletesen foglalkozzon a zsinat plénuma. „Még az is kétséges, hogy a jövő évi negyedik ülészakon lesz-e elég idő erre a feladatra.”

A bejelentést köszöntő lelkes taps minden bizonnyal nagy megkönnyebbülést váltott ki *Suenens* bíborosban, a központi albizottság nyolc püspökében és tanácsadóikban, mert azt jelentette, hogy a zsinati atyák hajlandók elhalasztani a végleges döntést a negyedik ülészakra, amire mindenképpen szükség volt, ha a függelékben szereplő tanításokat is be akarták építeni a tervezetbe.

Döpfner müncheni bíboros szólott hozzá ezután 83 német ajkú és skandináv zsinati atya nevében, s teljesen egyetértett Lercaro bíboros szavaival. Minden időt biztosítani kell – mondta – a zsinati atyáknak a szöveg nyugodt tanulmányozására, „hogy valóban megkoronázhassák vele a zsinat eredményeit”. E szavak elég furcsán hangzottak az eddig nyaktörő tempót diktáló férfiú szájából.

A harmadik moderátor, *Suenens* bíboros másnap szólalt föl. A tervezet összességében kielégítő – mondta –, mégpedig „a két moderátor által tegnap vázolt okok miatt”. Aztán azzal folytatta, hogy jó lenne „hozzákapcsolni a tervezethez a függelékben szereplő különböző témákat”, például a házasságról és családról szóló szakaszt.

Az angol *Heenan*, Westminster érseke, aki ekkor hozta létre a Szent Pál Konferencia néven ismertté vált ellenzéki csoportot, „az Egyház egyetemes zsinatához méltatlannak” nevezte a tervezetet. Javasolta, hogy vegyék el attól a bizottságtól, amelyik most foglalkozik vele, s egy másik bizottsággal azonnal készíttessenek egy újat. „Ebben az esetben három vagy négy év múlva kellene összehívni a zsinat negyedik ülészakát mindenfajta szociális probléma

megvitatására.” Megjósolta, hogy a világ csúfot fog üzni a zsinatból, ha – miután rengeteg időt „teológiai szörszálhasogatással” töltött – most sebbel-lobbal fog hozzá a vitához a világméretű éhezéssel, az atomháborúról és a családi életről”.

Ezután arra utalt, hogy az instrukciók szerint a tervezetet meg kell tárgyalni, míg a függelékhez nem fűzhető kommentár az aulában. „De ha elmulasztjuk a két dokumentum nagyon alapos vizsgálatát, akkor a zsinat véleményét a dokumentumok elkészítésénél segédkező tanácsadóknak kell értelmezniük a világ számára. Ettől azonban Isten óvjon! Félek átengedni a szakértőknek annak magyarázását, mit gondolnak a püspökök... Nincs értelme püspöki kollégiumról beszélni, ha a szakértők neki ellentmondó cikkeket, könyveket és beszédeket írnak és csúfot üznek a püspöki testület tanításából.” Intően mondta, hogy „egy vagy két teológus elmélete nem tekinthető a teológusok téves konszenzusának”. Csak egy valóságos konszenzusnak van különleges tekintélye.

A német páter *Benedikt Reetz*, a beuroni bencések rendfőnöke másnap válaszolt *Heenan* érseknek, és megvédte a szakértőket. Elmondta, hogy „nyögve és izzadva dolgoztak a tervezeten” és nem félni kell tőlük, hanem szeretni, dicsérni kell őket, különösen a függelékért, melyből sok mindent át kellene venni magába a tervezetbe”. Egyedül a szöveg latinságát bírálta, „gyalázatosnak” nevezte.

A belga *Charue*, Namur püspöke azt mondta, a világ vár erre a tervezetre, ezért „nem várhatunk négy évet”. Jövőre meg kell jelentetni, még ha később tökéletesíteni kell is a függelékét.

Meyer chicagói bíboros és *Bea* bíboros a Kúriától összességében dicsérte a tervezetet, de túl naturalistának mondták, s szerintük teológiailag és biblikusan jobban meg kellene alapozni. *Léger* montreali és *Liénart* lille-i bíborosok szintúgy erről beszéltek.

Paul Meouchi libanoni maronita pátriárka úgy vélte, hogy a tervezet felépítése nem logikus, stílusa bizonytalan, tartalmi szempontból pedig tele van ismétlésekkel. Olyan benyomást kelt, mintha az Egyház azért jött volna létre, hogy jótékonyági intézményeket működtessen és társadalmi, gazdasági valamint politikai dolgokkal foglalkozzon. És mintha olyan történelem-fogalommal dolgozna, melyben a Gondviselés nem játszik szerepet. A pátriárka a szöveg radikális átdolgozása mellett foglalt állást.

A guineai *Raymond Tchidimbo*, Conakry érseke „középszerűnek” érezte a tervezetet, s szerinte az „kizárólag Európa és a két Amerika népeinek szól”. Egyáltalán nem foglalkozik Afrika fő problémáival, a kolonializmus és a faji megkülönböztetés leküzdésével.

Az ír *William Conway*, Armagh érseke arról beszélt, hogy a tervezet „csak egy töredékével foglalkozik mindannak, amit az Egyháznak el kell mondania a mai világnak”. Ezt rögtön a tervezet elején világosan ki kell mondani, különben az emberek azt kérdezik majd: „Nincs más mondanivalótok számunkra? Ez minden?” Nagy meglepetéssel szólt arról, hogy a tervezet nagyon keveset mond azoknak a területeknek a viszonyairól, ahol az Egyház láncba van verve és hallgatásra van ítélve”. Az is meglepte, hogy a dokumentum egy szó erejéig sem tartja fontosnak megemlíteni, hogy a kommunikációs eszközök széles skáláján árusítják ki a szexualitást és szentségtelenítik meg az emberi szerelmet.

Morcillo González madridi érsek tudni akarta, miért hallgat el a tervezet olyan problémákat, mint „az emberi munka, a teljes ember fölemelése a természetes és természetfölötti tökéletességére, a kivándorlás joga, az érzékiség és a szexualitás özöne, az ateizmus..., újabb nemzetek felszabadulása..., nagy tömegek óriási szegénysége és éhezése. Vagy nem mond semmit ezekről a dolgokról, vagy olyan visszafogott hangon beszél róluk, mintha távol állnának a mai világtól.” Ő is teljes átdolgozásra tett javaslatot.

Patrick O'Boyle, Washington érseke az Egyesült Államok püspökeinek nevében szükségesnek tartotta, hogy a faji megkülönböztetés problémájával is foglalkozzon egy bekezdés. Kérte, hogy precíz teológiai indoklással nyíltan ítéljék el a faji megkülönböztetést, melyet „az emberiség mai legsajnálatraméltóbb és legvisszataszítóbb büntetének” nevezett.

A tervezet vitája november 10-én, tizenegy nappal az ülészak zárása előtt ért véget. Amikor a közgyűlést megkérdezték, alkalmasnak tartja-e a tervezetet a további vitára, 1579-en szavaztak mellette, 296-an ellene. December 30-án a Koordinációs Bizottság elrendelte, hogy a függelék, legalábbis lényeges részeit, építsék be a tervezetbe. A döntésről egy 1965. január 2-i keltezésű, Cicognani bíboros, a Koordinációs Bizottság elnöke által aláírt hivatalos okmányt juttattak el *Ottaviani* és *Cento* bíborosoknak, a vegyesbizottság társelnökeinek.

Mire a nyár folyamán a zsinati atyák megkapták a tervezet utolsó átdolgozott változatát, 79 oldalasra bővült, szemben a korábbi 29 oldalas anyaggal. A terjedelem megnövekedését azzal magyarázta a központi albizottság, hogy az új szöveg lényegében három elemből tevődik össze: először is az eredeti szövegből, azután az összesen 830 oldalt kitevő, nagyon gondosan áttekintett szóbeli és írásbeli hozzászólásokból, végül pedig „sok zsinati atya kívánságának megfelelően – legalábbis lényegileg – bekerült az új szövegbe az előző szöveget kísérő függelék”.

Hosszú, nehéz küzdelem volt, de a liberálisoknak a moderátorok támogatásával ismét sikerült érvényesíteni akarataikat.

A moderátorok veresége

A legutóbbi évtizedekben feltűnő jelenség bontakozott ki az Egyesült Államokban és Európában: a világi, egyházmegyes papnak jelentkező fiatal emberek száma csökkent, míg a rendi aspiránsoké nőtt. Az Egyesült Államokban 1925-ben a világi papok a teljes papság 73%-át alkották, ez a szám 1965-re 61%-ra esett vissza. A szerzetespapok aránya közben 27-ről 39%-ra nőtt. Egyes területeken több szerzetespap van, mint világi. A chicagói érsekségben például a világi papok aránya az 1925-i 59-ről 46%-ra csökkent, miközben a szerzetespapoké 41-ről 54%-ra emelkedett. Hasonlóan Németországban is 1915 és 1960 között 92-ről 78%-ra csökkent a világi papok aránya, miközben a szerzetespapoké 8-ról 22%-ra nőtt.

Erre a tendenciára hívta fel a figyelmet a német *Karl Leiprecht*, Rottenburg püspöke, a zsinat Szerzetesi Bizottságának tagja az 1963 augusztusi fuldai püspöki konferencián, s megjegyezte: ez arra fogja késztetni a püspököket, hogy minden eddiginél nagyobb mértékben támaszkodjanak a szerzetesrendekre a lelkipásztori munkában.

A problémát azonban az jelentette, hogyan lehetne nagyobb befolyásra szert tenni a rendek fölött. Az európai szövetséghez tartozók javaslata az apostoli munka fontosságát hangsúlyozta és szükségesnek tartotta azt minden férfi és női rendben, még a kontemplatívokban is. A szövetség síkra szállt a rendek alapvető strukturális átalakulásáért is, ezt nevezték ők „a modern időkhöz való alkalmazkodásnak”. De az apostoli munka olyan erős hangsúlyt kapott, hogy a rendek tisztán haszonelvű célt láttak benne, mely figyelmen kívül hagyja az egyes ember lelki életét. A javasolt változtatások közül egyik-másik pedig nyilvánvalóvá tette, hogy a szándék a rendek szabványosítására irányul, vagyis hogy uniformizálják vagy legalábbis egymáshoz hasonlóvá gyűrjék át őket. A rendfőnökök erre természetesen úgy reagáltak, mintha a lélekharangot húzták volna meg intézményük fölött, s megkezdődött a harc a túlélésért.

Súlyos csapást jelentett, amikor a Koordinációs Bizottság 1963. január 30-án tervezetének drasztikus lerövidítésére, s a tervezet helyett javaslatok benyújtására utasította a Szerzetesrendi Bizottságot. Az instrukciót *Döpfner* bíboros adta ki, a Koordinációs Bizottságban ő felelt a szerzetesekről szóló tervezetért, mint ahogy Suenens bíboros az Egyház és a mai világ viszonyával foglalkozó tervezetért. Az eredeti 110 oldalas tervezetet a Szerzetesrendi Előkészítő Bizottság készítette, 32 fejezetet és 201 artikulust tartalmazott. Nagy alapossággal és részletességgel tárgyalta a szerzetesi élet minden vonatkozását. A Szerzetesrendi Bizottság az említett utasítás kézhezvétele után két hónapon belül 9 fejezetre rövidítette és jóváhagyásra visszaküldte a Koordinációs Bizottságnak.

1963. március 27-én *Döpfner* bíboros arról számolt be a Koordinációs Bizottságnak, hogy a lerövidítés mértékével elégedett, „A szerzetesekről” címmel és „a tökéletesség állapota” kifejezés gyakori használatával azonban nem.

Javasolta, hogy a szöveg módosításánál tartsanak szem előtt három dolgot:

1. A szövegből jelenlegi formájában hiányzik a biblikus és teológiai mélység, amikor bemutatja a szerzetesi életet és az evangéliumi tanácsokat, s a szükséges megújulást sem emeli ki eléggé. Nem elég hangsúlyosak a szerzetesi élet krisztológiai és ekkleziológiai vonatkozásai.

2. A szöveg – a zsinati atyák igényével ellentétben – nem ad a rendeknek világos és gyakorlatias iránymutatást ahhoz, hogy hogyan igazodjanak a modern kívánalmakhoz. Erre nagyon kevés figyelmet fordít.

3. Bár a világtól való visszavonultság (ami manapság különösen hangsúlyozandó) a rendek szükségsszerű jellemzője, nem kellene annyit óvni a világtól és a világias szelemtől. Hatékony apostoli munka csak akkor lehetséges, ha az abban közreműködők ismerik a modern világot és el tudják érni az embereket. Sokan panaszozzák, hogy a szerzetesek, különösen az apácák, nem ismerik jól a világot. Itt változásra van szükség.

A Koordinációs Bizottság ennek ellenére lényegét tekintve jóváhagyta az átdolgozott tervezetet, mire Valeri kúriai bíboros, a Szerzetesrendi Bizottság elnöke egy öt fős bizottságot nevezett ki a *Döpfner* bíboros által javasolt változtatások és kiegészítések végrehajtására. Fölöslegesnek ítélve törölte bizottságának eredetileg 1963 májusára kitűzött ülését, s április 23-án átnyújtotta a főtitkárnak az átdolgozott szöveget.

Döpfner bíboros azonnal tudomást szerzett erről és nagyon dühös lett. Újra benyújtotta eredeti javaslatait és még néhányat. Ezúttal azonban ő és szakértői szó szerint kidolgozták, amit látni akartak a tervezetben. *Döpfner* bíboros azt írta Valeri bíborosnak, hogy „mintaként” csatol néhány javaslatot, „melyek könnyen beilleszthetők a szóban forgó tervezet megadott helyeire”. *Valeri* bíboros akkor kapta meg a levelét, amikor az átdolgozott tervezetet már beterjesztette a főtitkárnak, így vissza kellett azt kérnie. Ismét a korábban kinevezett öt fős bizottságot bízta meg, s végül is május 8-án került vissza a szöveg nyomtatásra a főtitkárhoz.

Elég meglepő módon, amikor a nyomtatott változat megjelent, az szerepelt benne, hogy *XXIII. János pápa* 1963. április 22-én hagyta jóvá. Akkor azonban még a főtitkár sem kapta kézhez, nemhogy a pápa. Így felmerül a kérdés, látta-e egyáltalán a pápa a dokumentumot.

Ugyanakkor, amikor *Döpfner* bíboros küldte el javaslatait *Valeri* bíborosnak, a francia *Gérard Huyghe*, Arras püspöke is tiltakozott és beküldte a maga javaslatait. A francia püspök tagja volt a Szerzetesrendi Bizottságnak, és igen neheztelt a májusra kitűzött plenáris ülés törlése miatt. *Döpfner* bíboros javaslatának kb. a felét beépítették a szövegbe, azok közül viszont, amelyeket *Huyghe* püspök terjesztett be, egyet sem; *Döpfner* bíboroséit azért használták fel, mert azt hitték, hogy azok a Koordinációs Bizottságnak eredetileg készített jelentéséből valók. Viszont mindkét javaslatcsomagot sokszorosították és elküldték a Szerzetesrendi Bizottság valamennyi tagjának. Amikor *Huyghe* püspök látta, hogy javaslatait nem vették figyelembe, összevonta őket *Döpfner* bíboros fel nem használt javaslataival és a bizottság két másik (egy francia és egy belga) tagjának javaslataival, melyeket szintén figyelmen kívül hagytak. Ezután megkérte a francia püspököket és a fuldai konferencia valamennyi résztvevőjét, támogassák az így kialakított csomagot.

Leiprecht püspök, akit *Döpfner* bíboros megbízott, hogy készítsen írásos jelentést a fuldai konferenciának az 1963. április 22-i keltezésű átdolgozott tervezetről, azt állította, hogy „a bizottság Rómában lakó tagjai és tanácsadói, akik a lerövidített szöveget kiadták, túl nagy hatalommal rendelkeznek”. Azzal fejezte be, hogy „a tervezet jelenlegi formájában nincs még kész, a zsinati atyák így nem tudják használni. Nincs eléggé összhangban a kor és a zsinat kívánalmaival.” A fuldai konferencia egyetértett ezzel az állásponttal, a tervezetet nem kielégítőnek minősítette, s ilyen értelemben tájékoztatta Rómát. A második ülészak alatt nem bocsátották vitára a tervezetet.

Júliusban meghalt *Valeri* bíboros, a Szerzetesrendi Bizottság új elnöke *Ildebrando Antoniutti* bíboros lett. Őt a második ülészak vége felé, november 29-én a Koordinációs Bizottság a tervezet további lerövidítésére valamint egy olyan függelék elkészítésére utasította, mely „egészen részletesen közli a bizottság által el nem fogadott megjegyzéseket, elutasításuk okával együtt”.

A Koordinációs Bizottság 1963. december 28-án és 1964. január 15-én újabb instrukciókat adott ki. *Antoniutti* bíborossal január 23-án közölték, hogy a tervezetet még jobban le kell rövidíteni javaslatokká, melyekről szavaznak majd az aulában, de előzetes vita nélkül. *Döpfner* bíboros január 24-én további javaslatokat küldött be. Az instrukciók alapján a tervezet 118 sornyi javaslattá törpült.

A harmadik ülészak 1964. szeptember 14-én kezdődött. Szeptember 29-én az Szerzetesrendi Elöljárók Római Uniója megbeszélést tartott annak eldöntésére, mit tegyenek a javaslatokkal kapcsolatban. Mintegy 100 rendi előljáró volt jelen. Páter *Armand Le Bourgeois*, az eudisták általános előljárója részletes jelentést olvasott fel a javaslatok előzményeiről, kielemezvén minden egyes artikulust. Arra a következtetésre jutott, hogy a javaslatok jelenleg

nem kielégítőek, bár javítani lehet rajtuk. Ezután részletesen megvitatták a dolgot, de döntés nem született.

Október 7-én a Szeplőtelen Szűz Oblátusainak generalíciáján találkozott az Általános Szerzetesrendi Elöljárók Római Uniójának bizottsága. Jelen voltak a ferencesek, a domonkosok, a kármeliták, a bencések, a Szeplőtelen Szűz oblátusai, a maristák és az eudisták általános Szerzetesrendi elöljárói. Élénk vita folyt, milyen lépéseket tegyenek, s egyetértés alakult ki abban, hogy a javaslatokat ne vessék el, inkább fenntartásos támogató szavazatokkal módosítsák. A többi rendi elöljárónak megfogalmazott írásos beszámolóban kifejtették, hogy súlyos következményekkel járhatna, ha „tömegesen a tervezet ellen szavaznának”, s rámutattak négy olyan pontra, mely véleményük szerint módosítást igényel. Egyben biztosították a többi elöljárót, hogy teljesen szabadon dönthetik el, milyen álláspontot foglalnak el az egyes kérdésekkel kapcsolatban. Elkezdtek megfogalmazni hozzászólásaikat illetve fenntartásaikat, hogy kinyomtathassák és a szavazás előtt szétoszthassák őket.

Október 23-án a főtitkár bejelentette, hogy aznap fogják kiosztani a javaslatokra vonatkozó jelentést „a tervezet függelékével együtt, mely azonban nem lesz vita tárgya”. Amikor a zsinati atyák megkapták a jelentés kinyomtatott példányát, meglepetéssel tapasztalták, hogy az anyagban a javaslatok módosított, hosszabb változata szerepel. Néhány atya megkérdezte a Püspöki Titkárságot, melynek *Perantoni* érsek volt az elnöke, mit tart az új változatról. Az érsek erre összehívta Központi Bizottságát, melynek tagjai egyhangúan úgy döntöttek, hogy a javaslatok elfogadhatóak. Véleményüket egy körlevélben fogalmazták meg, melyet november 8-ig eljuttattak több mint 1100 zsinati atyához. Szerepelt benne a javaslatok szóbeli ismertetésére kiszemelt öt zsinati atya neve és hogy a Püspöki Titkárság erőfeszítései eredményeképpen mindegyikük több száz támogató aláírást kapott. A körlevélhez mellékeltek az öt hozzászólást összefoglaló öt fenntartást, s a címzetteket megkérték, írják alá s igen szavazatuk mellett adják le őket.

November 10-én, két nappal a levél szétosztása után került sor a szerzetesi étellel kapcsolatos javaslatok vitájára. Ekkor már elutasították a papokról és a missziókról szóló javaslatokat. Aznap délelőtt csak egy felszólalásra volt idő, *Spellman* New York-i bíboros, a Koordinációs Bizottság tagja kapta meg a szót.

Spellman bíboros általános elégedettségének adott hangot a szöveggel kapcsolatban. „Ha módosítják és tisztázzák a szöveg néhány alapvető pontját – mondta –, a zsinat elfogadhatja a tervezetet mint alapot a szerzetesrendek életének igazi megújításához.” Utalt rá, hogy ténylegesen már hosszú évek óta zajlik a modernizáció a szerzetesi közösségekben. Most egy „másodlagos, nem jelentős kiigazításról van szó, nem a szerzetesi élet igazi lényegének megváltoztatásáról”; elég nagy a zavar ezzel kapcsolatban: „Az utóbbi időben elhangzottak és írásban is megjelentek olyan dolgok a szerzetesi életről és annak a modern körülményekhez való igazításáról, melyek mintha hozzájárultak volna e zavarodottsághoz. Mindebből úgy látszik, hogy maga Krisztus a szerzetesi életet mellőzte, sőt tagadta. Egyszóval... ezek a dolgok a szerzetesi élet szétzilálása felé haladnak.” Elmondta, hogy saját érsekségében több mint 8.000 apáca van, s közülük nem keveseket „nyugtalanít mindaz, ami a rendek életének modernizálásával kapcsolatban oly zagyván, oly óvatlanul és oktanul hangzik el”. Egyes zsinati atyák és szakértők szerint e szavak Suenens bíborosnak szóltak, aki *The Nun in the World* címmel a témával foglalkozó könyvet jelentetett meg és nem sokkal korábban előadásokat tartott a szerzetesi életről az Egyesült Államokban.

Másnap tizenheten szólaltak fel. Elsőként *Jaime de Barros Camara*, Rio de Janeiro bíborosa 103 brazil püspök nevében egészében elfogadhatónak nevezte a szöveget. Utalt rá, hogy a szerzetesi élet doktrinális szempontjaival már foglalkoztak az Egyházzal szóló tervezet 4. fejezetében, a rendtagok apostolkodási kötelességeivel pedig a püspökök pásztori hivataláról szóló tervezetben. Ezért ebben a szövegben szükségtelen részletesen szólni a szerzetesekről;

világosan meg kell azonban határozni, ki illetékes a szerzetesi élet kívánt megújításának előmozdításában és vezetésében.

A negyedik hozzászóló *Döpfner* bíboros volt, aki élesen bírálta a javaslatokat, és kérte, hogy teljesen dolgozzák át őket, mert nem nyújtanak megoldást a megújulás problémájára.

Suenens bíboros sem tartotta elfogadhatónak a tervezetet, mert nem sikerül megfelelően kezelnie a rendek alkalmazkodásának és modernizálásának problémáját. Külön szólt az „ügynevezett aktív életet élő” női kongregációkról. Nekik az apostoli működéshez szükséges igazi szabadságot kellene élvezniük - mondta. Magát az apostolkodást a szó evangelizálás értelmében kellene definiálni, úgy hogy a nővérek életének olyan értékrendje legyen, amely időt hagy nekik az apostoli munkára. Gyakorlati szempontból új kolostori szabályok kidolgozását kérte, hogy az egyes nővérek aktívan és „felnőttként” dolgozhassanak együtt az egész közösség javára. Ezzel elkerülhető lenne egyrészt, hogy túlságosan a főnöknő kezében összpontosuljon a hatalom, másrészt a túlzottan passzív, infantilis engedelmesség. Szorgalmazta a kiegyensúlyozott vezető struktúrákat, s a változtatást mind az előljárók kinevezése, mind az általános káptalanok tekintetében, melyeknek az egész rendet kell képviselniük. Meg kellene változtatni az elavult szokásokat, a világtól való elkülönülés ne akadályozza a rendtagot abban, hogy apostoli munkát végezessen, „sok közösségben új öltözkéssel kell felváltani a megkülönböztető, de nevetséges viseletet”. „A nők alsóbbrendűségének elavult fogalmán” alapuló szokásokkal fel kell hagyni és a nővéreknek ne kelljen kísérővel utazniuk.

Aznap kapták meg a szót a Püspöki Titkárság körlevelében bejelentett öt hozzászóló közül négyen. Elsőként páter *Anastasio del SS. Rosario*, a kármeliták rendfőnöke, az Szerzetesrendi Előljárók Római Uniójának elnöke szólt 185 zsinati atya nevében. Kifejtette, hogy fenntartással támogatni kellene a javaslatokat. Határozottan szükség van a szerzetesi élet megfelelő megújítására, de abszolút tiszta elképzeléssel kell rendelkezni arról, miből is áll ez. Szerinte két lényeges elemből: a rendi közösségek tagjainak vissza kell térniük ahhoz a lelkiességhez és buzgalomhoz, ami alapításuk idején éltette ezeket a közösségeket, és alkalmazkodniuk kell a világhoz és a modern korhoz. Csak e kettős norma biztosít kellően „megbízható természetfölötti kritériumokat a megújulás különféle mozzanatainak számára”, és így előzhető meg, hogy az új szüntelen keresése közben mindig mindent el akarjunk vetni.

Perantoni érsek 370 zsinati atya nevében beszélt. A tervezet – mondta – így ahogy van „jó, és maradjon meg vitaanyagnak, függetlenül azok véleményétől, akik szeretnék teljesen elvetni”. Síkra szállt a rendek uniformizálása ellen és elmondta, hogy a rendeket „az Egyház különböző karizmái megnyilvánulásának” kellene tekinteni. Kérte a zsinatot, fejezze ki a „laikus szerzetesi élet” iránti nagybecsülését, miután a férfi és női Szerzetesrendi közösségek az ifjúság nevelésével, a betegek gondozásával és más szolgálatok terheinek átvételével rendkívül hasznosan járulnak hozzá az Egyház lelkipásztori munkájához.

Victor Sartre francia jezsuita, a madagaszkári Tananarive nyugalmazott érseke szólt hozzá ezután 265 zsinati atya nevében, de egyben különböző női kongregációk 250 főnöknője álláspontját is képviselte. A szöveg sok jó elemet tartalmaz – mondta – „s reméljük, megkapja a jóváhagyást”. Legfőbb kérdésként jól érzékelhetően a tagok belső, lelki életére kell koncentrálni, s mindenféle reformprogramnak lojálisnak kell maradnia az alapítók szellemével és az egyes közösségek különleges céljaival és egészséges hagyományaival szemben.

263 zsinati atya nevében egy másik jezsuita, a brit-guayanai *Guilly*, Georgetown püspöke következett. A javaslatok alapvetően jóváhagyásra érdemesek – mondta –, bár sok gyöngéjük van. Például „igazán megdöbbenő”, hogy milyen keveset mondanak a kontemplatív rendekről. A modern apostolkodásról „túlzottan lehatárolt értelemben mint külső apostolkodásról” szólnak. Az Egyház teológiai szaknyelvében az apostolkodás szó jelöl minden olyan, Krisztus követésével összefüggő tevékenységet, mely Isten országának a földön történő megvalósulására

irányul. Ezért saját nevében kérte, fejezze ki a zsinat a szövegben a kontemplatív intézetek iránti nagybecsülését is, s életüket nyilvánítsa „kiemelten apostolinak”.

Másnap kapott szót az ausztrál *James Carroll*, Sidney segédpüspöke 440 zsinati atya nevében. Kérte, hogy egy külön bekezdés foglalkozzon a tanító testvérekkel, így kézzelfogható módon tűnik majd ki a laikus testvérek és nővérek apostoli jellege. Jó lenne – mondta –, ha a zsinat kiigazítaná azoknak a papoknak és laikusoknak az elképzeléseit is, akik nem tartják sokra, ha valaki szerzetesi életet él, de nem lesz pappá”.

A zsinat történetében eddig nem fordult elő, hogy több hozzászóló is ekkora támogatást kapott volna. Erre nem lehetett nem reagálni.

A belga *Charue* püspök teljesen egyetértett *Döpfner* bíboros következtetéseivel. Páter *Joseph Buckley*, a maristák rendfőnöke 130 zsinati atya nevében azt mondta, hogy a szöveg „egyszerűen nem megfelelő”, és a zsinat által ösztönzött megújulást szem előtt tartva „modern gondolkodású és széleskörű tapasztalatokkal rendelkező” szakemberek segítségével teljesen újra kell írni. A francia *Huyghe*, Arras püspöke „szívből jövő egyetértését” fejezte ki mindazzal kapcsolatban, amit *Döpfner* bíboros, *Suenens* bíboros, *Charue* püspök és páter *Buckley* mondott. „A javaslatok nem megfelelőek – mondta –, mert nincs bennük élet, mert túlságosan a jogász, s kizárólag a nyugati ember szemüvegén át látják a dolgokat és nagyon kevés olyat tartalmaznak, ami a szerzetesi élet igazi megújítását jelenthetné... Új szöveget kellene készíteni.”

Suenens bíboros indítványára a harmadik napon lezárták a vitát. 26 szóbeli hozzászólás hangzott el, 36-ot pedig írásban nyújtottak be. A főtitkár ekkor a következő kérdésekkel kapcsolatban kért szavazást a közgyűléstől: „Kívánják-e az atyák, hogy most a vita után a szavazás következzen »A szerzetesi élet korszerű megújításáról« című szöveg 20 javaslatáról?” Ha a többség *nemmel* szavaz, új szöveget kell készíteni. Ha viszont *igennel* szavaznak többen, akkor a javaslatokat megtartják és egyenként kezdenek szavazni róluk.

Miért törekedett az Szerzetesrendi Elöljárók Római Uniója és a Püspöki Titkárság a javaslatok megtartására és módosítására, miközben *Döpfner* és *Suenens* bíboros elutasításukat sürgette? Ennek oka a szerzetesi életről és annak az Egyházban betöltött funkciójáról vallott nagyon eltérő elképzelésükben keresendő. A Római Unió és a Püspöki Titkárság felismerte, hogy egy teljesen átdolgozott tervezetben *Döpfner* és *Suenens* bíboros módot találna elképzelései érvényre juttatására. Gyanították továbbá, hogy a bíborosoknak kész vagy majdnem kész póttervezet van a birtokában, amit esetleg ráerőltethetnek a Szerzetesrendi Bizottságra. Ezért jobb megoldásnak tűnt, ha megtartják a nem tetsző javaslatokat is, és a szavazáskor fenntartásokkal igyekeznek módosítani rajtuk.

A Püspöki Titkárság egyik szakértőjétől tudtam meg, hogy sokak véleménye szerint *Döpfner* bíboros szerzetesi életről alkotott fogalmának „teológiai mélysége, tisztasága és pontossága” kívánnivalót hagy maga után. *Suenens* bíboros fejében – mondta –, „aki sokkal kevesebbet foglalkozik teológiai problémákkal, mintha főként az motoszkálna, hogyan lehetne a szerzeteseket a legjobban hasznosítani az apostolkodásban”. Másképp kifejezve úgy érezték, hogy *Suenens* bíboros nem az azt megillető jelentőséggel kezeli a szerzetesek belső életét. Furcsa benyomást keltett – tette hozzá a szakértő –, hogy éppen *Döpfner* bíboros támadta oly hevesen a javaslatokat, „miután a Koordinációs Bizottság szóvivőjeként ő maga ragaszkodott hozzá, hogy a szöveget rövidítsék le mostani dimenzióira”. Amikor pedig megkérdeztem, miért csak öt hozzászóláshoz gyűjtött össze a Püspöki Titkárság 1523 aláírást, emlékeztetett rá, hogy a csoport alapítóit az Egyházzal szembeni tervezet vitájában a vita lezárásával hallgatásra kényszerítették. Félték, hogy ez ismét megtörténhet, és úgy gondolták, az aláírások százai láttán a moderátorok kénytelenek lesznek megadni nekik a szót, ahogy valóban történt is.

Amikor november 12-én, csütörtökön kiosztották a szavazócédulákat, *Döpfner* és *Suenens* bíboros biztos volt a győzelemben. Ők maguk naphosszat bizonygatták a zsinati atyáknak, hogy a javaslatok biztosan nem kapják meg a jóváhagyást. De nagy meglepetésükre az eredmény

bejelentésekor kiderült, hogy 1155-en szavaztak megtartásukra, 882-en pedig ellene. A vereség következtében az aznapi moderátornak, *Suenens* bíborosnak nem volt más választása, mint hogy bejelentse: a következő szombaton és hétfőn a javaslatokról szavaznak.

A két bíboros stratégiájának kidolgozásáért felelős német és belga tanácsadók láthatóan nem álltak résen. Ösztönszerűen azt javasolták, kérjenek meg mindenkit, aki a bíborosok nézeteit osztja, szavazzon *nemmel* minden fordulóban, hogy a javaslatok ne válhassanak érvényessé. De ezt az ötletet hamar elvetették, mert felismerték, hogy sose tudnának annyi szavazatot mozgósítani, amennyi a javaslatok teljes elutasításához kellene. Ez a taktika szabad kezet hagyna a Római Uniónak és a Püspöki Titkárságnak.

A két bíboros tanácsadói ekkor úgy határoztak, hogy – hasonlóan a Püspöki Titkárság szakértőinek négy nappal korábbi akciójához – maguk fogalmazzanak és nyomtattatnak ki fenntartásokat. Írtak egy kísérőlevelet is, melyben megkérték híveiket, hogy fenntartások igennel szavazzanak és az általuk készített fenntartásokat terjesszék be. A kísérőlevelet 10 zsinati atya írta alá, köztük *Döpfner* bíboros, *Suenens* bíboros és *Huyghe* püspök.

A Püspöki Titkárság a *Döpfner* és *Suenens* bíborosok tanácsadói által fogalmazott fenntartások közül sokkal igen elégedett volt; nem is annyira amiatt opponált, hogy mit akarnak a bíborosok bevenni a tervezetbe, inkább amiatt, hogy mit akarnak kihagyni belőle.

Közben a Püspöki Titkárság szakértői sem tétlenkedtek. Ahogy egy november 13-i keltezésű újabb levélben kifejtették, „a vita során sok kitűnő javaslat merült föl az aulában, melyek egész biztosan hozzájárulhatnak a szöveg teljesebbé tételéhez”. Levelükhöz mellékeltek egy tizenhárom javaslatból álló kis összeállítást, szerepelt köztük az az öt is, amit november 8-án osztottak szét. Az egyik új fenntartás „a Szerzetesrendi engedelmesség igazi fogalmának mint magasztos égőáldozatnak” a megőrzésére vonatkozott, „mely által egy ember a mennyek országa kedvéért teljesen aláveti önmagát és mindenét Krisztus akarátának, akinek helyét az előljáró tölti be”. Mintegy válaszul arra, hogy egyes hozzászólók nagy súlyt helyeztek az alárendelt és az előljáró közti párbeszédre, a fenntartás rámutatott, hogy megszűnne az engedelmesség, ha „pusztán olyan párbeszédként értelmeznénk, ahol az előljáró mindössze meggyőzni próbálná alárendeltjét, részletes indoklást fűzve a kiadott utasításhoz”.

A Püspöki Titkárság szakértői november 13-án délután 1100 zsinati atyának osztották szét fenntartásaikat. A szavazás másnap kezdődött. Szándékosan az utolsó pillanatig vártak, hogy a két bíboros tanácsadójának már ne legyen ideje ellenakcióra.

A szavazás során az első öt szavazólapra átlagosan 930-an írtak *igent*, 952-en *igent*, de fenntartással, 68-an pedig *nemet*. Az első fordulóban 1005-en szavaztak igennel fenntartással, ez a zsinat egész történetében a legmagasabb érték. Csak a szavazatok számából persze nem lehetett látni, hogy a leadott fenntartások között a Püspöki Titkárság javaslatai vagy a *Döpfner* és *Suenens* bíborosokéi voltak-e túlsúlyban.

Korábban mindig az volt a szabály, hogy a fenntartásokat a szavazattal egyszerre kellett leadni. Ezen a különleges napon, november 14-én, szombaton mégis úgy döntöttek a moderátorok, hogy akik jelezték támogató szavazatuk mellett fenntartásukat, a következő keddig még benyújthatják azt. A zsinati szabályzat e hirtelen megváltoztatásának – minden jel szerint – az volt az oka, hogy hiba csúszott *Döpfner* bíboros és *Suenens* bíboros számításába. Azt hitték, hogy mindegyik címzettjük megkapta fenntartásaikat, de azok sokakhoz – bár hallottak róluk – nem jutottak el szombat reggelig, a szavazás megkezdéséig.

A fenntartások átvizsgálásakor kiderült, hogy az öt legtöbbször szereplő javaslat a Püspöki Titkárság szakértőitől származik. A többinél összességében kiegyenlítettek voltak az erőviszonyok, mivel mindkét oldalon voltak olyan fenntartásai, amelyeket nagy erők támogattak. A legtöbbet be is vették a tervezetbe.

Az átdolgozott és kibővített szöveg, most már dekrétum jelzettel, a negyedik ülés szakon, 1965. október 11-én került vissza a zsinat plénumára. A szavazás eredménye (2126 *igen*, 13 *nem*) azt mutatta, hogy mind a Püspöki Titkárság álláspontját, mind a *Döpfner* és *Suenens*

bíborosét vallók elégedettek az új szöveggel. Az 1965. október 28-i nyilvános ülésen tartott végleges szavazáson a szerzetesi élet megújításáról szóló dekrétum 2321 igen és mindössze 4 nem szavazatot kapott, majd *VI. Pál pápa* ki is hirdette.

A szemináriumok és az iskolák

A papnevelésről szóló tervezetet a Koordinációs Bizottság nem sokkal a második ülés szak befejezése után javaslatokká minősítette vissza. A főtitkár 1964. május 11-i és július 7-i keltezéssel tájékoztatta a zsinati atyákat a javaslatokkal kapcsolatban előírt eljárásról: a szöveghez nem kell benyújtani módosító javaslatokat, hanem a bevezető jelentés után szavaznak róla.

A német ajkú és skandináv zsinati atyák 1964 májusi innsbrucki találkozásukon mégis készítettek hozzá egy 15 oldalas kommentárt. Ez valójában póttervezet volt, de számos javaslat szerepelt benne a javaslatok szövegének átalakítására, terjengős kiegészítések betoldásával. Hogy milyen mértékű hatalomra tett szert a zsinaton e kis csoportosulás, az október 14-én, a harmadik ülés szakon vált nyilvánvalóvá, amikor minden zsinati atya megkapta a javaslatok átdolgozott változatát. Terjedelemben kétszerese volt a korábbinak, sok mindent megváltoztattak benne és hosszú betoldásokkal bővült. Ha ezt az átdolgozott szöveget valaki pontosan összehasonlította az innsbrucki konferencián készült 15 oldalas kommentárral, teljesen világossá vált, hogy a változások és kiegészítések kb. 90%-a onnan származik. Ez is bizonyítja, hogy a tervezetek rövid javaslatokká történő visszaminősítése részben azt szolgálta, hogy az európai szövetség püspökeinek és szakértőinek elképzelései nagyobb mértékben érvényesülhessenek.

Az átdolgozott javaslatok vitájára 1964. november 12-től került sor. A lengyel *Jozef Drzazga*, Gniezno segédpüspöke a lengyel püspökök nevében dicsérte a szöveget, megjegyezte azonban, hogy a papnevelésre vonatkozó alapelvei túl bizonytalan lábakon állnak. „Nem elég azt mondani, hogy egy-egy terület illetékes hatósága igazítsa a papnevelést a helyi körülményekhez – mondta –, mert ezek a hatóságok az egész világra érvényes normákat várnak a zsinattól.”

Az olasz *Giovanni Colombo*, Milánó érseke, aki 1954-től 1963-ig a milánói érseki szeminárium igazgatója volt, úgy vélte, a szemináriumi képzés egyik nagy hátránya, hogy az egyes területek nem alkotnak szerves egységet. Ennek az oka, hogy „a lelki, intellektuális, pasztorális és diszciplináris képzési programok mind függetlenek egymástól, mindegyik a maga útját járja, nincs találkozási pontjuk, hiányzik belőlük mindenfajta egyesítő, dinamikus elképzelés”. A tervezet – mondta – hozzásegít e hiba kiküszöböléséhez, amennyiben Jézus Krisztust állítja középpontba, mint gyújtópontot. „S mivel e javaslatok – tette hozzá – igen helyesen megállapítják, hogy a szemináriumok megújulása sokkal inkább a képzett emberektől, mint a jó előírásoktól függ, ne vesztegessünk egy percet se, ne riadjunk vissza semmiféle áldozattól, hanem biztosítsunk olyan férfiakat, akik valóban szakemberek és akik a zsinat szellemében tevékenykednek.” Új tankönyveket is kért a szemináriumok számára. „Képzett tanárok és megfelelő könyvek nélkül fennáll a veszélye, hogy a szent zsinat legbölcsebb előírásai is holt betűk maradnak.”

Léger bíboros azt kérte, nevezzék a szövegben Aqiunói Szent Tamást minden teológusnövendék mesterének és példaképének. „Ez nem Szent Tamás tanításának rájuk erőszakolása – mondta –, sokkal inkább azoknak a tudományos és spirituális módszereknek a dicsérete, melyekkel korának tudását az evangélium szolgálatába állította.”

Döpfner bíboros nagy elégedettségének adott hangot a módosított javaslatokkal kapcsolatban, melyek – mint mondta – középutat követnek a papnevelés igen nehéz kérdésében, „amennyiben megtartják az évszázados tapasztalat próbáját kiállt szabályokat, a megváltozott körülményekhez pedig új, jobban illőket vezetnek be”.

Suenens bíboros „összességében kielégítőnek” nevezte a tervezetet, javasolta azonban, hogy egészítsék ki egy olyan önálló bizottság felállítására vonatkozó új javaslattal, mely a

szemináriumok megújulásának kérdését tanulmányozná. Egy szöveg megjelentetése nem elég ahhoz, hogy a zsinat szándéka szerinti megújulás végbe is menjen – magyarázta.

Az indonéziai Bali szigetéről való *Sani*, Den Pasar püspöke azt mondta, a zsinat ne hangsúlyozza túl a világtól való elkülönülés negatív oldalát. „Ennek megvan az a pozitív hatása, hogy a kispapok teljesen tanulmányaikra tudnak koncentrálni” – mondta. Elegendő lelkipásztori és gyakorlati tapasztalatot szerezhetnek a szünidőben, s ezenkívül egyházi és világi szakemberek is tarthatnak bőséggel előadásokat benn a szemináriumban.

A dél-afrikai *Denis Hurley*, Durban érseke úgy vélte, hogy a szemináriumi képzés apostoli jellege semmi módon nem csorbíthatja a stúdium fontosságát vagy a skolasztikus nevelési módszer érvényesülését. Egyetértett *Suenens* bíborossal, hogy felül kell vizsgálni a filozófiaoktatás jelenlegi módszereit, de véleménye szerint a skolasztikus oktatást nem kell kisöpörni. Egyes témái – mondta – lényegesek a katolikus filozófiai módszer számára; enélkül előfordulhatna, hogy a filozófiát és a teológiát összeegyeztethetetlennek tekintnék. Ha a filozófia korlátlan kutatási szabadságot követel, akkor „ismerjük be, hogy katolikusok nem lehetnek filozófusok”. Csakis az istenhit és a skolasztikus elvek fényében rendelkezik a katolikus azzal a szabadsággal, mellyel hozzáfoghat Isten, ember és az univerzum filozófiai kutatásához.

A francia *Jean Weber*, Strasbourg érseke, aki az egyik párizsi szemináriumban szerzett 25 éves tapasztalata alapján beszélt, jónak és bölcsnek, bár rövidnek nevezte a javaslatokat. Remélte azonban, hogy elkerülnek majd két szélsőséget, egyrészt hogy eltökélten „lerontsanak mindent, amit a trienti zsinat óta hoztak létre szent emberek”, másrészt pedig hogy „elutasítsanak mindenfajta változást, még ha az idők és a körülmények változása miatt szükség is lenne ezekre”. Kissé óvatosan szólt hozzá a tervezetnek ahhoz az alapelvehez, hogy a szemináriumi képzés szabályozásában a püspöki konferenciák és a megyéspüspökök legyenek az illetékes tekintélyek. „Olaszország és Franciaország számára ez manapság jó – mondta –, máshol viszont lehet, hogy nem jó, és semmi sem örök.” Egy-egy szeminárium előjáróinak valódi „kollégiumot” kell egymással alkotniuk, mivel a szemináriumokban az előjárók közötti egyet nem értés és a kispapokkal folytatott párbeszéd hiánya okozza a legnagyobb nehézségeket.

Az utolsók között szólt hozzá a francia *Garrone*, Toulouse érseke, aki rendkívül dicsérte a tervezetet, az 1. artikulust pedig különösen jónak nevezte, amennyiben megállapítja, hogy a papnevelés programját minden országban az illetékes püspöki konferencia állítsa össze, hogy meghatározott időközönként az Apostoli Szék revideálhassa és jóváhagyhassa. Ez biztosítaná, hogy az általános törvényeket folyamatosan a kor és a hely meghatározta speciális körülményekhez igazíthassák, úgyhogy a papképzés mindig megfeleljen azon terület lelkipásztori szükségleteinek, ahol a papi szolgálat folyik. Egy ilyen decentralizáció – mondta az érsek – megváltoztatná és megnövelné a Szemináriumi Kongregáció kötelezettségeit, amennyiben ily módon meg kellene ismerkedniük a különböző országok igényeivel és problémáival, és folyamatosan tisztában kellene lenniük a szemináriumi képzést érintő elvek fejlődésével és változásával. Az első cél elérése érdekében a Szent Kongregációnak nem szabad elmaradnia az idők követelményeitől, és nem is tagadhatja azokat. „Szükséges lenne az is, hogy a papi élet körülményeinek jobb ismerete érdekében a kongregációban az egész világ képviseltesse magát.” A második célt akkor lehetne elérni, ha a kongregációban olyan férfiak működnek közre, akik valóban szakemberek a teológiai és társadalomtudományokban, és akik a világ minden részét képviselik.

Valószínűleg tudta nélkül, *Garrone* érsek ezzel egy olyan feladat körvonalait vázolta, melynek végrehajtása később rá várt. Alig két hónappal a zsinat befejezése után *Pál pápa* a Szemináriumi és Egyetemi Kongregáció proprefektusává nevezte ki. Ez azt jelentette, hogy automatikusan ő lesz a kongregáció feje, mihelyt nyugdíjba megy a hivatalt ellátó *Giuseppe Pizzardo* bíboros, aki a kinevezés bejelentésekor 88 éves volt.

A vita 1964. november 17-én zárult le. A szavazás során csak 41-en kérték a javaslatok elutasítását, de mind a hét fordulóban számos fenntartást nyújtottak be. Ezeket 99 szóbeli és írásbeli hozzászólással együtt a szöveg átdolgozásához használták fel. Ezt hivatalosan már a papnevelésről szóló dekrétumnak nevezték. Az új szöveget 1965. október 28-án 2318:3 arányban fogadták el, majd közvetlenül ezután VI. Pál pápa kihirdette.

A papképzésről szóló tervezetért felelős bizottság felelt a keresztyén neveléssel foglalkozó tervezetért is, s ennek a szövegnek a vitája még aznap elkezdődött, amikor a másikat lezárták.

A zsinati atyák megint csak meglepődtek az átdolgozott javaslatcsomag kiosztásakor. Ezúttal azonban nem bővült a szöveg, hanem lerövidült. A harmadik ülészak megnyitása előtt szétszított javaslatokban 17 artikulusz szerepelt összesen 165 sorban. Az átdolgozott változat 11 artikulusból állt és 106 soros volt. Ez a rendkívül rövid szöveg a tervezet hetedik átdolgozása után alakult ki.

A vita első napján *Spellman* New York-i bíboros volt az egyik hozzászóló; felhívta a figyelmet a gyerekek és a szülők jogaival foglalkozó 4. artikulusra. A szülőknek – mondta – szabadon kell iskolát választaniuk gyermekeik számára. Közben azonban ne legyenek kitéve olyan igazságtalan anyagi megterhelésnek, mely sérti választási szabadságukat. Mivel a polgári szabadságjogok biztosítása az állam feladata, az igazságosság és a méltányosság azt kívánja, hogy a szülők érdekében megfelelő központi pénzeszközök álljanak az iskolák rendelkezésére. Azonkívül, ha ezek az iskolák a népnevelés általános feladatát szolgálják, ne zárja ki őket az igazságos mértékű központi támogatásból az a körülmény, hogy vallásos jellegűek.

Elchinger strasbourgi segédpüspök arról beszélt, nem volt szerencsés, hogy a tervezetet a harmadik ülészak napirendjén szereplő többi fontos tervezet figyelembe vétele nélkül, még azok megvitatása előtt készítették el. A mostani szöveg – mondta – teljes átdolgozást igényel. A keresztyén nevelésnek egyfajta misszionárius lelkület kialakítására kell törekednie úgy, hogy az ilyen módon felnevelt fiatalok hitüket később ne rejtegetsék, hanem a modern pluralista és ökonomikus gondolkodású társadalomban keresztyén hitükre alapozzák magánéletüket és közösségi tevékenységüket.

Léger bíboros javasolta, hogy a tervezetet a zsinati atyák kommentárjaival együtt utalják vissza a bizottsághoz, hogy alaposan átdolgozhassák, mielőtt a negyedik ülészakon újra beterjesztik. „Pillanatnyilag – mondta – úgy tűnik, nincs elég időnk vagy elég erőnk a tervezet gondos áttekintésére és a megfelelő módosítások elvégzésére.” Kérte az atyákat, kapkodva ne hagyjanak jóvá olyasmit, ami évekre a keresztyén nevelés és felsőfokú oktatás Magna Chartája lesz. Bírálta, hogy a tervezet nem foglalkozik kielégítően a tudományos kutatással és nem ösztönző. Külön kérte, hogy tegyenek gyakorlati javaslatokat a katolikus egyetemek közötti koordináció és együttműködés érdekében, különösen a teológiai, egzegetikai, filozófiai és szociológiai stúdiumok esetében. Fő feladatuként e koordinációt és együttműködést segítse elő modern eszközökkel a Szemináriumi és Egyetemi Kongregáció.

A venezuelai *Luiz Henriquez Jimenez*, Caracas segédpüspöke amiatt bírálta a tervezetet, hogy túl nagy súlyt helyez a katolikus iskolákra. „Kedves kis zárt kerteknek” nevezte őket, „melyeket nagy szeretettel gondoznak, a világ evangelizálására hozott gyümölcsök azonban napról napra ritkulni látszanak”. A középkorban, amikor az állam nem tudta ellátni a neveléssel kapcsolatos teendőket, az Egyház kiegészítő feladatként foglalkozott a nevelés minden mozzanatával. Most azonban, amikor az állam az Egyház eszközeit jócskán meghaladó technikai és anyagi eszközökkel veszi át ezt a feladatot, itt az ideje, hogy az Egyház utánanézzon, iskolái valóban az ifjúság egésze evangelizálásának ügyét szolgálják-e, különösen ami a szegényeket illeti, akik gyakran nem járhatnak katolikus iskolába, mert nem tudják megfizetni a tandíjat.

A püspök rámutatott, hogy a katolikus egyház az állami iskolában nincs jelen. „Nem tartottuk fontosnak, hogy olyan katolikus tanárokat képezzünk ki, akik belülről alakíthatnák át ezeket az iskolákat” – mondta. „Azokat, akik már állami iskolákban dolgoznak, úgyszólván

cserbenhagytuk, s közben úgy kezeltük őket, hogy a katolikus nevelés árulóinak érezték magukat.” 120 zsinati atya nevében ezután azt kérte, dolgozzák át alaposan a tervezetet, és a katolikus nevelést vessék alá kritikus elemzésnek, hogy az evangélium hirdetésének hatékony eszköze lehessen. Javasolta továbbá, hogy az ifjúság kapjon teljes körű felkészítést az oktatás feladatainak átvételére az állami iskolákban és egyetemeken, valamint szükség esetén iskoláztatásukra hozzanak létre különleges intézeteket.

A vietnami *Simon Nguyen van Hien*, Dalat püspöke elmondta, hogy a missziós országokban a katolikus iskolák az apostolkodás igen hatékony eszközei. Ázsiában, ahol nagyon tisztelik a keresztény erkölcsöt, sok nem keresztény szülő inkább katolikus iskolába küldi gyermekét, főleg ha azt papok vagy szerzetesek vezetik.

A keresztény neveléssel foglalkozó szöveg vitája november 19-én fejeződött be. 1457 szavazattal 419 ellenében úgy határoztak, hogy további átdolgozás nélkül rátérnek a szavazásra. Mindazonáltal sokan voltak még elégedetlenek a szöveggel, mert a négy fordulóban átlagosan 161-en szavaztak nemmel, 168-an pedig fenntartásos igennel.

A harmadik ülészak befejezése után a szöveget átdolgozták és a negyedik ülészakon újabb szavazásra bocsátották. Az utolsó fordulóban, mielőtt a pápához került volna, 183-an szavaztak nemmel – ez rendkívül magas szám. A pápa jelenlétében 1965. október 28-án tartott végső szavazáson azonban már 2290:35 arányban szavazták meg a keresztény neveléssel foglalkozó dekrétumot; azok a zsinati atyák, akik nem voltak vele elégedettek, úgy látták, hogy az előző szavazáson már kellőképpen kifejezték nemtetszésüket. A dokumentumot a szavazás után mindjárt ki is hirdették.

Egy bevezető magyarázat története

A II. Vatikáni Zsinat legfontosabb és legdrámaibb csatája nem a vallásszabadságról nagy nyilvánosság előtt zajló vita volt, hanem a kollegialitásról folytatott disputa, mely főként a kulisszák mögött zajlott. A vita akörül fokozódott drámaivá, hogyan kell helyesen érteni az egyházzal szóló dogmatikus konstitúció 3. fejezetében szereplő kollegialitást. Háromféle értelmezés létezett:

Az első szerint a püspöki kollégium nem isteni, csak emberi jog alapján gyakorolja a legfelső hatalmat. Ez azt jelenti, hogy a pápa hatáskörébe tartozik, hogy a püspöki kollégiumot a legfőbb hatalom hordozójává tegye, például egyetemes zsinat összehívásával. E magyarázat szerint csakis a pápa élvez legfőbb hatalmat az isteni jog alapján. Ez volt a konzervatív álláspont.

A második vagy szélsőséges értelmezés szerint, amit osztott és terjesztett néhány liberális is, a legfőbb hatalom egyetlen alanya a püspöki kollégium, fejével, a pápával együtt. A pápa gyakorolhatja a legfőbb hatalmat, de ilyenkor csak mint a kollégium feje cselekszik, más szóval csak a kollégiumot képviseli. Nem mellőzheti a püspöki kollégium véleményének kikéréséről egy-egy nyilatkozat kibocsátása előtt, mivel a kollégium képviselőjeként köteles a kollégium elgondolását kifejezésre juttatni.

A harmadik vagy mérsékelt értelmezés szerint – ezt képviselte *Pál pápa* és más liberális zsinati atyák – személy szerint a pápa a legfőbb hatalom alanya az Egyházban, illetve akkor a püspöki kollégium is, ha együtt nyilatkozik meg fejével, a pápával. E hipotézis szerint a kollégium legfőbb hatalma feltételezi a pápa hozzájárulását mint lényeges alkotóelemet. Másképp fogalmazva: a pápa isteni jog alapján bírja a legfőbb hatalmat és mindig szabadon élhet vele, míg a püspöki kollégium isteni jog alapján bírja a legfőbb hatalmat, de nem élhet vele mindig. Miután a kollégium köteles fejével együtt és feje alatt működni, legfőbb hatalmának érvényesítésekor függ a pápától. Ily módon az egyházi legfelsőbb tekintély egysége nem csorbul.

Pál pápa már papként, majd később Milánó bíboros-érsekeként is alaposan tanulmányozta az Egyház hierarchikus szerkezetét valamint a kollegialitás problémáját. Pápává választása után is folyamatosan figyelemmel kísérte és kiválóan ismerte a terület legfrissebb teológiai irodalmát és a legújabb eredményeket. A zsinat előkészítő időszakából származó hivatalos archív anyagok között olyan dokumentumokon szerepel a neve, melyek a püspököknek az Egyház kormányzásában Krisztus akarata alapján bírt hatalmát és karizmáit igyekeznek közelebbről meghatározni. Miután pápa lett, nézeteiről tájékoztatta a Teológiai Bizottságot, s benyomása szerint az osztotta véleményét.

A kollegialitás kérdéséről 1963-ban, a második ülészen nagyon részletesen tárgyaltak az aulában. A Teológiai Bizottság létrehozott egy albizottságot, mely olyan gyorsan dolgozott, hogy 1964. március 6-án el is készült a kollegialitással foglalkozó átdolgozott szöveg. Utána beterveztették Pál pápának, de ő nem volt vele elégedett, és 1964. május 19-én elküldetett a főtítkárral néhány javaslatot a Teológiai Bizottságnak, kérvén, vegyék őket figyelembe, s egyúttal kijelentette, hogy a június 5-re kitűzött következő plenáris ülésükön szabadon eldönthetik, elfogadják-e vagy sem.

Május 27-én a főtítkárral *Pál pápa* nevében levelet írt P. *Benjamin Wambacq*-nak, a Szentírásstudomány Pápai Bizottsága titkárnak, melyben két kérdésre kért gyors választ.

Az első kérdés arra vonatkozott, hogy a pápai bizottság véleménye szerint bizonyítható-e a Szentírásból a tervezet következő szakasza: „Ahogy Szent Péter és az apostolok az Úr akaratából apostoli kollégiumot alkottak, hasonló kapcsolat áll fenn a római pápa mint Péter utóda és a püspökök mint az apostolok utódai között.” Május 31-i ülésén a pápai bizottság azt a

választ adta, hogy a kijelentés első része (az *alkottak* szóig) bizonyítható a Szentírásból, a többi kizárólag a Szentírásból nem bizonyítható.

A második kérdés úgy hangzott, lehet-e a következő állításban szereplő szentírási helyek alapján azt mondani, hogy az oldás és kötés egyedül Péterre bízott hatalma az apostoli kollégiumnak is a tervezetben definiált értelemben sajátja: „Az oldás és kötés Péternek adott hatalma (Mt 16,19) megadatott a fejével összekapcsolódó apostoli kollégiumnak is (Mt 18,18).” A pápai bizottság azt válaszolta, hogy az oldás és kötés két helyről idézett hatalma azonosnak tűnik, de ebből nem következik, hogy ez a hatalom mint teljes és legfőbb hatalom az egész Egyházat illetné, ahogy a tervezet megadja.

A válaszokat eljuttatták a Teológiai Bizottságnak, hogy június 5-i ülésén figyelembe vehesse őket. A bizottság megvitatta Pál pápa tizenegy javaslatát is, melyek közül hét a kollegialitásra vonatkozott. A bizottság nyolcat és részben még egyet betoldott a szövegbe. A Szentírásstudomány Pápai Bizottsága véleményét illetően a Teológiai Bizottság úgy döntött, hogy az nem tesz szükségessé változtatást a tervezet két helyén. Az átdolgozott szöveget mint a további vita alapanyagát Pál pápa július 3-án hagyta jóvá, majd postázták a zsinati atyáknak.

Július 28-án készült el *Staffa* kúriai érsek terjedelmes tanulmánya az Egyházzal és a püspökökkel foglalkozó két átdolgozott tervezetről, melyeket aztán közreadott a zsinati atyáknak. A kollegialitással foglalkozó, mindkét tervezetben szereplő szakaszokról az volt a mély meggyőződése, hogy „ezek a javaslatok ellentétben állnak az egyházatyák, a római pápák, a tartományi zsinatok, a szent egyháztanítók, a teológusok és egyházjogászok általános tanításával. Ellentmondanak az egyházi fegyelem évszázados normáinak is.” Az érsek idézett Giovanni Bolgeni (1733–1811) olasz jezsuita teológiai írásaiból, s velük kapcsolatban megjegyezte, hogy „Bolgeni és az Egyházzal szülő tervezet alapállása azonos”. Sajátosnak tartotta, hogy 140 évvel azután, hogy a teológusok és egyházjogászok „egyhangúan elvetették Bolgeni elveit mint elfogadhatatlan és az Egyház egészséges hagyományától idegen tanítást, most egyszerre egy zsinati tervezet alapelvei közé kerülhettek. Azt állította, hogy a tervezet megfosztja a pápát személyes hatalmától és primátusát a püspökök moderátori szolgálatára korlátozza; a tervezet szerint ebben nyilvánul meg a legfelső hatalom.

A harmadik ülésszak megnyitásának másnapján *Staffa* érsek egy 70 nevet tartalmazó listát nyújtott be a moderátor bíborosoknak, engedélyt kérve, hogy a kollegialitással foglalkozó fontos harmadik fejezet megszavaztatása előtt felszólalhasson. Az alapszabályzat 6. szakaszának 57. artikulusára hivatkozott, miszerint egy-egy téma vitájának lezárása után is jogosultak a kisebbségi álláspontot képviselők „három hozzászóló kijelölésére..., akik még a tízperces időhatárt is túlléphetik, amennyiben a kérdés legalább 70 további zsinati atyától származik.” – *Staffa* érsek petíciójának nem adtak helyt.

A 3. fejezetről szeptember 21. és 29. között folyt a szavazás. 8 szavazólap a kollegialitással foglalkozó 22. artikulusra vonatkozott és három fordulóban adtak le több mint 300 nemet. A kollegialitással kapcsolatos általános szavazás során 1624-en voksoltak *igennel*, 572-en fenntartásos *igennel*, 42-en pedig *nemmel*. A szavazólapon beterjesztett fenntartások közül sokat a Zsinati Atyák Nemzetközi Csoportosulása fogalmazott, közéjük számított *Staffa* érsek is.

A Teológiai Bizottság kollegialitás-albizottsága nagy erővel hasonlította össze a fenntartásokat egymással és a tervezet szövegével. Mivel sok szakértő végezte a munkát, kb. egy hónap alatt be is fejezték. Az albizottság tagjai a következők voltak: *Parente* kúriai, *Florit* firenzei érsek, *Schröffer* eichstätti, *Hermann Volk* mainzi püspök, *Heuschen* lüttichi és *Henriquez Jimenez* caracasi segédpüspök; szakértői: *Rahner*, *Ratzinger*, *Salaverri*, *Schauf*, *Smulders*, *Thils*, *Betti*, *Dhanis*, *D'Ercole*, *Gagnebet*, *Lambruschini*, *Maccarrone* és *Moeller* urak.

Mielőtt a munka befejeződött volna, *Staffa* érseknek és a Nemzetközi Csoportosulás vezetőinek tudomására jutott, hogy a kollegialitás-albizottság állítólag nem vette figyelembe

fenntartásaikat, míg más „kevésbé fontosakat”, felvettek a szövegbe. Erre *Staffa* érsek 1964. november 7-i keltezéssel terjedelmes levelet írt a pápának, melynek másolatát odaadta csoportja 12 tagjának, akik maguk is tovább adták a szöveget 12-12 zsinati atyának, kérve őket, olvassák el és írják alá. Ez a terv „Staffa-hadművelet” néven vált ismertté.

Mivel az a hír járta, hogy a Teológiai Bizottság jelentése a tervezet átdolgozásáról már nyomdában van, gyorsan kellett végezni az aláírások gyűjtésével. A levél tudatta a pápával, minden aláírója meggyőződéssel vallja, hogy a tervezetben a kollegialitás szélsőséges formája érvényesül, és ők lelkiismereti kérdésnek fogják tartani, hogy ellene szavazzanak. *Staffa* érsek bevádolta a moderátorokat, hogy törvénytelen módon megtagadták tőle a hozzászólást.

A levél átvétele után *Pál pápa* hivatalos vizsgálatot kért a zsinat alapszabályzatának mostani és más esetekben történt állítólagos megsértésének tisztázására, és a Teológiai Bizottságra bízta a levélben kifejtett teológiai álláspont elbírálását.

Közben 35 bíboros és öt igen nagy rend általános előjárója írt a pápának, kifejtve, hogy bár a kollegialitásról szóló tervezet szövege látszólag a mérsékelt liberális álláspontot képviseli, valójában azonban kétértelmű, és a zsinat után a szélsőséges liberális álláspont szerint is értelmezhető.

A pápa ezt nem tartotta valószínűnek, és az első helyen aláíró bíborosnak küldött válaszában támadta a levélben felhozott érveket. A bíboros erre a csoport többi tagjának nevében fordult a pápához és fejtette ki gyanújuk okait. A pápa azonban nem tett lépéseket.

A bíboros ekkor azt javasolta, tegyék lehetővé csoportja teológusainak, hogy a Szentatya jelenlétében megvitassák a kérdést a pápa teológusaival, de a Szentatya nem járult hozzá az elképzeléshez. Mindamellett megkérte a bíborost, nevezze meg csoportja teológusait, s amikor hármat megnevezett, a pápa egyszerre láthatóan zavarba jött, mert nagyon ismertek voltak, s maga is nagyra értékelte őket. De most sem intézkedett, s emlékeztetett rá, hogy a kollegialitásról szóló szöveget bőven a szükséges többséggel fogadták el. Szavazatuk leadása előtt a zsinati atyák bizonyára alaposan tanulmányozták a kérdést, és sokat imádkoztak érte. A bíboros bocsánatot kérve megjegyezte, hogy ezt a véleményt nem tudja szívből osztani. De a pápa, mivel nagyon hitt a Teológiai Bizottságban, még ekkor sem lépett.

Ekkor az egyik szélsőséges liberális elkövette azt a hibát, hogy írásban hivatkozott egyes kétértelmű szakaszokra, és példát is hozott rá, hogyan értelmezhetők majd a zsinat után. Ez az írás eljutott a fent említett bíborosokból és rendi előjárókból álló csoport kezébe, melynek képviselői megmutatták azt a pápának. *Pál pápa* végre felismerte, hogy rászedték, mire összetört és sírni kezdett.

Mit lehetett tenni? Mivel a tervezet szövegében nem szerepel hamis pozitív állítás, csak kétértelmű terminusokat használ, a kétértelműségeket úgy lehetne tisztázni, ha gondosan megfogalmazott magyarázatot fűznének a szöveghez. Ez az előzménye a tervezethez csatolt bevezető magyarázatnak.

1964. november 10-én *Pál pápa* utasította az államtitkárt, írja meg haladéktalanul *Ottaviani* bíborosnak, hogy a tervezetben van még néhány olyan pont, melyeket pontosabban kell megfogalmazni. Külön is óhajtotta annak világos kifejezését, hogy a püspökök kollegiális tekintélyének lényeges alkotórésze a pápa hozzájárulása. A levélben szerepeltek más változtatásokra vonatkozó javaslatok is, melyek világosabbá tennék a szöveget, s amelyeket – a pápa ragaszkodott ehhez – be kell iktatni a szövegbe, hogy megadhassa hozzájárulását és kihirdethesse. És hogy teljes biztonság legyen a zsinat utáni szélsőséges liberális értelmezésekkel szemben, a Teológiai Bizottságnak egy bevezető magyarázó szakaszt kellett készítenie a fejezet elé. A magyarázat és a javasolt változtatások – állt a levélben – sok zsinati atyának nyújtanak majd biztonságot, és elősegíthetik, hogy többen szavazzák meg a szöveget. A levelet *Wilhelm Bertram* jezsuita páter kollegialitásról készített tanulmánya egészítette ki.

A pápa által kezdeményezett módosításokat már jó néhány, korábban fenntartással szavazó zsinati atya is kérte. Eddig azonban a Teológiai Bizottság mindig elutasította őket, mondván,

hogy a fenntartások ellentétben állnak a többség kívánságával. Most Pál pápa állhatatosságának köszönhetően bekerült a tervezet szövegébe néhány javasolt módosítás. A Teológiai Bizottság elkészítette az előírt magyarázatot is, és elküldte a pápának, aki mielőtt jóváhagyta, néhány helyen még változtatott rajta.

November 14-én, szombaton kiosztották az aulában a zsinati atyák 3. fejezetre vonatkozó fenntartásait is tartalmazó anyagot a Teológiai Bizottság válaszaival, valamint a bevezető magyarázattal együtt. Ez utóbbit a bizottság spontán kiegészítésének gondolták, mert így kezdődött: „A bizottság kijelenti, hogy a fenntartások kiértékelését a következő általános megjegyzéseknek kell megelőznie.”

A következő 48 órában a zsinati atyák és szakértők sokat vitatkoztak e bevezető sorok jelentőségéről. Egyesek azt állították, hogy megváltoztatja a tervezetben szereplő tanítás értelmét. Mások azt állították, hogy mivel nem magában a szövegben szerepel, nem változtat rajta.

November 16-án, hétfőn a főtitkár három fontos, valamennyi zsinati atyának – a zsinat elnökségét és a moderátor bíborosokat is beleértve – szóló közleményt bocsátott ki. A két első – bár nyíltan ez nem fogalmazódott meg bennük – *Staffa* érsek november 7-i levelére, a harmadik pedig a bevezető magyarázatra vonatkozott. A főtitkár a Kúria terminológiáját használva mint „Legfelső Tekintélyről” szólt a pápáról.

Első közleményében a főtitkár kifejtette, hogy néhány zsinati atya panaszt tett a Legfelső Tekintélynél, mert az Egyházzal szóló tervezet 3. fejezetének vitája és szavazása során nem vették figyelembe az irányadó eljárási szabályokat; ezen atyákat aggodás tölti el és bizonyos kétségeket támasztanak a fejezetben kifejtett tanítással szemben. Elmondta, hogy az anyagot gondosan átvizsgálták, és az illető atyákat biztosíthatják, hogy az ügyrendet nem sértették meg. Ami a 3. fejezet tanításával kapcsolatos kétségeket illeti, a Teológiai Bizottság kellőképpen meg fogja vizsgálni a kérdést.

A második közlemény a fejezet – az Egyház minden tagja által nagyon várt – tanításának megerősítésére vonatkozott. A tanítás – a közlemény szerint – nem tekinthető tévedhetetlen definíciónak vagy dogmának, de az Egyház legfőbb tanítói tekintélye alapján kell elfogadni.

A harmadik közlemény szó szerint így hangzott: „Végül a Legfelső Tekintély ezennel tájékoztatja az atyákat az Egyházzal szóló tervezet 3. fejezetéhez fűzött fenntartásokat bevezető magyarázatról. A tervezetben foglalt tanítást a bevezető magyarázat szellemével összhangban kell magyarázni és érteni.” Ezután felolvasta a teljes szöveget úgy, ahogy a szombaton szétesztott brossúrában megjelent, a 3. fejezetre vonatkozó fenntartásokkal; volt azonban egy fontos különbség: ezúttal a Teológiai Bizottság helyett a pápa ajánlotta a bevezető magyarázatot az atyák figyelmébe. Azonkívül a pápa a bevezető magyarázat érvényességét az egész 3. fejezetre vonatkoztatta, nemcsak a fenntartásokra.

A bevezető magyarázat pontos teológiai terminológiája egyértelműen kizárta, hogy a tervezetben tanított kollegialitás-fogalmat a mérsékelt liberális állásponttól eltérően is értelmezhessek. (Az így elhárított kétértelműségeket *Ottaviani* bíboros már a második ülészakon felismerte, amikor 1963. október 30-án oly nyomatékosan helyezkedett szembe a moderátor bíborosok által szavazásra bocsátott négy pont frazeológiájával.)

November 17-én, kedden minden zsinati atya kapott egy kinyomtatott példányt a bevezető magyarázatról. Ezután a zsinat 2099 szavazattal 46 ellenében elfogadta a Teológiai Bizottságtól a fenntartások betoldását a 3. fejezetbe.

Amikor november 19-én a főtitkár bejelentette, hogy aznap délelőtt szavaznak a tervezet egészéről, hozzátette, hogy ez a szavazás, akárcsak a két nappal későbbi nyilvános ülésen sorra kerülő, azon közlemények fényében értendő, melyeket már kiadott a Legfelső Tekintély utasítására. Ezek a közlemények bekerülnek a zsinat hivatalos jegyzőkönyvébe is.

A délelőtti szavazáson 2134:10 arányban elfogadták a tervezetet. Az eredményt lelkes taps köszöntötte.

„Fekete hét”

A harmadik ülészak utolsó hetében a liberálisoknak négy oka is volt, hogy elégedetlenek legyenek *VI. Pál pápával*. Először is ragaszkodott a kollegialitással kapcsolatos bevezető magyarázathoz, amit 1964. november 16-án, hétfőn hivatalosan közöltek a közgyűléssel. Azután nem tetszett nekik az a döntése, amit a vallásszabadság szövegnek a hét csütörtökre kitűzött szavazásáról hozott. A harmadik okot az ökumenizmusról szóló tervezet kapcsán az utolsó pillanatban kezdeményezett akciója szolgáltatta. Végül pedig november 21-én, szombaton, a harmadik ülészak zárónapján jelentette be váratlanul, hogy Szűz Mária „az Egyház édesanyja” titulust kapja. A hollandok gyorsan megtalálták a képszerű kifejezést a zsinat történetének erre a szakaszára: „fekete hét”.

A bevezető magyarázat történetét már elmeséltük. Hogy megérthessük a vallásszabadságról szóló tervezet körüli konfliktust, 1964. szeptember 23-ig kell visszamenni, ekkor kezdődött a téma vitája. A vita három teljes ülést vett igénybe, s még egy negyediken is részben ezzel foglalkoztak, majd a Keresztény Egységtitkárság látott munkához és átdolgozta a szöveget. Október végén fejezték be a munkát, továbbadták a szöveget a Teológiai Bizottságnak, mely november 9-én áttekintette és jóváhagyta azt. A Teológiai Bizottság konzervatív tagjait azzal vádolták, szándékosan tehetetlenkednek, hogy a harmadik ülészak vége előtt már ne maradjon idő a szavazásra. A szöveget kinyomtatták és november 17-én, hétfőn szétosztották az atyáknak. A szavazást csütörtökre jelentették be. Az átdolgozott tervezettel együtt a kis füzetben benne volt De Smedt bruges-i püspök kedden felolvasandó jelentése is, mely így kezdődött: „A ma szavazásra bocsátandó szöveg jelentősen eltér az aulában megvitatottól.” A Nemzetközi Csoport szokásos heti ülésén áttekintette az átdolgozott tervezetet és számos meglepő következtetésre jutott. Először is a korábbi szöveg 271 sorról 556 sorra bővült. Másodszor, az 556 sorból csak 75 szerepelt a korábbi szövegben. Harmadszor, különbözött az érvelés felépítése; eltért a kérdés kifejtése; megváltoztatták az alapelveket és a 2., 3., 8., 12. és 14. artikulusok egyes fontos bekezdései teljesen újak voltak.

Ezen okok miatt a Nemzetközi Csoport egy új tervezettel egyenértékűnek tekintette a szöveget, és úgy vélte, ebben az esetben a zsinati alapszabályzat 2. szakaszának 30. artikulusa szerint kell eljárni, mely előírja, hogy a tervezeteket „oly módon kell kiosztani, hogy a zsinati atyáknak elegendő idejük legyen a kérdések megbeszélésére, kiérlelt vélemény kialakítására és annak eldöntésére, hogyan szavazzanak”. Miután szerdán délelőtt még van egy plenáris ülés, a szavazást pedig csütörtökre tervezik, nem áll rendelkezésre igazán elegendő idő a gyakorlatilag új tervezet felelősségteljes és alapos áttanulmányozására. Ráadásul a zsinati atyák arra a hétre már amúgy is túl vannak terhelve, miután meg kell vitatniuk a szemináriumi képzésről, a keresztény nevelésről és házasságról szóló tervezeteket, az Egyházzal, a katolikus keleti egyházakról és az ökumenizmusról szóló tervezetek kapcsán pedig 10 fontos fordulóban kell szavazniuk.

A csoport ezért úgy határozott, levelet ír a zsinat elnökségének, melyben felhívja a figyelmet az ügyrend 2. szakaszának 30. artikulusára, és a szavazás elhalasztását kéri. Több mint 100 aláírás gyűlt össze. A levelet november 18-án, szerdán keltezték és még aznap reggel idejében átadták a zsinat elnökségének. Más csoportok is nyújtottak be hasonló petíciókat. *Tisserant* bíboros, a bíboros elnökök doyenje vette kézbe a dolgot a moderátor bíborosokkal, akik megkérték a főtitkárt, olvassa fel az egyik folyamodványt és jelentse be, hogy az ügy eldöntésére megszavaztatják a közgyűlést. A főtitkár elmondta, hogy másnap előzetes szavazást fognak tartani annak eldöntésére, rátérjenek-e a szavazásra. „Így határoztak a moderátor bíborosok és a bíboros elnökök doyenje” – jelentette ki.

Az olasz *Carli*, Segni püspöke, aki szintén aláírta a Nemzetközi Csoport levelét, tiltakozott *Francesco Roberti* bíborosnál, a közigazgatási bíróság elnökénél *Tisserant* bíboros és a négy

moderátor döntése ellen. „Alulírott – közölte – formai és tartalmi hiányosságok miatt törvénytelennek tartja” a döntést. „Először is: formailag hiányos, amennyiben a döntést nem a zsinat elnöksége hozta kollegiálisan, hanem csak a bíboros elnök a moderátorokkal. Másodszor: tartalmilag hiányos, mert a közgyűlést nem lehet felszólítani annak eldöntésére, hogy figyelembe vegye-e a pápa által kibocsátott ügyrend valamelyik artikulusát vagy sem. A több mint száz atya petíciója vagy nem volt megalapozott, ebben az esetben a zsinat elnöksége nyilvánítsa azt nem elfogadhatónak és indokolja meg döntését, vagy megalapozott volt, ebben az esetben a pápán kívül senki sem jogosult nem figyelembe venni.”

Befejezésül *Carli* püspök annak a véleményének adott hangot, hogy az eredeti petícióban szereplő indokok még érvényesek, miután a zsinati atyák nem kötelezhetőek egy lényegében új szöveggel kapcsolatos szavazásra, ha előzőleg nem vitatták meg az aulában, és nem volt elég idejük annak eldöntésére, hogyan szavazzanak. „Alulírott kéri ezért, hogy a nagyon tiszteletre méltó főtörvényszék lépjen közbe az ügyrend érvényesítése érdekében.”

Carli püspök november 19-én, csütörtökön kora reggel átadta a levelet *Roberti* bíborosnak. Nem sokkal később *Tisserant* bíboros felállt a helyéről és a zsinat elnöksége nevében a következő nyilatkozatot olvasta fel: „A dolog alapos átgondolása után a zsinat elnöksége úgy látja, hogy ez a zsinat ügyrendjét érintő kérdés nem dönthető el a közgyűlés megszavaztatásával. Ezért az elnökség úgy határozott, hogy a jelentést (a tervezetről) fel kell olvasni, a szavazásra azonban ezen az ülészakon már ne kerüljön sor. Azok az atyák, akik véleményüket írásban kívánják betérjeszteni, 1965. január 31-ig tehetik meg ezt.”

Meyer bíboros, a tizenkét zsinati elnök egyike a bejelentés nyomán nem próbálta leplezni nagy meglepetését és mélységes bosszúságát. Nem tudta, mire kell számítnia? Ő volt a vallásszabadságról szóló nyilatkozat egyik fő szószólója, nagy elszántsággal lépett fel elfogadtatásáért. *Francis Reh* püspök, a római Észak-Amerikai Kollégium rektora valamint Mons. *John Quinn* chicagói és páter *Frederick McManus* washingtoni szakértők odasiettek hozzá és tárgyalni kezdtek. Rövid tanácskozás után megállapodtak egy azonnal körbeadandó petíció szövegében. Ez volt a Szentatyának címzett híres „Instante, instantius, instantissime”-petíció, mely mindössze egy mondatból állt: „Tiszteletteljesen, de nyomatékosan, nyomatékosabban, a legnyomatékosabban kérjük, hogy a vallásszabadságról szóló nyilatkozat szavazására még a zsinat mostani ülészakának befejezése előtt sor kerülhessen, hogy ne játsszuk el a keresztény és nem keresztény világ bizalmát.” Közben dühös püspökök álltak fel padjaikból és izgatott csoportokba verődtek. A petíció példányai gyorsan vándoroltak kézről kézre. Korábban soha nem lehetett látni ilyen dühödt aláírókat, soha nem volt ilyen kavarodás, ekkora izgalom. Nem röppentek ilyen zord, haragos szavak, mint ebben a pillanatban, amikor úgy tűnt, örökre mellékvágányra kerülhet az egyik leginkább dédelgetett zsinati dokumentum.

Az aláírt petíciókat gyorsan összegyűjtötték és átadták *Meyer* bíborosnak, akihez közben csatlakozott *Ritter* és *Léger* bíboros is. Az ülés még tartott, amikor együtt kimentek az aulából. A pápához indultak, hogy megkérjék, vesse el a *Tisserant* bíboros által bejelentett határozatot, és a régóta várt szavazásra kerülhessen sor még aznap délelőtt.

Közben *Döpfner* bíboros, az aznapi moderátor a *Tisserant* bíboros által bejelentett utasítás szerint járt el és felszólította *De Smedt* püspököt, olvassa fel jelentését. A püspök elismerte, hogy a tervezet felépítése megváltozott és összességében nagyon eltér a korábbtól. „Mindezzel azonban a nem változtattunk a lényegen” – mondta. „Ezért ma ugyanazt a tanítást nyújtjuk át Önöknek, de reményünk szerint tömörebben, világosabban, pontosabban és bölcsőbb megfogalmazásban.” Utalt rá, hogy a Keresztény Egységtitkárság tagjai egyhangúan hagyták jóvá a szöveget, a Teológiai Bizottság pedig kétharmad feletti többséggel.

De Smedt püspöknek sikerült lázba hoznia hallgatóságát. Beszéde közben ötször vadul megtapsolták. A végén percekig dörgött a tapsvihar, háromszor robbant ki majd halt el újra. A zsinat aulájában még soha senki nem aratott ilyen hangos sikert. *Döpfner* bíboros érthetően

igyekezett húzni az időt, de amikor 12.44-ig nem érkezett semmi a pápától, berekesztette az ülést.

A sajtó az amerikai püspökök vezette „jelentős lázadásról” tudósított, és különböző számok keringtek – 500-tól 1500-ig – a pápának írt petíció aláíróival kapcsolatban. Az NCWC News Service, az Egyesült Államok püspökeinek hírügynöksége egy meg nem nevezett amerikai püspököt idézett, aki kijelentette, hogy „talán 1.000 aláírás gyűlt össze öt világrész püspökeitől”. Amikor az ülés szak befejezése után nyilvánosságra kerültek a pontos adatok, kiderült, hogy a szám valójában 441 volt.

November 20-án, pénteken, a harmadik ülés szak utolsó munkamegbeszélésén *Tisserant* bíboros még egyszer felszólalt: „Tiszteletreméltó atyák – mondta –, sok atya igencsak nem örült, hogy a vallásszabadságról szóló nyilatkozattervezet nem került szavazásra, és arra kérték a pápát, gondoskodjon, hogy a szavazás valahogy még az ülés szak vége előtt megtörténhessen.” A bíboros hangsúlyozta, hogy nyilatkozata további részében a pápa rendelkezését közli: „Tudassa ezekkel az atyákkal, hogy a halasztás a zsinat elnökségének akarata szerint történt, mert ezt írta elő az érvényben levő ügyrend. Ezenkívül hozzájárult a halasztáshoz más zsinati atyák szabadságának tiszteletben tartása is, akik nagyon szívükön viselik, hogy egy ilyen nagy fontosságú tervezetet pontosan, mélyrehatóan és gondosan vizsgáljanak meg. Ezért a vallásszabadságról szóló nyilatkozattervezet a zsinat következő ülés szakán kerül napirendre, mégpedig lehetőleg az összes többi előtt.”

Sajnálatos módon *Meyer* bíboros, aki oly izzó szavakkal védelmezte a tervezetet, nem lehetett jelen a következő ülés szakon: öt hónappal annak megkezdése előtt meghalt agydaganatban.

Pál pápa népszerűsége a liberálisok között a „fekete héten” még tovább csökkent azzal, hogy végleg lezáratta az ökumenizmus-tervezet ügyét. Bár a szavazólapok kitöltésekor a zsinati atyák 421 különböző fenntartást terjesztettek be, a Keresztény Egységtitkárság csak 26-ot toldott be közülük a tervezetbe. Azok, akiknek a fenntartásait nem használták fel, fellebbeztek a pápához, 40 további módosítást terjesztvén be és kijelentvén, hogy nem áll módjukban támogatni a dokumentumot, ha e módosításokat nem fogadják el.

Mivel *Pál pápa* rendkívüli módon érdekelt volt benne, hogy a lehető legkevesebb ellenszavazat szülessék, megkérte *Bea* bíborost, titkársága más képzett tagjaival együtt vizsgálja meg a javasolt változtatásokat, és megpendítette, hogy jó lenne, ha elfogadnának közülük néhányat, mivel így többen támogatnák a tervezetet.

A módosítások között sok olyan volt, melyek elfogadásával megváltozott volna a tervezet irányultsága vagy akár a lényege is. Ezeket *Bea* bíboros és munkatársai nem vették figyelembe. Csak 19-et használtak fel, ezeket kinyomtatták és november 19-én szétszöztették a zsinati atyáknak. Aznap jelentette be a főtitkár, hogy másnap kerül sor a szavazásra az ökumenizmus egészéről. Azután így folytatta: „A zsinati atyák fenntartásainak megfelelően a szövegbe a már felvett módosításokon túl a következő módosítások kerültek be a tisztább látás kedvéért. A munkát a Keresztény Egységtitkárság végezte el, mely így módon használta fel a számára tekintélyi alapon továbbított javaslatokat.” Ezután felolvasta a 19 módosítás szövegét.

A bejelentés rosszabbkor nem is történhetett volna. A vallásszabadsággal kapcsolatos szavazás elnapolása következtében a hangulat már amúgy is feszült volt az aulában. Az újabb bejelentés ismét olaj volt a tűzre. A liberálisok mindkét intézkedést a konzervatívok győzelmének tekintették és rossz néven vették, hogy a pápa láthatóan őket veszi védelmébe. A sajtó erre befektítette a pápáról kialakult képet a közvéleményben. Mindamellet a pápa kérésére módosított ökumenizmus-tervezetet 2054:64 arányban jóváhagyták.

1964. november 21-én, szombaton reggel, a harmadik ülés szak utolsó napján nem túl vidám hangulatban foglalták el helyeiket a zsinati atyák az aulában. „A feszültség és bénultság drámai erővel tükröződött a tekintetekben” – írta *Donald Quinn* a *St. Louis Review* első oldalán. „Amikor *Pál pápa* *sedia gestatoriáján* bevitték a Szt. Péter-bazilikába, 2100 jeges hallgatásba

burkolózott püspök között vonult végig. Senki sem tapsolta meg. Még amikor áldást osztott, akkor is csak minden tizedik püspök vetett keresztet. A jelenetnél jelenlévő újságírók egymásra pislogva igyekeztek megbizonyosodni, valóban jól látnak-e.”

Ekkor a pápa ünnepi misét koncelebrált 24 zsinati atyával, akiknek püspökségében nemzeti Mária-kegyhely található. Ezután került sor a szavazásra. Az Egyházzal szülő dogmatikus konstitúciót a sokat vitatott kollegialitás-fejezettel 2151 szavazattal fogadták el 5 ellenében. A katolikus keresztény egyházakról szóló dekrétumot 2110:39, az ökumenizmusról szóló dekrétumot pedig az előbb említett változtatásokkal 2137:11 arányban fogadták el. Valamennyi forduló eredményeinek ismertetése után hosszú taps kezdődött, és miután a pápa kihirdetett egy-egy dokumentumot, az atyák ismét lelkes tetszésnyilvánításba fogtak.

Jó néhányuk lelkesedése alábbhagyott azonban, amikor a pápa záróbeszédében váratlan bejelentést tett.

Az előző évben, a második ülés szak befejezésekor *Pál pápa* reményét fejezte ki a zsinati atyáknak, hogy „egyhangúan és szeretettel elismerik Isten anyjának mindennél kiváltságosabb helyét az Anya-szentegyházban... Krisztus után ő emeltetett legmagasabbra az Egyházban, de nincs tőlünk távol, és így az ő tiszteletére és saját hasznunkra »az Egyház Édesanyjának« nevezhetjük.” E megszólítás azonban ellenállásba ütközött. Egyes püspöki konferenciák, köztük a német ajkú és skandináv országokéi állást foglaltak, a mexikói *Méendez Arceo* püspök pedig a zsinat plénümán szólalt föl ellene. A lengyel *Wyszynski* bíboros viszont bejelentette, hogy a lengyel püspökökkel együtt saját folyamodványt adott be a titulust támogatására a pápának. A Nemzetközi Csoport aláírásokat gyűjtött egy petícióhoz, amelyet a pápának szántak. Egyik mondata így hangzott: „Hirdesse ki a zsinat, vagyis Szentséged mint fej az atyákkal mint tagokkal együtt a következő ülés szakon a Boldogságos Szűz Máriát az Egyház Édesanyjaként.” Hasonló céllal más petíciók is születtek.

A Teológiai Bizottság azonban – anélkül hogy megszavaztatta volna a dolgot – önhatómúlág eltávolította a titulust az Egyházzal szülő tervezet Boldogságos Szűzzel foglalkozó fejezetéből. Eredetileg a Koordinációs Bizottság egyik utasítása alapján toldották be. (Egy kompetens tekintély, Ft. *Balic* úr szerint az instrukció minden bizonnyal János pápa kívánságára született.)

1964. november 18-án, szerdán, a „fekete hét” közepén *Pál pápa* egy nyilvános kihallgatáson olyan kijelentést tett, mely előzőleg titokban maradt. Ezt mondta: „Örömmel jelentjük be Önöknek, hogy az Egyetemes Zsinat mostani ülés szakát azzal zárjuk, hogy a Boldogságos Szűznek nagy örömmel az őt megillető »Egyház Édesanyja« titulust adományozzuk.”

Az ülés szak utolsó napján, november 21-én, szombaton tartott ülés en *Pál pápa* záróbeszédében azt mondta, hogy Mária és az Egyház „a mai zsinati konstitúcióban oly világosan megmutatkozó” szoros kapcsolatai megértették vele, hogy most van itt „a legünnepélyesebb és legalkalmasabb pillanat az Általunk az előző ülés szak végén már említett kívánság teljesítésére... Nagyon sok zsinati atya tette magáévá ezt a kívánságot – folytatta *Pál pápa* –, és sürgette, hogy ezen a zsinaton hirdettessék ki a Boldogságos Szűz édesanyjai szerepe, melyet a keresztény nép körében betölt. E cél érdekében jónak tartjuk, hogy éppen ezen a nyilvános ülés en egy olyan titulussal tisztelegjünk a Szent Szűznek, melyet mindenfelől javasoltak a katolikus világból. Azért is különösen drága ez számunkra, mert e cím csodálatosan összefoglalja a Szent Szűz kiváltságos helyzetét az Anyaszentegyházban. Ezért Szűz Mária tiszteletére és saját vigasztalásunkra a Boldogságos Szűzet az Egyház Édesanyjának, azaz Isten egész népe, a hívők és pásztoraik Anyjának jelentjük ki. S azt kívánjuk, hogy mostantól a Szent Szűz még nagyobb tiszteletnek örvendjen, és az egész keresztény nép e legdrágább titulussal szólítsa.”

A bejelentést fogadó hosszú ováció mutatta, hogy a zsinati atyák őszintén egyetértenek. A pápa beszédét hétszer szakította meg taps; ezek a beszéd vége felé egyre erősödtek. A pápa

bejelentette, hogy össze fogja hívni a hosszan vitatott püspöki szinódust és élni fog a segítségével, továbbá gondosan tanulmányozni fogja a Római Kúria újjászervezésének kérdéseit. Azt is bejelentette, hogy a közeljövőben küldöttséget indít a portugáliai Fatimába, mely egy aranyrózsát visz majd a Fatimai Szűznek. „Ily módon szeretnénk – mondta – a mennyei édesanya gondjára bízni az emberiség egész családját, minden problémájával és ínségével, jogos törekvésével és forró reménységével együtt.” Ezt a gesztust részben úgy tekintették, mint választ annak az 510 egyházmegyei, érsekségi és patriarchátusi előljárónak, akik 76 országból nyújtottak be petíciót Pál pápának, kérvén, hogy a zsinat alatt ajánlja fel az egész világot Mária Szeplőtelen Szívének. A prelátusok aláírásait a brazil *Sigaud*, Diamantina érseke 1964. február 3-án vitte el a Szentatyának. Németország és Franciaország püspökei valamint *Bea* bíboros azonban elleneztek a felajánlást, s az nem is történt meg.

Míg sok zsinati atyának a nyilvános ülésen elhangzottak ismét biztonságot adtak, mások számára a harmadik ülészak utolsó hete „a fekete hét” maradt. Amikor a holland hierarchia vezető szakértője, páter *Schillebeeckx* a zsinat után visszatért Hollandiába, rémülten tapasztalta, milyen ellenséges a sajtó és az ország a pápával szemben, mégpedig a „fekete hét” eseményei miatt. A *De Bazuin*-ban, egy Amszterdamban megjelenő vallásos hetilapban cikket írt a pápa védelmére. Ennek az lett az eredménye, hogy a hangulat ellene fordult. Erre egy újabb cikkel válaszolt a *De Bazuin*-ban (1965. január 23.), melyben az Egyházzól szóló tervezet kollegialitás-fejezetéhez csatolt bevezető magyarázat keletkezését taglalta.

Már a második ülészakon – írta páter *Schillebeeckx* – elmondta az egyik szakértőnek a Teológiai Bizottságban, sajnálja, hogy a tervezetben a kollegialitással kapcsolatban látszólag a mérsékelt liberális álláspont szerepel; ő személy szerint a szélsőségesen liberális álláspont mellett van. A szakértő így válaszolt: „Most diplomatikusan fejtjük ki, a zsinat után azonban le fogjuk vonni az összes benne rejlő következtetéseket.” Páter *Schillebeeckx* nem tartotta tisztességesnek ezt a taktikázást. A harmadik ülészak utolsó hónapjában – írta – püspökök és teológusok továbbra is „olyan értelemben beszéltek” a kollegialitásról, „mely a tervezetben soha nem kapott hangot”. Utalt rá, hogy a kisebbség pontosan megértette: a zsinat után a legszigorúbb értelemben fogják magyarázni a tervezet bizonytalan szövegezését. A kisebbség – fejtegette – nem volt a szövegben betű szerint megfogalmazott kollegialitás ellen, de nagyon is ellenezte azt a „reménykedő irányzatot, amit a Teológiai Bizottság többsége a szöveg révén kifejezni óhajtott...” Elmondta, hogy a többség szándékosan a bizonytalan és rendkívül diplomatikus kifejezőmódban keresett menedéket, és emlékeztetett rá, hogy páter Congar is már jóval korábban kiállt az egyes zsinati szövegek szándékos kétértelműségei ellen.

Páter *Schillebeeckx* sikra szállt azért, hogy egy kollegialitásról szóló zsinati szöveg ne legyen kétértelmű, és világosan fejezze ki vagy a mérsékelt, vagy a szélsőséges liberális álláspontot. Pál pápának ezért nem volt más választása, mint hogy bevezető magyarázatot kapcsoljon a szöveghez. Enélkül – hangsúlyozta *Schillebeeckx* – kétértelmű szöveget hagytak volna jóvá. Ezzel a fejtegetéssel kihúzta a pápát támadók méregfogát.

A zsinat egy másik liberális teológusa, *John Courtney Murray* jezsuita, a vallásszabadsággal kapcsolatos kérdések vezető amerikai szakértője nem sokkal a harmadik ülészak befejezése után a washingtoni Georgetown egyetemen nagy hallgatóság előtt azt mondta, hogy a vallásszabadságról tervezett szavazás elhalasztása „bölcs” döntés volt. Azt is elismerte, hogy a zsinat elnöksége technikailag korrekten járt el, miután a dokumentum átfogó átdolgozása valóban egy „lényegében új szöveget” eredményezett. Íme, egy másik liberális teológus, aki megvédte a pápát a „fekete héten” őt ért szemrehányásokkal szemben.

Az ökumenizmus-tervezetbe a pápa kérésére betoldott 19 módosításról *Bea* bíboros később azt írta, hogy ha valaki nyugodtan végiggondolja őket, nem adnak okot ijedségre. Rámutatott, hogy a pánikot alapvetően a 19 módosítás egyikének helytelen latin fordítása okozta. A helytelen fordítás úgy hangzott, hogy az elszakadt testvérek a Biblia olvasásakor Istent keresik, „mintha ő szólna hozzájuk Krisztusban”. Érthető módon ez meglepetést okozott katolikus

körökben is, de még inkább megriasztotta az elszakadt testvéreket. De amikor Bea bíboros tisztázta az ügyet, ragaszkodván ahhoz, hogy a helyes fordítás csakis úgy szólhat, hogy az elszakadt testvérek „Istent keresik, azt, hogy hogyan szól hozzájuk Krisztusban”, riadtságra nem volt többé ok. *Pál pápa* ismét igazolást nyert.

A *St. Louis Review* foglalkozott egyes püspökök és szakértők panaszával, s elmesélte olvasóinak, hogy „Máriának »az Egyház Édesanyja« titulussal való felruházása... közvetlenül ellentmondott az atyák többsége akaratának”. *Bea* bíboros e szemrehányásokat kommentálva egyszerűen arra utalt, hogy a zsinaton soha nem szavaztak a Boldogságos Szűz eme titulusról. „Milyen jogon állíthatja valaki – kérdezte –, hogy állítólag ismeri valamiről a zsinat többségének véleményét?” Bár a zsinat plénumán néhányan felléptek a titulus ellen – magyarázta –, a felszólalások során megfogalmazott, korlátozott számú álláspontok „egyáltalán nem jelzik megbízhatóan a zsinati atyák többségnek véleményét.”

Ezzel a lépéssel a pápa a Teológiai Bizottság többségi akaratának sem mondott ellent. Ebben az esetben ismét fel kellett volna vennie a tervezetbe a titulust, miután a Teológiai Bizottság törölte azt belőle. Ezt ő nem tette. Ami a harmadik ülőszakasz zárónapján történt, az a katolikus egyházban meglevő legfőbb tekintély kettős gyakorlása volt. Egyrészt a pápa azonosult püspöki kollégiumával, és kihirdette az Egyházzal szülő dogmatikus konstitúciót, mely „ekvivalens” módon említette a Boldogságos Szűz új titulását. Amikor ez megtörtént, a pápa élt legfelsőbb tekintélyével, hogy kimondottan jelentse ki azt, amit néhány perccel korábban püspöki kollégiumával együtt implicit vagy „ekvivalens” módon jelentett ki.

Így végül is a „fekete hét” talán nem is volt annyira fekete.

A negyedik ülés szak. 1965. szeptember 14 – október 8.

Eltérő álláspontok – a vallásszabadságról szóló tervezet

A „fekete héten” elszenvedett négy pofon ráébresztette a liberálisokat, hogy meghatározó szerepük közel sem oly rendíthetetlen a zsinaton, mint ahogy elképzelték. A konzervatívok pedig a maguk részéről új bátorságot merítettek a liberálisok zavarodottságából. A Nemzetközi Csoporthoz tartozó *Carli*, segni püspök rövidesen terjedelmes cikket jelentetett meg a „fekete hétről”, melyben idézett páter *Schillebeeckx* cikkéből és *John Courtney Murray* jezsuita páter megjegyzéseiből. Ha a kisebbség nem lépett volna a vallásszabadságról szóló szöveg kapcsán – mondta –, akkor „a nagy többség kétségkívül így, komoly hibákkal terhelt is jóváhagyta volna”. Az összes bizottságnak, de még a közgyűlésnek is mindig az utolsó pillanatig újra kellene tudni gondolni álláspontját.

A Nemzetközi Csoport egy 1964. december 18-án keltezett 15 oldalas levélben a listáján szereplő összes zsinati atyának elküldte a vallásszabadságról szóló tervezethez készített módosító javaslatait, és emlékeztette őket, hogy a módosítások beterjesztésének határideje január 31-én jár le. Amikor 1965 júniusában megjelent a tervezet 4. változata, a csoport újabb 20 oldalnyi módosítást tartalmazó levelet kezdett köröztetni. Augusztus 13-án pedig a követendő stratégia előkészítésére találkozott Solesmes-ben a brazil *Sigaud*, Diamantina érseke, *Lefebvre* érsek, a Szentlélek Atyák rendfőnöke és *Jean Prou*, solesmesi apát. Meghatározták a tervezettel kapcsolatos öt hozzászólás témáit, valamint kiválasztották a felszólalókat, és elhatározták, hogy ha a vita és a szavazás alapján nem töldják be a tervezetbe, javaslataik lényegét elküldik a pápának.

A Nemzetközi Csoport vezetői minden bizonnyal a legnehezebben kielégíthető zsinati atyák közé tartoztak. Csak *Carli* püspök például 52 módosítást nyújtott be az ökumenizmusról szóló tervezet egyik korábbi változatához. A vallásszabadságról szóló tervezet átdolgozóinak ezért nem volt könnyű kitalálniuk, mely pontokat tartja a püspök fontosabbnak, s melyeket kevésbé fontosnak. Ugyanez érvényes a Nemzetközi Csoport összes többi, rendszeresen közrebocsátott módosítására is.

A három fent említett prelátus 1965. július 25-i keltezéssel levelet küldött a pápának. Figyelmeztették arra a tényre, hogy az ügyrend előírásai szerint a szavazások előtt a közgyűlésen felolvashatók mindazon zsinati atyák jelentései, akiknek véleménye a zsinati bizottságban akár a többséget, akár a kisebbséget képviseli. Nem rendszeres gyakorlat azonban a zsinaton – mondták –, hogy a kisebbség meghallgattassék a bizottságokban. Kérték, hogy ez az előírás különösen a vallásszabadságról, az isteni kinyilatkoztatásról, az Egyház és a mai világ viszonyáról, illetve az Egyháznak a nem keresztény vallásokhoz fűződő viszonyáról szóló tervezetek esetében kerüljön újra előtérbe. Kérvényezték továbbá a következőket: az ilyen hozzászólók kapjanak elég időt, hogy fő érveiket kidolgozhassák; a kisebbségi vélemény kifejtőjét a kisebbség válassza ki; a többségi és kisebbségi hozzászólók neveit időben hozzák nyilvánosságra, hogy mindenki közölhesse velük kifogásait és az érvek alátámasztására szolgáló javaslatait; beszámolóikat nyomtassák ki és osszák szét a zsinati atyáknak és végül minden hozzászóló kapjon rövid időt a cáfolatra.

Cicognani bíboros, a Vatikán államtitkára augusztus 11-én válaszolt *Carli* püspöknek. Kifejtette, hogy *Pál pápa* gondosan tanulmányozta a javaslatokat. „Mindamellettt tájékoztatnom kell Excellenciátat – írta –, meglepetést keltett az a tény, hogy a kérés a teológiai és pasztorális ügyekben hasonló nézeteket valló atyák Nemzetközi Csoportja, vagyis a zsinaton belül

elkülönülő egyik csoport nevében lett beterjesztve. E kezdeményezést akár a zsinat közgyűlésének rovasára alapított újabb »szövetségek« elismerésének is lehetne tekinteni. Excellenciád biztos megérti, hogy ez megfosztaná a zsinati atyákat szabad véleményalkotásuktól és választásuktól, melyet minden egyéb érdeket megelőzően biztosítani kell. Erősítene továbbá egyes tendenciákat a zsinati atyák között és akár szakadásokhoz is vezetne, miközben meg kell tenni minden lehetséges óvintézkedést, hogy a zsinat nyugalma, egyetértése és szerencsés befejezése, valamint az Egyház becsülete érdekében ezeket a lehető legalacsonyabb szinten tartsuk. A kezdeményezés ezért önmagában nem hagyható jóvá, és jó lenne, ha ez a »csoport« nem a hozzátartozó zsinati atyák álláspontját képviselő szervezetként működne.”

E levéllel összefüggésben hadd emlékeztessünk arra, hogy a zsinat *Pál pápa* által átdolgozott és jóváhagyott szabályzata igazából bátorította a teológiai és pasztorális kérdésekben hasonló nézeteket vallók csoporttá alakulását. Így a 3. szakasz 57. artikulusa ezt írta elő: „Fölöttébb kívánatos, hogy a hasonlóan érvelni szándékozó zsinati atyák összefogjanak és válasszanak maguk közül valakit vagy valakiket, akik mindannyiuk nevében szólnak.” Már 1964. augusztus 5-én utalt rá Sigaud érsek, hogy az az új előírás, mely szerint bármely hozzászólónak 70 aláírást kell összegyűjtenie, hogy beszélhessen a vita lezárása után, a kisebbséget szervezkedésre kényszeríti, s ennek igazolására a 3. szakasz 57. artikulusát idézte.

Carli püspök elküldte Cicognani bíboros levelét Lefebvre érseknek Párizsba, aki a maga részéről augusztus 20-án a következő kommentárral küldte tovább *Sigaud* érseknek:

„Úgy tűnik, hogy a Szentatyát vagy a bíboros államtitkárt megijeszti egy olyan elnevezés, mely egyfajta jól szervezett egyesülést jelez és könnyen megosztottságot okozhat.

Ennek az elnevezésnek mi sose tulajdonítottunk jelentőséget, és különösebben nem számít, használjuk-e vagy sem. Ami igazán jelentős, az az, hogy jónéhány zsinati atya kölcsönös támogatást és segítséget kíván nyújtani egymásnak az igazság védelmében és kifejtésében. Ebben nincs semmi, ami ne lenne a legmesszebbmenőkig legitim. Minden további nélkül megszüntethetjük elnevezésünket. Én személy szerint nem látok semmilyen okot, ami ez ellen szólna. Ez semmiképp nem változtat a realitáson.

Ami a zsinati atyák szabadságát illeti, igazán úgy gondolom, hogy mi soha a legkevésbé sem sértettük azt. Isten a tudója, hogy nem gyakoroltunk erkölcsi nyomást.”

A levelet azzal a megjegyzéssel fejezte be, hogy sokkal inkább a nemzeti püspöki konferenciák azok, akik elviselhetetlen erkölcsi nyomást gyakoroltak és „megfojtották” a kisebbséget.

Nem a Nemzetközi Csoport volt az egyetlen ellenzéki csoportosulás, melyet támadtak. *Döpfner* és *Suenens* bíboros közvetlenül a pápánál vádolta be a Püspöki Titkárságot. Amikor a csoport elnöke, Perantoni érsek megtudta ezt, közölte a Szentatyával, hogy szervezete kizárólag azért jött létre, hogy szólási lehetőséget biztosítson a kisebbségnek, melyet a két moderátor bíboros által pártfogolt és irányított, európai szövetség nem vett figyelembe. Amíg *Döpfner* és *Suenens* bíboros „pressure group”-ja továbbra is fennáll – mondta –, a Püspöki Titkárság is kényszerűen tovább létezik.

Szeptember 13-án, a negyedik ülészak megnyitása előtti napon *Döpfner* bíboros egy római sajtóértekezleten elmondta, hogy a pápa és a zsinati atyák többsége azt szeretné, ha a most következő ülészak lenne az utolsó. Közölte, hogy a hátralevő tervezetek munkálatai annyira előrehaladott állapotban vannak, hogy az ülészak „a zsinati atyák szabadságának korlátozása és magának a zsinatnak a megfojtása nélkül” könnyen befejezhető karácsony előtt. Hangsúlyozta továbbá, hogy az ügyrendet „egészében”, szelleme szerint veszik figyelembe.

De *Döpfner* bíboros ígéretei ellenére a zsinat a negyedik ülészakon valójában minden korábbinál jobban „le lett fojtva”. Mégpedig azért, mert a bíborosok szinte kisajátították a rendelkezésre álló beszédidő legértékesebb részét. Minden nap olyan sokan szólaltak fel közülük, hogy a püspökök hozzászólásai gyakran már csak akkor hangzottak el, amikor a

zsinati atyák már fáradtak voltak, vagy nem is voltak a teremben. A vita lezárása pedig visszatérően hallgatásra ítelt püspököket. A negyedik ülészakon a szóbeli hozzászólások 33%-a a közgyűlés mindössze 2%-át kitevő 51 bíborostól hangzott el.

1965. szeptember 14-én, a negyedik ülészak nyitónapján a Szentatya bejelentette, hogy „a zsinati atyák kívánságával összhangban” püspöki szinodus felállítását tervezi, mely olyan püspökökből fog állni, akiket „túlnyomórészt a püspöki konferenciák választanak ki és Mi hagyunk majd jóvá”. Elmondta, hogy a szinodust a pápa „tanácskozás és közös munka végett” akkor hívja össze, „ha az egész Egyház javára jónak látjuk”. Világossá tette azonban, hogy a szinodus nem a Római Kúriát fogja pótolni. Ugyanúgy ahogy a megyéspüspököknek is kell egy kancellária egyházmegyéjük igazgatásához, „Nekünk is szükségünk van a Kúriára apostoli felelősségünk érvényesítése érdekében”.

Másnap *Pál pápa* formálisan létrehozta a püspöki szinodust, amivel teljesítette a zsinati atyák kívánságát, még mielőtt maguk is formálisan megfogalmazták volna őket.

Ahogy a pápa ígérte, a negyedik ülészak a vallásszabadságról szóló átdolgozott tervezet vitájával kezdődött. A tárgyban 1965. szeptember 15. és 22. között összesen 66-an szólaltak fel.

Mivel a Nemzetközi Csoport július 25-i, *Pál pápának* címzett levelére nem történt semmilyen kézzelfogható intézkedés, szeptember 8-án újabb levél született, amit ezúttal a moderátor bíborosokhoz intéztek. Hivatkozva az alapszabály 7. szakaszának 33. artikulusára, mely arról rendelkezett, hogy 50 zsinati atya bármikor beterjeszthet póttervezetet vagy módosításokat tartalmazó listát, az aláírók engedélyt kértek, hogy a közgyűlésen felolvashassanak egy második jelentést a vallásszabadságról, egy olyan jelentést, „mely teljesen kidolgozottan és rendszerezetten másfajta koncepció szerint, eltérő módon fejti ki a tanítást”. A levelet sokszorosították és aláírásokat gyűjtöttek, de úgy tűnt, hogy a moderátorok nem veszik figyelembe.

Ezt követően a közgyűlés 1997 szavazattal 224 ellenében elfogadta a tervezet 4. változatát „mint alapot a végleges nyilatkozathoz”. Amikor október 26-án és 27-én az 5. változat visszakerült szavazásra az aulába, az igen szavazatokkal több száz fenntartást terjesztettek be. A tervezetet még egyszer átdolgozták, és november 17-én, csütörtökön szétosztották a zsinati atyáknak a 6. változatot. Egyúttal tájékoztatták őket, hogy két nappal később arról szíveskedjenek szavazni, elégedettek-e azzal, ahogy a Keresztény Egységtitkárság felhasználta a fenntartásokat.

A 6. változat nem teljesen elégítette ki a Nemzetközi Csoportot. Egy november 18-i keltezésű újabb iratban, melyet 800 zsinati atyának osztottak ki, a csoport elismerte, hogy az igaz vallásról szóló 1. artikulusba bekerültek figyelemreméltó módosítások. Felvetették azonban, hogy a vallásszabadság korlátainak a közérdek a kritériuma, nem pedig a jog és a rend védelme. Az államnak – állították – egészében kell védenie a közérdeket, nemcsak részben, márpedig a jog és a rend védelme „úgy, ahogy a tervezet kimondottan megállapítja, csak része a közérdeknek”. Ha ez a két „javítás” bekerülne a szövegbe, és az egyik helyen idéznék XXIII. János pápa *Pacem in Terris* kezdetű enciklikájának ide vonatkozó szavait, akkor a szöveg kielégítő lenne és a Nemzetközi Csoport támogatná szavazatával. A kért változtatásokra mégsem került sor.

E levél szerint a Keresztény Egységtitkárságnak az volt az alaptézise, hogy az állam semlegességét kell normálisnak tekinteni, és az állam és Egyház között csak „különleges körülmények között” legyen együttműködés. Ezt az alapelvet a Nemzetközi Csoport lelkiismereti okok miatt nem tudta elfogadni. Álláspontja igazolására a csoport *XII. Pius* pápának azt a megállapítását idézte, hogy az Egyház az Egyház és állam közötti együttműködést tekinti „normálisnak”, ideálisnak pedig „a nép egységét az igaz vallásban” és az Egyház és állam közötti „cselekvés összhangját”.

A másnapi szavazáson az első fordulóban 246 ellenszavazatot adtak le, a másodikban 237-et, a harmadikban és negyedikben pedig mindkétszer 217-et. Az egészről tartott szavazáskor

1954-en voksoltak a szöveg mellett 249-en pedig ellene. Ez azt jelentette, hogy jóval több, mint kétharmados többség alakult ki a most kézbeadott szöveg mellett.

December 3-án Mons. *Giuseppe di Meglio*, olasz nemzetközi jogszakértő egy iratot adott közre, melyben megállapította, hogy a szavazatok száma szerint „a zsinati atyák figyelemreméltó részének lelkiismereti okokból nem elfogadható a tervezet tanítása és gyakorlati alkalmazása. A tervezet alapelve, nevezetesen a tévedés joga valójában a végrehajtott módosítások ellenére változatlan maradt... Miután a vallásszabadságról szóló nyilatkozat nem dogmatikai értékű, az ellenszavazatok nagy jelentőséggel bírnak a nyilatkozat majdani tanulmányozásakor és különösen értelmezésekor.”

Páter *Courtney Murray* „toleranciaelméletnek” nevezte Mons. *di Meglio* álláspontját, mely azon az alapelven nyugszik, hogy „kizárólag az igazságnak vannak jogai, a tévedésnek nincsenek”. Ezen álláspont képviselői – mondta – úgy gondolják, hogy ahol csak lehet, a katolicizmus legyen az államvallás. Ahol ez nem lehetséges, ott a nem katolikus vallásokat mint „kisebb rosszat” csak tolerálni kelljen. Ezzel szemben annak az elképzelésnek a szószólói, melyet páter *Courtney Murray* „a vallásszabadság korszerűbb elméletének” nevezett, meggyőződéssel vallják, hogy e szabadságot „az emberi személyiség méltósága követeli meg”. Ők nem opportunisták okokból tartják jónak a vallásszabadságot, hanem azért, mert egészséges tanítás.

A tervezet 6. változata az ellenszavazatok nagy száma ellenére megkapta *VI. Pál pápa* támogatását. Az utolsó, formális szavazás a december 7-i nyilvános ülésen zajlott le. Ebben a fordulóban 70-re fogyott a nemmel szavazók száma és 2308 zsinati atya voksolt a szöveg mellett, mire VI. Pál pápa nagy taps közepette kihirdette.

Majdnem mind a 70 ellenszavazatot a Nemzetközi Csoport kemény magja adta le. S mégis miután a szavazás lezajlott, a többiekhez hasonlóan hajlandóak voltak elfogadni a kihirdetett dekrétumot. Alapjában ez a magatartás jellemezte az összes zsinati atyát, akár a liberális, akár a konzervatív táborhoz tartozott; mindenki meg volt győződve, hogy egy adott témában az ő álláspontja a helyes, ez jelent nagyobb áldást az Egyháznak és az emberiségnek. Ezek az egyházbiztosok azonban azzal is tisztában voltak, hogy nem lehet mindkét félnek igaza. S végső soron csatlakoztak a többség álláspontjához, amikor az végleg tisztázódott, és a pápa kihirdette a II. Vatikáni Zsinat általános tanításaként.

A világ problémáinak megoldása érdekében

Aricciában, Róma egyik elővárosában 1965 február elején egy héten át alapos revízióknak vetették alá az Egyház és a mai világ viszonyával foglalkozó tervezetet. 29 zsinati atya, 38 szakértő, huszonegynéhány laikus valamint mindkét nem képviselőjében auditorok voltak jelen. Ezt követően a központi albizottság újabb egy hétig dolgozott a szövegen, amit április elején a (Teológiai Bizottság és a Laikus Apostolkodás Bizottsága tagjaiból álló) közös bizottság jóváhagyott. A Koordinációs Bizottság május 11-én, a pápa pedig május 28-án hagyta jóvá az új tervezetet.

Az idő előrehaladtával a tervezet 45-ről 122 oldalra terebélyesedett. Mivel a függelék beépítették a szövegbe, a zsinat plénúmán még egyszer meg kellett tárgyalni az egész tervezetet. A vita szeptember 21-től október 8-ig zajlott. Garrone toulouse-i érsek a tervezet betérjesztésekor azt mondta, azért változott meg annyira terjedelmében és tartalmában, mert a közösbizottság „aprólékosan igyekezett kielégíteni a zsinati atyák kéréseit”.

Bea bíboros „gyakran érthetetlennek” és a „zsinathoz nem méltónak” nevezte a tervezet latin nyelvezetét. Jóllehet a szöveg különböző modern nyelveken is megjelenik majd – hangsúlyozta –, egyedül a latin változat hivatalos. Ezért alapvetően át kell dolgozni a latint, máskülönben „végtelen viták lesznek az értelméről és a szöveg bizonytalansága miatt csorbul a dokumentum tanításának tekintélye”.

König bécsi bíboros azt kérte, szerepeljen a tervezetben több olyan alapelv, mely jelzi, hogy az Egyház „állandó feladatának tekinti az idők jeleinek felismerését, és ezek folyamatos elemzését”. A közvetlenül utána felszólaló Siri genovai bíboroshoz hasonlóan *König* bíboros is olyan fogalmak szerepeltetését kérte, mint „a bűn, a kereszt igazsága, a bűnbánat szükségessége és a Krisztussal való feltámadás reménye”; ezeket a tervezet szerzői kihagyták. Csak így hárítható el „a földi Paradicsomra és mindenfajta probléma megoldására vonatkozó ígéret” veszélye, melyek nem valósíthatók meg a világ vége előtt”.

91 skandináv és német ajkú zsinati atya nevében *Döpfner* müncheni bíboros arról beszélt, hogy a tervezet nagy lépést tett előre. Világosabban láttatja a problémát, mélyrehatóbb tanítást ad, és nyelvezete jobban illik a modern emberhez. Ettől eltekintve nem tesz világos különbséget a természetes és természetfölötti rend között, és nem írja le adekvát módon a bűn állapotának mélyreható következményeit. Kérte azt is, hogy a szöveg pontosabban fejtse ki, hogyan világosíthatja meg és erősítheti a hit a világot.

Olasz püspökök egy csoportjának képviselőjében *Giuseppe Amici* modenai érsek úgy ítélte meg, hogy az egész szöveget át kell dolgozni, mivel „csak az első lépést teszi meg a világgal folytatott párbeszéd irányában”. Formailag és tartalmilag nem kielégítő, mert egyszerűen csak azt állapítja meg, amit közönséges emberi értelemmel mindenki magától értetődőnek tekint”. Mivel a szöveg keveset mond azoknak az embereknek, akik szeretnék ismerni „az életről vallott autentikus keresztény elképzelést”, minden emberrel nem sikerül párbeszédet kialakítania.

A Rhode Island-i *Russell McVinney*, Providence püspöke kérte, hogy a tervezet újólag erősítse meg a törvényes tekintéllyel szembeni engedelmesség szükségességét, mivel a nyilvános polgári, de vallási tekintély hanyatlása is „az egyik fő oka az erkölcsi normák világunkban tapasztalható állandó romlásának”.

Az osztrák *Paulus Rusch*, Innsbruck püspöke úgy vélte, hogy a tervezetben a filozófiai megfontolások a teológiaiak fölé kerekednek, a szöveg módszerében inkább statikus, mint dinamikus, és elvont, ahelyett hogy gyakorlatias lenne.

Simon Lourdusamy bangalorei koadjutor érsek India 62 püspökének nevében támogatta a szöveget, bizonyos módosításokat azonban kíváncsún tartott. Az ember jellemzése, ahogy az a tervezetben szerepel, a világ iparosodott térségeire alkalmazható. „Mi lesz azonban az

emberiség nagyobb részével Afrikában, Ázsiában és Latin-Amerikában?” Kérte, hogy a téma kifejtése inkább a teológiára alapozzon, mint a természetes filozófiára.

A szudáni *Mason*, El Obeid püspöke annyira hosszúnak találta a szöveget, hogy szerinte a ma embere meggondolja majd, hogy elolvassa-e. Javasolta, hogy a tervezet csak a jelenlegi nemzedékkel foglalkozzon, mivel a későbbi generációnak meglesznek a saját püspökei, akik gondoskodjanak róluk. Kérte továbbá, hogy értelmesen korlátozzák a tervezet vitáját, hogy elég idő maradjon más témákra, melyek az ő véleménye szerint közelebbről érintik az Egyház megújulását.

Frings kölni bíboros azt kérte, a párbeszédből származó emberi haladás és a Krisztus küldetéséből eredő természetfölötti szabadulás közötti veszélyes zavar miatt hathatósan szerkesszék át az egész szöveget.

Elchinger strasbourgi segédpüspök úgy vélte, a tervezet nem követi szigorúan a saját maga felállította elképzelést, nevezetesen, hogy azt mutassa meg, hogyan érti az Egyház a mai világban való jelenlétét és tevékenységét. Nem elég, ha a zsinat már mindenki számára ismert általánosságokat ismétel. A tervezetnek nem a mai világgal kell foglalkoznia – mondta –, hanem az Egyházzal a mai világban, vagyis a világhoz fűződő új kapcsolataiban.

Gracias bombay-i bíboros bejelentette, hogy öt indiai laikus tanulmányozta a tervezet angol fordítását, és egyhangúan dicsérték, mert ebben a dokumentumban az Egyház valóban olyasmit mond, ami nagyon kifejező a modern problémákkal kapcsolatban.

Az ugandai *Hadrianus Ddungu*, Masaka püspöke 94 püspök nevében arról beszélt, hogy a faji megkülönböztetés kérdését túl felületesen és zavarosan tárgyalja a tervezet, mindössze négy sorban említvén a problémát és megoldását. Erőteljesen, részletesen és kétértelműség nélkül kell vele foglalkozni.

Emile Blanchet érsek, a párizsi Institut Catholique rektora úgy vélte, a tervezet nem nyújt adekvát jellemzést a kortárs kultúráról, egy szót sem szólván történelemről és filozófiáról. A szöveg stílusát is bírálta. Véleménye szerint mindent „helytelen optimizmussal kezel, úgy, mintha jóakarattal meg lehetne szüntetni minden nézeteltérést”.

Bueno y Monreal sevillai bíboros bírálta a szöveget, mert egy szóval sem tér ki a kollektív termelés szervezésére, „pedig sokan kíváncsiak, hogyan vélekedik az Egyház a modern gazdasági életnek erről az oldaláról”. Kérte, hogy dolgozzák át a szöveget, szerepeljen benne hivatkozás a „közös földtulajdon lehetőségére”. A tervezet említse meg olyan vállalkozások emberibb, keresztény koncepcióját, melyekben a közösségek a közös termelésbe beviszik anyagi és technikai eszközeiket és munkájukat, majd a nyereséget hozzájárulásuk szerint osztják el.

Edward Swanstrom New York-i segédpüspök, a National Catholic Welfare Conference Relief Services igazgatója dicsérte a tervezetet, mert „csodálatra méltó módon tárgyalja az éhezés, a betegség, a tudatlanság és emberi családunk általános nyomorúságának égető kérdéseit”. Gyakorlatilag azt javasolta, „hogy az Egyház kezdjen hathatós és hosszútávú kampányba a nevelés és erkölcsi befolyásolás terén, hogy a keresztények és a jóakarató emberek vegyék észre a világot sújtó szegénységet és ébredjen fel bennük a szolidaritás, és készítse őket cselekvésre”. Javasolta, hogy e célból hozzanak létre egy titkárságot.

Fernandes delhi koadjutor érsek India püspökei valamint több mint 100 ázsiai, afrikai, európai, latin-amerikai és kanadai zsinati atya nevében „a nemzetközi igazságosság és valamennyi nép integrált fejlődésének elősegítésére” egy állandó zsinat utáni bizottság felállítását kérte. Egy ilyen szervezet révén az Egyház kihasználhatná befolyását és erkölcsi tekintélyét, „úgy hogy a nemzetek háborúra vagy védekezésre irányuló politikai, szociális és gazdasági struktúráját lépésről lépésre az igazi és tartós béke megteremtése felé terelhetné”.

Joseph Höffner münsteri püspök 80 németajkú püspök nevében arról beszélt, hogy az ember szociális és gazdasági életéről szóló 3. fejezetet teljesen újra kellene írni. A szöveg túl optimista – mondta –, mert azt a benyomást kelti, hogy egy igazságos szociális rend

kialakításához csak az emberek tisztességes együttműködésére van szükség. Ez a gondolat téves, mert „a szociális igazságtalanság csak akkor szűnik meg, ha megszűnik a bűn”.

A fülöp-szigeteki *Mariano Gaviola*, Cabamatuan City püspöke szerint a tervezet mintha magáévá tette volna azt az elméletet, hogy a túlnépesedés a közeljövőben bizonyossággá válik. A tervezetért felelős bizottság – mondta – vegye figyelembe azokat az ellentétes gazdasági elméleteket is, amelyek „mint valószínűtlen dolgot” elutasítják a túlnépesedés elméletét, „legalábbis ha az ember által az egész Földön lakható terület vonatkozásában szemléljük”.

Alexandre Renard versailles-i püspök azt mondta, hogy a tervezet „Az Egyház és az ember hivatása” című első fele méltó a zsinathoz, a „Néhány különösen sürgős probléma” című második rész azonban gyengének tűnik, és szerényebb címet kellene adni neki, például „Megjegyzések egyes nehézségek megoldásához”, vagy más hasonlót. Azonkívül a tervezetből az érződik, mintha túl nagy optimizmusra lenne ok. Az „alapvető emberi értékek” erős hangsúlyozása olyan benyomást kelt, mintha ezeket alig fertőzte volna meg az eredendő bűn, s mintha Krisztushoz vezetnének. „Metafizikailag ez nincs távol az igazságtól – tette hozzá –, de pszichológiailag ezek az értékek meg is nyithatják, de be is csukhatják a kaput a hit előtt.”

Amikor a vita befejeződött, *Garrone* érsek elmondta, hogy számítottak a zsinati atyák éles bírálatára. A vegyesbizottság most egy nagyobb revízió során megpróbálja majd lerövidíteni a szöveget, s igyekszik figyelembe venni minden véleményt, bár sok nem egyeztethető össze egymással.

Október 4-én, miközben a zsinati atyák az Egyház és a modern világ közötti párbeszéd mikéntjéről tanácskoztak, *Pál pápa* átrepült az Atlanti-óceánon, s pontosan azt tette, amiről ők éppen beszéltek. Közvetlenül amerikai földet érése után keresztet rajzolt a levegőbe, és azt mondta: „A kereszt, mellyel most megáldjuk az égboltot és földeteket, óvja meg azokat az adományokat, melyeket Jézus adott nektek és erősített meg benneteket: a békét, egyetértést, szabadságot, igazságosságot, s mindenekelőtt a halhatatlanságban bízó életszemléletet. Isten áldja meg földeteket!”

Néhány órával később az ENSZ közgyűléséhez szólva a következőket mondta: „Az egész katolikus egyház minden püspökének üzenetét s a magamét is hozom ennek a Szervezetnek abban a meggyőződésben, hogy Önök a világbéke és a modern civilizáció helyes útját képviselik.”

A Szentatya bátor lépésének az lett a közvetlen eredménye, hogy Rómában új bizalmat keltett maga iránt a zsinati atyákban. Az atyák másnap megnyújtották ülésüket a Szent Péter-bazilikában, hogy köszönthessék és megéljenezhessék őt, amikor visszaérkezik a Vatikánba, s rögtön meghallgathassák beszámolóját az ENSZ-ben tett látogatásáról.

Az Egyház missziós tevékenysége

Miután a harmadik ülészen elvetették a missziókról szóló javaslatokat, az új tervezet elkészítésével a Missziós Bizottság titkosan választott öt fős albizottságát bízta meg. Elnökké páter *Johannes Schütté*, a verbiták rendfőnökét nevezték ki, aki a legtöbb szavazatot kapta. Az albizottság megválasztotta szakértőit: *Joseph Ratzingert*, Frings kölni bíboros teológus tanácsadóját, és *Yves Congar* pátert; nekik kellett elkészíteniük a tervezet teológiai megalapozását.

Az albizottság 1965. január 12. és 28. között a Rómától délre levő Nemi-tó fölött, az Isteni Ige Társaságának újonnan épült házában ülésezett és elkészített egy új változatot, melyet eljuttattak a Missziós Bizottság összes tagjának és szakértőjének. A Koordinációs Bizottságra és a Teológiai Bizottságra gyakorolt nagy befolyásuk miatt kommentálás végett küldtek egy-egy példányt *Döpfner* és *König* bíborosnak is.

A Missziós Bizottság teljes ülését a március 29-én kezdődő héten tartották ismét Nemiben. Időközben összesen 131 oldalnyi kommentár érkezett a bizottság titkárságához az új tervezettel kapcsolatban, köztük 4-4 oldal *Döpfner* és *König* bíborostól. Küldött egy oldalnyi kommentárt *VI. Pál pápa* is, melyben arra utalt, hogy az engedelmesség megtartása mellett minden elképzelhető eszközt biztosítani kell a misszionáriusoknak. Az ülések minden nap 9-től 1-ig, majd délután negyed 5-től fél 8-ig tartottak.

A negyedik ülészenk vonatkozó munkaterv szerint a missziókról szóló tervezetet harmadikként kellett tárgyalni, a vallásszabadságról, illetve az Egyház és a mai világ viszonyáról szóló tervezetek után. Ez azt jelentette, hogy a bizottságnak a zsinat befejezése előtt kevés ideje maradt a szöveg végleges formába öntésére. Ennek következtében Nemiben olyan tervezet kialakítása volt a cél, mely könnyen elfogadható a zsinati atyák számára. A bizottságnak olyannyira sikerült egyetértésre jutnia, hogy még a hét folyamán titkos szavazással egyhangúlag jóváhagyta mind az öt fejezetet és a tervezet egészét is.

Páter *Schütte* megkérte Bolte fuldai püspököt, a bizottság egyik tagját, nyerve meg az új tervezethez *Döpfner* bíboros támogatását. Ő ezt meg is tette, és az új tervezet nehézség nélkül ment át a Koordinációs Bizottságon. 1965 júniusának közepén világszerte eljutott a zsinati atyákhoz. *Döpfner* bíboros később megjegyezte, hogy „egy mégoly kritikus ember, mint páter Rahner” is lelkesedéssel nyilatkozott a szövegről.

Bolte püspök szokatlan módon lett a Missziós Bizottság tagja. A zsinat első napjaiban egyedül ebbe a bizottságba nem választottak vagy nevezték ki német zsinati atyát. *Corrado Bafle* érsek, a németországi apostoli nuncius csalódottságának adott hangot: a német hierarchia megérdemelné, hogy a bizottságban való képviselésével ismerjék el mindazt, amit a *Misereor* és *Adveniat* karitatív szervezetei révén tett az Egyház missziós művéért. 1963 júniusában, a második ülészenk előtt elhunyt a spanyol *Pérez Platero*, Burgos érseke, és helyét a bizottságban feltűnés nélkül *Bolte* püspöknek juttatták.

Ezzel a kinevezéssel *Pál pápa* eltért a szokásos módszertől, mely szerint *Pérez Platero* érsek helyét az eredeti szavazáskor a következő legtöbb szavazatot kapott választott taggal kellett volna betölteni. Bolte püspök azonban egyik jelölőlistán sem szerepelt, s így szavazatot sem kapott. Az első német tag ilyen úton-módon került be a Missziós Bizottságba, a második páter *Schütte* volt, akit a második ülészenk végén választottak be.

Amikor 1965. október 7-én megkezdődött a tervezet vitája az aulában, páter *Schütte* felolvasta a bevezető jelentést, s ebben felhívta a figyelmet a missziós tevékenység megtervezéséről szóló fejezetre. Ebben arról volt szó, hogy a Propaganda Fide Kongregáció, a missziós munkát az egész világon irányító és koordináló kúriai hivatal ne csak igazgatási központ legyen, hanem tudományos módszereket és korszerű eszközöket alkalmazva dinamikus irányító szerepet is játsszon. E kúriai hivatal leendő tagjait – mondta páter *Schütte* –

olyan férfiakkól kell kiválasztanunk, akik ténylegesen részt vettek a missziós munkában: bíborosokból, pátriárkákból, püspökökből, missziós rendek fejeiből és pápai missziós segélyszervezetek vezetőiből. A tervezet szerint „e képviselők meghatározott időközönként találkoznak és a pápa tekintélye alatt kollegiálisan gyakorolják a legfőbb felügyeletet az egész missziós tevékenység felett”. Páter *Schütte* kiemelte azt a körülményt, hogy a Missziós Bizottság a tervezet valamennyi fejezetét egyhangúan hagyta jóvá.

A kinyomtatott jelentés végén volt azonban egy módosítás, melyet állítólag a Missziós Bizottság kezdeményezett, valójában azonban a Római Kúria újjászervezésére létrehozott pápai bizottság kényszerített ki. E javítás szerint a fent említett képviselők ne tagjai legyenek az összes missziós tevékenységet irányító dinamikus kormányzó testületnek, hanem ehelyett „részt vegyenek” annak megbeszélésein. Mivel a részvétel szavazati jog nélküli tanácskozási jogot is jelenthetett, a javítás drasztikusan gyengítette az eredeti szöveget.

Elég meglepő módon a Kúria kezdeményezte javítás akadálytalanul került a zsinat plénuma elé. Sok zsinati atya nyilvánvalóan hagyta rászedni magát, azt gondolván, hogy a javítás a Missziós Bizottságtól származik, s ezért nem emelt kifogást. Az indiai *D'Souza*, Bhopal érseke egy magánbeszélgetés során azonban azt mondta, hogy az egész tervezet ereje a javítással megtámadott bekezdéstől függ; „ha ez a bekezdés kimarad – mondta –, az egész tervezet pusztán jámbor intések gyűjteményévé satnyul”.

A vita október 12-én fejeződött be. Másnap azonban még tízen hozzászóltak, akik mind összegyűjtöttek 70 aláírást. Az indiai *Herman Westermann*, Sambalpur püspöke elhatározta, hogy határozottan fellép a tervezetet gyengítő javítás ellen, de összegyűjtött aláírásait túl későn nyújtotta be, és mondandóját írásban kellett beadnia.

A zsinati atyák 2070:15 arányban kimondták, hogy a tervezetet megfelelő alapnak tartják a végleges dokumentum kidolgozásához. Az albizottság, ezúttal 10 szakértő közreműködésével a 193 szóbeli és írásbeli hozzászólás áttanulmányozása és a szöveg átdolgozása végett ismét összeült Nemiben. A Missziós Bizottság azután október 27-én tekintette át az új változatot Rómában, és egyhangúlag jóváhagyta.

Amikor az új változatot szétosztották, kiderült, hogy több mint 300 zsinati atya ellenezte írásban a Kúria belejavítását, s így a bizottság elég erős pozícióba került, hogy tényleg ne vegye figyelembe. Bár a szöveg az irányító testülethez beosztandó képviselőkre nem használta kifejezetten a „tag” terminust, de megállapította, hogy „a pápa által meghatározandó módokon és feltételek mellett aktív és döntő szerepet” fognak gyakorolni a hit terjesztéséért felelős kúriai hivatal irányításában. Többé tehát nem volt kérdéses, milyen tekintélyt élvezzenek ezek a „képviselek”, és a revíziót a Római Kúria újjászervezésére létrehozott *Roberti* bíboros vezette pápai bizottság vereségének tekintették.

November 10. és 12. között 20 fordulóban bonyolították le az új tervezetről a szavazást, s az egyes fejezetekre leadott ellenszavazatok mindössze 6 és 13 között mozogtak. Az *igen* szavazatokkal viszont tetemes számú fenntartást adtak le, aminek eredményeképp megint csak úgy tűnt, jelentős átdolgozásra lesz szükség. Csak a missziós tevékenység tervezéséről szóló 5. fejezet mellett 712-en szavaztak fenntartásos *igennel*, ezáltal 8 szavazat hiányzott az elfogadáshoz szükséges kétharmados többséghez. Amikor a fenntartásokat megvizsgálták, kiderült, hogy a revízió nem is lesz olyan nehéz, mint ahogy a fenntartások számából sejteni lehetett, mivel volt köztük több száz, különböző atyáktól származó, de sokszorosított lap is.

November 30-án újabb szavazás zajlott arról, hogyan használta fel a bizottság a fenntartásokat, s az eredmény 2162:18 arányban jónak mutatta a munkát. Ekkor Öszentségének továbbították a szöveget személyes tanulmányozás végett, s ő a december 7-i nyilvános ülésen terjesztette be formális, végleges szavazásra, melyen 2394 szavazattal fogadták el 5 ellenében. Ennél több igent egyetlen zsinati dokumentum sem mondhatott magáénak.

A püspökök tekintélye az iskolák vonatkozásában

A püspökök lelkipásztori hivataláról szóló tervezetet a második ülészen vitatták meg, az utána következő hónapokban átdolgozták, majd a harmadik ülészen, 1964. november 5-én bocsátották szavazásra. A püspököknek a rendekhez fűződő kapcsolatait taglaló 35. artikulus megállapította, hogy a helyi püspök rendelkezék „a katolikus iskolák irányításával kapcsolatos” mindenfajta hatalmi jogosítvánnyal. A bizottság által készített hivatalos jelentés utalt rá, hogy az előzők magyarázata „A lelki gondozásról” szóló tervezet 5. függelékében, a 96. o. 10. pontja alatt található.

Azok a zsinati atyák, akik vették maguknak a fáradságot, és utánanéztek, mit is mond az 5. függelék 10. pontja, azt találták, hogy az a szokásos dolgok – a liturgia, a lelki gondozás, a prédikáció, a vallásos és erkölcsi nevelés, valamint a hitoktatás és liturgikus képzés – felügyelete mellett jogot ad a megyéspüspököknek a nevelés minden elképzelhető más területének – pl. az egyetemi élet, a fegyelem, a felsőfokú tanulmányok, a személyi ügyek, sőt a tandíjak – ellenőrzésére is.

A 10. pont 2. szakaszában még tovább bővültek a püspökök hatalmi jogosítványai, amennyiben jogot kaptak, hogy személyesen vagy megbízott által ellenőrizzék „a pedagógiai módszerekre, a higiénére és a biztosításokra vonatkozó polgári törvények betartását az iskolákban, kórházakban, árvaházakban és hasonló intézményekben, valamint az összes szerzetes (az exempteket is beleértve) mindennemű vallási, karitatív, lelki és világi tevékenységét, függetlenül attól, hogy ezek az intézmények hozzájuk tartoznak-e vagy rájuk lettek bízva”.

Röviden: továbbra is a rendeknek kellene biztosítaniuk intézményeikhez a munkaerőt és a pénzeszközöket, de a püspökök lennének előjáróik, felügyelőik, menedzsereik és igazgatóik.

Az ilyen értelmű törvénykezés megakadályozása végett a Püspöki Titkárság 1964. november 3-án egy levelet adott ki, melyet ferences elnöke és jezsuita alelnöke, valamint az Általános Rendi Elöljárók Római Uniójának kármelita elnöke írt alá. A levélben felszólították a zsinati atyákat, hogy a 33-35. artikulusokra vonatkozó fordulóban nemmel szavazzanak, valamint írjanak alá és nyújtsanak be egy külön fenntartást a 35. artikulushoz. Jórészt e levélnek köszönhetően 172 zsinati atya szavazott nemmel a 33-35. artikulusokra, 889-en pedig fenntartásokat nyújtottak be a fejezet egészéhez. Mivel az egyszerű igen szavazatok csak 57%-ot értek el, nem lett meg a szükséges kétharmados többség, és a bizottságnak át kellett dolgoznia az egész fejezetet.

A Püspöki Titkárság által fogalmazott, az iskolákra vonatkozó fenntartást 275 zsinati atya nyújtotta be, s a bizottságnak figyelembe kellett vennie. Módosításként a következő kiegészítés betoldását kérték a 35. artikulusba: „Az iskolák törvényes autonómiája azonban maradjon sértetlen.” Az, ami a tervezet szövegében pillanatnyilag szerepel – érveltek ezen zsinati atyák –, csökkentené a törvényes autonómiát, s ez ellentétben áll „a katolikus iskolák normális irányításához és egészséges fejlődéséhez szükséges szubszidiaritás elvével.” A fenntartásban kérték ezen kívül, hogy töröljék „A lelki gondozásról” szóló tervezet 5. függelékének 10. pontjára való hivatkozást, mert itt a zsinatot egy olyan tanítás jóváhagyására szólítja fel a bizottság, mely „egy vitára soha nem bocsátott tervezet függelékében szerepel”.

A fenntartáshoz egy csomó indokolást is csatoltak: a tandíjak és a biztosításokkal kapcsolatos politika ilyen részletes kezelése ellentétben áll a dekrétum különben általánosságban szóló hangvételével. A Római Kúriát – érveltek – korábban visszatérő bírálatok érték a decentralizálás elvének megsértése miatt, s most a tervezet ugyanezt a hibát követi el, amikor azt mondja, hogy mindennek, ami összefüggésben van az iskolákkal, a püspökök ellenőrzése alá kell tartoznia. Ez lebecsüli a rendek hosszú időn át felhalmozódott pedagógiai tapasztalatait, és fenyegeti az egyes iskolák sajátos jellegét. Végül a szerzetesekre

vonatkozóan ebben a tervezetben kimondott alapelvek lényegesen eltérnek azoktól, melyeket a laikus apostolkodásról szóló tervezetben a felnőttek felelősségének és jogainak tárgyalásánál fektetett le a zsinat.

Amikor a negyedik ülészen, 1965. október 6-án ismét szavazásra bocsátották a tervezetet, szerepelt benne a törvényes autonómiáról javasolt kiegészítés, és törölték belőle a támadható 5. függelékre hivatkozást. A fenntartások kezelését azután 2167 szavazattal 15 ellenében elfogadhatónak ítélték, és az 1965. október 28-i nyilvános ülésen 2319 szavazattal 2 ellenében elfogadták a püspökök egyházi pásztori hivataláról szóló dekrétumot, melyet VI. Pál pápa mindjárt ki is hirdetett.

A püspökökkel és az egyházmegyéik kormányzásával foglalkozó zsinat utáni bizottság, mely ugyanazokból a tagokból állt, mint az e dekrétumért felelős megfelelő zsinati bizottság, „Instrukciói” közé szó szerint bevette „A lelki gondozásról” szóló tervezet 5. függeléke 10. pontjának szövegét, bár azt a zsinaton elejtették. A cselre nem sokkal az „Instrukciók” kinyomtatása előtt fény derült, s *VI. Pál pápa* parancsára elhalasztották a megjelentetését, úgyhogy eltávolíthatták belőle az idézetet, és egy új, a zsinat által elfogadott dokumentummal teljesen összhangban levő szakasszal helyettesíthették.

A papi nőtlenség

Szenzációs, de megalapozatlan újsághírekben felröppent a hír, hogy a zsinat esetleg a katolikus papok nősülésének engedélyezéséről dönt majd. Ezek alapján a világ egy jelentős része azt hitte, hogy a zsinat tényleg hoz majd ilyen döntést. A sajtó és a nyilvánosság nyilván nem volt vele tisztában, hogy a zsinati atyák a cölibátust olyan magától értetődőnek tartották, hogy nem is állt szándékukban foglalkozni ezzel a témával egyik dekrétumukban sem. De éppen azért, mert a sajtó szenzációt csinált a dologból és ezzel komoly zavart okozott, a zsinat – az Egyház történetében példátlan szigorúsággal – kénytelen volt megnyilvánulni a cölibátussal kapcsolatban. A zsinat hangsúlyozta, hogy a cölibátus fontos, szükséges és kötelező erejű a latin szertartású papok számára, a keleti egyházak nős klérusát pedig mintaszerű életre intette.

Elsőként a francia püspöki konferencia reagált a növekvő zavarodottságra; a következő sajtónyilatkozatot adták ki 1963. november 15-én:

„Mivel egyes püspökök felléptek azért, hogy a diakonátus kiszolgáltatható legyen nős férfiaknak is, a nyilvánosságban fantáziadús történetek terjesztésével az az elképzelés kezdett kialakulni, hogy az Egyház mindinkább a nős papság felé halad. Felismervén, hogy az ilyen híresztelések zavart okozhatnak az emberek fejében, a francia püspöki konferencia egyhangúan kijelenti, hogy ezek az állítások teljesen hamisak. A zsinaton elhangzott vagy írásban benyújtott sok száz hozzászólás között egyetlen egy sem volt, mely a latin egyházban gyakorolt papi nőtlenség megváltoztatásának lehetőségét helyezte volna kilátásba. Bár adódhatnak ebből szerencsétlen esetek, a latin Egyház semmiképp nem szándékozik lemondani egy olyan törvényről, mely ugyan az Egyházban gyökerezik, elsődleges forrásként azonban az evangéliumokból és a papok tökéletes Krisztusnak és az Egyháznak ajándékozottságából táplálkozik.”

Még határozottabban reagáltak a második és harmadik ülőszak között Németország, Ausztria, Svájc, Luxemburg és Skandinávia püspökei. Ők 1964 májusában Innsbruckban foglalmazták meg a papokra vonatkozó javaslatokhoz fűzött hivatalos kommentárait. Mivel a javaslatok nem foglalkoztak a nőtlenség törvényével, „a közvélemény és egyes katolikusok” azonban rákérdeztek, a püspökök elhatározták, hogy a nyilvánosság felvilágosítása érdekében alapos magyarázatot adnak a kérdés jelentőségéről. Ugyanezen az ülésen vizsgálták meg a szemináriumi képzéssel kapcsolatos javaslatokat is. E tárgyban az eredeti tervzetben szerepelt egy bekezdés a cölibátusra nevelésről, de a lerövidítés során ezt a bekezdést elejtették. Az innsbrucki konferencia felhívta a figyelmet e szakasz kihagyására, és kérte, hogy vegyék azt vissza a képzés szabályozásának formájában, melyre azoknak van szüksége, akik magukra akarják venni a cölibátus törvényének kötöttségét. A javaslat meg is valósult.

A papokról szóló javaslatok a harmadik ülőszak napirendjén szerepeltek és 1964. október 13-ra, keddre tűzték ki vitájukat. Két nappal korábban a következő „Nyilatkozat” jelent meg a *L'Osservatore Romanóban*:

„Az utóbbi időben egyre gyakrabban jelentek meg a sajtóban az egyházi nőtlenség törvényére vonatkozó cikkek, interjúk és fantáziadús kommentárok.

A dolgok tisztázása végett felhatalmazást kaptunk az alábbiak közlésére: A törvényhez nem nyúlnak, teljességgel érvényben marad. Ami azokat az eseteket illeti, amikor a felszentelések és az abból származó kötelezettségek semmisnek nyilvánítottak vagy felmentés született, ezek mind a kánoni gyakorlattal és az egyházi fegyelemmel összhangban történtek. Vannak bevált eljárások, amiket az Egyház az ilyen esetek kivizsgálására és eldöntésére szokott használni. Az Egyház dönti el, indokolja-e valami a felszentelt kötelezettségeinek érvényben hagyását vagy megszüntetését. Meghatározza azoknak az érvényesen felszentelt papoknak a kötelezettségét is, akik méltatlanná váltak arra, hogy a klérushoz tartozzanak.

Egy-egy megsemmisítő ítélet vagy esetleges fölmentés a kötelezettségek alól, amit a motívumok szigorú megvizsgálása előz meg, távolról sem gyengíti a szent cölibátus törvényét, sokkal inkább integritását garantálja és tekintélyét őrzi.”

Akkoriban *VI. Pál pápa* tudta és jóváhagyása nélkül a Vatikán félhivatalos lapjában ilyen megállapítás természetesen nem jelenhetett volna meg.

A francia *Francois Marty*, Reims érseke a Fegyelmi Bizottság nevében javaslatokat terjesztett elő a papsággal kapcsolatban. Az érsek elmagyarázta, hogy hogyan értelmezhetik a zsinati atyák a revideált vagy felülvizsgált szöveget: „Mivel manapság annyi zavarodott hangot lehet hallani a szent cölibátus fogalmával kapcsolatban, igen jó lenne megerősíteni a cölibátust, és megmagyarázni, milyen magasztos jelentősége van egy pap életében és szolgálatában.”

Az újonnan átdolgozott javaslatok 2. cikkulusa azokhoz szólt, „akik Isten kegyelmében bízva ígéretet tettek a szent cölibátus” nemeslelkű és szívből jövő megtartására. Maradjanak meg hűen ebben az állapotban és örüljenek, hogy a nőtlenség révén elszakíthatatlanul egyek Krisztussal (vö. 1Kor 7,32-34), hogy szabadabban szolgálhatják Isten családját.

Miután a javaslatokat megvitatták az aulában, az illetékes bizottság átdolgozta őket, és november 20-án, a harmadik ülés szak utolsó előtti napján visszaküldte a zsinati atyáknak. A nőtlenségről és a „teljes tisztaságról” szóló 10 sor 80-ra bővült és a tervezet e szakasza körül fokozatosan egyfajta önálló papi spiritualitás kezdett kibontakozni. Ez minden bizonnyal nem történhetett volna meg, ha a sajtó és a nőtlenség elleni kampányok nem teremtenek ekkora zavart. A harmadik és negyedik ülés szak között újabb átdolgozásra került sor. A tervezet most olyan jelentősen megváltozott, hogy mint egészét még egyszer meg kellett tárgyalni.

Jóllehet világos volt, hogy a zsinat nem fog komolyan foglalkozni a papok nősülésének engedélyezésével, most egy új javaslat született, nevezetesen: nős férfiaknak engedjék meg, hogy papok legyenek. A javaslat pártolói azzal érveltek, hogy a zsinat a harmadik ülés szak végén deklarálta, hogy a pápa hozzájárulásával kiszolgáltatható a diakonátus „érettebb korú férfiaknak, olyanoknak is, akik házasságban élnek”. Ha érett korú nős férfiak lehetnek diakonusok – érveltek –, akkor miért ne lehetnének papok is?

Az egyik zsinati atya a negyedik ülés szak elején ez ügyben tett lépést. A brazil Lins holland származású püspöke, Pedro Koop volt ő; széles körben terjesztette a témával kapcsolatban felolvasni kívánt hozzászólását, mely így kezdődött: „Ha a mi környékünkön, Latin-Amerikában meg akarjuk menteni az Egyházat, akkor nálunk a lehető leghamarabb be kell vezetni a legjobb nős férfiak által alkotott nős klérus intézményét, de a fennálló cölibátus-törvény megváltoztatása nélkül.”

A papok iránti igény igazolására ugyanazokat a statisztikai érveket hozta fel, melyeket az argentin *Kémérer*, Posadas püspöke használt a második ülés szakon a nős férfiak diakonátusával kapcsolatban. Elmondta továbbá, hogy az Egyházat isteni parancs kötelezi a világ evangelizálására és megszentelésére, és Isten népének „határozottan joga van az Evangélium hallgatására és a szentségi életre. Ez igazi jog, amit semmilyen emberi törvény nem törölhet el. Az Egyháznak az igazságosság alapján ezt figyelembe kell vennie.” Végül komoran úgy jövendölt, hogy Latin-Amerikában össze fog omlani az Egyház, ha a zsinat nem „teremti meg annak lehetőségét, hogy már legalább öt éve házasságban, rátermett laikusokat pappá szenteljenek”.

Ezt a javaslatot a legutóbbi időben már megelőzte néhány precedens, *XII. Pius pápa* ugyanis nős német lutheránus pásztoroknak, akik katolizáltak, engedélyezte, hogy papok legyenek, ugyanakkor házasemberként is tovább gyakorolják jogaikat. Ezt a gyakorlatot folytatta *XXIII. János* és *VI. Pál pápa* is.

81 magas állású férfi és nő közvetve szerzett támogatást a javaslatnak; egy levelet terjesztettek a zsinati atyák között, melyben határozottan fölléptek azért, hogy nős emberek papok lehessenek és papok megházasodhassanak. A következő érveket hozták fel a cölibátus ellen: a paphiányt; elégedetlenek „azzal, hogy sok pap nem tartja meg a cölibátusra vonatkozó

fogadalmát”; véleményük szerint „a papok úgy érzik, egyre nehezebben tudják sugározni az Egyház új dicsőségét nőtlen körülmények között”.

Október 11-én, két nappal a papságról szóló új tervezet tervbe vett vitára bocsátása előtt a főtitkár megszakította a munka menetét, hogy bejelentse: birtokában van egy levél, amit Pál pápa írt *Tisserant* bíborosnak, s a Szentatya megbízásából most felolvassa a zsinati atyáknak. Tudomására jutott – mondja a pápa a levélben –, hogy egyes zsinati atyák a zsinat plénumán vitára szándékoznak bocsátani a latin szertartású klérus nőtlenségének kérdését. Ezért szeretné megismertetni saját véleményét az ügyről, anélkül persze, hogy ezzel külön-külön bármilyen módon korlátozni akarná az atyák szabadságát.

A téma megtárgyalása a zsinat aulájában – írta a pápa – egyet jelentene a teljes nyilvánosság előtti tárgyalással. Ez pedig – vélekedett – helytelen lenne, mivel a nőtlenség kérdésével nagyon óvatosan kell bánni, s az távolra mutató jelentőségű az Egyház számára. Ő személy szerint azt akarja, hogy a nőtlenség ne csak megmaradjon a latin egyházban, hanem megbecsülése tovább erősödjék, mert általa „a papok teljes szeretetüket kizárólag Krisztusnak szentelhetik, s totálisan és nemes lélekkel állhatnak az Egyház szolgálatába és gondolhatják a lelkeket”. Ennél a mondatnál a zsinati atyák meleg, hosszan tartó tapssal szakították félbe a felolvasást.

A pápa végül megkérte azokat a zsinati atyákat, akiknek valami különleges mondandójuk van a témában, írásban tegyék ezt meg, és álláspontjukat a zsinat elnökségének terjesszék be. Ezek a megjegyzések hozzá is el fognak jutni, és megígérte, hogy „Isten színe előtt figyelmesen megvizsgálja őket”. Az aulában ismét tapsvihar tört ki.

Újabb vita után a papságról szóló tervezetet átdolgozás végett visszaküldték az illetékes bizottságnak. A szavazásra november 12-én és 13-án került sor. A cölibátusról, az alázatról és az engedelmességről szóló részeket 2005 szavazattal fogadták el 65 ellenében. A tizenkettedik fordulóban, amikor a 16. artikulussal kapcsolatban lehetett jelezni a fenntartásokat, 123 zsinati atya kérte a szöveg megváltoztatását, mely megállapította, hogy a mostani zsinat „ismételten jóváhagyja és megerősíti” a papi nőtlenség törvényét. Itt kívántak változtatni, mégpedig úgy, hogy a zsinat „nem változtat” a törvényen. Azzal érveltek, hogy egy későbbi pápa a megváltozott körülmények hatására esetleg eltörölheti a cölibátust. Ha most a II. Vatikáni Zsinat megerősíti a törvényt, egy ilyen döntés ellentétes lenne a mostani zsinattal.

Ezt a fenntartást akár *Stanislaus Lyonnet* jezsuita páter, a római Biblikus Intézet dékánja is fogalmazhatta volna, aki öt hónappal korábban egy hatoldalas munkát jelentetett meg, melyben óvott attól, hogy a tervezetben szereplő megfogalmazás „örökre bezárja a kaput” a nős papság lehetősége előtt. Munkájában már szerepeltek mindazok az érvek, melyek a fenntartásban is megfogalmazódtak, és egyébként sokban egyeztek *Koop* püspök érveivel is.

A bizottság teljesen másként vélekedett ezzel a fenntartással kapcsolatban: ha a kívánt módon változtatnának a megfogalmazáson, „az lényeges változtatás lenne a zsinat által már jóváhagyott szövegben”; azonkívül a módosítás mellett felhozott érvek nem állják meg helyüket.

Elfogadott viszont a bizottság két másik fenntartást, melyeket a Püspöki Titkárság fogalmazott, és 332 illetve 289 zsinati atya nyújtott be. Ezen atyák szerint a tervezet értésre adja, hogy „a cölibátus egyetlen és fő teológiai indoka”, hogy szimbólum és tanúságértékű. Úgy vélték, hogy ez ellentmondásban van az Egyházzal szóló dogmatikus konstitúcióval és a szerzetesi élet korszerű megújításáról szóló dekrétummal, melyek jóváhagyása és kihirdetése már megtörtént. E két dokumentum szerint – érveltek – a cölibátus alapvető motívuma sokkal inkább az, hogy egy belső Krisztusnak szenteltséget tesz lehetővé. A *Döpfner* és *Suenens* bíborosok által beterjesztett „szimbolizmus-elmélet”, melyet a Püspöki Titkárság többszöri kezdeményezésére e két dokumentum értéksorrendjében korábban már hátrébb soroltak, a kampány hatására a papok életéről szóló tervezetben is hátrébb került. A bizottság elismerte az ellenvetés jogosságát és módosította a szöveget.

Végleges formájában a papok szolgálatáról és életéről szóló tervezet megállapította, hogy „a papok a mennyország kedvéért vállalt szüzességgel vagy cölibátussal... elismerik az emberek előtt, hogy osztatlan módon kívánják a rájuk ruházott feladatnak szentelni magukat...”. A tervezet ezután arról szólt, hogy manapság sok ember lehetetlennek tartja a teljes önmegtartóztatást. Mennél többen vallják ezt, annál alázatosabban és állhatatosabban kell egyesülniük a papoknak az Egyházzal, imádkozván a hűség kegyelméért. Kérésük nem fog meghallgatás nélkül maradni... Ez a szent zsinat kéri nemcsak a papokat, hanem minden hívőt is, hogy viseljék szívükön a papi nőtlenség drága ajándékát. Kérjék mindannyian Istentől, hogy ezt az ajándékot mindenkor bőséggel árássa ki Egyházára!”

December 2-án a zsinat 2243 szavazattal 11 ellenében elfogadta a bizottságtól a fenntartások felhasználását. A december 7-i nyilvános ülés utolsó fordulójában Pál pápa jelenlétében 2390:4 lett az eredmény. Pál pápa ezután kihirdette a papok szolgálatáról és életéről szóló dekrétumot.

Házasság és születésszabályozás

A zsinatnak – egyik feladatuként – újra meg kellett vizsgálnia a vegyes házasságokkal és a házasságkötés előírt formájával kapcsolatos egyházi törvénykezést. *Döpfner*, müncheni bíboros nagyobb változtatásokat kért, de *Spellman* New York-i bíboros, akit több mint 100 Egyesült Államok-beli püspök támogatott, az Anglia és Wales összes püspöke által támogatott *Heenan* érsek, az ír *Conway*, Armagh érseke, aki különböző országok több mint 80 püspökének nevében beszélt, és az ausztrál *Gilroy*, Sidney bíborosa szembeszállt vele. Mindegyikük aláhúzta azokat az előnyöket, melyeket a fennálló törvénykezés hozott, illetve a kárt, mely a *Döpfner* bíboros által pártolt törvénykezésből származhat. Mivel a moderátor bíboros látta, hogy a zsinat plénuma elvetette lépését, egy napos vita után felszólította a zsinatot, hagyjon fel az ügy további tárgyalásával, s ehelyett haladéktalanul adja azt át a pápának a megfelelő lépések megtételére. Ezt a javaslatot a harmadik ülészak utolsó munkamegbeszélésén (1964. november 20.) 1592 szavazattal 427 ellenében elfogadták.

A kívánt dekrétum csak a zsinat után, 1966. március 18-án jelent meg és *Ottaviani* bíboros írta alá. Megváltoztatta a törvénykezést, de nem olyan lényegesen, ahogy *Döpfner* bíboros szeretete volna, és ez az angol ajkú püspökök egyértelmű győzelme volt. Ha az egész zsinat alatt olyan jól szervezettek lettek volna, mint e kérdésben, akkor a II. Vatikáni Zsinat egészen másként alakulhatott volna.

Doktrinális szempontból a házasságot az Egyház és a mai világ viszonyával foglalkozó tervezetben tárgyalták és a harmadik ülészakon bocsátották vitára. A moderátor, *Agagianian* bíboros 1964. október 28-án bejelentette, hogy „néhány pont” megítélését a pápa különleges születésszabályozási bizottságára hagyták. *Dearden* detroiti érsek másnapi hivatalos tájékoztatása szerint különösen a progeszteron tableta tartozott ezek közé, illetve általában „a születésszabályozás problémája”, ahogy *Suenens* bíboros fogalmazott egy évvel később egyik hozzászólásában. A zsinati atyák írásban benyújthatták megjegyzéseiket ezekhez a „pontokhoz”, és biztosították őket, hogy a különleges pápai bizottság részéről komolyan figyelembe fogják venni őket.

1964. október 29-én kezdődött meg a vita „A házasság és a család szentsége” című 21. artikulusról. *Léger* montreali bíboros elmondta, sok teológus úgy gondolja, hogy a házasságra vonatkozó tanítás nehézségei a házasság céljainak nem kielégítő kifejtésében gyökereznek. Fellépett azért, hogy a termékenységet inkább mint a házasság egészére vonatkozó, nem pedig az egyes aktusokra kiterjedő kötelezettséget jelöljék meg. „Abszolút fontos – mondta –, hogy a szerelem az emberi házasságban (olyan emberi szerelemről beszélek, mely lelki és testi is) a házasság igazi céljaként fogalmazódjon meg a szövegben, olyan valamiként, ami önmagában jó, és aminek saját szükségletei és törvényei vannak.”

Örült, hogy a tervezet elkerülte az „elsődleges cél” kifejezés használatát az élet továbbadására, illetve a „másodlagos cél” kifejezést a házastársi szeretetre vonatkozóan. De a szavak kerülése – mondta – nem sokat ér, ha utána a tervezet nem tesz említést a házastársi szeretetről, csak a termékenységgel kapcsolatban. Azt akarta, hogy a tervezet állapítsa meg, hogy a bensőséges hitvesi egyesülésnek a házastársi szeretet is igazi célja, következésképpen a házassági aktus „akkor is legitim, ha nem a gyermekáldásra irányul”.

Suenens bíboros szintén a vita első napján beszélt és felvázolta azokat a tanbeli, etikai és tudományos normákat, melyeket – mint mondta – a születésszabályozási pápai bizottság szem előtt tartott. Ennek a bizottságnak „kell majd megvizsgálnia, teljesen egyensúlyban tartottuk-e az Egyház házasságra vonatkozó tanításának különböző szempontjait”. A Szentírásban szereplő „szaporodjatok és sokasodjatok” részletre talán akkora hangsúly került, hogy egy másik mondat – mely szintén Isten Igéje, nevezetesen: „s ketten egy testté lesznek” – fokozatosan elfelejtődött. Mindkettő központi igazság – mondta a bíboros –, és mindkettő szerepel a

Szentírásban. Arra valók tehát, hogy világosabbá tegyék egymást. A bíborosok sok egyéb mellett azt is javasolta, hogy *Pál pápa* hozza nyilvánosságra a különleges bizottság tagjainak nevét, hogy Isten egész népe elküldhesse nekik véleményét a házasságról és a születésszabályozásról.

Ottaviani bíboros másnap kapott szót. „Nem örülök – mondta -a szöveg azon megállapításának, hogy a házaspárok megállapíthatják, hány gyermeket szeretnének. Ilyet az Egyház még sose hallott.” Ő tizenegyedik volt egy tizenkét gyermekes családban – mondta. „Apám munkás volt és a szüleimnek sosem jutott eszébe, hogy féljenek a sok gyerektől, mert bíztak a Gondviselésben.” Rövid felszólalása végén csodálkozásának adott hangot, „hogyma tegnap a zsinaton elhangozhatott, hogy a házasság irányadó elvei tekintetében mostanáig talán nem helyes álláspontot foglalt el az Egyház. Azt jelenti ez, hogy megkérdőjelezzük az Egyház tévedhetetlenségét? Vagy a Szentlélek az elmúlt századokban nem volt az Egyházzal, hogy megvilágosítsa az embereket a tanításnak erről a pontjáról?”

A spanyol *Hervás y Benet*, Ciudad Real püspöke úgy vélte, a tervezet „keveset és túl félénken szól a természetfölötti hitről és az isteni Gondviselésbe vetett bizalomról, a szerelemről és a kereszt elfogadásáról; holott ezeknek kellene megvilágosítaniuk a keresztény okosságot. Nem azért vagyunk itt, hogy egy filozofikus, hedonista vagy pusztán technikai vagy tudományos dokumentumot alkossunk, hanem hogy olyat készítsünk, amely keresztény.” Elmondta, hogy meg kellene becsülni a nagy keresztény családokban a szülőket, és kérte, hogy a tervezet alkotói tartsák ezt szem előtt az átdolgozás során. Arról sem kellene hallgatniuk, „mennyire dicséri és ajánlja a modern pszichológia és pedagógia a nagy családokat”. Többször is újra fölerősödő nagy tapsot kapott.

VI. Pál pápát annyira elszomorította *Suenens* bíboros október 29-i hozzászólása, hogy megkérte a bíborost, látogassa meg. Néhány nappal később, november 7-én *Suenens* bíboros megszakította a missziókról szóló tervezet vitáját, hivatalosan megcáfolván, hogy megkérdőjelezte volna az Egyház házasságra vonatkozó autentikus tanítását, és kijelentvén, hogy minden olyan téma, mely a pápai születésszabályozási bizottság munkáját érinti, kétségtelenül egyedül ehhez a legfelsőbb tekintélyhez tartozik”.

Az indonéz *Adrianus Djajasepoetra*, Djakarta érseke 1964. november 20-án, számos ország püspökeinek nevében arról beszélt az aulában, hogy a zsinat nem számol kellőképpen a különböző kultúrákkal. Szerinte a házasságot olyan szent emberi életközösséggént kell jellemezni, melyet Isten a családalapításra rendelt. A házastársi szeretet ne kapjon méltánytalanul elsőbbséget, mert a házasság – a szülők vagy rokonok parancsára – gyakran olyan emberek között jön létre, akik alig ismerték egymást. Ilyen esetekben a szerelem a házasság fokozatosan beérő gyümölcse. Emlékeztetni kell rá – mondta –, hogy olykor egy új család alapítása és egy speciális csoport fennmaradása a házasság elsődleges szándéka.

A harmadik ülés után a tervezetet olyan alaposan átdolgozták, hogy még egyszer meg kellett vitatni. *Kazimierz Majdanski* wrocławai segédpüspök a negyedik ülésen, 1965. szeptember 29-én a lengyel püspökök nevében azt mondta, hogy a modern világ „megveti a háború vérontását, mégis közömbösen tekint a megszületett emberi élet elpusztítására”. Utalva arra, hogy az évente elvégzett abortuszok száma meghaladja a második világháborúban meggyilkoltak teljes számát, sürgette, hogy a zsinat ünnepélyesen nyilatkoztassa ki az ártatlan emberi élet abszolút sérthetlenségét, és kérte, hogy az abortuszt végzőket mondják ki bűnösnek gyilkosság vádjával.

Mihelyt befejeződött a vita, újabb szövegváltozat készült, amit november 12-én osztottak szét. Ezt az új változatot úgy lehetett értelmezni, mintha a házastársakra hagyná annak eldöntését, akarnak-e mesterséges fogamzásgátlást alkalmazni családjuk méreteinek korlátozására vagy sem, amennyiben végső céljuk a házastársi szeretet gondozása.

A tervezet ekkor 152 oldalas volt, s két részletben, november 12-én, pénteken, és 13-án, szombaton osztották szét a zsinati atyáknak. A következő hét első három napján 33 szavazási forduló várt rájuk. Mivel a tervezet annyi fontos kérdéssel foglalkozott, a zsinati atyák talán

eltölthették volna a hétvégét az átdolgozott szöveg tanulmányozásával. Ehelyett november 13-án, szombaton rögtön ebéd után bérelt buszokkal ötszázan egy ingyenes hétvégére Firenzébe utaztak a híres itáliai költő, Dante születésének 700. évfordulója megünneplésére. Vasárnap késő éjjel értek vissza Rómába, és hétfőn kora reggel hozzáfogtak a szavazáshoz, melynek során néhányuk nyíltan bevallotta, hogy nem volt ideje a szöveg áttanulmányozására.

A plenáris ülés 1596 szavazattal 72 ellenében hagyta jóvá a házasságról szóló fejezet egészét, ehhez járult még 484 minősített igen. A fejezettel kapcsolatos fenntartásokat feldolgozó albizottság egyetlen jelentősebb módosítást sem vett figyelembe, mert ezek lényegesen megváltoztatták volna a kétharmad fölötti többséggel már jóváhagyott szöveget.

November 25-én *Pál pápa* lépésre szánta el magát, és államtitkárával négy módosítást küldött a házasságra vonatkozó szakaszhoz a vegyes bizottságnak. A bizottság minden tagja kapott egy példányt, előtte azonban megkérték a szakértőket, hagyják el a termet. Rögtön felforrósodott a levegő és *Léger* bíboros bosszúsan tiltakozva ugrott fel. Amikor egyesek kétségbe akarták vonni, hogy a módosítások kötelező jellegűek lennének, másnap egy újabb levél tájékoztatta a bizottság tagjait, hogy nem vethetik el a módosításokat, csak a megfogalmazásokon változtathatnak. Aznap enyhült kissé a feszültség, miután a szakértőknek ismét megengedték, hogy részt vegyenek az ülésen.

Az első módosítás azt kérte, hogy a házastársi szeretet és a családi élet méltóságát csorbító „torzulások” – mint a poligámia, a válás és a szabad szerelem – közé iktassák be a „mesterséges fogamzásgátlás” szavakat. A pápa egyben azt is kérte, történjék pontos utalás *XII. Pius pápa Casti Connubii* kezdetű enciklikájának arra a két oldalára, ahol elítéli a mesterséges fogamzásgátló szerek használatát. A bizottság bocsánatot kért, hogy nem a „mesterséges fogamzásgátlás” szavakat toldotta be, hanem helyette a „az emberi nemzés elleni meg nem engedett eszközök” kifejezést használta és nem utalt a *Casti Connubiira*.

A második módosítás azt kérte, töröljék az „is” szót abból a megfogalmazásból, hogy a gyermeknemzés „is” a házasság egyik célja. Ebben az összefüggésben ez a szó azt a látszatot kelti, hogy az élet továbbadása másodlagos, a hitvesi szerelem pedig elsődleges célja a házasságnak. Ez ellentétes az Egyház hagyományos tanításával és a zsinat kezességet vállalt e vitatott kérdés elkerülésére. Ez a módosítás a következő mondat betoldását kérte még: „A gyermekek a házasság legnagyobb ajándéka, és jelentősen hozzájárulnak szüleik jólétéhez.” A bizottság mindkét javaslatot elfogadta.

A harmadik módosítás azt kérte, hogy az „Egyház gyermekeinek” szülői tilalomban, amely megtiltja a születésszabályozás azon módszereit, „melyeket az Egyház tanító tekintélye elítélendőnek talált vagy ezután ilyennek ítélt”, ne az a formula szerepeljen, hogy „nem szabad”, hanem ez: „nem felel meg a törvényeknek”. Lábjegyzet hivatkozott a *Casti Connubiira* és *XII. Piusnak* a bábaasszonyokhoz intézett beszédére, melyben megismételte az enciklika tanítását, kihangsúlyozva, hogy a mesterséges fogamzásgátlás tilalma a „természeti és isteni törvényből” ered.

A vegyes bizottság lényegében elfogadta ezt a módosítást. Nem utalt viszont *XI. Pius* és *XII. Pius* pápák megnyilatkozásaira mint „a két legkiemelkedőbb dokumentumra e tárgyban”, ahogy *Pál pápa* kívánta. Magától betoldott viszont egy utalást, mégpedig *VI. Pál pápának* 1964. június 23-án a bíborosi kollégiumhoz intézett beszédére, melyben beszámolt a bíborosoknak a születésszabályozással foglalkozó külön bizottságában zajló munka állásáról. „Engedjék meg, hogy ezennel teljesen nyíltan megállapítsuk, hogy még egyáltalán nincs kellő alapunk ahhoz, hogy túllépjük – s így nem kötelezőnek tekintjük – a kérdéssel kapcsolatban *XII. Pius pápa* által lefektetett normákat; ezért kötelezőnek kell tekinteni őket, legalábbis addig, míg lelkiismeretünk módosításukat nem diktálja. ...S tanácsosnak látszik ajánlanunk, hogy senki ne vállalkozzon az érvényben levő normáktól eltérő magyarázatra.” *Pál pápa* beszédének idézésével a vegyes bizottság – s vele együtt az egész zsinat – ki nem mondva megerősítette az Egyház hagyományos tanítását e kérdéskörben.

Pál pápa negyedik, egyben utolsó módosító javaslata arra vonatkozott, hogy a házaspárokat megkísérti, hogy mesterséges fogamzásgátlást, sőt abortuszt alkalmazzanak. Kérte egy olyan értelmű mondat betoldását, hogy az ilyen kísértések leküzdésére a házastársaknak „feltétlenül szükségük van arra, hogy a házasságra jellemző tisztaságban éljenek”. Ezt a módosítást lényegében megtartották, de a szöveg egy másik részén toldották be.

A pápa utasításainak megfelelően a módosított szöveget a nyomdába küldés előtt bemutatták neki.

1965. december 3-án osztották szét a zsinati atyáknak a tervezet végleges változatát. A kulisszák mögött egyszerre nagy izgalom támadt, mert a vegyesbizottság – szemben *Pál pápa* kívánságával – kihagyta a lábjegyzetbeli utalást a *Casti Connubii* azon oldalaira, amelyek elítélik a mesterséges fogamzásgátló szereket. A december 4-i szavazás megkezdése előtt a pápa utasítására ezt külön kihirdették. Az atyáktól kérték annak tudomásulvételét, hogy az egyik lábjegyzetben kimaradt a hivatkozás, és a szövegről történő szavazáskor tudniuk kell, hogy a lábjegyzetokről is szavaznak a hivatkozásokkal együtt. Arról is tájékoztatták őket, hogy a hivatalos szövegben, melyet december 7-én bocsátanak végleges, formális szavazásra, meg fogják adni a hivatkozásokat.

A házasságról és családról szóló fejezetet december 4-én 2047 szavazattal fogadták el 155 ellenében. A tervezet egészét formálisan a december 7-i nyilvános ülésen fogadták el, mégpedig 2309 szavazattal 75 ellenében, s utána *VI. Pál pápa* ki is hirdette.

Ateizmus és kommunizmus

1963. december 3-án, a második ülőszak utolsó előtti napján a brazil *Geraldo Sigaud*, Diamantina érseke 46 országból több mint 200 zsinati atya nevében személyesen adott át Cicognani bíborosnak egy petíciót, melyet a pápához intéztek. Egy olyan különálló tervezet érdekében emeltek szót, mely „nagyon világosan fejtse ki a katolikus szociális tanítást, és filozófiai, szociológiai és gazdasági szempontból utasítsa vissza a marxizmus, szocializmus és kommunizmus tévedéseit”.

A pápa nem válaszolt. Nyolc hónappal később, 1964. augusztus 6-án viszont megjelentette *Ecclesiam suam* kezdetű enciklikáját. Ebben az ateista kommunizmussal való párbeszédre hívott fel, bár – mint mondta – neki, elődeinek és mindenkinek, akik szívükön viselik a vallásos értékeket, elég okuk lett volna, illetve lenne „az Istent tagadó és az Egyházat elnyomó ideológiai rendszerek elítélésére, mely rendszerek gyakran egyben gazdasági, szociális és politikai rezsimek is”.

A német ajkú és skandináv zsinati atyák nyomban reagáltak az enciklikára, s az Egyház és a mai világ viszonyáról szóló tervezethez fűzött hivatalos megjegyzéseikben kijelentették, hogy „valószínűleg kívánatos lenne” világosabban kezelni a tervezetben az ateizmus problémáját és a vele folytatott párbeszédet”.

1964. október 21-én, a harmadik ülőszak alatt a tervezetnek az a része került vitára, mely az ateizmussal foglalkozott, de gondosan kerülték a kommunizmus szót. *Suenens* bíboros először is megállapította, hogy a szöveg nem tárgyalja elég részletesen a különböző formákban megjelenő modern harcos ateizmust. Ezután vizsgálatot javasolt annak megállapítására, miért tagadja meg oly sok ember Istent, és miért támadják a hitet.

A kínai *Paul Yu Pin*, Nanking érseke két nappal később, 70 zsinati atya nevében kérte, hogy iktassanak be még egy fejezetet az ateista kommunizmusról. A zsinat nem teheti meg, hogy ne tárgyaljon róla – mondta –, „mert a kommunizmus manapság egyike a legnagyobb, legszembetűnőbb és legáldatlanabb jelenségeknek”. Úgy kell vele foglalkozni, hogy az kielégítse valamennyi nép várákozását, „különösen azokét, akik a kommunizmus igája alatt nyögnek és leírhatatlan szenvedést kénytelenek elviselni igazságtalanul”.

Josef Beran bíboros, Prága Rómában élő száműzött érseke egy újságkivágást kapott Csehszlovákiából, melyben azzal dicsekszenek, hogy a kommunistáknak sikerült beszivárogniuk a vatikáni zsinaton valamennyi bizottságba.

1965. április 7-én, a tervezet átdolgozása közben *Pál pápa* egy nem hívőkkel foglalkozó titkárságot állított fel az ateistákkal való párbeszéd ápolása céljából. A titkárság *König* bíboros irányítása alá került, aki gyakran töltötte be az összekötő kapocs szerepét a kommunista országok kormányaival.

1965. szeptember 14-én – ezen a napon nyílt meg a negyedik ülőszak – a zsinati atyák kezében volt az Egyház és a mai világ viszonyáról szóló tervezet ateizmussal foglalkozó átdolgozott része. De ebben megint csak nem szerepelt kifejezett hivatkozás a kommunizmusra. Ez a hallgatás késztetett 25 püspököt egy 1965. szeptember 29-i keltezésű levél aláírására, és körbeadására. A levél tíz okot sorolt fel, melyek miatt a zsinaton tárgyalni kellene a marxista kommunizmusról. A zsinati atyák között széles körben terjesztett levelet egy írásbeli hozzászólás formájában megalkotott petíció kísérte.

A levél azt állította, hogy ha a zsinat – azután, hogy a legutóbbi pápák és a Szent Officium annyi mindent mondott róla – esetleg hallgatna a kommunizmusról, „ez egyet jelentene mindannak a megcáfolásával, ami eddig elhangzott és történt”. Ugyanúgy, ahogy a múltban hivatalosan – bár igazságtalanul – kifogásolták, hogy *XIII. Pius pápa* hallgatott a zsidókról – figyelmeztetett a levél – minden további nélkül elképzelhető, hogy „holnap – s ezúttal joggal – a gyáván és türelmesen hallgató zsinatot fogják bírálni amiatt, hogy nem szól a

kommunizmusról”. Ezt a részletes levelet *Carli* püspök írta, és *Sigaud* valamint Lefebvre érsek osztotta szét, de az ő nevük nem szerepelt a 25 aláíró között. Aláírásukat szándékosan nem adták a levélhez, mert mind a liberális táborban, mind a sajtóban sok ellenfelük volt.

Amikor egyszer rutinszerűen felhívtam különböző hírforrásaimat, *Sigaud* érsektől megtudtam, hogy ezt a Nemzetközi Csoport által fogalmazott írásbeli hozzászólást 450 zsinati atya írta alá. 1965. október 20-án sajtójelentést küldtem szét erről. A legnagyobb római napilapok közül három, az *Il Giornale d'Italia*, az *Il Messaggero* és az *Il Tempo* azonnal címlapos cikket közölt erről.

Az Egyház és a mai világ viszonyáról szóló tervezetért felelős vegyesbizottság november 13-án, szombaton osztotta szét az új változatot. De a szöveg most sem említette a kommunizmust. A bizottság hivatalos jelentése nem utalt a 450 zsinati atya által aláírt hozzászólásra sem.

Carli püspök még aznap tiltakozó iratot küldött a zsinati szabályzat betartásáért felelős zsinati elnökségnek; a moderátor bíborosokat, a főtítkárságot és a közigazgatási bíróságot másolatokkal tájékoztatta erről. Kérte, fordítsanak figyelmet arra a tényre, hogy „450 zsinati atya”, köztük maga is, „az előírt határidő lejárta előtt bizonyos módosítást nyújtott be a Főtítkárságnak”, melyet a bizottság az új változat kialakításakor teljesen figyelmen kívül hagyott. Különböző utasításokat idézett az ügyrendből, majd megállapította, hogy ezek világosan kimondják: „minden módosítást ki kell nyomtatni és közölni kell a zsinati atyákkal, hogy minden egyes módosításról szavazással dönthessék el, elfogadják-e, vagy elvetik”.

Ezután törvénytelennek minősítette a vegyesbizottság döntését, és azzal vádolta a testületet, hogy „a zsinati atyák módosító javaslatai elfogadásának vagy elvetésének ez a módja – s esetünkben minden indoklás nélkül – egy legfeljebb 30 tagú bizottságot olyan bírósággá tesz, mely ellen fellebbezésnek helye nincs”. És bár a valóságban a zsinati atyák az igazi bírók a pápával együtt, gyakorlatilag minden esetben az történik, hogy a bizottság csupán felszólítja őket, tudassák, egyetértenek-e a bizottság határozataival, vagy sem. Ez azt a látszatot kelti – mondta –, „hogy inkább a bizottságok tagjai csinálják a zsinatot, mint a zsinati atyák”.

Az írásos tiltakozás eredményeként *Tisserant* bíboros hivatalos vizsgálatot kezdeményezett.

Miután a vegyesbizottság nem vette figyelembe a 86 országot képviselő 450 zsinati atya által aláírt hozzászólást, a Nemzetközi Csoport fenntartás formájában sietve elkészítette ugyanezt a módosító javaslatot, mivel a szöveg módosítására a fenntartásos igen szavazatok kínálták az utolsó lehetőséget. November 13-án, szombaton egy iratot küldtek a zsinati atyáknak, felszólítván őket, írják alá és nyújtsák be a fenntartást a november 15-i szavazáson. A fenntartás nem a kommunizmus újbóli elítélését kérte, ahogy a sajtó közölte, hanem csak azt, hogy „a zsinat ünnepélyesen erősítse meg az Egyház régóta meglevő tanítását erről a kérdésről”.

A fenntartás szétosztásában azonban komoly nehézségek támadtak, mert ez volt az a hétvége, amikor 500 zsinati atya autóbuszokkal Firenzébe utazott a Dante-ünnepségre.

November 15-én, míg a zsinati atyák az ateizmus részről szavaztak, szétosztottam a sajtónak egy híryanagot, mely arról tájékoztatót, hogy 450 aláírt hozzászólás eltűnt, s ezért a Nemzetközi Csoport újabb próbálkozást tesz, hogy meghallgattassék, a hozzászólással majdnem azonos fenntartást nyújtván be ma délelőtt.

Közvetlenül a délelőtti ülés után tartotta *Roberto Tucci* jezsuita páter, a vegyesbizottság egyik szakértője szokásos expozéját az olasz tudósítóknek. Megkérdezték tőle, mi történt a 450 zsinati atya által támogatott írásos hozzászólással. „Megerősíthetem, hogy a kommunizmusra vonatkozó módosító javaslat sem a bizottság tagjaihoz, sem hozzánk, a bizottsághoz tartozó szakértőkhöz nem jutott el” – válaszolta. „Nem fondorkodásról van szó; talán út közben pirosat kapott a petíció, és visszatartották.” Páter *Tucci* megjegyzése még inkább aktuálisá tette alig egy órával korábban szétosztott cikkemet, s az 24 órán belül megjelent az *Il Giornale d'Italia*, az *Il Messaggero*, az *Il Tempo*, a *Popolo*, a *Secolo*, a *Memento-Sera* és az *Avvenire d'Italia*

címoldalán, valamint az *Il Giorno*, a *La Stampa*, a *Paese Sera*, a *Corriere della Sera* és a *L'Unità* (kommunista napilap) belső oldalain.

November 16-án Gian Franco *Svidercoschi* Helveticus álnéven arról számolt be az *Il Tempoban*, hogy egy „prelátus”, a vegyesbizottság egyik „hivatalnok” szerint a kommunizmus hozzászólás „túl későn” érkezett meg, s következésképpen nem vették figyelembe. Ez beleillett abba a történetbe, amit páter *Tucci* mondott a sajtónak, és a Nemzetközi Csoportot tette felelőssé a hanyagságért, mivel a Főtitkárságnak látszólag nem továbbították idejében az aláírt hozzászólásokat.

November 17-én *Sigaud* érsek közölte a sajtóval, hogy ő és *Lefebvre* érsek 1965. október 9-én délelőtt, az előírt határidőn belül személyesen adták le a Főtitkárságon az aláírt hozzászólásokat; ezzel tehát a Főtitkárságra hárult a felelősség.

November 18-án *Svidercoschi* úr, aki időközben több oldalról is utánajárt az ügynek, további részleteket hozott nyilvánosságra az *Il Tempoban*. A Főtitkárság – számolt be – határidőn belül, október 9-én, szombaton megkapta a hozzászólásokat, s rögtön felhívta a vegyesbizottság titkárát, s tájékoztatta, hogy a hozzászólások megérkeztek, de a sok aláírás megvizsgálása végett hétfőig a Főtitkárságon tartják őket. Ez megint csak a vegyesbizottságra s különösen annak titkárságára hárította a felelősséget, mivel – s erre *Svidercoschi* úr is utalt – a titkárság eredeti mentegetőzését („túl későn” érkeztek meg a hozzászólások) nem lehetett tovább tartani.

Tisserant bíboros időközben maga is utánajárt a dolgoknak, s az eredményt Pál pápa tudomására hozta.

Négy különböző forrásból megtudtam, hogy a vegyesbizottság tagjai elől a bizottság titkára, a lille-i Mons. *Achille Glorieux* tartotta vissza a hozzászólásokat, aki majdnem fél tucat vatikáni pozíciót töltött be, és korábban a *L'Osservatore Romano* stábjában dolgozott. Ő volt a Laikus Apostolkodás Bizottságának titkára is.

A vegyesbizottságból valaki később elismerte, hogy a bizottság más hozzászólásokat sem vett figyelembe, a kommunizmusra vonatkozó hozzászólás mellékvágányra terelése viszont „butaság” volt.

November 23-án délelőtt sajtójelentést adtam ki, mely Mons. *Glorieux* szerepét taglalta az ügyben, s ennek példányaikat személyesen adtam át a tudósítóknak a vatikáni sajtóirodában. Ahogy várni lehetett, az eset a vatikáni hatóságok tudomására jutott.

Aznap délután öt órakor VI. Pál pápa a Latin-Amerikai Püspöki Tanács (CELAM) megalapításának 10. évfordulója alkalmából kihallgatáson fogadta Latin-Amerika püspökeit, s beszédet tartott, melyben felhívta a figyelmet a „marxista ateizmusra”. Latin-Amerika gazdasági és társadalmi életébe beszivárgott veszélyes, széles körben elterjedt és rendkívül káros erőként jellemezte, és megállapította, hogy „az erőszakos forradalmat tekinti az egyedüli ellenszernek a problémák megoldására.”

November 24-én a reggeli lapok címlapjukon közöltek cikket a francia prelátusról, aki „vörös fényként” tartotta fel a kommunizmusra vonatkozó hozzászólásokat. Aznap reggel a pápa megparancsolta a vegyesbizottságnak, hogy az Egyház kommunizmusról szóló tanításához kapcsoljon egy lábjegyzetet. A bizottság ehhez hozzájárult, és utalt XI. *Pius*, XII. *Pius*, XXIII. János és VI. Pál pápák enciklikáira; az „ahogy eddig is elítélték” szakasz a következő módon került a tervezetbe: „Az Egyház – hűségesen Istenhez is, az emberhez is – nem kerülheti el, hogy fájdalommal bár, de teljes határozottsággal nemet ne mondjon, mint ahogyan eddig is nemet mondott ezekre az ártalmas tanításokra és cselekedetekre, amelyek ellenkeznek az ésszel és az általános emberi tapasztalattal, az embert pedig megfosztják veleszületett méltóságától.” E mondatot azért toldották be – állapította meg nyomatékosan a közgyűlésnek készített hivatalos jelentésében a vegyesbizottság –, hogy így „célozzanak a pápáknak a kommunizmust és a marxizmust elítélő megnyilatkozásaira”.

A vegyesbizottság hivatalos jelentésének felolvasóját, Garrone toulouse-i érseket a zsinati hatóságok a jegyzőkönyv kiigazítására és a hanyagság nyilvános beismerésére kötelezték. Ő megállapította, hogy a kommunizmusra vonatkozó hozzászólások „tényleg a kitűzött határidő előtt érkeztek bizottságunk irodájába, de nem lettek idejében megvizsgálva, mert véletlenül nem továbbították őket a bizottság tagjainak”.

Rögtön szembetűnt azonban, hogy a vegyesbizottság különböző jelentéseiben szereplő számadatok nincsenek összhangban. Garrone érsek azt mondta, hogy 332 hozzászólás érkezett be időben. Egy másik jelentés 334-et adott meg végeredményként, de azt állította, hogy csak 297 érkezett be időben. Amikor Sigaud érsek elment a zsinat archívumába, hogy személyesen ellenőrizze le az aláírásokat, mivel a 450 névből 435 szerepelt az irataiban, azt mondták neki, hogy az eredeti dokumentumok még nem állnak rendelkezésre, és a nyilvánosságra hozott számokat kell hivatalosnak tekinteni. A vegyesbizottság viszont egymásnak ellentmondó számokat hozott nyilvánosságra, és nem lehetett tudni, melyek „hivatalosak” közülük.

Bár *Sigaud* érsek örült az új mondat betoldásának és a kommunizmussal foglalkozó összes fontos enciklika lábjegyzetbeli idézésének, azért azt mondta: „Különbség van aközött, hogy az ember a táskájában visz magával kalapot, vagy fölteszi a fejére.”

December 3-án a Nemzetközi Csoport utoljára még egy levelet osztott szét a címlistáján szereplő 800 zsinati atyának. A levél öt pontban indokolta meg, miért nem kielégítőek az Egyház és a mai világ viszonyáról szóló tervezet kommunizmussal, házassággal és háborúval foglalkozó szakaszai, s végül arra bízta a címzetteket, szavazzanak a tervezet egésze ellen, mert „újabb részmódosításokat már nem lehet elérni”.

Ez a toborzás azonban csekély visszhangra talált, csak 131 zsinati atya szavazott nemmel az ateizmus-szakaszra. De a Nemzetközi Csoport kitartott és főleg nekik volt köszönhető, hogy az Egyház és a mai világ viszonyáról szóló lelkipásztori konstitúció ellen az 1965. december 7-i végleges, formális szavazáson 75 voksot adtak le.

A Rajna-csoport ismét sikert könyvelhetett el: a „kommunizmus” szó egyik zsinati dokumentumban sem fordul elő.

Háború és atomfegyverek

A háború és az atomfegyverek kérdését az Egyház és a mai világ viszonyáról szóló átdolgozott tervezet 84. és 85. artikulusa tárgyalta, melyet 1965. november 12-én, a negyedik ülészak vége felé osztottak szét a zsinati atyáknak. A Louisiana állambeli *Philip M. Hannan*, New Orleans érseke mindkét artikulussal elégedetlen volt, és módosító javaslatok készítésébe fogott. Panaszkodott, hogy a háborúról szóló szakasz „kiérleltlen és tele van tévedésekkel”, és úgy vélte, hogy ha a szöveget a mostani formájában publikálják, „a világi politikatudósoknak és katonai szakértőknek mosolyt csal majd az arcára”.

A 84. artikulus – mondta – téved, amikor azt állítja, hogy atomfegyvereket „abszolút semmilyen módon nem szabad alkalmazni”, mivel vannak nagyon pontosan körülírtan és behatároltan pusztító atomfegyverek. Szintén téved a tervezet, amikor ugyanebben az artikulusban kijelenti, hogy „értelmetlen dolog a megsértett jogok orvoslására alkalmas eszköznek tekinteni a háborút”. Mivel a katonai invázió sérti egy nemzet jogait, és egy ilyen invázió visszaverésére a fegyverek bevetése, tehát a háború az egyetlen eszköz, ebből az következik, hogy a háború „alkalmas és szükségszerű eszköz a megsértett jogok helyreállítására”.

A 85. artikulus – mondta – abban téved, hogy elítéli a nukleáris fegyvereket birtokló nemzeteket, valamint megállapítja, hogy „az atomfegyverek gyártása és birtoklása újabb okokat teremt a háborúra”. A háborúk oka az igazságtalanság és a jogtalan igények, nem a nukleáris fegyverek birtoklása, melyek megfelelő ellenőrzés mellett megelőzhetik az igazságtalanságot és az agressziót”. – Az artikulus nem veszi figyelembe azt a tényt sem, hogy „egyes nemzetek esetében a nukleáris fegyverek meglete a világ nagy területeit védi a lehetséges agressziótól”. *Hannan* érsek egy évvel korábban már a vegyesbizottság figyelmébe ajánlotta ezeket a megfontolásokat, de kisebbségi véleményét nem vették figyelembe.

1965. november 22-én a Maryland állambeli *Shehan*, baltimore-i bíborossal megvitatta annak a levélnek a tartalmát, melyet éppen akkor fogalmazott a 84. és 85. artikulushoz, és amelyet az összes zsinati atyának el akart küldeni. *Shehan* bíboros érdeklődött a német hierarchia ez ügyben elfoglalt álláspontja felől, de *Hannan* érsek nem ismerte azt. A következő napokban több prelátus: *Spellman* és *Shehan* bíborosok, Washington, Mexikóváros, Durban, Hobart és Paraná érsekei; a libanoni Tirusz maronita érseke és a mexikói Tlalnepantla ferences püspöke írta alá az érsek levelét.

December 2-án kiosztották a zsinati atyáknak a tervezet utolsó változatát, mely tartalmazta a vegyesbizottság által betoldott végleges fenntartásokat, a szavazást pedig szombatra, vagyis két nappal későbbre hirdették meg. Éjszaka egy tucat apáca készítette el és hajtogatta a körleveleket, és éjjel egyig tették őket borítékba. Az angolul fogalmazott levélnek volt egy francia, egy olasz és egy spanyol fordítása, a már megcímzett és utcák szerint csoportosított borítékokon pedig megjelölték, melyik változat került beléjük. Ugyanezek az apácák a zsinat folyamán már több hasonló akcióban segítettek.

December 3-án, pénteken reggel fél nyolckor egy hat autóból álló konvoj indult útnak a levelekkel több mint 2.000 zsinati atya lakására. Az apácák részben az egyik autóval mentek, nyolcan pedig gyalog vitték ki a leveleket azokra a helyekre, ahol nem volt parkoló. Délután fél ötre fejezték be a munkát.

Hannan érsek levele felszólította a zsinati atyákat, hogy december 4-én szavazzanak nemmel a háborúról és a nukleáris fegyverekről szóló fejezetre, és javasolta, hogy ha a levélben ismertetett „tévedéseket” nem korrigálják, szavazzanak az egész tervezet ellen. Az érsek javasolta, hogy ha elvetik a tervezetet, további tanulmányozás, valamint helyreigazítás és közzététel végett utalják a püspöki szinodushoz.

Az érsek ellenezte a 80. (korábban 84.) cikknek azt a megállapítását, hogy „a modern atomfegyverek birtokosainak bizonyos mértékig lehetőségük van olyan szörnyűségek elkövetésére, mint egész városok vagy nagy területek válogatás nélküli elpusztítása népességükkel együtt. Ellenezte azt is, hogy a 81. (korábban 85.) cikk határozottan kijelenti: az atomfegyverek felhalmozása következtében félt, hogy a háborút kiváltó okok, ahelyett hogy megszűnnének, egyre közelebb kerülnek”.

Levelében kifejti, hogy e kijelentések nem veszik figyelembe azt a tényt, hogy a nukleáris fegyverek birtoklása „a világ igen nagy része számára” megőrizte a szabadságot. Az ilyen védekezés az agresszió ellen „nem bűntény, hanem nagy szolgálat”. Éppoly logikátlan azt mondani, hogy az atomfegyverek a háború és viszály okai, „mintha valaki azt akarná mondani, hogy egy város törvényei és rendőri erői okozzák a bűnözést és a rend felbomlását a városban”. A levél figyelmeztet, hogy „ezek a gondolatok a tervezetben” bizonyos „ártanak a szabadság ügyének a világban”, s hangsúlyozza, hogy ellentmondásban vannak VI. Pál pápa ENSZ-ben elmondott beszédének azzal a részével, ahol a nemzetek önvédelmi jogáról szólt. Hannan érsek szerint „ma a világ legnagyobb nemzetei nem tudják megvédeni magukat”, csak ha rendelkeznek nukleáris fegyverekkel.

A zsinati atyákat december 4-én, szombaton kérték fel, nyilatkozzanak, elégedettek-e azzal, ahogy a vegyesbizottság a háborúval és a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos fenntartásokat felhasználta. Aznap délelőtt az a hír terjedt az aulában, hogy *Shehan* bíboros úgy írta alá a levelet, hogy „el sem olvasta”, és a levélbeli kéréssel ellentétben ő nem fog nemmel szavazni. Bár a híresztelés első része nem volt igaz, a szavazásra vonatkozóan tényleg megváltoztatta szándékát.

A Hannan érseknek segítő két pap az érsek értésére adta, hogy ha összegyűlik aznap délelőtt pár száz szavazat a háborúról és a nukleáris fegyverekről szóló fejezet ellen, akkor előnyös helyzetben lesz, és közvetlenül a Szentatyához mehet, utalhat a zsinati atyák közötti nagy elégedetlenségre, és javaslatot tehet a módosításra a szöveg egészéről hétfő délelőttre kitűzött szavazás előtt. De a fejezettel kapcsolatos reagálásokat véletlenül nem ismertették hétfő előtt, s így a terv kútba esett.

December 4-én egy másik híresztelés is szárnyra kapott. Eszerint *Pál pápa* táviratot küldött *Spellman* bíborosnak, és arra kérte, tegyen meg minden tőle telhetőt, hogy gátat vessen a Hannan érsek kezdeményezte kampánynak, valamint hogy vonja vissza támogatását.

December 5-én, vasárnap a vegyesbizottság egy levelet hozott nyilvánosságra a német *Joseph Schröffer*, eichstätti püspök, a háborúról és a nukleáris fegyverekről szóló fejezetért felelős albizottság elnöke és *Garrone* érsek aláírásával; az ő feladata volt, hogy felolvassa a vegyesbizottság nevében a tervezetről készített jelentést az aulában. A levélben az állt, hogy nem állják meg helyüket azok az érvek, melyeket „egy *Spellman* bíboros és kilenc további zsinati atya által aláírt lapon” hoznak föl a tervezet háborúval foglalkozó szakaszának leszavazása érdekében, mivel azok „a szöveg téves értelmezésén” alapulnak.

Hannan érsek – számításba véve a lelkipásztori konstitúció hatását az átlagos olvasóra, akinek szánták – kijelentette, hogy a tervezet „mint erkölcstelen dolgot elítéli az atomfegyverek birtoklását”. *Schröffer* püspök és *Garrone* érsek ezt visszautasították, mondván hogy „a 80. és a 81. cikk sehol nem ítéli el az atomfegyverek birtoklását mint erkölcstelen dolgot”. A szövegben szereplő szavak megfontoltan lettek megválasztva – mondták –, és pontosan azt kell érteni rajtuk, amit jelentenek. Azt se tagadja a szöveg, hogy az atomfegyverek birtoklásával és felhalmozásával ideiglenesen megőrizhető a szabadság. Azt vitatja csak, hogy a fegyverkezési verseny „a tartós béke fenntartásának biztos módja” lenne. Arról sincs szó, hogy az atomfegyverek „háborút kiváltó okok” lennének. A levél ezután azzal foglalkozik, hogy a tervezet nem mond ellent „annak az ebben az összefüggésben felmerülő jognak, hogy egy nemzet erőszakkal is megvédje magát az igazságtalan agresszióval szemben”.

A vegyesbizottság e levélben ismertetett értelmezésén kívül létezett egy hivatalos kommentár is a plenáris ülés számára készült jelentésekben. Ez megállapította, hogy a 81. artikus nem szándékozik „megkülönböztetés nélkül elítélni a nukleáris fegyvereket”, és a szöveg semmiképp nem szándékozik kötelességgént megszabni „az atomfegyverek egyoldalú felszámolását”. Ezek a kijelentések és az önvédelem jogának említése messzemenően a *Hannan* érsek kezdeményezte kampánynak voltak köszönhetőek.

A pápa *Spellman* bíborosnak küldött táviratáról szóló híresztelés még vasárnap is szóbeszéd tárgya volt a zsinati atyák között; ezért este felhívtam *Hannan* érseket, és megkérdeztem, igaz-e a hír. „Ma beszéltem *Spellman* bíborossal – válaszolta – és egy szóval sem mondta, hogy megváltoztatta volna a szándékát. Ha kapott volna egy ilyen táviratot, azt hiszem én lennék az első, aki ezt megtudja.”

Vasárnap késő este az egyik kúriai bíboros arról tájékoztatott néhány püspököt, hogy szombaton „több mint 400 nem szavazatot” adtak le a háborúról és a nukleáris fegyverekről szóló fejezet ellen. Ugyanez a bíboros kijelentette, hogy *Cicognani* bíboros üzeni a Kúria tagjainak, hogy ahány zsinati atyával csak lehet, tanácskozzanak, hogy másnapra a tervezet ellen hangolják őket.

A tervezet egészéről december 6-án, hétfőn folyt a szavazás. Mielőtt hozzáfogtak volna, bejelentették, hogy a háborúról és a nukleáris fegyverekről szóló fejezet szombaton 483 ellenszavazatot kapott. A fejezet ellen szavazók úgy ítélték, vereséget szenvedtek, s sokan közülük most már megszavazták a tervezet egészét. A szöveget 2111 szavazattal fogadták el 251 ellenében.

Amikor aznap délelőtt a zsinati atyák kivonultak a Szent Péter-bazilikából, én a bíborosok kijáratánál várokoltam. Miután *Spellman* bíborost besegítették a kocsijába, titkárához fordultam és megkérdeztem: „Igaz, hogy Őeminenciája táviratot kapott a pápától, hogy vonja meg támogatását *Hannan* érsek javaslatától?” Habozás nélkül így válaszolt: „Nem, ez egyáltalán nem igaz.”

Amikor néhány órával később az újságos standon megjelent a *L'Osservatore Romano*, benne volt, hogy Pál pápa már meghozta döntését az Egyház és a mai világ viszonyáról szóló tervezet jóváhagyásáról, és hogy a másnapi, december 7-i nyilvános ülésen fogják megszavazni és kihirdetni.

Fedezzük fel újra Istent!

VI. Pál pápa külön kérte, hogy a zsinat befejezése előtt tartsanak egy esti ájtatosságot a keresztények egységéért, melyen vegyenek részt mind a zsinati atyák, mind a megfigyelők. A rendezvényt 1965. december 4-re, szombati napra tűzték ki a San Paolo fuori le mura bazilikába. A pápa maga tartotta az istentiszteletet; zsoltárokat énekeltek és egy francia katolikus, egy amerikai metodista és egy görög-ortodox olvasott fel szentírási részeket.

Beszédében *Pál pápa* ezt mondta: „Távozásotok szomorúsággal tölt el Minket, és olyan magányérzetet kelt Bennünk, amelyet a zsinat előtt nem éreztünk. Szívesen látnánk titeket mindig Velünk együtt.” Újabb imádságok következtek Szent Pál sírjánál, majd Pál pápa fogadást adott a megfigyelőknek a szomszédos bencés kolostorban, ahol elődje először jelentette be a zsinat összehívását.

Dr. John Moorman az anglikán delegáció vezetőjeként fordult a pápához a megfigyelők és a vendégek nevében, akiknek száma a negyedik ülészakon 103-ra emelkedett. „A négy év alatt – mondta – egyetlen alkalommal sem éreztettek velünk semmiféle idegenkedést jelenlétünk miatt. Ellenkezőleg, mindig okkal feltételezhettük, hogy jelenlétünk több szempontból is hozzájárul ahhoz, hogy a zsinat sikeresen megoldja a maga elé tűzött nagy reformfeladatot.” Aztán hozzátette: „Hisszük, hogy valamennyi fél oldalán eltűnt a kölcsönös félelem, a merev kizárólagosság és az arrogáns önelégültség időszaka. Az egységre vezető út tényleg hosszú lesz és nehéz, de vigasztalhatja Szentségedet a tudat, hogy megfigyelőként való jelenlétünk eredményeként lesz egy olyan több mint száz emberből álló csapata..., akik, ha kimennek a világba, egyházaiknak megpróbálnak majd magukkal vinni valamit a barátságának és toleranciájának abból a szelleméből, amit a Szent Péter-bazilika csarnokában láttak. Megfigyelői munkánk nem ért véget. Szeretném, ha Ön, kedves Szentatya mint barátaira és mint követekre is gondolna ránk, amikor most ki-ki továbbmegy a maga útján.”

A pápa örömeinek és vigaszának adott hangot e szavak hallatán. „Önök reményt keltenek Bennünk – mondta –, hogy ha Isten is úgy akarja, ismét találkozunk. És mindig Krisztusban, a Mi Urunkban fogunk találkozni.” Zsinati emlékül mindegyik megfigyelőnek adott egy apró bronzharangot és egy latin nyelvű tanúsítványt. Miután Bea bíboros bemutatta neki valamennyi megfigyelőt és vendéget, a pápa visszatért a Vatikánba.

December 6-án, hétfőn az összes zsinati atya kapott a pápától egy egyszerű aranygyűrűt a pápa és a püspökök közötti szoros szeretetkötél szimbólumaként. Szintén mindenki kapott egy latin nyelvű tanúsítványt, mely igazolta, hogy az illető részt vett a zsinaton.

Aznapi délelőtt a főtitkár felolvasta *VI. Pál pápa* bulláját, mely az 1966. január 1. és május 29. (pünkösd vasárnap) közötti időszakra rendkívüli jubileumot hirdetett meg. A főtitkár ezután versbe szedett latin nyelvű köszönetet mondott az atyáknak az együttműködésért. *Suenens* bíboros (aznap ő volt a moderátor) köszönetét fejezte ki a zsinat összes tisztviselőjének és alkalmazottjának, akik bármilyen módon hozzájárultak a sok-sok ülés megszervezéséhez és lebonyolításához. Amikor a felsorolásban *Felici* érsekhez ért, a szokásosnál is hosszabb ideig tartott a taps. A vezetésből a főtitkár szerzett legnagyobb népszerűséget a zsinati atyák között. Az ő vállain nyugodott az irányítás terhe, ennek ellenére tréfáival és latin verseléseivel újra és újra felderítette a plenáris üléseket, és tréfás megszólalásait a zsinati atyák gyakran emlegették.

Délután a *L'Osservatore Romano* nyilvánosságra hozta *VI. Pál pápa* régóta várt dekrétumát a Római Kúria átszervezéséről. „Az újjárendezést – szólta a dekrétum – kétségtelenül a Szent Officium-nál kell kezdeni, mert a Római Kúriánál ez a kongregáció látja el a legfontosabb feladatot, ők gondoskodnak mindarról, ami a hit és erkölcs tanítását illeti, valamint a tanításhoz szorosan kapcsolódó egyéb dolgokról.” A Szent Officium elnevezés „Hittani Kongregáció”-ra változott és sok egyéb változást is bejelentettek, köztük annak a különleges szekciónak a felszámolását, mely a cenzúráért volt felelős.

A december 7-i nyilvános ülésen *Pál pápa* hosszú beszédet tartott. Elmondta, hogy „az Egyház talán még sosem érzékelte ennyire, mint most a zsinaton, mennyire igényli a társadalom, amelyben él, hogy ismerje, közeledjék hozzá, megértse, áthassa, szolgálja és evangelizálja. ...A tévedések mindenestre elítéltek, mert ezt követeli az igazság, s nem kevésbé a szeretet. De az egyes ember csakis figyelmet, tiszteletet és szeretetet kapott.” A zsinat vallási jelentősége – mondta – leginkább úgy foglalható össze, hogy „sürgető, baráti meghívást intézett a ma emberéhez Isten újrafelfedezésére a testvéri szeretetben”.

Aznap délelőtt az 544., egyben utolsó szavazási fordulóban 2309 szavazattal 75 ellenében jóváhagyták az Egyház és a mai világ viszonyáról szóló lelkipásztori konstitúciót. Ez volt a II. Vatikáni Zsinat által hivatalosan jóváhagyott és kihirdetett tizenhatodik, utolsó zsinati dokumentum. A vallásszabadságról, a missziós tevékenységről valamint a papi szolgálatról és életről szóló dokumentumokat szintén aznap délelőtt hagyták jóvá és hirdették ki.

A záróünnepségre másnap, 1965. december 8-án a Szent Péter-bazilika óriási lépcsőin került sor, ahol külön erre az alkalomra ülőhelyeket alakítottak ki.

A háromórás rendezvény szentmisével kezdődött, melyet a Szentatya egyedül celebrált. Ezután közölték, hogy a pápa összesen 90.000 dollárnyi adományt juttat palesztinai, argentin, indiai, pakisztáni és kambodzsai karitatív intézményeknek. A pápa ezután felszentelte a zsinat emlékére Rómában létesítendő templom alapkövét, melynek majdani titulusa: „Mária, az Egyház édesanyja”.

Joseph Cardijn bíboros, aki 1925-ben Belgiumban alapította meg a keresztény ifjómunkások mozgalmát, a negyedik ülészakon javaslatot tett, hogy az Egyház és a mai világ viszonyáról szóló lelkipásztori konstitúció bevezető lapjain vegyenek fel a szövegbe egy önálló bekezdést az ifjúságról, egy másikat a munkásokról illetve még egyet a fejlődő országok népéről. Még jóval korábban, 1964. január 4-én *Hengsbach* esseni püspök az *America* című folyóiratban kijelentette, rendkívül fontosnak tartja, „hogy négy-öt üzenetben összefoglalják a zsinat alapvető eredményeit”. Ezek közül az egyik – mondta – „talán azoknak szólhatna, akik kormányoznak, akik a legnagyobb felelősséget viselik az emberek sorsáért”.

A két zsinati atya elképzelései részben megvalósultak abban a nyolc különleges üzenetben, melyet a zsinat zárónapján olvastak fel. Az elsőt maga Pál pápa olvasta fel és a zsinati atyáknak szólt: „Ütött az elválás és a búcsú órája. Néhány pillanat múlva Önök kivonulnak a zsinat közgyűléséről, hogy elmenjenek az emberekhez és megvigyék nekik Krisztus evangéliumának és Egyháza megújulásának jó hírét, melyen négy évig dolgoztunk közösen.” A pápa üzenete után hét zsinati atya lépett egymás után a mikrofonhoz és francia nyelven üzenetet olvastak fel az országok vezetőinek, az értelmiségieknek, a munkásoknak, a művészeknek, a nőknek, az ifjúságnak, a betegeknek és szegényeknek. Az egyes üzenetek felolvasása után az érintett csoportok egy-egy képviselője lépett a pápai trónhoz, és átvette Pál pápától az üzenet szövegét. „A szegényeknek, betegeknek és minden szenvedőnek” szóló szöveget a Szentatya egy *Francesco Politi* nevű vaknak adta át, aki egy vakvezető kutyával ment fel a lépcsőn.

Az ünnepség alatt *Ottaviani* bíboros ült a pápa jobbján. A zsinat kezdetén örkutyának nevezte magát, aki az igazság őrzésére hivatott. Munkája most kibővült, mert a régiek mellett új igazságok fölött is kellett őrködnie. A zsinatra visszapillantván nem feledhette az aulában és a sajtóban őt ért gúnyolódásokat. De voltak derűsebb pillanatok is, mint például azon az október eleji napon a negyedik ülészakon, amikor nagy, hosszantartó tapsot aratott javaslata, hogy „a világ nemzeteiből alkossanak egyetlen világköztársaságot, melyben többé nem lenne olyan civakodás, mely manapság létezik a nemzetek között. Ehelyett békében élne a világ...”

A négy moderátor bíboros szintén a pápa közelében ült. Átlagosan 34 alkalommal vezették az üléseket. Voltak, akik túl gyorsnak, mások túl lassúnak érezték a tempót. Voltak olyanok is, akik azzal gyanúsították őket, hogy részrehajlóak és tekintélyüket saját véleményük érvényesítésére használják fel. A moderátoroknak nem volt könnyű dolga. De nélkülük, előrevivő eltökéltségük nélkül a II. Vatikáni Zsinat nem fejeződhetett volna be ezen a napon.

A zsinati törvénykezés menetére – a pápa után – talán senkinek sem volt nagyobb befolyása e népes táborban, mint *Frings* bíborosnak. A neve által fémjelzett és irányítása alatt álló szervezet nélkül a zsinat bizonyára nem is tudott volna hatékonyan dolgozni. Erősen páter *Rahnerre* támaszkodott, de a zsinat végén óvatosabb volt javaslatainak elfogadásával. Úgy tűnt, hogy *Ratzinger*, *Frings* bíboros teológus szakértője, páter *Rahner* korábbi tanítványa fenntartás nélkül támogatja egykori tanára nézeteit a zsinaton. A zsinat vége felé azonban beismerte, hogy különböző kérdésekben nem ért vele egyet, és ha a zsinat végetér, önállóbb utat kezd.

Végül a pápa átnyújtotta *Felici* érseknek azt a pápai brevét, ami a II. Vatikáni Zsinat formális befejezését jelentette. Egy fénykép megőrizte az utókornak a pápa vonásaira e pillanatban kiülő sugárzó mosolyt. A megfeszített munka verítéke és kínja már a múlté volt. *Felici* érsek lépett a mikrofonhoz, mely néhány lépéssel előbbre a pápa balján állt, szemben a zsinati atyákkal és a Szent Péter téren levő tömeggel, és felolvasta a hivatalos dokumentumot: „A Szentlélekben és az Általunk az Egyház Édesanyjának nyilvánított Boldogságos Szűz Mária és dicsőséges jegyese, Szent József, valamint Szent Péter és Szent Pál apostolok oltalma alatt összegyűlt II. Vatikáni Zsinat kétségkívül az Egyház legnagyobb eseményei közé számít... A továbbiakban elrendeljük, hogy Isten dicsősége, az Egyház méltósága, valamint minden ember nyugalma és békéje érdekében minden hívő lelkiismeretesen tartsa be mindazt, amit a zsinat kimondott.”

Egyszer később ezt a pillanatot felelevenítvén *Felici* érsek el-mondta, hogy sok emlék tolul fel benne: Először is *VI. Pál pápa* „a nagy sereg középpontjában, amint a sikeres munka fölötti örömmel bejelenti a zsinat befejezését. Aztán *XXIII. János*, a nagy zsinat értelmi szerzője és első ihletője, aki mosolyogva áldást oszt a mennyből.”

A pápai levél felolvasása után *VI. Pál pápa* rögtön felállt, hogy áldást osszon a zsinati atyáknak és a tömegnek. Mindkét karját magasra emelve kiáltotta: „A Mi Urunk Jézus Krisztus nevében, menjetek békével!” A zsinat befejeződött, a zsinati atyák pedig felálltak, tapsoltak, éljeneztek.

Aztán megszólaltak a Szent Péter-bazilika harangjai.

Függelék

A zsinat és az előkészítő munka 7.250.000 dollárjába került a Vatikánnak. Miután 2.860 zsinati atya vett részt a 281 napot felölelő négy ülésszak mindegyikén vagy egyes részein, az egy atyára jutó átlagos költség 2.530 dollár, vagyis napi 9 dollár volt. Ebbe nincsenek beleszámítva azok a kiadások, amelyeket a zsinati atyák maguk fedeztek; 67%-uk maga fizette az utazást, 53%-uk pedig a szállást. A Vatikán ráfordításainak 33%-át tették ki a szállásköltségek, 30%-át az utazási költségek, 9%-át az aula berendezésének költségei, összesen 8%-át a számítógépek, a zsinati sajtóiroda, a sokszorosítás és a telefonok költségei, a fennmaradó 20%-ot pedig az egyéb költségek.

Betegség, magas kor vagy a kormány részéről történő akadályozás miatt 274 zsinati atya részvétele hiúsult meg. 253-an hunytak el a zsinat idején és 296-an kapcsolódtak be újonnan.

A résztvevő 98 bíboros közül 11 elhunyt a zsinat befejezéséig; a bíborosok közül egyedül *Mindszenty József*, Magyarország bíborosa nem volt jelen. A zsinati atyák átlagos életkora 60 év volt. Kétharmaduk a világi klérushoz tartozott, a többiek rendtagok voltak.

A Főtitkárság, melyet *Pál pápa* a Római Kúria szolgáltatásainak tökéletesítéséhez követendő „példának” állított, a legmodernebb technika alkalmazásával biztosított az utókornak teljeskörű képet a zsinatról teológiai, szervezői és adminisztratív szempontból egyaránt. 200 vastag kötetben, a zsinati atyák ábécé sorrendjében tették közzé, ki hogyan szavazott az 544 forduló során. Fénymásolással több példányban sokszorosították a teljes archívumot, hogy különböző helyeken tanulmányozható legyen. Egy generációnyi vagy hosszabb időt is igénybe vesz, míg a nyilvánosság számára hozzáférhetővé válik az archívum.

Az archivált dokumentumok mellett az archívumban megvan mind a 168 plenáris ülés teljes hangfelvétele, összesen 712, egyenként 396 méter hosszú szalag, 542 órányi anyaggal. E hangfelvételek lejegyzése és az összes zsinati dokumentum lefordítása 14 nyelvre jelentette a két legidőigényesebb feladatot a II. Vatikánium levéltárosa számára, akik Mons. *Emilio Governatori* vezetésével dolgoztak.

1966. január 3-án *Pál pápa* egy apostoli irattal öt zsinat utáni bizottságot állított fel. Eredetileg az európai és a világszövetség tanácsolta neki ezt, mert attól féltek, hogy a zsinat által elfogadott progresszív intézkedések végrehajtását a pápa közelében levő konzervatív erők megakadályozhatják, miután a zsinati atyák már hazatértek. Az új zsinat utáni bizottságoknak – ezek a szerzetesekkel, a missziókkal, a keresztény neveléssel, a laikus apostolkodással valamint a püspökökkel és az egyházmegyék kormányzásával foglalkoztak – az volt a feladata, hogy „Instrukciót” készítsenek, mely konkrétan megadja, hogyan kell végrehajtani a zsinati dokumentumok rendelkezéseit. Ezeknek a testületeknek nem volt törvényhozói tekintélye, csupán értelmezési joga, és „Instrukcióik” megszövegezése során szigorúan tartaniuk kellett magukat az ünnepélyesen jóváhagyott és kihirdetett dokumentumok szelleméhez. Normáik nyilvánosságra hozatala után a bizottságok automatikusan feloszlottak.

Páter Wiltgen rövid életrajza

Dr. Ralph Wiltgen verbita páter 1921. december 17-én született Chicagóban. 1938-ban belépett a steyli misszionáriusokhoz, 1950-ben pappá szentelték, 1953-ban pedig a római Gregoriana Egyetemen doktorátust szerzett a missziós tudományokból. Eleinte az Egyesült Államokban, majd 1960 óta Rómában missziós társasága sajtóügyeit látta el.

A II. Vatikáni Zsinat alatt páter Wiltgen független zsinati hírszolgálatot alapított, melynek hívei. 6 nyelven 108 országban 3.000 előfizetőnek jelent meg. A zsinati atyákkal és szakértőkkel való napi kapcsolatnak köszönhetően e híradások a kérdések mélyére hatolhattak és sok háttérinformációval szolgálhattak. Ezekből született aztán ez a könyv. A Rajna a Tiberisbe ömlött c. könyvet 1988-ig 14 kiadásban nyomták ki angolul, franciául és hollandul és németül. 22 ország több mint 160 lapjában és folyóiratában jelent meg róla ismertetés.